

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU**

**GÜNEY
AZƏRBAYCAN
FOLKLORU**

II KITAB

BAKİ – 2014

**Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Folklor İnstitutu Elmi Şurasının
qərarı ilə çap olunur.**

**LAYİHƏ RƏHBƏRİ: Muxtar KAZIMOĞLU (İMANOV)
AMEA-nın müxbir üzvü, fil.ü.e.d.**

Toplayanlar:

Behruz HƏQQI

Məmmədli Qövsə FƏRZANƏ

Tərtib edəni və

ön sözün müəllifi:

Sönməz ABBASLI

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Elmi redaktorları:

Rza XƏLİLOV

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

Aydın Mustafayev

Güney Azərbaycan folklor örnəkləri, II kitab. Bakı,
“Elm və təhsil” nəşriyyatı, 2014, 340 səh.

Kitaba Güney Azərbaycandan toplanmış folklor örnəkləri daxil edilmişdir.

folklorinstitutu.com

A 4603000000 Qrifli nəşr

098 – 2014

© Folklor İnstitutu, 2014

ÖN SÖZ

AMEA Folklor İnstitutu 2013-cü ildə Güney Azərbaycanın şifahi söz sənətini əhatə edəcək topluların nəşrinə başlamışdır. İlk topluda Təbriz, Yekənat və Həmədan folklor örnəklərini əhatə etmişdir.

“Nədən Güney Azərbaycanın folklor irsinə biganə qalaq?” sualı, əlbəttə, çoxlarını da düşündürürdü. Təsadüfi deyil ki, prof. İ.Abbaslının ilk topluya yazdığı “Ön söz əvəzi”ndə bu sətirlərlə qarşılaşırıq:

“Güney Azərbaycan folkloru” cildi çapa hazırlanarkən, bizi həmişə bir məsələ düşündürürdü. Bu gün müstəqil Azərbaycanın əhatə etdiyi bölgələrin folklor kitablarının sayı iyirmi cildi keçdiyi halda Güney Azərbaycana etinasızlıq göstərmək olarmı¹!”

İllər boyu ölüm-qalım təhlükəsi altında qalan Güney Azərbaycanın folkloru, onun toplama, araşdırma və nəşr işinin hansı durumda olduğu və bu istiqamətdə nə kimi işlərin görüldüyü bizi düşündürdü. kimi, bir vətəndaş olaraq M.Ə.Fərzanə, B.Həqqi və onlarla bu kimi güneyli həmkarlarımızı da çox narahat etmişdir.

Tarixin uğursuz dönəmində ortaya çıxan ikiye bölünmə siyasəti Güney Azərbaycanda da dil, mədəniyyət, ədəbiyyat, folklor və s. bu kimi sahələrin durğunluğuna, geriliyinə səbəb olmuşdur.

Təəssüf ki, bu taylı Azərbaycanda istər dil, ədəbiyyat, istərsə də Azərbaycan folklorunun — şifahi söz sənətinin toplanması, araşdırılması, nəşri barədə geniş və hərtərəfli işlərin,

¹ Abbaslı İ. Ön söz əvəzi// Güney Azərbaycan folkloru (Təbriz, Yekənat və Həmədan ərazilərindən toplanmış folklor örnəkləri), I, Bakı, Elm və təhsil, 2013, 3-16 səh.

fundamental nəşrlərin ortaya çıxdığı bir zamanda o taylı Vətəndə bu istiqamətdə görülmüş işlər müqayisə olunmaz dərəcədə az və natamam olmuşdur.

Təbii ki, bunun da məlum səbəbləri vardır. Ana dilində danışmağın belə yasaqlandığı bir rejimdə xalq ədəbiyyatının əvəzsiz nümunələrinin toplanılıb, araşdırma və nəşrə cəlb olunmasından necə söhbət gedə bilərdi? Bu işin nə qədər əl-çatmaz olduğunu anlamaq o qədər də çətin deyildi.

Sevindirici haldır ki, dözülməz Pəhləvi rejiminin amansız qayda-qanunlarının hökm sürdüyü bir zamanda ömrünün gününü doğma dilini, folklorunu öyrənməyə həsr edənlər də olmuşdur. Bu fədakar, yorulmaz işdə M.Ə.Fərzanə, B.Həqqinin adları birincilər sırasındadır.

Xatırladaq ki, “Güney Azərbaycan folkloru” seriyasının ilk cildini bütünlüklə M.Ə.Fərzanənin toplayıb təqdim etdiyi materiallar təşkil edirdi. İndi təqdim etdiyimiz “Güney Azərbaycan folklor örnəkləri”nin II kitabında isə “Bayatılar” bölməsi M.Ə.Fərzanənin topladığı bayatılar əsasında ərsəyə gəlmişdir.

Danılmaz faktdır ki, Vətənə, dilə, söz sənətinə bağlılıq ailədən qaynaqlanır. M.Ə.Fərzanə də bütün yazılarında doğma dilimizə, folklorumuza bağlılığını böyüyüb boya-başa çatdığı ailəsi, xüsusən mənəvi müəllimi olan anasının söylədiyi laylalar, oxşamalar, bayatılar və s. ilə əlaqələndirir.

Cəfakeş alim bu həqiqəti “Ana dilimiz və milli varlığımız haqqında xatirələr” silsilə məqaləsində paylaşır: “Mənim ana dilimiz və milli varlığımız, hamıdan parlaq və saf aynası olan xalq ədəbiyyatımızın geniş və rəngarəng dünyasıyla tanışlığım anamla olmuşdur. Anamın bir-birinin ardınca dünyaya göz açan körpə qardaşlarıma söylədiyi şirin laylaları və oxşamaları, yoxsulluğun dözülməzliyi və yaşayışın çətinlikləri ilə səs-səsə verən nisgilli bayatıları və göz yaşardıcı ağı-

ları, bir çox hallarda iş başında, xəli toxuyanda, ya ipək öyirəndə həzin-həzin zümzümə etdiyi mahnıları, hər sözbaşı söylədiyi mənalı məsəlləri və bunların hamısından çox uzun qış gecələrində kürsü başında corab toxuya-toxuya və ya naxış tikə-tikə söylədiyi füsunkar nağılları və əfsanələri bu tanışlıq və ülfətin başlanğıcı olmuşdur².

Hələ körpə ikən bu zəngin söz sənəti ilə ilk tanışlıq M.Ə.Fərzanənin fədakar folklorçu kimi yetişməsinə, çoxsaylı folklor nəşrlərinə və eyni zamanda da bu cür topluların ərəşəyə gəlməsinə səbəb olmuşdur.

Güney Azərbaycan mövzusunda dəyərli araşdırmaları ilə seçilən fil.ü.f.d. Nəzakət İsmayılova “Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı müasir mərhələdə, yaxud “Varlıq” ədəbi məktəbinin nümayəndələri” kitabında Fərzanənin folklorla bağlı yazılarında bir neçə keyfiyyət kəsb etdiyini qeyd edir:

“Hər şeydən əvvəl, onun məqalələrində dərin müşahidəçilik özünü büruzə verir. Bu müşahidəçiliyin arxasında isə milli bədii təfəkkürə dərinlən bələdlilik açıq hiss olunur³”.

Söz yox ki, azərbaycanlıların geniş yayıldığı Təbriz, Ərdəbil, Urmiya, Marağa, Yekənat, Xoy, Zəncan, Həmədan və s. bölgələr zəngin folklor incilərinin beşiyidir. Ancaq adlarını çəkdiyimiz və çəkmə bilmədiyimiz bu bölgələrin rəngarəng folklor laboratoriyasına daxil olmaq aylarla, illərlə, bəlkə də qərincələrlə vaxt, zaman tələb edir. Prof. İ.Abbaslı seriyasının ilk cildinə yazdığı “Ön söz əvəzi”ndə bunu aydın vurğulayır:

“Hərgah müstəqil Azərbaycanın 9 milyonluq sakinlərinin mədəni irsi bundan sonra da toplanıb əbədləşdirilərək öz

² Fərzanə M.Ə. “Ana dilimiz və milli varlığımız uğrunda, Varlıq, №1-2, Tehran, 1993

³ İsmayılova N. Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı müasir mərhələdə yaxud “Varlıq” ədəbi məktəbinin nümayəndələri, Bakı, Elm və təhsil, 2010, 276 səh.

sayını artıracaqsa, sayı 30-35 milyon civarında qeyd edilən Güney soydaşlarımızın mənəvi irsi — şifahi söz sənəti, görəsən, neçə cildə sığa bilər? Biz hələ mədəniyyət çevrəsi ilə ölçülən dünya azərbaycanlılarının poetik söz sənətini demirik⁴!”

M.Ə.Fərzanə də əlinin çatıb, ününün yetdiyi qədər topladığı bu nümunələri əldə etməyə müvəffəq olmuşdur. Onun topladığı bayatıların əsas ruhunu elə bayatı janrının spesifikasiyasına uyğun olan niskil, ümitsizlik, uğursuzluq təşkil edir.

Ürəkləri rıqqətə gətirən axıcı, səmimi kəlmələrlə qəliblənmiş bu ecazkar nəğmələr, söz sənətinin bütün incəliklərini özündə ehtiva edir.

Təbriz üstü Marağa,
Zülfün gəlmir darağa.
Axtarıram yarımı,
Yox taqətim fərağa.

və yaxud

Gəl məni bəndə atma,
Xoydan Mərəndə atma.
Hamı üz döndəribdir,
Rəhm eylə, sən də atma.

“Güney Azərbaycan folklor örnəkləri”nin II toplusundakı “Bayatılar”, “Aşıq rəvayətləri” və “Dastanlar” bölməsini çıxmaq şərtilə yerdə qalan materiallar, demək olar ki, öz həyatını xalqın mənliliyi uğrunda savaşa, mücadiləyə həsr etmiş cəfakəş ziyalı, alim Behruz Həqqinin topladığı söz sənəti inciləri hesabına əldə olunmuşdur.

⁴ Abbaslı İ. Ön söz əvəzi// Güney Azərbaycan folkloru (Təbriz, Yekənat və Həmədan ərazilərindən toplanmış folklor örnəkləri), I, Bakı, Elm və təhsil, 2013, 3-16 səh.

1942-ci ildə Təbriz şəhərində sadə bir fəhlə ailəsində doğulub mədrəsə təhsili alan, 1961-ci ildən Azərbaycan kəndlərində — Həşdəridə, Səhəndabadda müəllimlik edən, 1963-cü ildən Təbriz Universitetində idman-alpinist müəllimi kimi çalışan, Fədəi təşkilatının üzvü, 1970-ci ildən 1978-ci ilə qədər şah rejiminin dustağı olan və hazırda Almanıyanın Köln şəhərində yaşayan Behruz Həqqi təqdim etdiyimiz bu folklor materiallarını kəndlərdə müəllim işləyərkən və alpinistlik edərkən toplamışdır.

Edam cəzasına məhkum olunmuş, 8 il dözülməz məhbəs həyatı sürmüş Behruz Həqqiyə azadlıq uğrunda mücadilədə daim dayaq olan elə Təbrizin ölməz söz sənəti olmuşdur. Bir çox kitabların toplayıcı, tərtibçi, tədqiqatçı və nəşiri olması B.Həqqinin zəngin folklorşünaslıq fəaliyyətindən soraq verir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, kitabın böyük bir hissəsini B.Həqqinin böyük zəhməti hesabına əldə olunmuş ölməz el ədəbiyyatı inciləri təşkil edir.

Topludakı “İnanclar” bölməsində güneyli xalqın ilkin xalq təfəkküründən süzülüb gələn maraqlı inanc sistemi, təxəyyülü təqdim olunur.

“Bayquş divara qonsa, onun qabaqına bir dənə məcmə-yidə Quran və su və duz gətirib tutarlar ki, ta bəlkə bayquş o evə zərər yetirməsin” və yaxud “Çox yağış yağanda ərsin atarlar ki, yağış kəssin, ya miras qalmış mis qab atarlar” kimi inanclar güneyli soydaşlarımızın ilkin təsəvvürlərini, dünya-görüşünü əks etdirir.

Söz yox ki, Güney Azərbaycan folklorunun ən yaygın qolunu nağıllar təşkil edir ki, bu topluda da bir neçə nağıla yer ayrılmışdır. Bunlardan bəziləri bizə tanış olan nağılların güney variantı olsa da, ilk dəfə təqdim olunan nağıllar da diqqəti cəlb edir. “Təndirə girən keçəl”, “Xədicə gəldi”, “Ədi, Budi

nağılı” və s. bu günə qədər heç yerdə rast gəlmədiyimiz nağıl incilərindəndir. Bu nağıllarda da xalqın tarixi, məişəti ilə bağlı ilkin təsəvvürləri, adət-ənənələri, həyatı problemləri fantastik tərzdə ifadəsini tapır.

Danılmaz faktıdır ki, şifahi söz sənətindəki paremilərin — atalar sözlərinin, məsəllərin, el deyimlərimizin zənginliyinin əsas faktoru Azərbaycan türkcəsinin dünyanın ən zəngin dillərindən biri olmasıdır. Güneyli soydaşlarımızın da tarixin dərin köklərindən qaynaqlanmış fəlsəfi-təcrübi dünyagörüşləri və baş verən hər hansı bir hadisəyə münasibət bildirəcək hikmətli kəlamları atalar sözlərinin, məsəllərin, el deyimlərinin yaranmasında zəmin rolunu oynamışdır.

Təqdim olunan paremilərin bəziləri bizə çox yaxşı tanış olan nümunələrin oxşar variantları olsa da, tamamilə yeni, orijinal nümunələr çoxluq təşkil edir.

“Çörəkçidən, qəssabdan, kömürçüdən adama dost çıxmaz”,

“Baqqal daşdan, siçan kişmişdən, Allah hər ikisindən kəsər”,

“Atla igidin məkanı olmaz” və s. bu qəbil nümunələr güneyli soydaşlarımızın paremioloji söz xəzinəsindən bizə gəlib çatanlardır.

Cilddəki diqqəti çəkən bölmələrdən biri də, fikrimizcə, “İzahı olan atalar sözləri” bölməsidir. Bu günə qədər bizə gəlib çatan, eşitdiyimiz və eşitmədiyimiz bir sıra atalar sözləri və məsəllər var ki, onların əsl mahiyyətinin, izahının verilməsi, bir sözlə desək, “Niyə atalarımız belə deyib?” və yaxud “Bu atalar sözünün kökündə nə durur?” və s. bu kimi suallara cavab tapmaqda bizə yardımçı ola bilər. Heç şübhəsiz ki, bəzən müdriklərimiz bir cümlə ilə elə dərin, ibrətamiz ifadələr işlətməşlər ki, onu izah etmədən də böyük mətləbdən xəbərdar

olmaq olar. Lakin bu atalar sözlərinin, məsəllərin hamısının özünəməxsus yaranma tarixi var və onlar uzun təcrübələrdən çıxaraq müdriklik səviyyəsinə yüksəlmişdir. “Şerti şuxumda kəsərlər”, “Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi”, “Sən çaldın” və s. kimi paremilərin izahının verilməsi el yaradıcılığının Azərbaycan xalqının həyatı və varlığını qorumaq üçün nə kimi böyük mənalara daşdığını aydın göstərir.

Məlumat üçün qeyd edək ki, B.Həqqi uzun illər axtarış apararaq izahlı atalar sözlərini ümumiləşdirib “Atalar sözlərinin kökləri” (1998) adlı kitabında təqdim etmişdir. Bu onu göstərir ki, qürbətdə yaşamasına baxmayaraq B.Həqqinin xəyalı daim öz elində, yurdunda dolaşmışdır.

Folklorun həcmcə kiçik, üstüörtülü məna daşıyan və daha çox kollektiv ifa və icra xüsusiyyətinə malik janrı olan tapmacalarda güneylilərin cəmiyyət, məkan haqqında fikirləri, mifik dünyagörüşü, eləcə də təbiət hadisələri, heyvanlar, quşlar aləmi, maddi nemətlər, təsərrüfat alətləri və s. ilə bağlı təxəyyülləri aydın görünməkdədir.

O nəmədi,
Hacılar Haca gedər,
Cəxt edər, gecə gedər.
Bir yumurtanın içində
Yüz əlli cucə gedər. **(nar)**

və yaxud

Babamın bir donu var,
Qətdamax olmaz.
İçi dolu əsrəfinən
Cütdəmax olmaz. **(göy, ulduz)**

və s. kimi tapmacalar obrazlı, bədii təfəkkürün gözəl nümunələrindən hesab oluna bilər.

Xoş, ürəyəyatan janr olan lətifələr də, təbii ki, güneylilərin folklorundan yan keçə bilməzdi. İlk baxışda gülüşə səbəb olan bu lətifələrdə də elə o gülüşün arxasında gizlənən ironiya, satira elementləri güclüdür. Topluda yer alan lətifələr orijinallığı ilə seçilir. Belə lətifələrin birində (“Özü bəs deyildi, nənəsinə də öyrədib”) bir gün bir nənənin balaca oğlunu misgər dükanına aparıb ustadan şagirdliyə qəbul etməsini xahiş etməsindən, bir neçə gündən sonra isə oğlanın işə getməməsindən danışılır. Oğlanın işə getməməsindən narahat qalan ustanın onların qapısına gəlib aldığı cavab maraq doğurur. Nənə oğlunun misgərliyi öyrəndiyini deyir. Bu zaman ustanın – Ay balam, bu oğlan nə tez misgərliyi öyrəşdi? sualına nənənin verdiyi cavab isə olduqca bəsitdir: – Usta, oğlum deyir ki, misi qoyasan oda, olar isti, tapdalayarsan olar isti. Dövrəsini bir az qatlayarsan, olar məcməyi, bir az dərin olsa olar qablama... Bu zaman nənənin cavabından hirsələnən misgərin: – Özü bəs deyildi, nənəsinə də öyrədir – deməyi oxucuda gülüş doğurur. Qeyd edək ki, topluda ateizm mövzulu lətifələr də özünə yer almışdır.

Uşaq folkloru Güney Azərbaycanın el yaradıcılığında xüsusi yer tutur. Güneyli ana-nənələrimizin pak istək və arzularından doğan və ilk məktəb rolunu daşıyan laylalar, nazlamalar, düzgülər, yanıltmaclar, eləcə də nağıllar və oyunlar kiçik yaşlıların inkişafında tərbiyəvi rol oynamaqla, estetik-bədii zövqün formalaşmasında son dərəcə əhəmiyyətli faktor rolunu oynamışdır. Bu baxımdan topludakı nümunələr diqqətçəkəndir.

Söz yox ki, gündəlik həyatda baş verən ən bəsit hadisələrdən ta müxtəlif adətlərə kimi etnoqrafik məlumat xarakteri daşıyan bilgiler Güney Azərbaycan folklorunda ayrıca tutuma malikdir. Topludakı “Etnoqrafik cizgilər” bölməsində yer alan məlumatlar güneylilərin folklor biliciliyi qədər də etnoqrafik bilgiyə bələdliyinə dəlalət edir.

Topluda transliterasiya olunmuş mətnlər “Aşıq rəvayətləri” və “Dastanlar” bölməsində özünə yer almışdır.

“Aşıq rəvayətləri” bölməsinə “Dollu Mustafa ilə şair Salman”, “Sabitlə Məhcuş xanım”, “Aşıq Səmədlə Gülnigar xanım”, “Aşıq Vəli ilə Sənəm xanım”, “Dollu Mustafa ilə şair Ağacan”, “Aşıq Bəhmənlə Humay xanım”, “Aşıq Ələsgərlə Zəriş xanım” və “Ağ Aşıqla Süsənvər xanım” kimi aşıq rəvayətləri daxil edilmişdir. Bu aşıq rəvayətləri aşıq şeirinin kamil poetik örnəklərindən ibarət zəngin bədii irs sayıla bilər.

“Dastanlar” bölməsində isə “Sara və Xan Çoban”, “Qul Mahmud”, “Əli və Leyli dastanı”, “Fəğfur şah ilə Pəri xanımın dastanı”, “Bəhram və Gülixəndan dastanı”, “Seydi və Telli Pərinin dastanı” və “Qurbani” kimi 7 dastan oxucuların ixtiyarına verilmişdir.

Qeyd edək ki, adıçəkilən aşıq rəvayətləri və dastanların transliterasiya işində dəyərli folklorşünas alim, fil.ü.f.d. Rza Xəlilovun gərgin zəhməti danılmazdır. İllər uzunluğunu AMEA Əlyazmalar İnstitutunun arxivində axtarış aparıb həmin mətnləri əldə edib və transliterasiya etmək onun əsl folklor təəssübkeşi olduğunu bir daha sübut edir və bizə təqdim etdiyi bu materiallara görə R.Xəlilova xüsusi təşəkkürümüzü bildiririk.

Son olaraq onu da deməyi özümüzə borc bilirik ki, Güney Azərbaycan folklorunun öyrənilməsi işində qarşıda hələ çox görüləsi işlər var. Bu istiqamətdə uğurlu nəticələrə çatmaq üçün bu taylı xalqın folklorunu öyrəndiyimiz kimi, o taylı xalqın folkloruna da biganə qalmamalı, üzərimizə düşən vəzifəni əsl vətəndaş olaraq yerinə yetirməliyik. Ümid edək ki, güneyli xalqın folklorundan soraq verəcək hələ neçə-neçə nəşrlər işıq üzü görəcək.

Sönməz ABBASLI
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

İNANCLAR

1. Ayaq altı qaşınarsa, o adam səfərə gedər, əl içi qaşınarsa, o adama pul çatacaq.

2. Başmaq bir-birinin üstünə çıxsa, o adam müsafirətə gedəcək.

3. Bayquş divara qonsa, onun qabaqına bir dənə məcməyidə Quran, su və duz gətirib tutarlar ki, ta bəlkə bayquş o evə zərər yetirməsin.

4. Bostanda bəd nəzərdən ötrü eşşək başı qoyurlar.

5. Çay stəkanları bir-birinin dalınca bir sırada dursa, deyərlər ki, evə qonaq gələcək.

6. Çox yağış yağanda ərsin atarlar ki, yağış kəssin və ya miras qalmış mis qab atarlar.

7. Duzu yerə tökərsənsə, o dünyada kirpiyinlə gərək yığasan.

8. Əgər çay stəkanında çayın tilifi çayın üzərində dik durarsa, o evə gələn qonaqın nə ucalıqda olduğunu göstərir. Əgər çayın tilifi balaca olarsa, gələn qonaq da balaca olar, yox əksinə, uzun olarsa, gələn qonaq da uzun olacaq.

9. Gecə ev süpürməzlər, süpürsələr də deyərlər ki, toy evi süpürürəm.

10. Hər kəs bir eşşək arısı öldürərsə, o dünyada bir xurma verərlər.

11. Hər kəs tərsə iş görsə, deyərlər ki, o, al-arvadı kimidir.

12. İlin axırını çərşənbəsində od yandırandan sonra açar salmaq mərasimi başlanır. Açarı cavan qızlar və ya qadınlar ayaq altına qoyub evdə olan adamların və ya yoldan keçən adamların danışdığı sözdən gələn ilin yaşayışını düşünlər.

13. Qarğı qarıldayanda deyərlər ki, qonaq gələcək.

14. Qırxlı uşağı aya göstərməzlər, göstərsələr ağzına ay doğar.

15. Qırxlı uşağın dilinin üzərində ağ toz kimi olan bir şeyə aydoğma deyirlər.

16. Pişik üzünü yuyarsa, deyərlər ki, o evə qonaq gələcək.

17. Süpürgəni başıaşağı qoysalar, deyərlər evdən ölü çıxar.

XALQ ADƏT VƏ ƏNƏNƏLƏRİ

Böyük çillə

Sayınqala qadınları böyük çillənin 40 gününü bir qədim inama görə günbəgün salırlar küçələrdə olan evlərə. Və belə deyirlər: — Sabah çillənin birinci günü filankəsin evində, o birisi günü başqasının evində və i.a. Məmulən küçənin birinci qapısından başlanır. Əgər o gün hava xoş olarsa, deyirlər ki, ev sahibi yaxşı adamdır. Və ya əksinə. Əgər küçədə yaşayan evlər az olarsa, kiçik çilləni tuturlar.

Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, indilikdə də bu ənənə qonaqlıqla bahəm deyil, ağızdan-ağıza deyilir.

Üzərlik

Üzərlik keçən əsrlərdən türkdilli xalqların içində müqəddəs sayılır. Və ona çox ehtiramla yanaşılır. Buna məxsusən Cənubi Azərbaycanda bu otu çox müqəddəs sayıb və onun rabitəsində çoxlu qoşmalar qoşublar.

Demək olar ki, indilikdə də olunan tədqiqata görə bu ot yandıqdan sonra mühitdə olan virusları aradan aparır.

Körpə uşaq xəstə olan zaman onun anası və ya yaxın qohumları belə deyirlər:

“Üzərliksən, havasan,
Hər dərdə sən davasan,
Dərd qapıdan gələndə,
Sən bacadan qovarsan”.

Bu sözləri deyəndən sonra xəstələnmiş körpənin belindən vurub, üzərliyi oda tökürlər. Əgər belə fikir edərlər ki, uşağın xəstəliyi pis gözdən olub (gözə gələrsə), belə deyirlər:

Üzərliyimin başı ilə
Börkü ilə, köküynən

Çağırdım ya Əli,
Dedi: bəndə, nə var?
Dedim: havar bədnəzərin gözündən
Dedi: tök üzərlik cırtdasın
Bəd nəzərin gözü.

* * *

Qanqal qavuş,
Qada sovuş,
Üzərlik danə-danə,
Danəsi odda yanə.
Yad ola, qohum ola,
Gözləri odda yana.
Çıxdım üzərlik dağına,
Baxdım cənnət bağına.
Dedi, biçərə, nə var,
Dedim, bəd-nəzər var.
Dedi üzərliyi tök oda,
Lal olsun bədillər,
Kor olsun, bəd gözlər.

Bunları oxuyandan sonra üzərliyi oda atırlar və onun istisinə uşağı tuturlar.

Bir xalq folklorunda belə deyilir: üzərlik yəzidin tərindən yerə düşüb və göyərmişdir. Ona görə onu yandıranda xəstənin halı yüngülləşib, sağalır.

Başmaqçı (parəvizan) və ya uçucu

Bu həşərat Cənubi Azərbaycanda məxsusən əkiləcəyə məşqul olan adamların içində müqəddəs sayılır. Çünki, göy-göyərəntiyə zərər gətirən quşları və həşəratları yeyir.

Bəzi ölkələrdə bu həşəratın çoxalmasına görə bir məxsus yerlər düzəldir və oralarda onu becərdirlər.

Cənubi Azərbaycanda uşaqlar onu bağ-bağatda tutub oynadılar. Nənəsi (anası – red.) boylu (hamilə) olan uşaqlar onu tutub belə deyirlər:

– Uçu, uçu, uç görək, nənəmin oğlu olar, ya qızı?

Əgər uçsa, deyərlər, nənəmin oğlu olar. Əgər uçucu uçmasa deyərlər ki, nənəmin qızı olacaq.

Çömçə balıq

Bir uzun ağacın başına qırmızı, ağ, göy rəngli parça vurub onu bələməklə bəzəyirlər. Uşaqlar bu ağacı götürüb küçələrə düşürlər. Bunlar qapıları döyüb belə oxuyurlar:

Çömçə balıq nə istər?

Allahdan yağış istər.

Bu zaman ev sahibi bir kasa su gətirib tökür çömçə balığının (bəzədilmiş ağacın) başına. Sonra evdə olan yeməkilərdən, məmulən qənd, iydə, çay şirnişi və başqa ərzaqlardan bir ovuc uşaqlara verir. Məhəlləni dolanandan sonra uşaqlar yığıldığı meyvələri, şirniləri o evə ki, çömçə balığı orda bəzəyiblər, aparırlar. Sonra çay qoyub yaxın qonşuları ora dəvət edirlər. Çay içib qurtulandan sonra hamısı birlikdə dua edirlər ki, yağış yağsın və xalq quruluqdan nicat tapsın.

Qarı günü

Çillələr çıxandan sonra (qışın axırıncı ayının əvvəl günündən on günə qədər) qarı günü tuturlar. Bu on günün havasının dəyişməsindən gələn ilin havasının dəyişməsini nəzərdə tuturlar. Əgər bu on gündə dalbadal qar yağsa və dondurma olsa, onda xalq belə deyir: Qarı kossuğun quzeyə atıb, yəni gələn ilin havası soyuq və yağın olacaq. Buna görə xalq ilin əvvəlində başlayır mal-davar üçün göy-göyərtinin yığılmasına.

Əgər bu on günün havası üst-üstə xoş olarsa, yağış, qar, dondurma az olarsa, onda elə nəzərə gəlir ki, hava xoş gələcək. Xalq belə şəraitə deyir: Qarı kossuğun güneyə atıb. Belə təsəvvür edirlər ki, o il şaxtadan, borandan xəbər olmayacaq.

At, it və gəlin xalq gözündə

Xalq nəzərində at, it və gəlin hər ailənin abrisıdır. Gəlini pis saxlasan xalq gülər ki, gör necə özgə qızından “muğayat” olurlar. Atı arıq saxlasan, deyərlər, at minən deyil, atın qədri-ni nə bilir. İti ac saxlasan, gedər burda – orda sümsünər, xalq deyər: – Yoxsuldurlar, bir dənə iti də saxlaya bilmirlər.

Qayınana və gəlin arasında atmacalar

Qayınana dilindən: Bir siçanım var məkrəbaz
Girər deşiyə, heç çıxmaz.
Molla, sən Allah buna bir dua yaz,
Görək çıxar, ya çıxmaz?

Gəlin dilindən: Sarmısağın, soğanın
Yad qızından olanın.
Yarısı balam balası,
Yarısı ilan balası.
Həyatımız kaşıdır,
Dövri mərmər daşıdır,
Bir qaynanam var mənim
Başı şeytan başıdır.

QARĞIŞLAR

Bir əlin dalında, bir əlin qabağında qalsın (Yəni elə yox-sul olasan ki, paltar tapmayasan geyməyə).

Boynunu xam bezə tutum.

Buğun dodağında qurusun.

Çörək atlı olsun, sən piyadə.

Dilin ağzında qabar çalsın.

Eviyə qara gərmən çəkilsin.

Gedişin olsun, gəlişin olmasın.

Görüm səni balavay-balavay deyəsən.

Xırnıyın dəlinsin.

Kürəyinin ortası qovuşsun.

İyidliyin yerə dəysin.

İyid arxan yerə gəlsin.

Qafil öləsən.

Qanlı köynəyin gəlsin.

Qara xəbərin gəlsin.

Naqafil sancıya gələsən.

Nənəsi səğir (Nənəsi körpə).

Səni görüm xırnək boğsun.

Səni görüm qara ilə göy olasan.

Səsin yer altından gəlsin.

Səsin salları⁵ altından gəlsin.

Sözün ağzında qalsın.

Su üzünə güləsən (Xalq inamına görə ölünü axır dəfə yuduqda baxıb gülər).

Torpaq səndən bir qarış uca dursun.

Üzünü bir yuyan görsün, bir götürən.

⁵ Sallar- qəbrin üstünə qoyulan daş

NAĞILLAR

Xədicə gəldi

Bir kişinin Xədicə adlı bir arvadı vardı. Bunların, atalar deyən kimi, heç vaxt suları bir arxa getməzdi. Həmişə bir-birlərilə dava edərdilər. Arvad kişinin gününü qaraltmışdı. Kişi çox zaman dözəndən sonra axır naçər qalıb təsmim tutar bu arvadı aparıb öldürsün. Buna görə arvadı pişim-pişimlə evdən çıxardar çölə. Aparar bir şəhərdən qıraqda olan dərin quyunun başına. Fərsəti ələ salıb arvadı itələyib salar quyunun içinə. Kişi arvadı quyuya salandan sonra qayıdar evinə. Bir neçə gündən sonra deyər gedim görüm bu arvad ölüb, ya diridir. Gedər quyunun başına, vedrəni salar quyuya ki, əgər diri olsa, yapışar vedrədən və quyudan çıxar. Bu vedrəni quyuya salandan sonra yavaş-yavaş çəkər. Vedrə sudan çıxandan sonra görər bu verdə çox ağırdır. Çəkər yuxarı bir az baxandan sonra görər ki, bir qara ilan girib vedrənin içinə. İstər vedrəni atsın qaçsın, bu qara ilan dilə gələr. Deyər:

— Səni and verirəm inandığına. Məni çək burdan qurtar. Bura bir arvad gəlib ki, mənim dədəmi yandırıb. Əgər məni çıxartsan, mən səni xoşbəxtliyə yetirərəm.

Kişi görər ki, belədir, ilanı quyudan çıxardar eşiyə. İlan buna deyər:

— Mən gedib dolaşacağam şahın qızının boynuna. Hər kəs gəlsə onun boynundan düşməyəcəyəm. Sən gələrsən ora, bir dənə yalandan dua oxuyarsan, mən də ordan düşüb gedərəm. Sən də şahdan böyük bir ənam alarsan, gedərsən ömrünün axırınacan dünya malından biniyaz olarsan. Kişi də qəbul edib ilandan ayrılır. Bu işin üstündən bir neçə gün keçmişdir ki, şəhərdə şahın carçıları car çəkərlər ki, şahın qızının boy-

nuna ilan sarılıb. Hər kəs ona nicat versə, şah onu dünya malından biniyaz edəcək. Hər yerdən həkimlər üz qoyar şahın sarayına. Lakin heç biri müvəffəq ola bilmir. İlanın onlara gözü düşən kimi elə bir fişiltı əmələ gətirir ki, onlar qorxulardan uzaq qaçırlar.

Bir neçə gündən sonra ilanla dost olan kişi bir təzə paltar geyib, yollanır həkim adı ilə şahın sarayına. Şahın adamları bunu görən kimi buna deyirlər ki, sən nə edə bilərsən? Dünyanın böyük həkimləri gəlib bir çarə qıla bilmədilər, sən gəlib nə qılacaqsan? Kişi deyər ki, nə olar, qoy mən də bir bəxtimi sınayım. Buna görə də bu kişini şahın sarayına aparırlar. Kişi gedir qızın otağına. İlan bunu görən kimi tanıyır. Kişi bir neçə dəfə dodaqaltı danışandan sonra ilan qızın boynundan açılıb üz qoyar saraydan çıxmağa. Bu xəbəri şahə yetirərlər. Şahın dəsturu ilə bütün ölkədə toy-düyünə başlayarlar. Şah kişiyə deyər:

— Gəl sənə dünya malı əvəzinə qızımı verim, sən də qal bizimlə bir sarayda.

Kişi qəbul edib toyu başlayar. Kişi bu sarayda xoşbəxtliyə yetişər.

Günlərin bir günü qonşu ölkənin elçiləri şahın sarayına gələr. Şahə Xəbər verərlər ki, şahə, bu ölkənin şahının qızının boynuna ilan dolaşib. Hər nə cür olsa onlara köməklik edin. Şah bu xəbəri eşidəndə öz kürəkəninə yanına gedib, onu bu vəziyyətdən xəbərdar edər. Kişi deyər:

— Mənim əlimdən bir iş gəlməz. Çünki o ilan mənə demişdi ki, səni əyər ikinci dəfə görsəm, elə çalacağam ki, külə dönəsən. Buna görə mən bu işi edə bilmərəm. Şah deyər:

— Əgər sən bu işi görməsən, imkanı var ki, iki ölkə arasında müharibə düşər. Xülasə, şahın ısrarına görə kişi nəçar qalib özünü o ölkəyə yetirər. Birbaş gedər şahın sarayına.

Şahın adamları bunu tanıdıqdan sonra aparırlar o qızın otağına. Bu kişi yavaş-yavaş ilana yaxınlaşır. İlanın gözü buna sataşanda çox hirsələnir və istəyir ki, bunun üstünə fışıldasın, kişi dilə gəlib deyər:

— Mən gəlməmişəm sənə deyəm ki, qızın boynundan açıl, mən gəlmişəm deyəm ki, Xədicə quyudan çıxıb bura gəlir. İlan Xədicənin adını eşidən kimi qızın boynundan düşüb qaçır.

Təndirə girən keçəl

Biri var idi, biri yox idi. Bir keçəl var idi, bir də qoca nənəsi. Bu keçəl çox əyyar ⁶idi. Bu keçəl təndirdən eşigə çıxmazdı. Nənəsi bir gün bu keçəli təndirdən eşigə çıxartmaqdan ötürü çoxlu qırmızı alma aldı. Bu almaları külbədən düzdü ta eşik qapıyacan. Keçəl almaları görüb nənəsinə dedi:

— Bu nəmənədi?

Nənəsi dedi:

— Almadı da.

Keçəl dedi:

— Bir dana ver, yiyim da.

Nənəsi dedi:

— Allah səni boynuna qoysun. Koxa hər yanı belə alma eliyib. Keçəl əl uzatdı, külbədən bir dana alma yedi. Gördü yeməli almadı. Keçəl də qorxardı ki, təndirdən çıxsın, tülkü

⁶Əyyar-burada düşüncəsiz, namərd və boş-bekar adam mənasında. Ayrı mənası zirək və igid adamdır. Hicri tarixinin II yüzilliyində əyyar o adama deyilirdi ki, karvan yolu kəsib, mallarını aparırdı. Əyyarlardan bəziləri çox kişi sifət idi və zəhmətkeşlər tərəfini saxlayırdı. Bəzən bu əyyarlar biganə iş-gəlçilərin və zalım hökmranların əleyhinə ayağa qalxıb və onlar ilə döyüşürdülər. Yəqub-ibn-Leyssəffar tarixin böyük əyyarlarındandır ki, bir iddə əyyarların köməkliyi ilə Səffari silsiləsini yaratdı.

qulaqlarını yesin. Çıxdı, bir dana, iki dana, üç dana, ta beş-altı danayacan bu almalaran yedi. Nənəsi də bunun dalısıycaydı. Bu eşik qapıyacan bu almaları yedi. Nənəsi bunu eşik qapıdan çıxardıb ta evə qoymadı. Keçəl dedi:

— Ay nənə, aç qapını, tülkü mənim qulaqlarımı yedi. Nənəsi açmadı. Dedi:

— Get, köpəyoğlu, indiyəcən mən işləmişəm, yemisən, indi get, işlə, özün ye. Keçəl durdu, başın saldı aşağı, getdi öz kəndlərinə bir yaxın kəndə yetişdi. Bir arvadın oynaşı varı-mış. Adı Mədinə imiş. Bu keçəl qaçar görər onların qapıları açıqdır, girər onların kəndi dalısına. Görər bir nəfər gəldi. Xurcunun atdı kəndi dalısına. Bu xurcun doludu pulunan. Bir az ondan sonra biri gələr, bir dəsmal pul atar kəndi dalısına. Birdən Mədinəgilin qapısı çalınar, Mədinənin əri gələr. Oynaşlar da qaçar girər kəndi dalısına. Görərlər orda bir nəfər var. Keçəl üç dəfə öz-özünə deyər:

— Deyim. Deyim. Deyim.

Birdən buları itələr evin arasına, xurcundakı puli və dəsmaldakı puli götürər qaçar. Yavaş-yavaş gəlirmiş evlərinə sarı, birdən öz kəddilərindən biri görər. Diyər:

— Ey keçəl, uğur olsun, sən təndirdən eşigə çıxmazdın, indi hardan gəlirsən?

Keçəl diyər:

— Nəmə eliyim, bir dana dana dərimiz var idi, apardım onu qonşu kəndə satdım. Bu belə pul eliyib.

Dedi:

— Keçəl, bir dana dana dərisi bu belə pul elər?

Dedi:

— Bəli.

Kəddə xəbər oldu, keçəl bir dana dana dərisi satıb, bir xurcun, bir dəsmal pul eliyib. Kəddə hay düşdü. Bir inəgi

olan kəsdi, iki inəgi olan kəsdi, üç inəgi-öküzü olan kəsdi. Keçəl, beləliklə, bir kəndi qərə qəni elədi. Qoymadı bir dana mal qalsın. Bular hamısı dəriləri atdılar dallarına, apardılar keçəl deyən kəndə. Bir “dəri alan, gön alan” saldıılar ki, gəl görəsən. O yannan kədxuda çıxdı, dedi:

— Ay rəhməttix uşağı, burda əgər başmax tikən vardı, bu belə “gön alan” eliriz. Dedilər:

— Rəhməttix oğlu, özünüz niyə keçəlin bir dana dərisinə bir xurcun, bir dəsmal pul veririz? Bizim öküz dərimizə diyiriz burda başmax tikən yoxdu. Keçəl evə gedib nənəsinə dedi:

— Hamini qərə qəni eləmişəm. Gəlsələr məni öldürəcəxlər. Mənim yerimi sal, içinə bir yastıx qoy. Gəlsələr, yastığı vursunnar.

Özü kəndi üstə gizləndi. Keçəl dedi:

— Nənə, olar yastığı vuranda sən əl-üzüyü cırmaq sal. Vaveylan sal, deynən: “Bir dana keçəl oğlum vardı, onu da siz öldürdüz.

Bular töküldülər. Hamısı gəldilər keçəlin evinə, dedilər:

— Keçəl hardadı?

Nənəsi dedi:

—Yatıb.

Dedilər:

— Biz onu öldürəcəyik.

Bular yastığa kötək vurıllar, qarı da əl-üzünə əl çalır. Keçəl də kəndi üstündən baxır. Qabaxdan nənəsinə tapşırar, bular bir az vırandan sora denən: “Öldürdüz, çıxın gedin”. Bular gedərlər. Keçəl nənəsinə deyir:

— Məni aparacaqlar, quyliyələr. Sən mənim ağzıma bir duzkeş qoy və denən: “Mən bivarisəm. Gözlərim görməz, buni qoyuram, bunnan taniyim”.

Qarı çıxar, havar eylər diyər:

— Gəlin, öldürdüz, aparın, quyliyın. Kənd əhli də hamısı gələr. Çün hamısının ürəgi oddu idi. Hamini qərə qəni eyləmişdi. Keçəli aparallar quyləməcə. Qarı da duzkeş götürər. Keçəli quylarlar. Bular duzkeşi görüb soruşallar:

— Bu nədi?

Qarı deyər:

— Bu bivarisdi, mən bunnan gəlləm taparam. Bular qeyidəllər, gələllər öz evlərinə. Qarı da qeyidər öz evinə. Keçəl demişdi: “Nənə qorxma, mən diri qallam”. Gecə düşər arayə. Üç nəfər gedər keçəlin qəbri üstə. Diyəllər, məlumdur, bu qəbir bivaris qəbridir. Gedəx, filan Hacinin evini oğruyək, gətirək, gələx bu qəbrin üstünü götürəx. Bular gedəllər evi oğurlallar, gətirəllər keçəlin qəbri üstündə başlıllar bölmağa. “Bu sənin, bu mənim” böləllər. 2 nəfər artıx qalar. Bunun üstündə oğrular dava eləllər. O deyər “mənim”, bu deyər “mənim”. Keçəl atdan əlini duzkeşin içinnən uzadıb diyər:

— Yaş ölünün də payını verin. Bu oğruların üçünün də bağı çatdar, öləllər. Keçəl qəbirdən çıxar, üçünü də qoyar öz qəbrinə, keçəl öz-özünə deyər, gecə getsəm, heç kəs inanmaz. Qalsın günüz gedim, hamı inansın. Gecə sübh olar. Keçəl bilirdi ki, kənd əhli sadədi. Buna görə çağırar:

—At-ulax gətirin, mənim ev-eşigimi aparın.

Kənd əhli diyər, bu keçəlin səsidir. Diyəllər:

— Keçəli öldürdük, quyladıx, necə keçəlin səsidir. Gələllər, keçələ diyəllər:

— Keçəl, Allah sənin boynuna qoysun. Getdin dana dərisini satdın, bir elə pul gətirdin. Bizim dərimizi alan olmadı. İndi səni də öldürdük, öz əlimizlə quyladıx, getdin, bu qədər ev-eşik gətdin. Keçəl deyər:

— Allah boynunuza qoysun. O dünyada işləyəne minnət. İntəhası, mənim başım keçəl idi, üstüörtülü bazarda bu belə

pul işlədi. Əgər üstüaçıq bazara getsə idim, üç bu qədər pul gətirərdim. Kənd əhli dedi:

— Keçəl, indi biz nəməmə eliyək?

Keçəl dedi:

— Özünüz biliriz. Əgər dünya malı istirik, uşağınız var uşağınızı, qardaşınız var qardaşınızı öldürüz. Mənim bir nənəm idi, bir özüm, bir belə qazandım. Neyniyirəm dünya malın.

Bəli, kəddə bir neçə kara gəlməyən qoca qaldı. Hamı quy yaşdan yuxarı olanı öldürdü.

Keçəl nənəsinə dedi:

— Əgər bu dəfə məni tutsalar, tikə-tikə doğrallar.

Bu kənd əhli axşamacan qəbir qazdılar, ölü quyladılar ki, dünya malı gətirələr. İki gün belə, üç gün belə, soruşdular:

— Ay keçəl, niyə bizim ölümlər gəlmir? Sən bir günə qayıtdın.

Keçəl deyər:

— Bular hətmən utanıllar. Guş-guş dolanana o dünyada iş vermillər. Gərəy diribaş olasan.

Dedilər:

— Keçəl, indi biz nəməmə eliyək?

Keçəl dedi:

— Gözünüzün qabağında məni öldürdünüz, apardınız quyladı. Bir günə ev qazandım.

Keçəl getdi nənəsinə dedi:

— Bular istillər məni öldürsünlər. Mən qaçıram, sən qorxma. Mən genə bu kələylərnən sənə soracağına gəlləm. Tez gələm, geç gələm, sən darıxma. Sonra dedi:

— Nənə, mənə bir dəst yaxşı kom-şalvar qoy buxçaya. Bu atdılar düşüblər mənim dalıma öldürələr.

Keçəl bir buxça libası götürər, qaçar, atdılar da bunun dalısınca. Hamının ürəgi oddudur. İstillər keçəli bu dəfə doğ-

rasınlar. Keçəl olardan qabaq bir yerə yetişər. Görər bir bədbəxt çoban davar yayır. Diyər:

— Ey çoban, tez ol, mənə istillər eliyələr padişah. Başım keçəldi, utanıram. Tez sən paltarlarını ver mənə. Sən get padişah ol, sən heyifsən. Gəl mənim kom-şalvarımı gey, mən taxta çıxsam, mənə güləllər.

Benəva çoban söyünürdü ki, çobanlıxdan qutardı. Paltarların keçəl alıb dedi:

— Görürəm, bu atdılar gəlir, tez qaç olara qənşər.

Keçəl tez çobanın paltarlarını geyib dayandı. Hey-hey-nən durdu bir sürü davarın qabağında. Atdılar gəlib dedilər:

— Ay çoban qardaş, burdan görmədin bir keçəl qaça.

Keçəl dedi:

— Gördüm, odu, bax, istir yetişsin dəryanın qırağına. Bu atdılardan ürəgi oddu imiş. Yetişax həman. Vurdılar bu çoban düşdü dəryaya. Genə keçəl qurtardı. Kənd əhli dedi:

— Ah, bu dəfə yaxamız qurtardı. Ta dəryadan gələ bilməz.

Bular qeyitdilər, gəldilər kəndə sarı. Keçəl iki günnən, üç günnən sora hoy-hoynan çobannan alan davarları tökdü kəndə. İki-üç dənə yarımşen qəri-qocadan dedilər:

— Ay keçəl, Allah sənənin boynuna qoysun. Qəbirə qoydu, bi belə ev gətirdin. Dəryaya atdın, getdin bi belə qoyun gətirdin.

Keçəl dedi:

— Allah boynuzda da qoysun, canız da çıxsın. Dəryada məgər nə var, dərya doludu qoyunna. Həmi süddü, həmi südsüz. İndi qalıb adam özi necə seçə gətirə.

Bular dedi:

— Keçəl, indi biz neyniyək?

Keçəl dedi:

— Öküzlərimi kəsdiz, baltalarım olmazı olduz qərə qəni. İndi istiriz gəlin, qoyun sahibi olarız, gəlin aparım sizi atım dəryaya.

Buların hamısını apardı tökdü dəryaya. Kənd əhlindən bir nəməyə qalmışdı. Bir dana qəri arvad qaldı, bir dənə körpə nəvəsi. Qarı dedi:

— Ey keçəl, sən allah, bunu da at dəryaya. Keçəl uşağı da atdı dəryaya. Uşax boğulub sudan çıxmışdı üzə. Qarı diyər:

— Keçəl, qarı nəyə qurban, bu nəyə deyir?

Keçəl dedi:

— Heç nə, deyir: “Qarı nəyə, əmcəgi uzunundan seçim, ya əmcəgi kolasından?”

Dedi:

— Keçəl, qarı nəyə qurban, birdəfəlik özümü at dəryaya, çün qocayam, əmcəyi kolanı sağa bilmərəm, əmcəgi uzununu seçim.

Keçəl qarı nəyəni də atdı dəryaya. Qeyidib evə gəlib nəyəsinə dedi:

— Bir kəndi korradım. Olar orda boğulmaqdadır, sən də burda şad ol.

Ədi, budi nağılı

Bir gün var idi, bir gün yox idi, bir qarı var idi, bir qoca. Buların birin adı Ədi və birininki Budi idi. Buların dəridünyədə bir qızları var idi ki, onu da şəhərdə bidur varrı- karrı tacirə ərə vermişdilər. Bular bir gün aş bişirirdilər, birdən qızları yadına düşər. Budi deyər:

— Ədi.

O da diyər:

— Can Budi.

Budi deyər:

— Neçə vaxtdı qızımızdan xəbərimiz yoxdu, gedax bir onu gorax.

Ədi diyər:

— Qoy əvvəl aşi içax, sora gidax.

Budi diyər:

— Qoy qalsın təndirdə, biz qayıdanda bişər, yiyərix.

Sazlanallar, durallar qızlarının evlərinə getmağa. Küçə-də bir atdıya rast gələllər. Atdını saxlayıb diyəllər:

— Atdı qərdəş, gedib bizim noudan altından haçarı götürmüyəsən. Qapımızı açmıyasən. Təndirdəki aşi içmiyəsən. Çölməyini sındırmıyəsən.

Atdı deyər:

— Bacı-qərdəş, arxayın olun, bu işi görmərəm.

Atdı gedər, bular diyən kimi noudan altından açarı götürüb, qapını açar, təndirdəki aşı götürüb içər və çölməyi sındırar.

Sizə kimnən deyim, Ədidən, Budidən. Bular gedəllər yetişəllər, qızlarının evinə. Xoş gəldin edəllər, yiyib-içib gecə yatmax vəqti olar. Qızı fikr elər, buların yerin harda salım, harda salmıyım. Axırda qız dəstur verər, buların yerini qəpərələr otağında salalar. Bular kəddi babanın biri, rahat ev, təmiz ev görmüyürlər, buna görə gecə yata bilməzlər. Gecənin bir zamanı Budi diyər:

— Ədi.

O da diyər:

— Can Budi.

Diyər:

— Binəva qızımızın o qədər başı qarışıb ki, bu qəpərələrə yetişə bilmir. Bit buları qoymur, yatsınlar. Neyli yax, neyləmi yax, gəl qəpərələrin yuvundurax.

Tez durub bir qazan qeynər su hazırlalları. Qəpəraləri bir-bir salar qeynər suva, qoyallar qəfəsə. Qəpəraləri basmax həman, ölməx həman.

Budi diyər:

— Ədi.

O da diyər:

— Can, Budi.

Diyər:

— Gör nə rahatdaşdılar.

Qəpəralər öləndən sonra bular da baş atıb yatallar.

Səhər qızı gələr qəpəralər otağına. Görər, nəməne qəpə-rə var idi, ölüblər.

Ədi, Budi diyərlər:

— Qızım, gör nə sənin işini rahatdamışx.

Qız da pərtdeşir ki, siz bütün qəpəraləri öldürmüşüz. Gi-nə yiyəllər, içəllər, yatmax vaxtı olar. Qız fikirşər ki, bula-rın yerini harda salım ki, ziyankarx eləməsinnər. Axırda bu-ların yerrərini salallar un otağına. Bir böyük otax dolu idi tay-tay ununan. Budi deyər:

— Ədi.

O da cavab verər:

— Can Budi.

Diyər:

— Bu nənəsi ölmüş qızın vaxtı yoxdu ki, buları çörəy yapsın. Dur, bu unnarı xəmir eliyək, çörəy yapax.

Bir tərəfdən su gətirəllər, bir tərəfdən xəmir eləllər, bular dünyanı vurallar bir-birinə. Bir anbar ev fətir eləllər.

Səhər olar, qız genə də gedər buların otağına, görər, bir anbar unnan bir tay da qalmıyib. Qız dava eliyib diyər:

— Deməmişəm, əlizi heç zada vurmıyın.

Bir az keçər, genə də yimax-ıçmağa başları qarışıb gecə yatmaq vəqti olar. Bu dəfə buların yerini aparıb aynabənd otağa salallər. Gecənin bir vaxtı Budi diyər:

— Ədi.

Cavab verər:

— Can, Budi.

Diyər:

— Gəl, gör, bu kimdi?

Olar ikisi də aynıya baxıb görəllər ayrı bir nabeləd qarı və qoca var. Hər nə bular edələr, olar da buları yamsılallar, ağızların büzəllər, olar da büzər, yaman diyərlər, olar da diyər, bular hirsənib hərəsi bir daş götürüb səhərəcən bütün bu otaxda olan aynaları vurub sındıralar və beləliklə, Ədiynən Budi nabeləd adamları o otaxdan qovalallar.

Qız səhər gəlib bu vəziyyəti görüb öz-özünə diyir:

— Əgər bular bir neçə gün də burda qalsalar buranı bütün virana qoyallar. Buna görə qız ərinə diyir:

— Gəl buları yola salaq getsinlər.

Qız və əri bulara bir az qumaş, bir cüt başmaq, bir az doşab verib yola salıllar. Ədi və Budi yola düşüb bir az yol gedəndən sonra bir qələməyə rast gəlillər. Bular görüllər, qələmə əyilir-düzəlir, yarpaxları titriyir, əsir. Bilmirlər ki, yel qələməni bu hala salır. Belə fikr edillər ki, qələmə soyuxdan üşüyür. Budi diyir:

— Ədi.

Cavab verir:

— Can Budi.

Diyər:

— Qızımız verdiği qumaş bizim nə dərdimizə dəyər? Al-laha xoş getməz. Qələmə, gör nə üşür. Gəl bu qumaşı doluyax qələməyə ki, üşüməsin.

Arvad-kişi çox çalışmadan sonra qızlarınnan aldığı qumaşi sərillər qələməyə. Sora yola düşüb gedəllər, qış bətər soyux olduğuna görə yer donub cırılmışdı. Ədiynən Budi yeri belə görüb diyəllər, heyvan acından gör nə ağzın açıb. Budi diyər:

— Ədi.

O da diyər:

— Can Budi.

Diyər:

— Gəl bu doşabi verəx, yer yesin. Heyvan acınnan ölür. Yazıxdı, gör necə ağzın açıb. Qızıgildən sovqat aldıkları doşabi yerin qatdağına töküb yola düşəllər. Bir az gedənnən sonra bir qarqayə rast gəlillər. Görüllər qarqa bir cür yeriir. Fikir edəllər qarqanın ayaxlarını soyux incidir. Budi deyər:

— Ədi.

O da diyər:

— Can Budi.

Diyər:

— Gəl başmaxları da verəy qarqayə. Allaha da xoş getməz. Biz neyniyəciyix.

Başmaxları da qoyallar yerə, ta qarqa gəlib giysin. Evə sarı yollanıllar. Gedəllər noudan altından açarı götürüb qapını açallar. Birbaş gedəllər təndirin başına ta aşi içsinnər. Görəllər çölməy boş və sınıxdı. Beləliklə, biləllər ki, olara rast gələn dərviş gəlib aşı içib və çölməyi də sındırıbdı.

Keçəlin nağılı

Keçəlin tükləri uzanıb ona bərk əziyyət edirdi. Bir gün öz-özünə deyər:

— Gedim dəlləyə, bir az başımı yüngülləşdirim.

Keçəl ki pulsuz idi, bir tərəfdən fikirləşir ki, dəlləyə nə versin, bir tərəfdən istəyir ki, getsin. Axırda belə fikrə gəlir ki, gedərəm görüm başıma nə gəlir, beləliklə, gedir dəlləkxanaya. Gedir oturur stulun üstündə. Stul elə rahat idi ki, oturan kimi onu yuxu aparır. Şirin yuxuda görür ki, şahın qızına aşiq olub. Gedir elçiliyə. Bir az yol getmişdi ki, bir nəfərə rast gəlir. O, salam verib deyir:

— Salam, keçəl, hara gedirsən?

Keçəl deyir ki, heç yana.

O adam deyər ki, ay keçəl, mən səni tanıyıram. Nəyə ürəyinin sözünü mənə demirsən. Keçəl bunun sözünü eşidəndən sonra deyər:

— Allahdan gizli deyil, səndən nə gizlədim. Gedirəm şahın qızına elçiliyə.

O adam deyər:

— İstiyirsən sən bu işi görəsən, məni də özün ilə apar. Şayət dərdinə deyərəm. Mənim adıma Yeldən Əlibəy deyərlər. Dünyanın o başında bir işin olsa mən bir ləhzədə gedib onu yerinə yetirərəm.

Keçəl öz-özünə deyər:

— Bəlkə, bu kişi mənə lazım oldu. Qoy bunu götürüm, birlikdə gedək.

Beləliklə də onunla birlikdə düşərlər yola. Bir az gedəndən sonra yenidən bir nəfərə rast gələrlər. O adam keçələ salam verib soruşar:

— Keçəl qardaş, hara gedirsən?

Keçəl öz ürəyinin sözünü ona deyər.

O kişi keçələ belə deyər:

— Mənə Dürbin Əlibəy deyərlər. Əgər dünyanın o başında bir milçək qanad çalsa, mən buradan onu görərəm. Məni də apar, şayət bu yolda sənin dərdinə deyərəm.

Keçəl onu da götürüb yola düşər. Bir az gedəndən sonra üçüncü adam rast gəlir. O deyər:

— Keçəl, salam, hara gedirsən?

Keçəl cavabında deyər:

— Mən şahın qızına vurulmuşam. İstəyirəm gedəm elçiliyə. Bunlar da mənim dostlarımdır.

O adam deyər:

— Keçəl, məni də apar, əlimdən gələn köməklikdən əsirgəmərəm. Mənim adımla istəsən biləsən, Oxtan Əlibəydir. Əgər dünyanın o başında bir milçək olsa, desən vur sal qanadından, mən onu vuraram.

Keçəl öz-özünə deyər:

— Mən ki bu neçə nəfəri götürmüşəm. Qoy bir nəfər də artıq olsun.

Beləliklə, onlar birlikdə düşərlər yola. Bir az gedəndən sonra yenə də bir nəfərə rast gələrlər. O, keçəli görən kimi tez salam verib, deyər:

— Ay keçəl, məni də qoş özünə. Şayət mən sənə dərdinə deyərəm. Mənim adım Yerdən Əlibəydir. Allahtalaların yeddi yeri, yeddi göyü vardır. Mən göyünü yox, vəli yeddini yerini dana-dana torpaqlarını tanıyıram.

Keçəl Yerdən Əlibəyi də götürüb düşər yola. Burada-orada gedərlər, çatarlar şahın sarayına. O zaman belə bir qayda var idi ki, hər şah öz sarayında elçilər üçün elçi daşı qoyardı ki, hər kəs elçi gələydi, o daşın üstündə oturardı. Məlum olardı ki, o adam elçidir.

Keçəl yanındakı adamlarla gedər oturur elçi daşının üstündə. Şah baxırdı. Gördü ki, bir neçə nəfər oturub elçi daşının üstündə. Onların içində bir keçəl vardır ki, hamıdan başda oturub. Şah görər ki, bunlar çox əyni-başları çılpaq adamlardır. Buna görə də vəzirini çağırıb deyər:

— Vəzir, gedərsən onları bir cürlük rədd edərsən.

Vəzir gedir elçi daşının yanına. Soruşar ki, siz kimsiniz, haralısınız, haradan gəlmisiniz?

Keçəl onların içindən ayaqa qalxıb deyər:

— Mən çobanam. Şahın qızına elçi gəlmişəm. Bunlar da mənim yar-yoldaşımdırlar.

Vəzir şahın yanına qayıdıb qorxa-qorxa keçəlin sözlərini şahə deyir. Şah ta eşidir ki, bir keçəl onun qızına elçi gəlib, hirsənib vəzirə deyir:

— Nə üçün onların cavabını sən vermədin?

Vəzir deyər:

— Qibleyi-aləm sağ olsun, mən sizdən icazəsiz bir iş görmərəm.

Şah bir az yumşalandan sonra belə deyər:

— Vəzir, yaxşısı budur ki, onların ürəyini sındırmayaq. Vəli, belə bir iş onlara demək lazımdır ki, onu yerinə yetirə bilməsin. Sən get keçələ denən ki, şahın qızı Turan məmləkə-tindədir. Əgər istəsə biləsən ki, o, ərə getmək istəyir, ya yox, get özündən soruş.

O şəhərdən Turana dördillik yol idi. Sonra vəzir keçələ şahın dediyini deyir ki, Turana gedib qızın rəyini alsın. İki günə qədər gərək qızdan mənə bir məktub gətirəsən.

Vəzir şahın dediklərini namə yazıb keçələ verdi və ondan cavabını istədi. Keçəl naməni oxuyub gördü ki, olmayan bir işi şah bundan istəyir. Bərk fikrə getdi. Birdən yoldaş-larının içərisindən Yeldən Əlibəy ayaqa qalxıb dedi:

— Keçəl, nə ürəyini sıxırsan, məyər mən ölmüşəm ki, sənə işin yoxdur. Mən şah istədiyi vaxt tez bu məktubun cavabını sənə yetirərəm.

Beləliklə, keçəldən naməni alıb, yola düşür. Bunlar bir az gözləyib görürlər ki, Yeldən Əlibəydən bir xəbər çıxmadı. Keçəl hirsənib yoldaşlarına dedi:

— Bu da gedər-gəlməzə getdi. İndi bəs biz nə edək?

Dürbin Əlibəy ayaqa qalxıb dedi:

— Keçəl, mən sənə demişəm ki, hər nə işin olsa, mən hazıram. Bu bir çətin iş deyil ki, özünü narahat edirsən. İndi mən baxıb deyərəm. Dürbin Əlibəy Turana sarı baxıb, dedi:

— Keçəl, keçəl, tapdım.

Yeldən Əlibəy bir yuxudan oyanıb baxdı gördü ki, yuxuya gedib, ondan tez gərək keçəlin yanına yetişəydi. Buna görə tez ayaqa qalxıb bir ləhzə çəkmədi ki, özünü yetirdi keçəlin xidmətinə. Şahın qızından aldığı naməni verdi keçələ. Keçəl naməni götürüb apardı şahın hüzuruna. Şah naməni alıb, gördü ki, qızından gələn məktubdur. Gördü ki, məktubun üstündə də Turan möhrü var. Şah təəccüblənərək soruşdu:

— Ay keçəl, sən bu dördillik yolu necə bu tezliklə gətirdin gəldin?

Keçəl güvənə-güvənə dedi:

— Biz gedərik.

Şah işi belə gördükdə vəzirə məşvərətə oturdu. Dedi:

— Keçəli ki mən belə görürəm, o, bizim əlimizə bir iş verəcək. Hər nə cür olursa-olsun bunları aparasan salasan o yeddi minlik metrlik dərin zindana.

Vəzir yağlı dilini işə salıb gəldi keçəlgilin yanına. Bunların başlarını oxşadı. O yandan, bu yandan bunları danışa-danışa, bişim-bişimlə apardı saldı o dərin qaranlıq zindana.

O zindan elə bir zindan idi ki, bəni adəm yaranandan hər kəsin ki ora yolu düşmüşdü, nicat yolu olmamışdı. Vəzir bunları zindana salandan sonra yeddi dənə böyük qıfıl yeddi qapıya vurdu.

Bunlar bir az keçəndən sonra gördülər ki, vəzir bunların başına nə bəla gətirib. Keçəl yoldaşları ilə başladı məşvərət etməyə. Birdən Yerdən Əlibəy dedi:

— Ay keçəl, yadıncadır ki, mən səni görəndə nə dedim? Mən sənə demədim ki, Allahın əgər yeddi köyü, yeddi yeri olsa mən o göyləri tanımasam, vəli arxayınam ki, o yeddi yerin hər qapısını tanıyıram. Heç narahat olma. İndi mən sizə bu zülmətxanadan nicat verərəm. Qoy şah və onun vəziri bilsinlər ki, analar necə oğlan doğublar.

Yerdən Əlibəy ayağa durub zindanda bir o yan-bu yana qədəm vurub yoldaşlarına dedi:

— Gəlin, tapdım.

Yoldaşlarını dalınca salıb, bir qədərdən sonra bunları düz gətirdi elçi daşının düz yanına. Bunlar orada oturub bir-birlərilə danışib gülürdülər. Şahın birdən gözü elçi daşına düşdü. Bunları görən kimi qorxudan az qala bağı çatlasın. Tez vəziri çağırıb dedi:

— Vəzir, tədbir. Əgər biz bunların sözüne baxmasaq, mən arxayınam ki, bu keçəl mənim başıma bu bəla gətirəcək. Lazımdır ki, tez qızı Turandan gətirib əlin verəsən bir keçəlin əlinə. Vəzir hər nə cür olsaydı qızı Turandan gətirib özü ilə bərabər apardı elçi daşının üstünə. Üzün tutub keçələ dedi:

— Ay keçəl, bu siz, bu da qız. İndi nə edirsiniz edin.

Vəzir onların içinə fitnə saldı. Bunlar düşdülər bir-birlərinin canına. Yəldən Əlibəy dedi:

— Əgər mən olmasaydım, kim qızı Turandan bura gətirərdi?

Dürbin Əlibəy dedi:

— Əgər mən olmasaydım, sən indi də o dağın ətəyində olan ağacın kölgəsində yatıb xoruldurdun.

O yandan Oxtan Əlibəy hirsələnib dedi:

— Ay kişi, siz elə bil məni yaddan çıxarmısınız. Əgər mən olmasaydım kim oxnan bu uzaq fasilədən sənin dabanından vurub yuxudan ayıldardı.

Yerdən Əlibəy dedi:

— Əgər mən olmasaydım, siz indiyə qədər o yeddi min metrlik və qaranlıq zindanda can verirdiniz. Mən idim ki, oradan sizə nicat verdim. Yadınızdan çıxmasın ki, bu zindan tikilən əsrdən bir nəfər oradan işıqlı dünyaya çıxmayıb.

Vəzir ordan fitnəni salandan sonra qızın əlindən tutub işin axırını gözlədi. Keçəl işi belə görüb, öz-özünə dedi:

— Yaxşısı budur ki, mən vəzirin əlin dişləyib, qızın onun əlindən qapıb qaçırdım. Keçəl birdən qalxıb ağzın atar vəzirin əlinə. Nə gücü varsa onu dişləyər. Birdən qışqırıq səsinə ayılar görər ki, dəllək dükanında oturduğu zaman bunların hamısını yuxuda görür. Dəlləkin əlini elə dişləyib ki, onun qışqırığından yuxudan ayılıb.

Fırıldaqçı molla

Bir kəndin utanmaz bir mollası vardı. Bu xalqın çörəyini yeyib, xalqın namusuna toxunardı. Günlərin bir günü molla məktəbdə olan bir uşağa deyər:

— Get nənənə de ki, hi...hi...

Balaca uşaq evlərinə gedib molla diyən sözləri nənəsinə deyər. Nənə mollanın bu məqsədinə baxəbər olub, öz ərinə belə deyər:

— Ay kişi, bu utanmaz mollanın başında pis fikirlər var. Gərək bunun başına elə bir oyun gətirək ki, ömrünün axırına qədər yaddan çıxarmasın. Sənin ürəyin pak olsun. Mən əhdə vəfasız deyiləm.

Kişi bu sözləri eşidib dinə və din xadimlərinə görə ürəyində nifrət edir. Kişi və arvad fikirləşəndən sonra belə qərarə gəlirlər ki, bu abırsız mollaı evlərinə gətirib onu daha dinə və din xadimlərinə inanan adamların yanında rüsvay eləsinlər.

Arvad oğluna deyər:

— Gedərsən, mollaya deyərsən ki, nənəm dedi hi...hi... Molla bir dənə qaz yollasın, onu bişirim. Gəlsin evə bir az oturaq. Ərim gedib müsafirətə.

Oğlan məktəbə gedib, nənəsi deyən sözləri mollaya yetirər. Molla sevincək bir dənə qaz alıb onlara yollar. Özü də gedər arvadın evinə.

Molla evə girməkdən bir neçə dəqiqə sonra kişi qapını döyər. Molla ta qapının səsinı eşidib, əl-ayaqa düşər. Arvad deyər:

— Vay, evim yıxıldı, kişi indi səni də öldürər, mənı də.

Molla deyər ki, bəs nə edək?

Arvad deyər:

— Gəl, səni aparım tövlədə bağlayım inəyin yanına.

Molla qorxusundan naçar qalıb tövləyə sarı qaçar. Arvad mollanı boynundan bağlar inəyin yanına. Və bir dənə də buzov dərisi salar onun üstünə. Kişi evə gəlib, arvada deyər:

— Arvad, çox acam, bir az çörək gətir, yeyim.

Arvad molla gətirən qazı gətirər qoyar kişinin qabağına. Kişi qazı yeyib arvaddan soruşar:

— Arvad, bu qazı nə üçün bişirmişdin?

Arvad cavabında deyər:

— Kişi, sən gedəndən sonra inəyimiz doğdu. Ona görə qaz bişirdim ki, bu gün şadlıq eləyək.

Kişi deyər:

— Dur gedək görüm inəyin balası necədir? Mən and içmişdim ki, əyər inəyin ərəkə doğsa onu minəcəyəm.

Kişi ilə arvad tövləyə gedib düşərlər buzovun canına. Kişi buzovu ağac altına salandan sonra minər onun belinə. Mollanı ölümcül eləyəndən sonra salarlar eşiyə. Molla gedə-gedə özü-özünə deyir:

— Arvad qaz ətinə yerikləyib, kişisi də yerikləyib buzov ətinə.

Beləliklə, molla o kənddə rüsvay olub, kənd əhlinin təklifinə görə o kənddən qaçmalı olur.

Kişi və iki qızı

Günlərin bir günündə bir kişi qızının birini verir bir dövlətliyə, birini də verir bir yoxsul oğlana. Bir varlı-karlı oğlana gedən qız çox qıtmır və kobud adam olur. Amma o birisi yoxsula gedən qız isə çox əliaçıq və mehriban olur.

Günlərin bir günündə yoxsul bacı gedir o birisi bacı-sığılə. Deyir gedim görüm ki, bacım neylir, nə eləmir. Gedib yetişir onların evinə. Görür ki, bacısı nazik⁷ bişirir.

Dövlətli bacının gözü yoxsul bacıya düşür. Təndirdən çıxmış isti-isti naziyi qoyur qıcının altına. Və başlayır bacısı ilə danışmağa. Yoxsul bacı bunu görüb dözə bilməyib belə deyir:

Baxçada güllər, bacı,
Oxur bülbüllər, bacı,
Yançağın köməş yandırar,
Keçər bu günlər, bacı.

⁷ Tikantəpə və onun ətrafında yaşayan türkdilli xalqımız naziki bişirməkdən ötrü əvvəl unu südlə xəmir edib, sonra ona yağ və şəkər qatıb bişirirlər- bu nazik adlanır.

Dövlətli bacı ta görür ki, bacısı bunu yaxşı tanıyıb, qı-zarar-bozarar. Yoxsul bacı işi belə görüb xudahafiz eləməmiş öz evlərinə qayıdar.

Tülkünün tövbəsi

Tülkü heyvanatı daha da aldatmaqdan ötrü gedər həccə. Səs düşər kəndlərə ki, filan tülkü həccə gedib, ta əziyyətdən və fırıldaqdan əl çəksin.

Tülkü bir gün aşkara çıxıb belə söyləyir:

— Getdim həccə, mənə bir dağda köhülün içində vəhy olundu ki, daha bundan sonra heyvan-quş əti yeməyəm. İstiyirəm ömrümün qalanını çıxıb gedim bir köhüldə (maqarada) ibadətə məşqul olum. Hər kəs istəyirsə mənə qoşulsun, gəlsin.

Quşlardan çoxu bunun sözünə aldanıb onunla bir yerdə köhülə sarı yola düşürlər. Tülkü köhülün ağzını tutub razı-niya-za məşqul olur. Bir gün-iki gün hamısı dostluqla yaşayırlar. Nə bir quş birinə əziyyət edər, nə də bir-birilərinin çuquqluqun edirlər. Tülkü bu heyvanatı aldatmaqdan ötrü neçə gün aclığa dözür. Vəli, axırda aclıq ona zor gəlib, məcbur olur ki, öz əlin oxutsun.

Buna görə də tülkü quşları daha da aldatmaqdan ötrü birdən qulağını göyə tutub belə deyir:

— Qulaq asın, qulaq asın, Allahdan vəhy olur ki, belə yaşamaq gərək deyil. Hamınız acından ölərsiz.

— Tülkü qardaş, sən bir nəxşə çək ki, ətrafında olanlara aclıqdan nicat ver.

Tülkü belə deyir:

— Ay qardaşlar, bu da Allahın vəhyi. Burda birtəhər eləməliyik ki, diri qalaq. Vəillah, hamımız acımızdan ölüb, Allahın əmri ilə cəhənnəmə gedərik.

Tülkü bir neçə quşu aldadıb onlarla himbir olur. Başlayırlar əvvəl ördəkləri, qazları yeməyə. Bir müddətdən sonra təkcə üç heyvan qalır. Siçan, xoruz, göyərçin. Tülkü bəhanə dalısınca gəzirdi ki, bunları da yesin. Buna görə də günlərin bir günündə üzünü siçana tutub belə deyir:

— Sən çox haramzadəsən, yerdələnsən, qorxuram yeri dəlib, camaət yanında mənim tövbəmi sındırmağımı aşkara çıxardasan. Və məni beləliklə biabır edəsən.

Ta siçan istəyir ki, ağzını açıb danışsın, tülkü onu basmarlayıb, yeyir. Bir neçə gündən sonra xoruzu girə salıb, belə deyir:

— Sən banlamağınla indiyəcən camaatı oyatmısan, mən hardan bilim ki, dəxi bu işi görməyəcəksən?

Bu bəhanə ilə də xoruzu tutub yavaşca yeyir. İndi tülküyə qoşulan heyvanlardan təkcə bir göyərçin qalmışdı. Tülkü çox fikrə gedəndən sonra onu yeməkdən ötrü bir bəhanə axtarırdı. Axırda belə deyir:

— Sən indiyəcən xəlqin sirlərini məktub edib, hər ölkəyə yaymısan. İndi mən bu günün axırında necə sənə inanım? Mən gərək səni yeyəm, ta sən bu sirri başqa heyvanlara aşkar etməyəsən.

Beləliklə, tülkü onu yeyib, öz ibadətگاهی adlandırılan köhülünü tərk edir.

Çarvadar nağılı

Bir kişi çarvadar imiş. Bir dəvəsi və bir eşşəyi ilə kəndlərə duz daşıyarmış. Bunlar bir müddət işləyəndən sonra kara gəlməz olurlar. Çarvadar bunları bir çəmənə buraxır. Bu dəvə, bu eşşək o qədər yeyərlər ki, gün vurur bellərinə ki qızarlar.

Dəvə qızınar, durar long-longla oynamağa. Bu halda görərlər yol qırağından zəng səsi gəlir. Eşşək deyir:

— Dəvə qardaş, xoş o günlərə ki, biz də yük çəkirdik. Dəvə deyər:

—Yas eləmə, taza dalımız yaxşı olub, qoy dincələk. Eşşək deyər:

— Dəvə qardaş, özümü saxlaya bilmirəm, anqırmağım gəlir. O da başladı anqırmağa. Bunlar burda, o birisi yolda da çarvadarın yük çəkdiyi eşşək ayaq salıb⁸ qalıb yolda. Çarvadar qulaq asdı, gördü eşşək anqırmağı gəlir. Endi aşağı, gördü bir dənə dəvədir, bir dənə eşşək. Dedi:

— Ay allah, işim nə yaxşı düz gəldi. Bunları apardı yolun üstünə, o eşşək ki yıxılmışdı, onun yükünü açdı, çatdı bu eşşəyə. O eşşək də ki ayaq salmışdı, onu da qoydu dəvənin üstünə. Bala-bala başladı yolunu sürməyə. Bir yerə yetişdilər, eşşək dəvəyə dedi:

—Yorulдум.

Dəvə dedi:

— Demədim, anqırma.

Olar orda yoruldu, siz də burda şad olun.

⁸ Ayaq salıb- yorulub, xəstələnib

ATALAR SÖZÜ VƏ MƏSƏLLƏR

A

Adam var, gözdən qırar,
Adam var, sözdən qırar.
Allah vuran ağacın (daşın) səsi çıxmaz.
Ağa gətirər navala, xanım tökər çuvala.
Ağac meyvəni dəyənə qədər böyüdür.
Atla igidin məkanı olmaz.
Atlı ilə piyadanınkı tutmaz.
Atlı ilə piyadənin nə şuxluğu var.
At var, meydan yoxdur; girdəkan (qoz) var, diş yoxdur.
At arıq, mənzil uzaq.
At almamış, noxta nədir.
At almamış, noxta davası edir.
At at olunca sahibi mat olar.
Atı at yanında bağlasan, at olar.

B

Bağırsağı tərsə düşüb.
Baxmaqla öyrənmək olsa, it qəssab olar.
Baqqal daşdan, siçan kişmişdən, Allah hər ikisindən kəsər.
Banlıyan toyuğu seydə verərlər.
Başı bədəninə ağırlıq edir.
Başlı başın saxlasın.
Beş barmağını bal elə, sox boğazına, yenə də bilməz.
Bəxşiş tümən-tümən, hesab dinar-dinar.
Bərkdən min çıxar, boşdan bir.
Bəy berən atın ərəkə-dışisinə baxmazlar.
Bilən bir gülər, bilmiyən min.
Bilirəm ki, nə yuvanın quşusan.

Bir dəvənin dərisi bir eşşəgə yükdür.
Bir gün də bir gündür.
Bir çeynəm saqqızın var, çeynə yapışdır anlıva.
Biri ölməsə, biri dirilməz.
Bir budağa çıxıb min bir budağı silkələmə.
Bir acıya da özünü saxla, bir ciciyə də.
Birgözlülər şəhri dəyilik.
Bir arxa su gəlib, güman var, genə gəlsin.
Bir başın min bir fikri var.
Bir həsir, bir də Məmməd Nəsir.
Bir əldə borc elə, öz başını saxla.
Birlik harda, dirlik orda.
Boğulan adam əlini kola-kosa atır.
Böyük başın böyük də bəlası olar.
Böyüyün böyük dərdi var, kiçiyin kiçik.
Bu dünya fanidür, fani, bu dünyaya qalan hani.
Burnuna adamlıq iyi dəyməyib.
Buyuranla siyirən yolulmaz.
Buğda olmayan yerdə darını gözə təpərlər.

Ç

Çalağan quş kimidir.
Çarəsizlikdən əlini kola-kosa atır.
Çağırılmamış qonaq süpürülməmiş yerdə oturur.
Çaqqal var, baş qopardır, qurdun adı bədnamdır.
Çaqqaldan qurd olmaz, tuladan köpək.
Çay nədir, say nədir.
Çənəsi boş adamın ağı olmaz.
Çıraq öz dibinə işıq verməz.
Çobansız sürü olmaz.
Çörəkdə duz yoxdur, qorxma.

Çörəyə qatsan it yeməz, arpayə qatsan at yeməz.
Çörəyi bilməyən heç zadı bilməz.
Çörəkçidən, qəssabdan, kömürçüdən adama dost çıxmaz.
Çörəkçi öz evlərinə çörək yollasa, az yollar.
Çörəgi daşdan çıxardır.

D

Dağ darıxmadan doyşan darıxır.
Dar yerə min dost sığar, bir düşmən sığmaz.
Dedim eşidəsən, demədim öyrənəsən.
Deyir, halva biş, ağzıma düş.
Dəvənin ölüsü sərvana bir yükdür.
Duzu yeyib duzluğu belinə bağlama.
Düzlük xoşbəxtliyin açarıdır.

E

Elə ev var ki, yağ tök, ye.
El arxası çəmən olar.
Elm ağılın çırağıdır.
Eşşəyin bığı çıxmaz, deyər mən körpəyəm.

Ə

Əlindən gələni beş qaba çək.
Əli yanan ağzına təpər.
Əl əli tanır.
Əlli əlli üstə, bir əlli də onun üstə.
Əlivi qoy ürəyivə (Yəni arxayın ol, xəticən ol).
Əlin yağlıdır, öz başına çək.
Ət dırnaqdan olmaz.

F

Fərli fərih falını içər.

G

Gəzən ayağa daş dəyər.

Gördün lotu, salam ver otur.

Gördün yemək, daha nə demək.

Görünən dağın uzaqlığı yoxdur.

Günü bacada, suyu kuzədə görübdür.

H

Harda birlik var, orada dirlik var.

X

Xam bərəkallahı ilə böyüyənin heç zadı olmaz.

İ

İki ayağın bir başmağa təpdi.

İki tülkü bir şiri yeyər.

İt əlindən sümük kəmmək olmur.

K

Keçinin qoturu sərçəşmədən umar.

Kor atın kor nalbəndi olar.

Q

Qan-tər ilə çörək qazanır.

Qarışqanın əməli azsa, qanad-quyruq çıxardar.

Qarnında qırx tülkü var, quyuqları bir-birinə yetişməz.

Qanmazın əyilsən başmaqın cütləyəsən, adamın yanını
dişlər ki, bu da bir ədəbdəndir.

Qatırdan soruşdular ki, atan kimdir?

Dedi: Dayım atdır.

Qaqa olmayan yerdə iydəyə qaqa deyərlər.

Qəlbir qəlyana deyir iki dəlikli.

Qız evlərdə tanınar, ipək dəzgahda.

Qüssədən qanım su olub, ürəyim qan.

M

Mən deyirəm, damdan – dama,

O deyir, kürkümü yama.

O

Oğru özü ev olmaz, xalqın evin yıxar.

S

Su aydınlıqdır, öz qapuva cala.

Ş

Şorbanın duruluğu dənin yoxsulluqundandır.

V

Varlılığa tələsən, yoxsulluğa tez düşər.

Vətən həsrətini çəkdim, gözlərimə qan gəldi.

Y

Ya ölər öküz, ya çıxar çuğundur.

İZAHİ OLAN ATALAR SÖZLƏRİ VƏ MƏSƏLLƏR

Boynu elə bil əlbuxara torbasıdır

İzah: Əlbuxara - albuxara, buxara alısı. Məmulən, bu atalar sözünü müftəxor, boynuyoğun adamlar haqqında işlədirlər. Təbriz şəhərində bu atalar sözü, adətən, müftəxor din xadimlərinin haqqında işlədilir. Qədim illərdə qurumuş albuxaranı az yer tutmaq üçün kisələrə doldurardılar və bu torba adicə halından çıxardı. Buna görə molla boynunu buna oxşadardılar.

Birini yeyir, birini də baş altına qoyur

İzah: Adətən, bu istilahı Azərbaycan xalqı iki mənada işlədir. Bir mənası budur ki, adam gərək sabahının fikrində ola, tənha bu günü fikir eləmiyə. İkinci mənası ki çox dərin surətdə özünü göstərir, budur ki, bəzi adamlar öz işlərində oğurluqla ayrılıqla çalışırlar hər nə cür olsun, özlərinə pul yığsınlar.

Əli kəsigin dərdini əli kəsik bilər

Azərbaycan xalqının folkloru çox zəngin və mənalıdır. Elə aşağıdakı atalar sözünün yaranması ilə bağlı olan məlumat el yaradıcılığının Azərbaycan xalqının həyatı və varlığını qorumaq üçün nə kimi böyük mənalara daşdığını aydın göstərir. Bu atalar sözü Azərbaycan xalqının içərisində geniş yayılmış və dərin mənalı bir ata sözüdür. Yoxsulların əlinin əməyini vəhşicəsinə qarət edən hökmdarların, torpaq sahiblərinin və istismarçıların mənafeyini qoruyan din xadimləri zəhmətkeş və əlilə işləyib yeyənlərə o qədər ağır şərait yaradırlar ki, qan-tər ilə ələ gələn çörəyə güvənən insanlara oğur-

luq ilə bir tikə tapmaqdan sonra daha bir yol qalmır. Belə bir şəraitdə yoxsulluqdan oğurluğa əl vuran cavanların və arvad-kişilərin vəhşicəsinə əllərini kəsirlər.

Əli kəsinin əli kəsikdən xəbəri olar

Bir gün var idi, bir gün yox idi. Bir şah var idi ki, onun zülmü ərşə qalxmışdı. Onun dağları quduz qurd tək xəlqin qanına daraşmışdı. Demək olar ki, o şahın dövründə varlıların və dövlət məmurlarının zor-zorakılığı, qan tökməsi, xəlqin namusuna təcavüz etməsi və xəlqin atadan-babadan qalan ənənələrinə xor baxmaları riyakar din xadimlərimizin fitvası ilə şəri-xələt ki xəlqin qanını şüşəyə tutmuşdular. Minlərlə insan günahsız ola-ola, ölümə və ağır zindanlara məhkum olunmuşdular. Belə bir vəziyyətdə bir qərəbəxt insan şahın qansoranlarının əlinə düşüb şahın yanına aparılır. Şah bunun sözlünə qulaq asmaq əvəzinə hökm edir, hazır olan cəlladlar balta ilə onun əlini kəsinlər. Bu zəhmətkeş və günahsız insan belə bir şəriti görüb anlar ki, belə bir cinayətkar şahın qabağında yalvarmağın heç nəticəsi olmayacaq və qansoranlar öz bildiklərini eləyəcəklər. Buna görə, məcbur ola-ola, özünün müqəddəs, şərəflə çörək qazanan əlini cəlladların qabağına uzadır. Cəlladlardan biri onun əlini bir balta zərbəsilə elə vurur ki, kəsilmiş əl üç-dörd qədəm o yana atılır. Əli kəsilən adam şahın və qolun dövrəsini alan cinayətkarların gözünün qabağında huşdan getməmiş qaçıb kəsik əlini qan şoruldaya-şoruldaya bağrına basır. Onun bu işi oradakıların hamısını heyrətə salır. Şah təəccüb edib tapşırır, məmurlar (sirri işlərinə yetişən adamlara o zaman şahın göz-qulağı deyərtilər) bu işin sirrini tapmaqdan ötəri o adamı hara getsə təqib eləsinlər. Bu əli kəsilən adam kəsik əli götürəndən sonra huşdan gedib,

bir müddət keçir, ta ayılıb yola düşür. Əli kəsilən hara gedir, bu gizli məmurlar da müxtəlif libaslarda onu təqib edirlər. Bir neçə gündən sonra bu kişi bir yerə yetişib görür küçənin o biri tərəfindən bir əli kəsik keçir. Kişi o yan-bu yana baxıb kəsik əli qoltuğundan çıxardıb ona tərəf atır. Bu vaxtda onların ikisi də huşdan gedirlər. Şahın məmurları əli kəsiyi qısdı-qıvraq tutub şahın yanına aparırlar. Zülmkar şah ondan istəyir ki, onu o sirrdən agah etsin. Əli kəsilmiş insan bir şəraitdə ki nifrətli ürəgi od tutub yanırdı, belə deyir: “Əli kəsigin əli kəsikdən xəbəri olar”. Zülmkarların təxtini xəlqin nəhəq yerə tökülən qanlarından yaranmış sel aparmayınca onlar həmişə yuxuda, xiyalda yaşayırlar.

Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi

Bir dünyagörmüş kişinin təzə boya çatmış bir oğlu var idi. Bu oğlan hər gəlib-gedənlə dostluq edirdi. Adamların yaxşılığını istəmək nəzərdə tutub, öz ürəyinin sirrini hamı ilə araya qoyurdu. Atasını bunu bir müddət nəzərdə tutub bunun dostlarını tanıdı. Anladı ki, oğlunun dövrəsinə yığışan adamlar hamısı pula, yemək-içməyə yığışıblar. Bunların heç birinə yaman gündə köməklik intizarı ola bilməz. Buna görə də oğluna dedi:

— Ay oğul, dünya həmişə belə qalmaz. Həmişə adamın pulu olmaz, cavanlıq olmaz, çalış bir iddə düzgün, zəhmətkeş adamlarla dostluq elə. Yoxsa sonra peşiman olarsan.

Oğlan atasının sözündən narahat olub, belə dedi:

— Ay ata, sən mənim dostlarımı tanımırsan. Bunlar hazırkırlar ki, mənim yolumda canlarından keçsinlər.

Ata oğlunun bu sözlərini eşidib narahat olub belə fikirləşdi. Oğul ki suyu kuzədə, günü bacada gördü, heç vaxt dün-

yanı başa düşə bilməz. Buna görə də həyatda görməlidir ki, kimlə dostluq etsin, kimlə etməsin. Ona görə günlərin bir günündə oğluna dedi:

— Oğul, gəl gedək bu dostlarını imtahan eləyək.

Oğul dedi:

— Mən hazıram ata.

Atası bir dəstə qoyun-kəlləpaçası alıb doldurdu bir təlisə, kəllənin qanı təlisi buladı. Düşdülər yola, getdilər yetişdilər bir dostun evinə. Oğlan qapını döydü. Və dedi:

— Dostum, mənim əlimdən bir xəta çıxıb, xahiş edirəm mənə köməklik elə.

Bu adamın gözü təlisə düşüncə oğlanı yaman-yozula atası ilə bərabər qapıdan qovdu. Ata dedi ki, gəl başqa dostunun qapısına.

Onlar çox getdilər, az getdilər yetişdilər dostlarının qapısına. Yenə də oğlan atası deyən sözləri bu yoldaşına dedi. O da o biri dostu kimi qoymadı bunun sözü ağzından qurtarsın. Ta anladı ki, bunun ona işi düşüb, başladı onlara etiraz etməyə. Və onun bütün dostları müxtəlif bəhanələrlə onları rədd etdilər. Kişi işi belə gördükdə dedi:

— Oğul, gəl mənim də bir qocalmış dostum var, onu da bir imtahan edək.

Kişi oğlanı salıb yanına birlikdə getdilər qocanın yanına. Qapını döyən kimi ev sahibi çıxdı qapıya. Ta gözü öz dostuna düşdü, onu bağrına basıb qoymadı ki, bir kəlmə söz desin. Axırda kişi dedi:

— Vallah mənim bir işim xətaya üz verib. Bir nəfəri öldürüb doldurub bu təlisə. Əyər mümkün olsa, bu təlisi gizlət, görək başımıza nə gəlir.

Kişinin dostu qoca təlisi tez ondan alıb, dedi:

— Siz gəlib evdə istirahət edin, mən hər işi özüm görəmə.

Kişi üzünü oğluna tutub dedi:

— Oğul, gördün, dostla dostun nə qədər fərqi var. Əyər belə olmasaydı, atalar heç vaxt deməzdilər ki, hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi.

Elə bil günbəz ayısıdır (Kənbahan ayısıdır)

Günbəz Tufarqan Azərşəhr adlanan bir kəndin yanında yerləşən bir kəndin adıdır. Bu kənd Səhənd dağının ətəyində yerləşib. Məmulən Səhənd dağında çoxlu ayı yaşayır. Və bu kəndin ayısı da çox məşhurdur. Bu atalar sözü (Elə bil Kənbahan ayısıdır) o adamlar haqqında işlədilir ki, öz mənafeələrini xalqın mənafeyindən üstün tutur və öz işlərinin irəli getməsi üçün zor-zorakılığı və xalqın haqqını payimal eləməyi çox təbii bir iş sayırlar. Və bəzən bir adamın şəkli üzərində də, həddindən artıq kök olan adama da Kənbahan ayısı deyirlər.

Bu da eşşəyin sürür ki, mən də mamağanlıyam

Xalq arasında olan rəvayətə görə mamağan-məməqan sözüdür ki, dövrümüzdə mamağan şəklində işlənir. Keçən əsrlərdə bu kəndin igid və qoçaq cavanları, kişiləri, karvançılıqla məşqul olurdular. Və bu işdə bu qədər mahirləşiblər ki, Azərbaycanın hər yerində mamağanlıların qoçaqlığı və iş bacarıqları dildən-dilə düşüb. Və bu söz — bu da eşşəyin sürür ki, mən də mamağanlıyam — o adamların haqqında deyilir ki, bir işi bacarmaya-bacarmaya boş-boşuna iddəa edirlər.

Mərənd ölüsü

Mərənd şəhəri Azərbaycanın Mişo dağlarının ətəyində yerləşən bir abad yer adıdır. Bu şəhər qədim zamanlarda Türkiyə və Rusiya yollarının üstündə qərar tutmağa görə çox əhəmiyyətli bir yer olubdur. Bu şəhər məşrutıyyə inqilabında da bir strateji əhəmiyyət daşıyır.

Araşdırmalar göstərir ki, Azərbaycan xalqı keçən əsrlərdə oda inanıb və özünün müqəddəs ənənələrini sadəcə olaraq çox ürəklə və pak arzularla yerinə gətirmiş. Sonralar ərəb işğalçılarının təhmül etdikləri islam dini yerli xalqın bütün adətlərini, inamını, müqəddəsətini vəhşicəsinə payımal edib, əvəzinə təzvir və riyakarlıqları yerinə yetirir. Və islam dininin şiə qolu onların hamısından çox xalqlara xəyanət edibdir. Demək olar ki, şiə və din xadimlərinin zahirdə birlik və bərabərlik şüarına baxmayaraq bütün xalqlar içində nifaq törədir. Və belə bir işi ilə osmani (türk) xalqları ki, sünni idilər, illər boyu onlarla döyüşürdülər.

Bu şiəyə inanan müsəlmanlar ölü mərasimini daha çox uzadaraq ölü ailəsini çətin vəziyyətə salırdı. Ölünün birinci günü, ikinci günü, cümə axşamı, cümə günü, yeddinci günü, qırxıncı günü və ili və s. günlərdə hamısı ailənin müflüsləşməsində böyük bir rol oynayırdı. Və bu Mərənd ölüsü sözü belə nəzərə gəlir ki, keçən zamanlarda bu şəhərdə irticaçı din xadimlərinin zorakılığı ilə ölü mərasimi başqa şəhərlərdən daha çox uzadılırdı.

Bir çimdiyi bilməyən, bir anbarı da bilməz

Bir padşah var idi. Bu padşahın bir gözəl qızı vardı. Qız boya-başa çatan zaman şah şəhərdə car çəkdirir ki, hər kəs

şahın anbar duzunu yeyib qurtarsa, öz qızımı ona verəcəyəm. Şəhərin camaatı üz qoyar şahın sarayına. Hər kəs başlar bu duzdan bir az yeməyə. Biri gələr bir ovuc yeyər, biri gələr bir batman yeyər, biri gələr iki batman yeyər. Xülasə, heç kəs eləyə bilməz ki, bu anbar duzunu yeyib, qurtarsın. Günlərin bir günündə bir düşüncəli oğlan şahın qızını almaqdan ötrü duz anbarına gedir. Və özünün elçiliyini qıza bildirir. Və çəkilən cara görə bu oğlanı duz anbarına aparıb ondan istəyirlər ki, duzu yesin. Oğlan bir çimdik duzdan yeyəndən sonra çəkilir kənara. Kənardan baxanlar deyirlər ki, necə oldu ki, əl çəkdin. Buradan çoxları gəliblər bir batman, on batman duz yeyiblər, vəli, şah qızını onlara verməyib. Oğlan deyər ki, siz şaha deyın ki, mən onun qızını istəyirəm. Oradakılar dedilər ki, bu oğlan yəqin ki, aqlın itiribdir. Bu şaha gedib xəbər verilir. Şah oğlanı hüzuruna qəbul edir.

Şah oğlana deyir:

— Məyər eşitməmişən ki, mənim qızımı istəyən adam gərək bir anbar duz yesin?

Oğlan cavabında deyir:

— Qibleyi-aləm sağ olsun, mən sizin dəsturunuzu eşitmişəm. Vəli, onu da bilirəm ki, bir çimdiki bilməyən, bir anbarı da bilməz.

Şah bir qədər fikrə gedib, oğlanın sözünü düzgün qəbul edib, öz qızı ilə onun evlənməsinə razılıq verir.

Qəmiş qoyma (birinci variant)

Cənubi Azərbaycanda, ümumiyyətlə, bu söz o vaxt işlənir ki, bir nəfər özbaşına ya ona mərbut olmayan işlərə başın soxur. Qəmiş qoymanın Azərbaycanda müxtəlif forma-

ları vardır: 1. Qədim zamanlarda Kufə şəhərində bir məscid varmış ki, onun kəndarı hər axşam öz-özünə yanarmış. Bir gün şamlar sönür. Orda olan məşhur adamlar heç bir iş görə bilmirlər. Ömər istəməirdi ki, Əlidən soruşsun. Amma məcbur olur onun yanına getsin. Və ondan soruşur ki, nə etmək olar ki, bu şamlar yenidən yansın?

Əli cavab verir:

— Yeddi ağaclıqda bir it ölüb, əgər istəyirsən məscidin şamları yansın, gərək ora gedib o itin qarnını püfləyəsən.

Ömər canının dərindən o nişan verən yerə gedib çox axtarandan sonra iti tapır. Görür bu it elə qoxuyub ki, əslən yaxınlaşmaq mümkün deyil. O yan-bu yan gəzib bir qəmiş tapır. Uzaqdan qəmişin vəsiləsilə o iti püfləyir. Qayıdır məscidə, görür şamlar yanmır. Əlinin yanına gedib, səbəbini soruşur. Əli cavab verir ki:

— Ömər, get, vəli, qəmiş qoyma.

Qəmiş qoyma (ikinci variant)

Qədim zamanlarda xalqların düşməni olan imperialist dövlətləri və ölkənin düşməni olan ərbablar və xanlar müxtəlif siyasətlə xalqın geridə qalmasını istəyirdilər. Və bu yolda ingilis imperialisti şərq ölkəsində tiryəki yaymaqla çoxlu müddət müvəffəq olur. Tiryəkxanalar o qədər çox olur ki, hər küçə-bazarda onu tapmaq olur. Bu tiryəkçəkilən qəhvəxanalarda tiryəkin tüstüsü göyə qalxarmış. Onların ki pulu yoxmuş, tiryək çəkənlərdən gizli duvarın dalısında gizlənib, tiryək çəkilən manqanın üstünə qəmiş uzadarmışlar. Və beləliklə, o qəmişlə tiryəkin tüstüsünü çəkib, nəşələnərmişlər. O tiryəkçəkənlər ki qəmiş uzatmasını görərmişlər, onlara qışqırlarmışlar ki, ay bala, qəmiş qoymayın.

Şerti şuxumda kəsərlər

Bu atalar sözü xüsusi malikiyyət dövründən qalmış bir nişanədir. Keçən əsrlərdə və hazırki dövrdə kəndlərdə yaşayan qara ailələr (torpaqsız) onların ki yerləri öz ailələrini təmin etmirdi, onlar məcburi halda bir mülkəddardan şərəkət yer götürüb və aralarında keçən şərt üzündən o yeri əkib və hasilat bölürdülər.

Çox vaxt da şərt arada məlum olmayan zaman o yer sahibi zorakılıqla yerdən gələn məhsulların hamısını özü götürmək istəyirdi. Çox vaxt arada duşan döyüşün sayəsində neçə nəfər də öz canını əldən verirdi. Və ya neçə illik dostluqları pozulurdu. Buna görə də atalar deyiblər ki, adam hər işdən qabaq gərək gələcəkdə düşən ittifaqları nəzərdə tutsun. Şərəkətli yerdə toxum səpməmişdən qabaq öz şərtini kəssin və sonraya söz qalmasın.

Hökmavar⁹ uzaq, kərdisi yaxın

Bir nəfər çox yalan danışarmış. Həmişə özündən tərif deyib və özünü bir zirək, qüvvətli bir adam kimi tərif edirmiş.

Günlərin bir günündə bir yerdə oturub belə deyir:

— Mən bir dəfə Hökmavarda yeddi kərdini birdən atıdım. Orada olan adamlardan biri ki onun yalan deməsindən həmişə narahat olub və əza çəkirmiş, belə deyir:

— Hökmavar uzaq, kərdisi yaxın. (Yəni bir iş görən adam olsaydın, indi də əlli-ayaqlı olardın).

⁹ Hökmavar — Təbrizin bağlı-bağatlı məhəllələrinin birinin adıdır. Seyid Əhməd Kəsrəvi də oralıdır.

Gön günah deyən şeyxlərdəndir

Ziyalı xalqımızın hər bayatısı və atalar sözü və məsəlləri həyatdan ilham alıb və demək olar ki, həyatın eniş-yoxuşunu, zülmkarların nifrətli yaşayışlarını, riyakar və fırıldaqçı din xadimlərinin pərdə dalısında olan kəsif həyatlarını ateisti məsəllərdə, hekayələrdə, tənzlərdə çox incəliklə aydın surətdə göstərmişdir. Bu “Gön günah deyən şeyxlərdəndir” məsəlinin kökü belədir:

Təbrizdə bir bazar vardır ki, orada gön satanların mağazası vardır. Bu səbəbə görə ora gönçün bazar deyərlər. Bu bazarda belə rəsm vardır ki, əyri olan gönləri hər mağazanın qabağında yerə salarlar ki, gəlib-gedən onların üstündən keçib və onlar bala-bala xəlqin ayaqının altında düzəlsin.

Xalqın namusuna və ənənəsinə xor baxan şeyxlər ki yaşayışları zəli tək qansormaqla keçir, məmulən bu bazardan keçən şeyxlər çalışırdılar ki, o gönləri ayaqlamasın. Və bunun da səbəbi belə deyirdilər ki, çün imkanı var gön sahiblərinin rizayəti olmasa bu işi görmək günah sayılar. Ona görə də razı olmayırlar ki, gönləri ayaqlasınlar. Düşünən xalqımız bunların bu boş-boş sözlərinə inanmayıb onlara günah deyən şeylər ünvanını verməklə onları daha da rüsvay edirlər.

Sən çaldın

Cənubi Azərbaycanda Ərdəbil şəhəri tütək düzəldən sənətkarların yeri idi. Və oranın tütəyi bütün Azərbaycanda məşhur idi. Buna görə də Azərbaycanın müxtəlif yerlərindən Ərdəbilə səfərə gedən adama həmişə tütək almaq sifarişi edərdilər.

Günlərin bir günündə bir nəfər Ərdəbilə getmək fikrinə düşür, hər gələn buna tapşırıq verir ki, qayıdanda mənə də bir

tütək gətirərsən. Bu da naçar qalıb onların sifarişini qəbul edərdi. Bunların içində bir nəfər var idi ki, o, düşüncəli bir adamdı. Əlində pulu o səfərə gedən adama verə-verə ondan xahiş edir ki, ona da bir tütək alsın. O adam ondan pulu alıb deyir:

— Sən çaldın.

Zəminin daşlısını, arvadın saçlısını al

Seyidava Təbrizin yaxınlığında olan bir böyük kəndin adıdır. Bu kənd Səhənd dağının ətəyində və Təbriz, Tehran yolunun kənarında olan bir abadanlıqdır.

Bu kənd görünür ki, keçən zamanlarda çox abad və çaylı-çınarlı bir yer olmuşdur. İndi də Azərbaycanda ağızlarda olan bu söz nişan verir ki, burada olan çəmənliklər ucsuz-bucaqsız imişlər. Bu kəndin kövşərində buğda, qarpız, yeralması, paxla, lobyə və başqa bu kimi taxıllar əkilir və kəndin yeri, torpağı elə bərəkətlidir ki, bir ədəd toxum əkilən arpadan yüz ədəd ələ gəlir.

Bildiyiniz kimi, keçən zamanlarda çay olan yerlərin qumlu və xırda daşlı torpaqında lobyə, paxla və yeralması (kartof) çox yaxşı göyərir və bərəkətli olur. Üstəki qeyd olunan atalar sözü bir tərəfdən də xalqın coğrafiyayı baxışda yaşadığı yerin mövqeyiyyətini (daşlı və qumlu olan yer) gələn nəsilləri andırır. Və bir tərəfdən də türkdilli xalqların estetik əxlaqı da və ənənələri də bəyan olunur.

Belə bir atalar sözünün aydınlaşdırılması göstərir ki, bizim xalqın ağsaqqalları və dahiləri nə yersiz söz deyib və nə də atalar sözündə təkə quru nəsihət verməyə qane olubdur. Bəlkə bir atalar sözündə xalqın ənənəsi, coğrafiyayı mövqeyiyyəti, iqtisadi yaşayışı və dünyabaxışı və sənətkarlığı aydınlaşdırılmışdır.

Haram var, hara gedim?

Təbriz şəhərində bir cavan oğlan vardı. Onun adı Mirhəbib idi. O, bekar vaxtlarını məhəllədə quşbazlıqla keçirərdi. Və o, əza məclislərində novxanlıq etmək bəhanəsilə öz pis işlərinə idamə verərdi. Demək olar ki, o, cavan ikən riyakarlığın yolunu yaxşı tapmışdı.

Mirhəbib məhəllədə olan bağların birində hər vaxt bekar olan zaman quş uçuurmaq üçün uzun ağaclar qırırdı. Onları ya özü işlədir və ya da bir pula satırdı. Bağbanlar hər dəfə bağa gedəndə görürlər ki, cavan-cavan ağaclar kəsilibdir. Bunlar təəccüb edirlər ki, bu düşmənçilik kimin tərəfindən bunlara olunur. Və bu sirri tapmaq üçün naçar olurlar, bağda keşikçi qoysunlar. Bir gün görürlər bu Mirhəbib novxan bağın divarından içəriyə aşib başlayır əlindəki mışarla cavan-cavan ağacları kəsməyə. Bağban heç nə deməyib dözüür. Bu neçə cavan ağacı kəsəndən sonra divardan atır küçəyə və götürüb aparır. Bağban bundan çox narahat olur. Və hər nə cür olursa olsun çalışır xalqın arasında onu rüsvay etsin.

Bir gün əza məclisində oturmuşdu. Mirhəbib novxan növhəni oxuyur, xalqı ağlatmaqdan ötrü Zeynəbin nisgillərindən danışır. Və başlayır ki, Zeynəbəm, hara gedim, haram var, hara gedim?

Bu bağban məclisin ki aşağı hissəsində oturmuşdu, fürsəti əldən verməyib uca səslə deyir:

— Əyər çox bekarsan genə mışarı götür, get bizim bağa. Orada bu sirrin üstü açılır və bu yalançı novxançını xalq arasında elə rüsvay edir ki, o, məcbur olur Tehrana gedir ki, orada yenə öz riyakarlığını və xalqı aldatmağa idamə versin.

Dədəsi ölənə kəfənə gedib

Bir ailədə ata dünyadan gedir. Qohum-qardaş yığışıb hər şeydən əvvəl kişinin böyük oğlunu yollayırlar kəfən dalısınca. Ta ölü çox yerdə qalmasın. O ölənın oğlu gedir elə başı qarışır ki, hər şey yaddan çıxır. Aylar, illər keçir, günlərin bir günündə oğlanın dədəsinin ölməsi yadına düşüb, tez bir kəfən alıb üz qoyur evlərinə sarı. Gedir yetişir, dizinə vura-vura qapını döyür. Bu oğlanın — vay atam, vay dədəm — səsinə camaat tökülür ora. Camaat uyuxub bundan soruşurlar:

— Ay balam, nə olub, niyə belə ağlayırsan?

Oğlan deyir:

— Dədəm ölüb, kəfənin gətirmişəm.

Xalq bunun bu sözünü eşidib deyir:

— Ay kişi, olmaya ağlını əldən vermişən, sənin atan yeddi il bundan əvvəl ölüb, indi sən kəfən gətirirsən?

İndi o zamandan bəri öz işlərinə fikir verməyən və ya xalqın tapşırıqına ürəkdən can yandırmayan adamlara belə deyirlər:

— Dədəsinə kəfənə gedib, ya dədəsi ölənə kəfənə gedib.

Kərə-kərə, dayıya da kərə?

Bu kişi çox borclu düşür. Hər nə qədər istəyir ki, borclarını versin, bir təhərlə verə bilmir. Bir gün öz-özünə deyir:

— Ağıl ağıldan üstün olar. Gedim dayımın yanına görüm o, nə çarə qılar. Gedir dayısının yanına, öz halı-əhvalını ona danışır. Dayısı deyir:

— Hər kəs gəlib səndən borcunu istəsə, deyinən mənə fürsət verin, qoyun alım, qoyunlar balalasın, böyüsün, onları sağım, onların südündən kərə tutum, verim sizə. Hər kəs

səndən borcunu tələb etsə, özünü yorma, deyinən kərə. Bu oğlan evlərinə qayıdıb, tələbkarlar buna müraciət edən zaman dayısının dediyi sözləri təkrar etdi. Kişi o qədər kərə-kərə deyir ki, tələbkarlar yorulub ondan əl çəkirlər.

Günlərin bir günündə bu kişinin yenə də pula ehtiyacı olur. Gedir dayısından bir miqdar borc edir. Dayı bir ay, iki ay gözləyir, görür ki, bacısı oğlundan bir xəbər olmadı. Naçar qalıb gedir bacısı oğlunun yanına və ondan öz pulunu istəyir. Bacıoğlu özgələre dəyən sözü dayısına da deyir. Dayı çox əsəbi olub, deyir:

— Kərə-kərə, dayıya da kərə?

Bir şəhərə girdin gördün hamı kordur, sən də kor ol

Şəbüstərli Mirzə Əli Möcüz Azərbaycanın döyünən qəlbə, açıq alnı və güclü qoludur. O, Sabir məktəbinin ən görkəmli xidmətçisi, mütəhəid bir şairdir. O, ömrü boyu irtica qüvvələrin əleyhinə yorulmaq bilmədən mübarizə aparıb və öz xalqının kəskin qılıncı kimi həmişə düşmənlərə zərbə endirirdi.

Günlərin bir günündə Möcüz gedir qonaq. Məclisdə hazır olan molla münasibətsiz olaraq toy-düyün əvəzinə xalqı ağlatmağa dəvət edir. Möcüz bu mollanın axmaqlıqından bərk narahat olur. Məclisdə Möcüzdən başqa hamı başlayırlar ağlamağa. Məclisdə olan mollaların biri ki Möcüzü yaxşı tanıyırdı və onu həmişə müftəxorlar əleyhinə kəskin mübarizə aparan bilirdi, çox narahat halda deyir:

— Ay Mirzə Əli, sən də gözündən bir yaş çıxsın.

Möcüz deyir:

— Mən mətələm ki, bu müftəxor din xadimləri bu yazıq xalqın canından nə istəyir? Günü qara keçən xalqın ağlamağa yox, hər şeydən çox şənliyə və şadlığa ehtiyacı var. Bizim halımıza dünya xalqları ağlayır, siz də bir tərəfdən təkcə öz ciblərinizi doldurmaqdan ötrü xalqı həm yasda, həm toyda ağladırırsız. Vəli, özünüzün gününüz nalayiq işlərlə və şadlıqla keçir. Ayə, bu qonaqlıq yasdırmı, ya şadlıqdır? Molla başlar sarsaq-sarsaq danışmağa və axırda ki görür mollanın haqq sözlərinin müqabilində bir sözü yoxdur, belə deyir:

— Bir şəhərə getdin gördün hamı kordur, sən də kor ol.

Qonaqlıq qurtarır, əz-qəza molla ilə Möcüzün yolu bir olur. Bir az gələndən sonra qışın çilləsində bir arvad-uşaqa rast gəlirlər ki bunların əynində heç bir şey yoxdur. Şaxtadan, sazaqdan bunların bədənləri gömgöy olub. Lakin bu ümidə görə ki, yoldan keçənlərdən bir köməklik alsınlar, orda dayanırmışlar.

Möcüz bunları bu halda görüb çox pis hala düşür. Buna görə mollaların yalançılığını və riyakarlığını daha da xalqa göstərməkdən ötrü üzünü mollaya tutub deyir:

— Bir şəhərdə ki, gördün hamı kordur, sən də kor ol. Əgər dediyin sözə inanırsansa, əbanı çıxart at bu yazıq insanların üstünə.

Molla utanmaz-utanmaz Möcüzün sözünü eşitməzliyə qoyub başını aşağı salıb o yerdən uzaqlaşır. Möcüz orada olan şərəfli və vicdanlı azərbaycanlıların köməkliyi ilə çılpaq arvadı və onun günahsız körpəsini qışın soyuqundan bir təhərlə qurtarır. Və əlindən gələnlə köməkliyi onlara əsirgəmir.

TAPMACALAR

Nar da var, nar da var,
Nardan şirin harda var.
Əl tutmaz, bıçaq kəsməz,
Ondan şirin harda var.

(yuxu)

Görüşü aslan kimi
Duruşu qaplan.
Yayılır həsir kimi
Sürünür əsir kimi.

(pişik)

Dağdan gəlir rəngbərəng
Başmaqları qırmızı,
Paltarları yeddi rəng.
Qarı nənənin işi.

(göy qurşağı)

Deyə bilməz sözünü,
Tez yandırar özünü.

(qorğa)

Cıqqıllı quyu
Kirək suyu.

(yumurtanın ağı və sarısı)

Canı qırmızı,
Başı göy.

(kök)

Bir quşum var, qanı yox,
Ağaca qonar yarpağı yox.
Ağzı olmayan bir qız
Qanadsız quşları yeyər.

(qar, qış, ağac, gün)

Tutu, tutu içində,
Tutu sandıq içində.
Babamın ağ yaylığı,
O da onun içində.

(şabalıd)

Bir sandığım var, mərəndi,
Nə qıfılı var, nə bəndi.
Elə açılır, elə yumulur,
Heç kəs bilməz o fəndi.

(yarpaq kələm)

Bir süfrəm var, yığılmaz,
Bir atım var, minilməz,
Bir qamçım var, çalınmaz.

(yol, əjdaha, ilan)

Sarı, sarı sandıqlar,
İçi dolu fındıqlar.

(balqabaq)

Məmməd Bağır bağında
Gül bitər budağında,
Yel vurur, yelləndirər
Sırğası qulağında.

(gilanar)

Bostanda var bir arvad
Paltar geyib qatbaqat.

(yarpaq kələm)

Uçan bir quş gərəkdir,
İşi tamam kələkdir.
Dəyirmanə can verər,
Xərmənə də gərəkdir.

(yel)

Bir ipim var, bir quyum
Tək qatı quyuya çatmaz,
İki qat olanda çatar.

(ağız, əl)

Qanad vurur bir anda
Gəzər cümlə cahanda.

(fikir)

Yük üstə para fətir.

(ay)

Yer altında evləri
Nə incədir belləri.

(qarışqa)

Dördgözlü bir bulaq var,
Ağappaq suyu da var.

(inək əmcəyi)

Gəlirdim kənddən,
Səs gəldi bənddən,

Əsli poladdan,
Aslaması ətdən.

(tüfəng)

Mən gedirəm, o qalar.

(ayaq izi)

Bir quşum var, canı yox,
Qanadı var, qanı yox.
Uçur uzaq yerlərə
Elə çoxdur, canı yox.

(təyyarə)

Dağdan gəlir hənir-hənir
Əl-ayağı halqa-dəmir.
Vur başına otur gəmir.

(qoz)

Yatanda yumur yatar,
Ətin dərman tək satar.
Hər kəs istər tutsun,
Tikanı əlinə batar.

(kirpi)

Nə nəqqaşam, rəngim var,
Nə nəccaram, taxtam var.
Nə dəyirmançıyam, unum var.

(iydə)

Ustalar, a ustalar
Şəfa tapsın xəstələr.

Quşun adı de görüm,
Bağırsağın dəstələr.

(cəhrə)

O yan pərçim, bu yan pərçim,
İçində var göyərçin.

(göz)

Cam sındı, xanım qana boyandı.

(nar)

O yan leylək, bu yan leylək,
Bir qıçı üstə duran leylək.

(qapı)

Ağnəzər, qapları gəzər.

(dəstər)¹⁰

Qərənəzər, qapları gəzər.

(saç)

Çil tovux, çıldıran tovux,
Başını kəsərəm, qanı yox.

(fərş)

Gecə əhdim noxudi,
Günüz durdum yoxudu.

(ulduz)

¹⁰ Dəstər - daşdan düzəldilmiş əl dəyirmanıdır ki, onun üstəki daşında bir dəstə var. Məmulən bu dəyirməyə yarma, noxud ya duz dartallır.

Babamın bir donu var,
Qətdamax olmaz.
İçi dolu əsrəfinən,
Cütdəmax olmaz.

(göy, ulduz)

Dörd qardaşım var, dördü də bir boyda.

(bucaq)

Dörd qardaşdı, dördü də daş,
Atdı, dördü də düşdü bir gölə.

(inək əmcəyi)

Dağda qırpıldar,
Çayda şırpıldar.
Gəddə Süleyman,
Orada mehman.

**(I-qazma, II-balıq,
III-xoruz, IV-köpək)**

Yazıya çıxar, yelinnər,
İçəri gələr, qulunnar.

(başmax)

İki öküzüm var,
Sarı yatar,
Qərə gedər.

(tütün)¹¹

¹¹ Tütün- Tikan və Tikantəpədə yaşayan türkdilli xəqlərimiz tüstü gəlməsinin yerinə tütün işlədir.

İki dənə yağam var, hər birinə bir dana ala öküz saldım.
(göz)

Yumurtadan kiçikdi, dəvədən böyükdü.
(göz)

Hilidim, hay hilidim, bir kilidim var, qırx dili.
(üzüm)

Bir pəhləvan, beli bağlı guşədə durub.
(süpürgə)

Evləri gəzər, özü lüt gəzər.
(iynə)

Xalım oyandı, cama dayandı.
Can sındı, qana boyandı.
(nar)

O nəmədi
Nə yerdədi, nə göydə,
Həlqə vurub bir yerdə?
(dam bacası)

Hansı peyğəmbərdir cəvan olanda səqqəli ağ olur,
qocalanda qırmızı olur?
(uşqun)

BAYATILAR

Narınca bax, narınca,
Əl vurma saralınca.
Məndə ürək qalmadı,
Yar göylünü alınca.

Narınca bax, narınca,
Saxlaram saralınca.
Öləydim qurtulaydım,
Bu günlərə qalınca.

Mən aşiqəm narınca,
İstəmə saralınca.
Sonam sallandı gəldi,
Laçın onun yanınca.

Xal görmədim xalınca,
Xalından kam alınca.
Bilsəydim vəfan budur,
Düşməzdim dalınca.

Sular durulmayınca,
Aşiq yorulmayınca.
Yara deməm dərdimi,
Yar mənim olmayınca.

Bu dağlar uca-uca,
Yuxu gördüm bu gecə.
Göydə uçan durnalar,
Yarımin halı necə?

Qalanın başı uca,
İstəklim, halın necə?
Miskin göylüm şad olmaz,
Camalın görməyincə.

Su gəlir qalxa-qalxa,
Tökülür bizim arxa.
Gizlində yar sevmişəm
Anamdan qorxa-qorxa.

Al çuxa, qara çuxa,
Yaraşır yara çuxa.
Sənə yaman baxanın,
Gözünə yara çıxı.

Nəfəs varsan durunca,
Ürəkdə qan durunca.
Yorulub cana gəldim,
Qanmazı qandırınca.

Bu bağda bar olunca,
Heyvalar, nar olunca.
Dil açar dəli göylüm,
Sən mənə yar olunca.

Armud ağacı haça,
Budağında gül aç.

O yara qurban olum,
Dindirə, göylüm aç.

Armud ağacı haça,
Əlim dolaşdı saça.
Bir mərd oğlan istərəm,
Məni götürüb qaça.

Dağları en piyada,
Yola gintən piyada.
Gedərik haqqı tapaq,
Sən atlı, mən piyada.

Əziziyəm dəryada,
Gəməm qaldı dəryada.
Ağladım, göz yaşımdan,
Coşdu, daşdı dərya da.

Xəbər getmiş o yada,
O düşməne, o yada.
Bivəfaya sirr vermə,
Gedər açar o, yada.

Aşığam can burada,
Ləl-məkan burada.
Mən yarı burda gördüm,
Qoy verim can burada.

Ördək burda, qaz burda,
Gəlin burda, qız burda.
Hara gedək sevgilim,
Bahar burda, yaz burda.

Mən aşiq ahuzarda,
Canım qəmədə, azarda.
O gündən ki qul oldum,
Satıldım hər bazarda.

Gözüm qaldı o qaşda,
O kirpikdə, o qaşda.
Məcnun tək dəli göylüm,
Gəzirdi dağda-daşda.

Mən aşığam yaz bağda,
Bülbül ötər yaz bağda.
Yara qonaq olaydım,
Qış otaqda, yaz bağda.

Eləmi Ərzuruma,
Yol gedir Ərzuruma.
Gedən getdi, ay canım,
Sən qaldın hər zuluma.

Eləmi dolu bağlar,
Dolu bağçalar, bağlar.
Dindirmə mən yetimi,
Gözlərim dolub ağlar.

Gəlişin yara bənzər,
Boyun şahbaza bənzər.
Gəlib qapıdan girsən,
Qış günüm yaza bənzər.

Ay gədidən doğanda,
Soğan qabıq qoyanda.
Mən alnına yazıldım,
Sən anadan olanda.

Gül əkdim gül məkanda,
Yerin bil gül məkanda.
Sən güldün, mən də güldüm,
Mən handa, gülmək handa?

Əziziyəm, yarı yolda,
Kim gördü yarı yolda?
Xəyalun olmasaydı,
Qalırdım yarı yolda.

Ulduz kimi axanda,
Yandıranda, yaxanda.
Nə olur bir güləsən,
Mən üzünə baxanda.

Əziziyəm, yaz aranda,
Yay dağda, yaz aranda.
Bircə kəlmə sözüm var,
Yarınan öz aramda.

Əziziyəm, qız aranda,
Dan yeri qizaranda.
Qalsa da oğlan qalsın,
Qalmasın qız aranda.

Əziziyəm, gül alanda,
Saça sünbül alanda.
Yarım yadıma düşər,
Əlimə gül alanda.

Oturmuşdu dalanda,
Gül verib, gül alanda.
Məni də yadına sal,
Yara mehman qalanda.

Evləri Maralanda,
Heyvalar saralanda.
Məni də yadına sal,
Qoynuna yar alanda.

Dağda payız olanda,
Sarı sünbül solanda.
Yara elçi göndərim,
On beş yaşa dolanda.

Qolbağısı qolunda,
Gəzər bulaq yolunda.
Sən nə qədər gözəlsən,
Mələk varmı soyunda?

Qələnin bucağında,
Od yanar ocağında.
Qoy məni öldürsünlər,
Yarımın qucağında.

Gecənin ocağında,
Şam yanır bucağında.
Allah muradın versin,
Mərd oğlan qucağında.

Əziziyəm, dağda qara,
Qaranın özü qara.
Gedirəm yar yanına,
Əli boş, üzü qara.

Eyləmi bağı qara,
Bir quş var, bağı qara.
Lalə kimi gül olmaz,
Onun da bağı qara.

Dağların başı qara,
Dibinin daşı qara.
Burda bir qız görmüşəm,
Gözü şux, qaş qara.

Bulud yendi dağlara,
Xəzan gəldi bağlara.
Fələkin gərdişindən,
Ömür-gün keçir qara.

Mən aşiq işıqlara,
Zülfü dolaşıqlara.
Əlimə bir saz allam,
Qoşullam aşıqlara.

Biz hara, bura hara,
Bizi saldılar tora.
Bizi tora salanı,
İmansız getsin gora.

Qohum hara, yad hara,
Bel bağlama əğyara.
Qonşun həyasız çıxsa,
Tez köç, canın qurtara.

Yar gəldi bu diyara,
Göylümə etdi çara.
Bir gözəl qız sevmişəm,
Özü ağ, gözü qara.

Əzizim yar yara,
Qara bağrım yar yara.
Ürək sınar, qan sızlar,
Naz eləsə, yar yara.

Əziziyəm, dil yara,
Dodaq yara, dil yara.
Oturdım üz-üzə,
Yetirəydim dil yara.

Dilimin üstü yara,
Altı qan, üstü yara.
Dilim, səni kəsərəm,
Nə dedin, küsdü, yara?

Əzizim, dəğdi yara,
Su gəldi, dəğdi yara.
Lal olsun mənim dilim,
Nə dedim dəğdi yara?

Əzizim, canı yara,
Qıyaram canı yara.
Tutum, qoyum qəfəsə,
Göndərim canı yara.

Əziziyəm, Salmasa,
Xoydan gedər Salmasa.
Bəndə bəndəyə neylər,
Tarı gözdən salmasa?

Gedərəm gedən olsa,
Yolu örgədən olsa.
Yara namə yazmışam,
Yanına gedən olsa.

Su gəlir daşa-daşa,
Dağlardan aş-aşa.
Ərzi-salam gətirir,
Bütün qohum-qardaşa.

Qərənfil əkdim daşa,
Bitmədi, qaldı qışa.
Həvəs etdim, yar sevdim,
Əməgim getdi boşa.

Təbriz üstü Marağa,
Zülfün gəlmir darağa.
Axtarıram yarımı,
Yox taqətim fərağa.

Gəl gedək daş bulağa,
Suyu sərxoş bulağa.
İkimiz həmdərd olaq,
Tökək qan-yaş bulağa.

Əziziyəm alma qala,
Boşqaba alma qala.
Mən səni gizlin sevdim,
Saldılar qalmaqala.

Ocağa odun qala,
Od gətir, odun qala.
Qorxuram düşəm öləm,
Canımda odun qala.

Dağlara əkdim lala,
Ələ aldım piyala.
Heç görünüb dünyada,
Zülm evi abad qala?

Ay dönübdü hilala,
Haram düşməz halala.
Namərdin bağçasında,
Nə gül bitsin, nə lala.

Xəncəri şişlə yolla,
Üstün gümüşlə yolla.
Mənə beş alma göndər,
Birini dişlə yolla.

Qapı döğən kim ola,
Aç gəlsin hər kim ola.
Göydən gələn bu dərdə,
Bəlkə bir həkim ola.

Yarı göndərdim yola,
Gözləri dola, dola.
Xudam, bir bulud göndər,
Yarıma kölgə sala.

Mən aşiq gül əndama,
Çıxıbdır gələn dama.
Olam bir ipək köynək,
Yaraşam gül əndama.

Dağlar başı dolama,
Bəglər gedir salama.
Yar özü bostançıdır,
Məndən istər şamama.

Gəl məni bəndə atma,
Xoydan Mərəndə atma.
Hamı üz döndərəkdir,
Rəhm eylə, sən də atma.

Anama bax anama,
Anam baxmır yarama.
Özüm mərhəm qayırdım,
Özüm qoydum yarama.

Tüfəngim dolu saçma,
İstəklim, məndən qaçma.
Mənim yaram dərinə,
Bir yara da sən açma!

Saatı tərsə taxma,
Dönüb dalıya baxma.
Özün gör, özün bəgən,
Ellər sözüne baxma!

Mən aşiq, istər alma,
Yar məndən istər alma.
Can verdim alma aldım,
İstər al, istər alma.

Əziziyəm, ağ alma,
Bağban bəslər ağ alma.
Yaram, gəl sən sızlama,
Sağalmırsan, sağalma.

Ağ alma, qızıl alma,
Taxçaya düzül, alma.
Bilsəydim yar göndərüb,
Saxlardım yüz il, alma.

Gör nə gəldi başıma,
Ağı qatdı aşıma.
Ömrümün bu çağında,
Külü tökdü başıma.

Fələk vurdu başıma,
Qan axıtdı qaşıma.
Yarı dost, yarı düşmən,
Yığıldılar başıma.

Mən aşığı, günbatana,
Ay gedir günbatana.
Gözləyirəm yolunu,
Dolan gəl günbatana.

Əziziyəm, mərd ana,
Sözün de mərdana.
Qorxağa oğul deməz,
Qoçaq ata, mərd ana.

Əziziyəm, Dürdana,
Sədəf dana, dürr dana.
Dünyada gözəl çoxdu,
Mən sevdiyim bir dana.

Üç bacı idik, bir ana,
Gəzirdik yana-yana.
Fələk vurdu, dağıtdı,
Hərə düşdü bir yana.

Günləri bir-bir sana,
Qoy verim, bir sər sana.
Bir elm, bir də sənət,
Xəzinədir insana.

Günləri bir-bir sana,
Od düşüb şirin cana.
Danışırıq baxışla,
Dil qalır yana-yana.

Arif odu söz qana,
Söz anlaya, söz qana.
Yüz min tülkü yığılsa,
Neyləyər bir aslana?

Arif odu söz qana,
Söz anlaya, söz qana.
Sənə süd verən ana,
Olsun mənə qaynana.

Əzizim Məməqana,
Təbrizdən Məməqana.
Başım kəs sinən üstə,
Qoy batsın məmə qana.

İlana bax, ilana,
Qaya deyibən dolana.
Mən bir badam içiyəm,
Qadir qismət qılana.

Ay zamana-zamana,
Oxu qoydun kamana.
Eşşəklər arpa yeyir,
At həsrətdir samana.

Pis keçəndə zamana,
Baxmaz yaxçı-yamana.
Aclıq ağır yoxsulu,
Qəddi dönər kamana.

Mən aşığı, bir canana,
Bir cana, bir canana.
Hər yetənə can vermə,
Canı ver bir canana.

Əziziyəm, nərdivana
Bir-bir çıx nərdivana.
Zər qədrin zərgər bilər,
Nə bilir hər divana?

Ay düşdü nərdivana,
Məni etdin divana.
Heç ürəgün yanmadı,
Mənim kimi cavana?

İşim düşdü divana,
Axırı gəldim cana.
Heç zaman bel bağlama,
Bir nadana, bir xana.

Aşığı gedər hər yana,
Sözün dəyər mərdana.
İgidə ürək verər,
Bərk ayaqda mərd ana.

Təbriz üstü Miyana,
Gül sünbülə dayana.
Oxu, bülbülüm, oxu,
Bəlkə yarım oyana.

Gözlərin qarasına,
Xal qoyum arasına.
Yar baxışı dərmandır,
Aşığın yarasına.

Mən aşığı, oxu sına,
Al yayı, oxu sına.
Mən bura gəlməzdim,
Gəldim gül qoxusuna.

Çıxdım dağlar başına,
Yazı yazdım daşına.
Gələn-gedən oxusun,
Nələr gəldi başıma!

Çıxdım çinar başına,
Baxdım evlər tuşuna.
Bir nişanlı qız gördüm,
Oxşur cənnət quşuna.

Bu dağların başına,
Bülbül qonub daşına.
Mahir ovçu düz vurur,
Oxu atmaz boşuna.

Mən aşığam Nəvaya,
Bir qulaq as Nəvaya.
Nə namərd yoldaş ol,
Nə aha düş, nə vaxt.

Bahasız daşdı dünya,
Çürük ağaşdı dünya.
Kimə deyim dərdimi,
Bütün qan-yaşdı dünya.

Avçı bərədə durub,
Torun bərədə qurub.
Yardan neçə yaram var,
Hər birin bir xal vurub.

Bulud dağdan oğranıb,
Para-para doğranıb.
Qoca kötük üstündə,
Çoxlu budaq doğranıb.

Əziziyəm yaxşı at,
Nişan götür, yaxşı at.
İgidi cavan saxlar,
Yaxşı arvad, yaxşı at.

Mən aşığam xarabat,
Abad olmaz xarabat.
İgidi başdan eylər,
Yaman yoldaş, xarab at.

Sərraf kimi sözü seç,
Pisə məhəl qoyma heç.
Sayana hörmət elə,
Saymayı sayma heç.

Narıncı saymadın heç,
Boşqaba qoymadın heç.
Sən məndən doydun
getdin,
Mən səndən doymadım
heç!

Göydən gedən quşa bax!
Qanadı sınımta bax!
Hər yerdə yaz açıldı,
Bizdə qalan qışa bax!

Əlimdə yayıma bax,
Gül üzlü ayıma bax!
Çəkdiyim zəhmətimə,
Aldığım payıma bax.

Bağa bax, bostana bax,
Dilə bax, dastana bax!
Baxışı ilə od vuran,
Gözləri məstana bax!

Gecənin ayına bax,
Ulduzun sayına bax!
Yar yolunda can qoydum,
Verdigi payına bax!

Kababçıyam, şişim yox,
Qocalmışam, dişim yox.
Bu dünyada kef çəkim,
O dünyaynan işim yox!

Canım yox, cananım yox,
Sözümü qananım yox.
Dərdimi eşidən çox,
Bir candan yananım yox.

Qəribəm, vətənim yox,
Bu yoldan ötənim yox.
Düşdüm dərin dəryaya,
Əlimdən tutanım yox.

Ağlaram, gülənim yox,
Göz yaşım silənim yox.
Mən gedərki olmuşam,
“Gəl getmə” deyənim yox.

Yaxamın ilməsi yox,
Qırılıb, döyməsi yox.
Məni qoyub gedəli,
Üzümün gülməsi yox.

Bir at mindim, başı yox,
Bir çay keçdim, daşı yox.
Burda bir qərib ölüb,
Qohumu-qardaşı yox.

Çağırdım xuda mədəd,
Gözüm yuxuda mədəd.
Qara yer ağzın açmış,
Qorxuram o da mədəd.

Göydə dolanan bulud,
Rəngi qaralan bulud.
Mən eldən ayrı düşdüm,
Sən də aralan, bulud.

Getsən qiyamət qopar,
Getmə, məni də apar!
Aparmasan göz yaşın,
Axtarar məni tapar.

Əgnində sarı paltar,
Gördükcə dərdi artar.
Ucaboylu nazlı yar,
Gəl məni dərdədən qopar!

Əlində bayda tutar,
Baydanı çayda tutar.
Yığılar qohum-qardaş,
Hərə bir qayda tutar.

Əzizim, müşkül açar,
Bir budaq üç gül açar.
Yapış qolsuz Abbasdan,
O, yaxşı müşkül açar.

Qızılgül üç gül açar,
Üç yarpaq, üç gül açar.
Çağırsan Əbülfəzi,
O, yaxşı müşkül açar.

Əlində var bol açar,
Qıfıl açıldı naçar.
İgit ağzını açmaz,
Bərk ayaqda qol açar.

Qıfıla saldım açar,
Qıfıl açıldı naçar.
İgit sirr saxlamasa,
El ondan uzaq qaçar.

Dağdan gələr, sel axar,
Yar gül dərər, gül taxar.
İgit üz-üzə gəlsə,
Bir-birinə dik baxar.

Qapım qapına baxar,
Arasından su axar.
Mən o yara neylədim,
Məni yandırır yaxar.

O tay bu taya baxar,
Arasından çay axar.
Kor olsun mənim gözümlə,
Sənsiz dünyaya baxar.

Qapı qapıya baxar,
Arasından su axar.
Sən tək nazlı dilbərin,
Hamı dalınca baxar.

Dağ başına qondu sar,
Əkdim ağac, verdi bar.
Sirrini dostla demə,
Dostunun da dostu var.

Dağ başından yar aşar,
Yar dolanar, yar aşar.
İşvə, qəmzə, bir də naz,
Bircə sənə yaraşar.

Ay ordan tək-tək doğar,
Gün burdan tək-tək doğar.
Sənin kimi oğlanı,
Analar tək-tək doğar.

Bu dağların üstü qar,
Mən nə dedim, küsdü yar.
Sənlə mənim aramda,
Soyuq yellər əsdi, yar.

Dağ başına düşdü qar,
Qondu tərən, uşdu sar.
Ürək ki var, şüşədi,
Sındırsalar, kim yamar?

Uca dağa yağıdı qar,
Amandı pərvərdigar!
Bir yandan el tənəsi,
Bir yandan ayrıldı yar.

Əzizim, daşa calar,
Su özün daşa calar.
Yemə namərd çörəgin
Qayıdar başa calar.

Mən aşiq, yüz yaralar,
Bir xəncər yüz yaralar.
Dost məni belə görsə,
Zülf yolar, üz yaralar.

Göllərdə var bağalar,
Ürəkdə dağdağalar.
Yarın vurduğu yara,
Məhşər günü sağalar.

Əzizim, yolda qalar,
Bilərzik qolda qalar.
Getsəm yarımın gözü,
Öluncə yolda qalar.

Əziziyəm, sac qalar,
Ocaq sönər, sac qalar.
Acın qarnı doysa da,
Gözü doymaz, ac qalar.

Əzizim, adı qalar,
Meyvənin dadı qalar.
İgit özü getsə də,
Yurdunda adı qalar.

Qalalar, ay qalalar,
Laçın orda yuvalar.
Ana baladan olmaz,
Bəlkə zorla alalar.

Göydə qara buludlar,
Para-para buludlar.
Mənim ərzi halımı,
Apar yara, buludlar.

Ağ almanı soyarlar,
Ağ boşqaba qoyarlar.
Çağrılmamış qonağı,
Qaş-gözünən qovarlar.

Əzizim, ağlamazlar,
Gülərlər, ağlamazlar.
Qəriblikdə ölənün,
Gözlərin bağlamazlar.

Ürəkdə yara sızlar,
Dərd sızlar, yara sızlar.
Yaralının dərini,
Nə bilir yarasızlar.

Qardaşlar, ay qardaşlar,
Yağış yağar, qar başlar.
Ölsə bacılar ölsün,
Heç ölməsin qardaşlar.

Əzizim, yaman qaşlar,
Vermədi aman qaşlar.
Səf çəksin kirpiklərə,
Kölgədir kaman qaşlar.

Əzizim, nə bağışlar,
Dost dostuna nə bağışlar?
Başım cəllad əlində,
Nə kəsər, nə bağışlar.

Araz aşanda ağlar,
Kür qovuşanda ağlar.
Balalar anasından,
Ayrı düşəndə ağlar.

Mən aşığı, yüz gün ağlar,
Qaş-gözü süzgün ağlar.
Yarı əlindən gedən,
Bir gülsə, yüz gün ağlar.

Mən aşığı, yazı ağlar,
Kağızda yazı ağlar.
Aşığı qəmədən oxuyar,
Sinədə sazı ağlar.

Gül açıb ara bağlar,
Bəzənib bara bağlar.
Aşığı yüz söz qoşsa da,
Axırın yara bağlar.

Əzizim, belə bağlar,
Kəmərin belə bağlar.
Gül açıb, bülbul ötür,
Var olsun belə bağlar.

Əzizim, sarı bağlar,
Durnalar sarı bağlar.
Gözlərim gözlərini,
Yadına salıb ağlar.

Əzizim, yanı bağlar,
Təbrizin yanı bağlar.
Sən yadıma düşəndə,
Ürəgim yanıb ağlar.

Bu dağlar, ala dağlar,
Bülbüllər yuva bağlar.
Maral yarın itirib,
Gah çağırır, gah ağlar.

Mən aşiq, yastı dağlar,
Qar gəldi basdı dağlar.
Üç ay toy bayram olur,
Doqquz ay yasdı dağlar.

A dağlar, daşdı dağlar,
Səndən kim aşdı dağlar?
Gözlərim yuxu tutdu,
Tərənəm qaşdı dağlar.

Sıra-sıra qazanlar,
Qara yazı yazanlar.
Xoş günə həsrət qalsın,
Aramızı pozanlar.

Su gələr, göl dolar,
Şaxta vurur, gül solar.
Mərd igidin balası,
Özü kimi mərd olar.

Əziziyəm, hər aylar,
Hər həftələr, hər aylar.
Dəryada bir gül bitib,
Susuzundan haraylar.

Dəğirman sağ dolanar,
Şam yanar, yağ dolanar.
Ovçu bir maral üçün,
Gündə yüz dağ dolanar.

Uzaqda çırağ yanar,
Çırağ nə iraq yanar.
Yar mənə şərbət verdi,
İçdikcə dodaq yanar.

Dağlar yaşıl boyanar,
Kim yatar, kim oyanar?
Gözüm sənə sataşsa,
Qəlbim birdən dayanar.

Alagözdə qara var,
Cığərimdə yara var.
Nə öldüm, nə qurtuldum,
Nə dərdimə çara var.

Ürəgimdə yara var,
Damar-damar qara var.
Getdim təbib yanına,
Dedi: "Durma, yara var!"

Ərzincanda bir quş var,
Qanadında gümüş var.
Getdi, yarım gəlmədi,
Bəlkə bunda bir iş var.

Ayağında dar şalvar,
Dərdim var xalvar-xalvar.
Gedirsən yar yanna,
Mənim dilimcə yalvar.

Bağlarında üzüm var,
Getmə, dayan, sözüm var.
Gözlərindən qorxuram,
Qaşlarında gözüm var.

Ağac üstə üzüm var,
Ana sənə sözüm var.
Qonşudakı qızların,
İkisində gözüm var.

Bir quşam, qanadım var,
El-obada adım var.
Əlini üzmə məndən,
Qohumdan çox yadım var.

Dumanlı dağlarım var,
Bar verməz bağlarım var.
Gedirsən tez qayıt gəl,
Dalınca ağlarım var.

Pambığım var, bezim var,
Dayan, sənə sözüm var.
Qaşı-gözü bir yana,
Yanağında gözüm var.

Əlində qəfəsim var,
Saxlaram, həvəsim var.
Elə səni deyərəm,
Nə qədər nəfəsim var.

Qızıl üzük məndə var,
Mənim meylim səndə var.
Bunu xudam yazıbdı,
Mənim əlimdə nə var?

O qara üzdə nə var,
Yad deyən sözdə nə var?
Gözəl görmək savabdı,
Qoy baxım, gözdə nə var?

Avçı əlində yay var,
Qismətində bir pay var.
Dərd çəkmə dəli göylüm,
Hələ çox gün, çox ay var.

Mən aşiq, söz yeri var,
Üzündə göz yeri var.
Məclisdə yerin tanı,
Hər kəsin öz yeri var.

Dağda duman yeri var,
Qaşda kaman yeri var.
Bir cüt nar itirmişəm,
Səndə güman yeri var.

Aşiq gəlir, sazı var,
Qəmzəsi var, nazı var.
Hər payızın bir qışı,
Hər qışın bir yazı var.

Fələkin bir günü var,
Köksündə dügünü var.
Sən bu günə şükr elə,
Bundan betər günü var.

Baxçamızda quyu var,
Sərin-sərin suyu var.
Bir dənə yar sevmişəm,
Gözəl halı-xuyu var.

Pəncərədən baxdı yar,
Baxdım gördüm yoxdu yar.
Nə ürəkdə tab qaldı,
Nə ayaqda ixtiyar.

Ağ buxağın xaldı, yar,
Dil-dodağın baldı, yar.
Səndəki bu gözəllik,
Dünyaya səs saldı, yar.

Gedirsən hara dilbər,
Qaş-gözü qara dilbər.
Rəhmin gəlsin gəl elə,
Dərdimə çara dilbər!

Dərd aşar, başdan keçər,
Kiprikdən, qaşdan keçər.
Doğru söz, doğru kəlam,
Dəmərdən, daşdan keçər.

Dövrən çox qarışıqdır,
Yad gəlib, barışıqdır.
Ayıq-sayıq dolanmaq,
İgidə yaraşıqdır.

Dağlar, mənə qar göndər,
Bağlarından bar göndər.
Ya dərdimə şərikin ol,
Ya dərmanın var, göndər.

Mən aşığam, yaz göndər,
Payız göndər, yaz göndər.
Kağız ələ düşməsə,
Yarpağ üstə yaz göndər.

Başında şalın nədir?
Fikrin, xəyalın nədir?
Burdan gəlib keçirsən,
Demirsən halın nədir?

Qəlbim sənə evindir,
Gəl qəlbimi sevindir.
Səndən çoxlu yaram var,
Hər biri bir telindir.

Gün dolanar, ay gedər,
Bulud taybatay gedər.
Gözün yumub ox atma,
Əldən çıxar, yay gedər.

Əzizim, duru gedər,
Su gəlib duru gedər.
Yar yoluna baxmaqdan,
Gözümün nuru gedər.

İgidin bir atıdır,
Bir də təmiz zətıdır.
Koroğluda qoçaqlıq,
Onun ehtiyatıdır.

Dost dostla tən yaxşıdır,
Olmasa gen yaxşıdır.
Dosta ki sirr qalmasa,
Ondan düşmən yaxşıdır.

Mən aşiq dodaq titrər,
Yel əsər, dodaq titrər.
Gözüm yarı görəndə,
Diz əsər, dodaq titrər.

Su axar lilləndirir,
Bağcanı gülləndirir.
Dərdliyə söz deməyin,
Dərd onu dilləndirir.

Əzizim, dalda gəzər,
Bülbüllər dalda gəzər.
Mərdlər qabaqda durar,
Namərdlər dalda gəzər.

Dağlarda maral gəzər,
Tellərin darar gəzər.
Qiyamət o gün qopar,
Yar yardan kənar gəzər.

Kəhlik daşda nə gəzər,
Qələm qaşda nə gəzər?
Səntək yarı olanın,
Əqli başda nə gəzər?

Yerişin qaza bənzər,
Boyun şahbaza bənzər.
Bircə yol üzün görsəm,
Qış günüm yaza bənzər.

Tufan gələr, dağ əsər,
Yel vuranda bağ əsər.
Yar yadıma düşəndə,
Ürəgim zağ-zağ əsər.

Əzizim, bir-bir düşər,
Ox yaydan bir-bir düşər.
Cəfa çəkdiyim günlər,
Yadıma bir-bir düşər.

Dağlara dolu düşər,
Qar düşər, dolu düşər.
Qəbrimi yol üstə qaz,
Anamın yolu düşər.

Əzizim, sulu gözlər,
Səndəki dolu gözlər.
Aşiq hicran çölündə,
Oturub yolu gözlər.

Əzizim, dolu gözlər,
Dağ başın dolu gözlər.
Mənim evimi yıxdı,
Səndəki dolu gözlər.

Əzizim, qanad işlər,
Quş uçar, qanad işlər.
Əgil onun üzündən,
Batsınlar qana dişlər.

Düzülüb sana dişlər,
Batıbdır qana dişlər.
Elə bil mirvaridi,
Durub yan-yana dişlər.

Ələklər, ay ələklər,
Çirmənib ağ biləklər.
Dostlara xəbər olsun,
Həsəl oldu diləklər.

Dağlardan səda gələr,
Zülm olan dada gələr.
Gəlsin mənim canıma,
Sənə hər qada gələr.

Sürülər mələk gələr,
Dağları enər gələr.
Namərdə tuş olanın,
Başına nələr gələr?

Su çıxar, başdan gələr,
Dolanar, daşdan gələr.
Yar yarını istəsə,
Durar, o başdan gələr.

Əziziyəm, gül əllər,
Ağ biləklər, gül əllər.
Dəryaca əqlin olsa,
Yoxsul olsan, güləllər.

Mən aşiq, qara tellər,
Ağ üzdə qara tellər.
Namərdə sirdaş olsan,
Qəlbini qarət eylər.

Kəməndin atan tellər,
Aşiqin satan tellər.
Əl vurma, çalar səni,
Qıvrılıb yatan tellər.

Əlif üstündə mimlər,
Bülbül qəfəsdə inlər.
Mənim qəlbimdə sənənsən,
Sənin qəlbində kimlər?

Gecələr, il gecələr,
Dərdimi bil, gecələr.
Mən burada qan ağlaram,
Sən orada gül, gecələr.

Qaşın kim ala bilər,
Gözün kim ala bilər.
Səni mənim əlimdən,
Görüm kim ala bilər?

Güləb kim səpə bilər,
Göyül kim tapa bilər.
Gizlənsəm yar qoynunda,
Məni kim tapa bilər?

Qızılı sərraf bilər,
Yaranı cərrah bilər,
Mən sənə vurulmuşam,
Bunu bir Allah bilər.

Aşıq hər sözü bilər,
Əgrini, düzü bilər.
Dərdimi yara deyin,
Dərmanın özü bilər.

Dama çıxar, əl eylər,
Qaşları gəl-gəl eylər.
Bir can bir canı sevsə,
Dağdan, daşdan yol eylər.

Mən aşiq, ahım dilər,
Göz yaşı ahım dilər.
Yar ilə keçən günlər,
Olaydı ah, indilər.

Adam solsa əgilər,
Yaşa dolsa əgilər.
Haqq sözün qabağında,
Dağ da olsa əgilər.

Əzizim, sərin eylər,
Meh gələr, sərin eylər.
İki dostun arasın,
Bir namərd sərin eylər.

Çırağ çırağı neylər,
Bağçalar bağı neylər?
Çırağ ki haqqdan yana,
Piltəni, yağı neylər?

Qara at nalı neylər?
Qara qaş xalı neylər?
Vəfalı yarı olan,
Dövləti-malı neylər?

Bu dağlar ahu neylər?
İgit pənahı neylər?
Ümidini gəl üzmə,
Görək ilahi neylər?

Əzizim, o güneylər,
O quzeylər, o güneylər.
Yar yara qovuşanda,
Bayramın o gün eylər.

Əziziyəm, düz otur,
Yerin tanı, düz otur.
Dilüvü pəhriz saxla,
Hər məclisdə yüz otur.

Axşamın arasın gör,
Xəncərin yarasın gör.
Mən sənə yar olmaram,
Get başın çarasın gör.

Yetiməm, atam yoxdur,
Qəribəm, butam yoxdur.
Düşdüm qəm dəryasına,
Qolumdan tutan yoxdur.

Gedən getmə, dayan, dur,
Halım sənə əyandur.
Gəlişinə mən qurban,
Gedişin nə yamandır.

Əldə əsa yaxşı dur,
Yaxşı otur, yaxşı dur.
Yaxşı yurdda pis övlad,
Heç qalmasa yaxşıdır.

Ovçuda aman olur,
Əlində kaman olur.
Ox atma yar qəlbinə,
Ox dəgsə yaman olur.

Karvan yola düzülür,
Xumar gözlər süzülür.
Necə mən ağlamayım,
Əlim səndən üzülür.

Burdan Təbriz görünür,
Təpəsi düz görünür.
Qız güzgünü neyləsin,
Üzündə üz görünür.

Bağçada yaşıl xiyar,
Boyum boyuva uyar.
Mən səni gizlin sevdim,
Bilmədim aləm duyar.

Apar məni bəndə vur,
Zülfündən kəməndə vur.
Əlli yerdən yaram var,
Əsirgəmə sən də vur.

Əziziyəm, mində bir,
Al atını min də bir.
Vəfalı dost tapılmaz,
Tapılsa da mində bir.

Bağban, mənə bar gətir,
Əsirgəmə, var, gətir.
Əl dəyməmiş ağacdən,
Dərilməmiş nar gətir.

Şərbətə fincan gətir,
Laləyə mərcan gətir.
Görüşümə gələndə,
Cismimə bir can gətir.

Dağların başı qardır,
Qəmli ürəgim dardır.
Dərsiz adam görmədim,
Hər kəsin dərdi vardır.

Piyaləni bir gəzdir,
Bir iç gülüm, bir gəzdir.
Sənə yalan söyləsəm,
Gözlərimə mil gəzdir.

Samavarı alışıdır,
Maşa gətir, qarışıdır.
Yarım məndən küsübdü,
Onu mənle barışıdır.

Zülfün ucu ilandır,
Sal boynuma dolandır.
Sevir isən candan sev,
Dildə sevmək yalandır.

Dam üstə bala təndir,
Od gətir, onu yandır.
Mən bir bala göyərçin,
Al qoynuna dolandır.

Yel əsəndə gül incir.
Bülbül incir, gül incir.
Yad bağban bağa girsə,
Yarpaq düşər, gül incir.

Əzizim, mənə yazdır,
Kağızın mənə yazdır.
Dostlardan xeyir xəbər,
Alginən, mənə yazdır!

Şam yanır, yağda ərir,
Qar yağır, bağda ərir.
Mən düşən dərdə düşsə,
Mum olur, dağ da ərir.

Əzizim, hara ağrır,
Sızıldar, yaram ağrır.
Təbib olub soruşsan,
Deyərəm, haram ağrır.

Soyuq isti çağırır,
Duman tüstü çağırır.
Baş yadıqda, göz yolda,
Dilim dostu çağırır.

Çayda qumlar qaynaşır,
Suda balıq oynaşır.
Küçədən səsin gələcək,
Evdə dilim dolaşır.

Hay salıram oyanmır,
Dərdə, qəmə boyanmır.
Eşq oduna düşmüşük,
Mən yanıram, o yanmır.

Araz, Araz, xan Araz,
Dəryaya axan Araz.
Sevgilim gəmidədir,
Gəl eyləmə qan, Araz!

Gün doğmasa Ay batmaz,
Vəfalı yar yar atmaz.
Əhd ilqarı düz olan,
Özünü pula satmaz.

Dağlarda yağış durmaz,
Qar yağar, yağış durmaz.
Gözəldə nə qaydadır,
Zülfünü yığırdırmaz.

Dərd əlindən can durmaz,
Yaram çoxdur, qan durmaz.
Məni elə yandırdın,
Od elə yandırmaz!

Dağlarda naşı durmaz,
Sel gələr, daşı durmaz.
Gözlərim gözlərinə.
Baxmasa yaşı durmaz!

Əzizim, oda salmaz,
O Xoydu, o da Səlmas.
Səməndər də mənimtək,
Özünü oda salmaz!

Mən aşırıq, kəsad olmaz,
Mərd əli kəsad olmaz.
Yüz namərdin çörəyin,
Doğrasan kasa dolmaz.

Yaz günündə qar olmaz,
Söyüd qalxar, bar olmaz.
İki dilli gözəldə,
Əhdə etibar olmaz.

Qışda güllər açılmaz,
Tikan gülə saçılmaz.
Düşməni istəsən çox var,
Dost axtarsan tapılmaz.

Əzizim, ay utanmaz,
Gün çıxar, Ay utanmaz.
Pisin pis əməllərin,
Üzünə say, utanmaz.

Əzizim, baxar doymaz,
Yandırar, yaxar doymaz.
Baxdıqca gözlərimdən
Qanlı yaş axar doymaz.

Əziziyəm, səndə naz,
Səndə naz, məndə niyaz.
Aşıqlar dəftərinin,
Axırında məni yaz!

Əziziyəm, gülə naz.
Bülbül eylər gülə naz.
Bu dünya qəmxanadır,
Ağlayan çox, gülən az.

Əziziyəm, belə yaz,
Qələm götür, belə yaz.
Nakam göylüm şad olmaz,
Yüz il gəlsə belə yaz.

İl dolandı, gəldi yaz,
Bülbül eylər gülə naz.
Əqlim başımdan aldı,
Burdan keçən sərvinaz.

Əzizim, qaranı yaz,
Ağ üstə qaranı yaz.
Dəftərinin başında,
Mən bəxti qaranı yaz.

Bu sazı alan gəlməz,
Oxuyub çalan gəlməz.
İgidi öldürsələr,
Dilinə yalan gəlməz.

Qərbin səsi gəlməz,
Gülsə nəfəsi gəlməz.
Baş qoyar yasdıq üstə,
Gözlər, kimsəsi gəlməz.

Bu gələn özün bilməz,
Danışsa sözün bilməz.
Hər gəlib su dolduran,
Çeşmənin gözün bilməz.

O şəhla göz, xumar göz,
Yar əğyara yumar göz.
Bir qəlbim, var vermişəm,
Məndən can da umar göz.

Dağlar, siz nə dağlarsız,
Qardan kəmərlər bağlarsız.
Gül sizdə, bülbül sizdə,
Daha niyə ağlarsız?

Bir Ay çıxdı kənarsız,
Niyə məni qınarsız?
Açıb desəm dərdimi,
Od tutarsız, yanarsız!

Ağacda alma yalqız,
Sallanıb qalma yalqız.
Kağız yazıb göndərdim,
Qürbətdə qalma yalqız.

Əziziyəm, sarı qız,
Sarı köynək, sarı qız.
Aç başından örtüğü,
Cənazəmi sarı, qız!

Xoş gəldün qonağımız,
Sənə qurban canımız.
Uzaq yoldan gəlibsən,
Hanı ərməğanınız?

Qardaş, qardaş, xan qardaş,
Qıyqacı baxan qardaş.
Canım sənə sadağa,
Sən itirmə, qan qardaş.

Gətir sazını, qardaş,
Pozma yazını, qardaş.
Böyü qoçaq, igid ol,
Çəkim nazını, qardaş!

Yol uzunlu çınqıl, daş,
Ördəkləri yaşılbaş.
Mən bir gözəl istərəm,
Alagözlü, çatmaqaş.

Əziziyəm, sözü xoş,
Kamalı xoş, özü xoş.
Aldı gözüüm şövqünü,
Xumar baxan gözü xoş.

Qar yağdı qarış-qarış,
Kəsildi alış-veriş.
Mənim gözüüm səndədi,
İstər küs, istər barış.

Ana başa tac imiş,
Hər dərdə əlac imiş.
Bir övlad qocalsa da,
Anaya möhtac imiş.

Bostan əkdim tağbatağ,
Əkdim, sındı şahbudağ.
Bir sən, bir mən olaydıq,
Bir də bir xəlvət otaq.

Qoyunun içi sancaq,
Bir yar sevdim utancaq.
Ondan xeyir görmədim,
Odlara yandım ancaq.

Dəmir tas, dəmir daraq,
Gedərəm yollar uzaq.
Əvvəllər diz-dizə idik,
İndi ulduzdan uzaq.

Əzizim, qucaq-qucaq,
Odun ver qucaq, qucaq.
Yoxsulun dəxməsində,
Nə od olar, nə ocaq.

Qalx gedək burdan artıq,
Baş açıq, yaxa yırtıq.
Biz dedik qəm azalsın,
Qəm gəldi qəmdən artıq.

Qala dibində sandıq,
Başdan-ayağa yandıq.
Vəfalıya can qurban,
Vəfasızdan usandıq.

Gözüm yaş, gönlüm qırıq,
Hər sözüm bir hıçqırıq.
Öləydim, qurtulaydım,
Dözülməzdir ayrılıq.

Əlində ipək yaylıq,
Haqq versin sənə sağlıq.
Rəqibləri qan ağlat,
Qalsın sənə üz ağlıq.

Damımız dalı çiçək,
Oraq gətir, gül biçək.
Hər kim bizi qınasa,
Boyuna kəfən tikək.

Əzizim, bağa gedək,
Gülün dırmağa gedək.
Sən bulud ol, mən yağış,
Gəl yağa-yağa gedək.

Əziziyəm, tən gərək,
Pay bölüncə tən gərək.
Sarvanla dost olanın,
Darvazası gen gərək.

Aşıq birilə gərək,
Gövhər dürrü ilə gərək.
Dünyada gözəl çoxdur,
İlqar birilə gərək.

Aman fələk, dad fələk,
Heç olmadım şad, fələk.
İçirdigin şərbətdən,
Özün də bir dad, fələk!

Gün çıxdı, gündür, fələk,
Ağlatma, güldür, fələk.
Ya məni yara yetir,
Ya da ki, öldür, fələk!

Getmədin, qaldın, fələk,
Xoş günüm aldın, fələk.
Yanar odun içinə,
Canımı saldın, fələk!

Çıx gəl yanıma, kəhlik,
Dərdin canıma kəhlik.
Xınalı barmaqların,
Batır qanıma, kəhlik.

Yar geyinib tamam al,
Tamam yaşıl, tamam al.
Bu yarımçıq canımı,
Rəhmin yoxsa tamam al!

Mən aşığam vaxt degil,
Sinəm yara xətt degil.
Banlama vaxtsız xoruz,
Yar getməli vaxt degil!

Çağıraram, ağam gəl,
Ölməmişəm, sağam gəl.
Boynumda qəm zənciri,
Yolunda dustağam gəl!

Quşum gəl ha, quşum gəl,
Qanadı sınımışım gəl.
Mən sənə vəfalıyam,
Bivəfa çıxmışım gəl!

Xoya gəl, Mərəndə gəl,
Bağdan bar dərəndə gəl.
Bir gəldin xəstə gördün,
Bir də can verəndə gəl!

Ceyran, çölə bir də gəl,
Ördək, gölə bir də gəl.
Bir gəlmisən, getmişəm,
İl dolansın, bir də gəl!

Əziziyəm, bizə gəl,
Yaşıl geyin, bizə gəl.
Qaşın vəsməni neylər,
Sürməni çək gözə gəl!

Əlində saz bəri gəl,
Yolundan az, bəri gəl.
Könlümün istəklisi,
Dilimin əzbəri gəl!

Əziziyəm, yaxşı gül,
Yaxşı danış, yaxşı gül.
Bülbül ürəkdən oxur,
Bağda görsə yaxşı gül.

Dərələrdən axar sel,
Mən sənə bağlaram bel.
Hər yerə getsəm gəlləm,
Qınamasın məni el.

Arxalığın yamyaşıl,
Baxdıqca göz qamaşır.
Çöldən səsin gələndə,
Eldə dilim dolaşır.

Əziziyəm, yataram,
Fikrin başdan ataram.
Yolunu çox gözləyib,
Bir gün sənə çataram.

Qızılgüləm, açaram,
Açıb ətir saçaram.
Desələr yar evlənib,
Baş götürüb qaçaram.

Nilufərəm açmaram,
Yersiz ətir saçmaram.
Yar yolunda baş qoysam,
Öz əhdimdən qaçmaram.

Sular sarı axmaram.
Başa həna yaxmaram.
Bir dəfə üzün görsəm,
Aya-Günə baxmaram.

Mən aşiq, yatanmaram,
Oyansam, yatanmaram.
Öl desələr ölərəm,
Yarımı atanmaram.

Araz degiləm coşam,
Kür degiləm qaynaşam.
Apar sərraf yanına,
Gör nə qiymətli daşam.

Aşığam azmamışam,
Ağ kağız yazmamışam.
Quyunu qazan düşər,
Mən quyu qazmamışam.

Yar, arxanda bir dağam,
Yatmamışam, oyağam.
Dola qolun boynuma,
Bir saatlıq qonağam.

Kəşmiri şalın ollam,
Üzündə xalın ollam.
İlqarın doğru çıxsam,
Vəfalı yarın ollam.

Ustalar ustasıyam,
Xəncərun dəstəsiyəm.
El bilir, aləm bilir,
Gözlərun xəstəsiyəm.

Çöl, yerin ceyranıyam,
Yar, boyun heyranıyam.
Hansı yoldan gəlibsən,
O yolun qurbanıyam.

Əzizim, dağa gəlləm,
Bağçaya, bağa gəlləm.
Qış günü vədə versəm,
Qar yağa-yağa gəlləm.

Dağ başında sar mənəm,
Qəlbi qara, tar mənəm.
Deyirlər, yar küsübdü,
Bəlkə günahkar mənəm.

Ağacda püstə mənəm,
Dibində xəstə mənəm.
Sevgilimi versələr,
Behiştə istəməyəm.

İranın buz dağları,
Tutubdur toz dağları.
Xəbər gözəl balama,
Aşıb gəlsin dağları.

Təbrizin ağ alması,
Doludur bağ alması.
Qalıbdır yar gələne,
Yaramın sağ alması.

LƏTİFƏLƏR

Nadir şahla Nadir Qulunun fərqlərini bilməyən adamın ölməyi qalmağından yaxşıdır

Deyərlər ki, Nadir şah cavanlıqda çox xoşsöhbət və xeyir-şərdə hazır olan bir adam idi.

Hər gün cavanlarla küçədə, bacada, güləşməyə və deyib-gülməyə məşqul olardı. Ay keçdi, illər dolandı, Nadir Qulu Əfşar elinin böyüyü olub və sonralar şahlıq məramına yetişdi. Bunun bir yoldaşı vardı ki, cavanlıqda onunla dostluq edərdi. Atalar demişkən, onların təkcə halalı ayrıca olmuşdu. Günlərin bir günündə bu adam Nadir şahın yanına gedib başlar onunla şuxluq eləməyə. Və hər sözün başında da ona Nadir Qulu deyirmiş.

Nadir şah dəstur verər ki, onun başını vursunlar. Nadirin ətrafında olan adamlar ki, bunların dost olmasından xəbərləri vardı, çalışırlar ki, Nadir şahı rəyə gətirsinlər ki, onu bağışlasın. Nadir şah onlara deyər:

— Nadir şahla Nadir Qulunun fərqlərini bilməyən adamın ölməsi qalmasından yaxşıdır. Və beləliklə, öz sözünə əməl edər.

Əsnəmək əsnəmək gətirər, rəhmət sənə, ey saman altındakı

Bir nəfər bir evə qonaq gedir. Şamı yeyib doyandan sonra oturlar o yan-bu yandan danışmağa. Gecədən bir çox vaxt keçir, yavaş-yavaş yuxu bunlara təsir edir. Ev sahibi utanır ki, qonağı qoyub istirahətə başlasın. Qonaq da yavaş-yavaş yorğunluq hiss edir. Başlayır əsnəməyə. Qonağın bu əsnəməyi neçə dəfə təkrar olur. Ev sahibinin arvadı ki qo-

naqla kürsüdə üzbəüz oturmuşdur, başlayır o da əsnəməyə. Arvadın əri bunların ikisinin də əsnəməsindən şübhələnir. Belə fikir edir ki, bunların arasında bir sirr var, söz var. Arvad kişinin ürəyində olan şübhədən xəbərsiz idi. Kişi bir azdan sonra arvadı mal-davara baxmaq bəhanəsilə tövləyə aparıb və orada onu öldürüb basır qızıışmanın¹² içinə. Özü qayıdır evə. Yenə də qonaq başlayır danışmağa, bu səfər ki, ev sahibi qonaqla üzbəüz oturmuşdu, o da başlayır, qonaqla birlikdə əsnəməyə. Kişi işi belə görüb bir az fikrə gedir. Düşünür ki, arvadı ilə qonaqın arasında heç bir sirr yoxmuş. Və onun şübhəsi də yersiz imiş. Bəlkə bir tərəfdən yuxusuzluq, bir tərəfdən də qonağın əsnəməyi arvada təsir edib, onu da əsnədərmiş. Buna görə kişi peşiman olub deyər:

— Əsnəmək, əsnəmək gətirər, rəhmət sənə, ey saman altındakı.

O xoş dil ki, səndədir, kərə də verərəm

Bir kənddə bir arvad varmış. Həm keçəl və həm də yalama-dodaq¹³ idi. Bu arvadın yaxşı südü, qatıqı, eyranı olarmış. Səliqədə bütün arvadlardan üstün idi. Hər kəs desə idi ki, yalama-dodaq, keçəl xala bərk narahat olardı. Bir gün bir nəfər dağda çox susuzluq çəkir. Üz qoyur kəndə, gedir o arvadın qapısına. Qapını döyür və belə deyir:

— Yalama-dodaq, keçəl xala, bir bayda eyran ver, içim. Arvad çox hirsələnib, tululuq ağzını götürüb düşür bunun canına. Və onu vura-vura belə deyir:

— O xoş dil ki, səndə var, kərə də verərəm.

¹² Qızıışma-təzək

¹³ Yalama-dodaq- pəltək danışan

Sahibin ölsün, Allah

Şahsevənlərin bir zülmkar və rəhmsiz ərbabları varmış. Bu ərbab xalqa o qədər zor deyib, hüquqlarını ayaq altına salmışdır ki, onun adı gələndə xalq tir-tir titrəyirmiş. O yerdə olan yaltaq və alçaq din xadimləri də həmişə onu Allah nümayəndəsi və adamı mərif etməklə xalqın mövhumatını artırıb və daha da bu boğuntunu çoxaldırlar.

Bir gün xəbər gəlir ki, ərbab ölüb. Bir nəfəri kənddə bu xəbəri yaya-yaya belə deyir:

— Ədə, nə oturmusuz ki, Mənuçehr xan ölübdür. Şahsevənlərin bir ağsaqqalı ki ondan çox zülmələr görmüşdür, təəccüb edə-edə belə deyir:

— Yiyən (sahibin) ölsün, Allah. Mənuçehr xanı öldürən Allah bizləri lap hövüc kimi gəmirər.

Öz evimdir, xalqa nə var, qatıq yeyirəm, ya eyran içirəm

Bir kişi arvadından çox qorxarmış. Arvad buna göz verib, işıq verməzdi. Evdə hər nə meyvə, yemək olsa idi, kişininin payı fəqət eyran idi.

Bir gün kişi küçədə gələ-gələ deyirmiş:

— Bu gün nahara mən qatıq yeyəcəyəm. Gəlib yetişir evə. Uca səslə deyir:

— Arvad, qatıq gətir.

Arvad hirsli-hirsli soruşur:

— Nə istədin?

Kişi görür ki, arvad bərk hirsələnib, buna görə də deyir:

— Əyər olsa bir az eyran gətir içim.

Arvad gedir eyran gətirməyə, kişi təkbaşına deyir:

— Öz evimdir, xalqa nə var, qatıq yeyərəm, ya eyran içərəm.

Sən də lap şorun çıxardın

Bir kəndli varmış, o, neçə mal-davar saxlayarmış. Bunların kərəsini yığib gətirib şəhərdə satırmış. Getbəget bu kəndlinin müştərisi artır və gəliri çoxalır. Gəliri çoxalmaqla bunun tamahı da artır. Bir gün özü-özünə deyir: “Nə eləyim ki, gələn müştərini boş qaytarmayım”.

Axırda belə fikirə gəlir ki, eyrandan çıxan şoru bərninin¹⁴ altına töküb, üstünə bir qat kərə versin. Belə bu fikirlə bir gün şoru töküb bərninin təkinə və onun üstündən də bir qat kərə verir. Bir neçə vaxt kəndlinin işi bu olur.

Bir gün bir nəfər kərə almaqdan ötrü kəndliyə yaxınlaşır. Və deyir:

— Ay qardaş, olar sənin bu kərəndən bir az dadım.

Kəndli də üzə qalıb deyir:

— Ay qardaş, niyə olmaz, buyur dad.

O kişi bir barmağı ilə kərəni dadır. Kərə dadlı olduğuna görə yenə də bir barmaq dadır. Üçüncü dəfə barmağını lap dibdən vurur.

Bu zaman kəndli görür ki, belə getsə işin üstü açılacaq. Buna görə də belə deyir:

— Bəsdir qardaş, sən də lap şorun çıxardın.

Böyüklərə peyvənd eləmişəm

Bir dəvə yatmış idi. Bir tülkü gedir atılır onun o yan-bu yanına. Dəvənin hövsələsi olmur ki, ayaqa dura. Tülkü işi belə görüb, başlayır onunla baş-başa qoymağa. Nəhayət, gedir öz quyruğunu bağlayır dəvənin quyruğuna. Başlayır dəvəni

¹⁴ bərnı-saxsıdan qayrılmış küpə

çəkməyə. Dəvə görür ki, bu əl çəkən canavar deyil. Buna görə də ayağa durur.

Tülkü bunun quyruğundan asılanıb qalır çapalaya-çapalaya. Dəvə bisudə başını aşağı salıb gedir. Bir qurdun gözü tülküyə sataşır. Soruşur:

— Ay tülkü lələş, o nə vəzdir?

Tülkü cavab verir:

— Böyüklərə peyvənd eyləmişəm.

Dəvənin biri bir dəngə (keçmiş pul vahidinin biri)

Günlərin bir günündə bir ata ilə oğul gəzməyə çıxırlar. Görürlər ki, bazarda dəvə hərraca qoyublar. Hər birisi bir dəng. Oğul dədəsindən istəyir ki, bir neçə dəvə alsın. Ata oğulun sözünə baxmayıb, bazardan eşiyə çıxır. Oğul atasının bu işinin sirrini bilməyir. Bir müddət keçəndən sonra qəzadan ordan keçirdilər. Yenə də görürlər ki, o bazarda dəvə satırlar. Oğul ağzını açmamış atası deyir:

— Gəl oğul, gedək bir neçə dəvə dəvə alaq.

Gedirlər bazara, görürlər ki, dəvənin biri qabaqkı qiymətdən on bərabər artıqdır. Ata bir neçə dəvə alır. Atanın bu işi oğulu üçün çox təəccüblü gəlir. Axırda özünü saxlaya bilməyib atasına deyir:

— Ata, bəs nə cür oldu ki, dəvə bir dəng olanda almadın, indi ki, dəvənin biri neçə bərabər artıb, on dəvə birdən dəvə alırsan?

Ata dedi:

— Oğul, o gün mənim pulum yox idi. Əgər dəvə bir dəngdən də ucuz olsaydı, mən almağa qadir deyildim. Vəli, indi ki pulum var, mənə bir dəng olması ilə on dəng olmasına fərqi yoxdur.

Ay molla, ay molla, qazman düşdü

Bir kəndli vardı, onun atadan qalmış bir yerinin qəbaləsi vardı. Bu kəndin ərbabı çox çalışır ki, o qəbaləni onun əlindən çıxarsın. Vəli təkcəsinə bir iş görmür. Çox fikirləşəndən sonra kənddə olan mollanın köməkliyi ilə bir nəxşə çəkirlər, molla bir gün bu kəndlini çağırır və onun əlindən atasından qalan qəbaləni bir bəhanə ilə çıxardıb və ərbabın adına onu köçürdür. Bir müddətdən sonra ki, bu yazıq kəndli başına gələn bəlanı düşünür, mollaya müraciət edir. Molla ona hərbə-zorba gəlib və onu qorxutmaqla sükuta məcbur edir.

Kəndli təslim olmayıb fürsət dalsınca gəzirdi ki, bu molla və dahi din xadimlərini xalqın içində rüsvay etsin.

Günlərin bir günündə həmin molla at üstündə keçirdi. Kəndlilər də kün qabaqında oturmuşdular. Əz-qəza molla qələmi yerə düşər. Bu kəndli görüb tez düşünər ki, elə çoxdankı arzusu bu gün çatmışdır. Buna görə də ucadan qışqırır:

— Ay molla, ay molla, qazman düşüb. Molla kəndlinin bu sözünə təəccüb edib, çox ifadə ilə deyir:

— Ay kişi, nə axmaq-axmaq danışırısan. Məyər mən fəhləyəm ki, özümlə qazma gəzdirəm?

Kəndli cavabında deyir:

— Ay molla, mən bilmirəm buna nə deyərlər — deyə qələmi görsədir. Fəqət bunu bilirəm ki, mənim evimi bununla yıxmısan. İndi sən buna qazma deyirsən, ya qələm deyirsən, de.

Molla işi belə görüb, çox rüsvaylıqla qələmin götürüb ata minib və uzaqlaşır.

Bir molla yüz itdən yaxşıdır

Bir nəfər kəndli danası naxırdan ayrı düşüb, gecəni qalar çöldə. Kəndli hər yeri axtarar, tapa bilməz. Əli hər yer-

dən üzülər, naçar qalıb gedər kənd mollasının yanına. Ondan istər ki, bir dua oxusun, ta dağdakı qurdun ağzı bağlansın.

Molla yalandan ağız-dodağın tərpedib, bundan bir miqdar pul alıb qoyar cibinə. Təsadüfən o kişi səhər gedər görər ki, danası bir çəmənlik yerdə otlamağa məşquldur. Və bir qurd da o həndəvərdə dolanır, amma danaya toxunmur. Kəndli bu cərəyanı görüb, mollaya bərk iman gətirir. Və buna görə də gedib kəndə bütün xalqı bir yerə yığıb deyir:

— Məyər biz əqlimizi əldən vermişik ki, yüz dənə it saxlayırıq. Gəlin yüz it əvəzinə bir molla saxlayaq. Mən bilirəm, bir molla yüz itdən yaxşıdır.

Dedim ki, yer yalanı danışasan, nə ki göy yalanı

Bir molla ilə bir sadələvh adam kəndə gedirmişlər. Molla yolda bu sadələvh kişiye deyir:

— Mən bir yalan danışacağam, sən də onu təsdiq elə. O kişi də deyir ki, baş üstə.

Onlar gedirlər çatırlar kəndə. Camaat yağışır bunların başına. Molla danışır o yan-bu yandan. Birdən deyir:

— Biz gələndə gördük göydə bir it hürür, bu kişi də gördü. Camaat bu kəndlidən soruşur:

— Ay kişi, düzdür?

O da cavab verir ki, yox.

Molla orda xalq arasında rüsvay olub kənddən çıxır. Yolda bu sadələvh kişini tutub deyir:

— Ay kişi, sən mənə qol verdin ki, mən deyən yalanı təsdiq edəsən. Bəs nə cür oldu. O kişi cavabında deyir:

— Mən dedim yer yalanı danış, demədim ki, göy yalanı.

Yəhudi taciri Təbrizdə

Bir nəfər varlı-karlı yəhudi gedir Təbrizə. Təbriz şəhərinin Əmir bazarında bir dükən alıb, başlayır alış-verişə. Bir qədər çəkmir ki, Təbriz tacirlərinin arasında hay-küy qopur. Nə oturmusuz ki, bir yəhudi Təbriz bazarının bütün işlərini özünə mənimsəyib.

Tacirlər öz işlərindən birini seçib yollayırlar yəhudinin yanına. Onlar istəyirlər ki, belə bir iş görsün ki, yəhudi orada qala bilməsin.

Təbrizli tacir gedib yəhudinin yanına baxır, görür ki, yəhudinin bütün işləri qızıldandır. Tez ona deyir:

— Ay qardaş, dişlərinə neçə xərc qoymusan?

Yəhudi bir qiymət deyir. Təbrizli tacir cibindən pullarını çıxardıb yəhudi deyən qiymətin on bərabərini qoyur onun qabağına. Sonra deyir:

— Yəhudi qardaş, bu pul, bu sən. Sən nə vaxt ölsən, bu dişlər mənim.

Yəhudi aldanıb öz-özünə belə deyir:

— Ədə, əcəb xam adama rast gəlmişəm. Yaxşısı budur ki, bu böyüklükdə pulu əldən verməyəm. Yəhudi pulu götürüb başlayır bu pulla alış-verişə. Bir neçə gün bu işdən keçir.

Bir gün tacir bir nəfəri yanına salıb, aparır yəhudinin dükanına. Belə deyir:

— Ay qardaş, mənim pulum qurtarıb, istəyirəm dişləri satam bu kişiye. Ağzını aç, bu baxsın dişlərinə. Yəhudi ağzını açır. Bu bir az o yan, bu yan edəndən sonra öz aralarında olduğu qərara görə belə dişləri bəyənməyib çıxır gedir. O gedəndən sonra tacir yenə də on-on beş nəfəri o gün aparır yəhudinin yanına və onlar istəyir ki, ağzın açıb dişlərini müştərilərə nişan versin. Hər müştəri ki, gedir yəhudini çoxlu

incidəndən sonra qiymətdə yola gəlməyib, çıxır gedir. Yəhudi görür ki, Təbriz onun üçün qalmalı yer deyil. Buna görə də tez bazarda olub-qalanını satıb ordan qaçır.

Xoruz və tülkü

Bir gün vardı, bir gün yoxdu, bir kənddə bir xoruz vardı. Bu xoruz xərmən dibində buğda yeyib, bərk kökəlmişdi. O kəndin ətrafında olan tülkü bunun ətinə tamahsılanmışdı. Hey gəlib xoruza deyirdi:

— Gəl qardaş olaq.

Xoruz ki, tülkünün fırıldaqını bilirdi, həmişə deyirdi:

— Ay balam, sənlə mənim nə qardaşlığım?

Bir gün tülkü xoruzu tovlamaqdan ötrü dedi:

— Əyə, sən mənə qardaşlıq etməsən, daha burda qalan deyiləm.

Xoruz dedi: — Olmasa, olmasın.

Tülkü müsafirə getmək bəhanəsilə bundan ayrılıb getdi, bir yerdə gizləndi. Xoruz belə hesab etdi ki, tülkü müsafirətə gedibdir, asudə olub getdi girdi xərmənə və başladı eşinməyə. Birdən tülkü atılıb xoruzun boğazından tutub onu qaçırdır. Toyuqlar nə qədər qışqırırdılarsa, tülküdən eşidən-qulaq olmadı, tülkü xoruzu apardı bir qəbristanın yaxınlığına və orada dayandı. Birdən xoruz soruşdu:

— Tülkü qardaş, bura haradı?

Tülkü cavab verdi:

— Bura qəbristanlıq üstüdür.

Xoruz dedi:

— Tülkü, sən də ölün ölüb, mənim də. Sən ki, məni yeyəcəksən, icazə ver, mən bir ölülərimizə fatihə oxuyum. Sən də oxusan daha da yaxşı olar.

Tülkü xoruzun sözünə inanıb, fatihə oxumaq üçün ağzını açdı, ağzını açan kimi xoruz qaçıb öz sahibinin damının üstünə və oradan başladı banlamağa. Tülkü işi belə görüb dedi:

— Bu nə fatihədir gəldi dilimə

Bu cür fatihələr dəysin ölümə.

Guruslu şeytan aldadır

Gurus Cənubi Azərbaycanın Mahnişam, Divandərə, Tikantəpə, Qürvə şəhərlərinin arasında yerləşən bir ölkədir. Gurus mahalının mərkəzi Bicar şəhəridir.

Şeytan bir gün gedir Gurusu. Yolda bir yer suvaran kəndliyə rast gəlir. Guruslu şeytani tanıyır və onunla başlayır salamlamağa. Sonra şeytana deyir:

— Şeytan qardaş, hara belə? Uğur olsun.

Şeytan cavabında deyir:

— Uğurun xeyir olsun, gəlmişəm görüm bir nəfər tapılar ki, bizə xeyir çatdıra?

Guruslu cavabında deyir:

— Elə mən o bir nəfər. Sənin kimi şəriki göydə axtarırdım, yerdə əlimə düşmüşən. Nəyə gedirsən camaata qarışasan, gəl burada öz işimizi görək. Yer, su məndən, burda əkək, biçək, nə mənə xeyri çatsa, yarı bölək.

Şeytan soruşur:

— Burada nə mənə əkə bilərik?

Guruslu deyir:

— Hər nəməyə sevsən əkərik. Gəl indi soğan əkək. Vəli, mənim bir şərtim var. Soğanın kötüyü mənim, başı sənin olsun. Bir yol mən suvarım, bir yol sən suvar.

Şeytan qəbul edib, birlikdə o yeri soğanlı edirlər. Hər dəfə biri suvarır, soğan o ili çox yaxşı göyərir. Şeytan özü-özünə deyir:

— Guruslunun betər xeyri çatdı mənə. Gün o gün olur ki, soğanları gərək çıxardalar.

Guruslu deyir:

— Şeytan qardaş, gəl soğanın başını də, çıx get. Qoy mən də yavaş-yavaş kolunu torpaqdan çıxardım.

Şeytan bir dünya soğan yarpağı dərir. Çox zəhmətlə aparır yığır bir anbara. Şeytanın işi-peşəsi olur müştəri dalısınca gəzmək. Hər kəs gəlir baxır, şeytanı məsxərə edib, çıxır gedir. Buna görə o qədər bu soğan yarpaqları qalır ki, orada lejlənir, kifir atır. Şeytan bir də zəhmət çəkib, onları çölə tökür.

Guruslu bir neçə günün ərzində soğanı yerdən çıxarıb pul edib tökür cibinə. Bir gün öz kefində ikən görür şeytan gəldi. Şeytan buna deyir:

— Guruslu qardaş, sən mənim başıma papaq qoymusan. Mənə zəhmətdən savay heç nə qalmadı.

Guruslu deyir:

— İncimə qardaş, yer yerində, su da yerində. Yenə bir dəfə də şəriqlik edərik. Dünya başa çatmadı ki.

Şeytan deyir:

— Qorxuram, bu dəfə də başıma börk keçə.

Guruslu deyir:

— Heç eybi yoxdur. Bir ildən sonra soğan yerinə buğda əkərik. Bu il buğdanın başı mənim, kökü sənin.

Şeytan yenə guruslunun zirəkliyini başa düşməyib, razı olur. Yenə də bu dəfə suvarmanı bir dəfə o suvarır, bir dəfə şeytan. Bir müddət keçəndən sonra buğda qəşəng göyərir və sarılır. Buğdanın başını guruslu biçir. Şeytan da başlayır buğdanın kökünü çıxarmağa. Görür ki, bunun kökündə heç zad yoxdur. Yenə də gedir guruslunun yanına. Deyir:

— Guruslu qardaş, sən yenə də mənim başıma börk qoydun. Guruslu deyir: — Ay qardaş, mən ki, səni məcbur etmə-

dim. Əgər şərikli havası başında olsa, bahar fəsli yenə də gəl görüşək. Şeytan görür ki, pis yerdə dükan açıb. Belə qaçır ki, dalısına da baxmır.

Əgər əzanın mal-heyvana zərəri yoxdur, qoy anqırsın

Cənubi Azərbaycanın Tikantəpə şəhərinin yaxınlığında Muslani adlı bir kənd vardır.

Günlərin bir günündə bir dəstə şəbeh o kəndə gedir. Nahara yaxın şəbeh çıxardanlar başlayırlar təbil çalmağa və əzan verməyə. Ta beləliklə xalqı ora yığıb və onlardan bir pullar yığsınlar. Bu zaman bir muslani əzan səsin eşidib, ora yaxınlaşır. Onların qışqır-bağrını eşidib çox uyuşur. Orada duran adamların birindən soruşur:

— Ay ədə, o, niyə anqırır?

O birisi cavab verir ki, o, əzan verir.

Muslani soruşur:

— Əzanın mal-heyvana zərəri yoxdur?

O cavab verir ki, yox.

Muslani belə eşidəndə deyir:

— Əgər mal-heyvana əzanın zərəri yoxdur, qoy anqırsın.

Böyüdükcə əməlini azır

Günlərin bir günündə bir kəndlinin yolu Təbrizə düşür. O, şəhərdə gəzirdi. Görür ki, bir baqqalın dükanında qara-qara meyvələr vardır. Bir neçə şahı verib, baqqaldan bir az onlardan alır. Başlayır bəh-bəh deyə-deyə yeməyə. Demə ki, onlar qara alı (gavalı) imiş. Bu kəndli işin qurtarandan sonra gedir kəndinə. Bu işin üstündən bir müddət keçir. Günlərin bir günündə yenə də kəndlinin yolu şəhərə düşür. Bu zaman

qara badımcın fəsli imiş. Kəndli bir neçə şahı pul verib, baqqaldan bir neçə dənə qara badımcın alır. Bir neçəsini yeyir, ağzı quruyur, öz-özünə təəccüb edir ki, bəs bunların nə üçün dadı bu cürdür? Belə fikr edir ki, bu qara alının dadı nə üçün belədir. Keçən ildə yediyinin dadın vermir. Bir cürüklə ağzındakını udub, baqqala deyir:

— Demə ki, bilmədim, sənin bu alıların da böyüdükcə əməlini azır.

Atanı yandıraram

Günlərin bir günündə bir ata oğluna vəsiyyəət edir ki, mən öləndən sonra məni aparıb Kərbəlada və ya müqəddəs torpaqda dəfn edərsiniz. Aylar, illər keçir, atası ölüm şərbətini içib, bu dünyadan gedir. Oğulun atası ölən günlərdə işi çox dalı idi. Hər nə qədər çalışır ki, atasının vəsiyyəətini yerinə yetirsin, heç bir vəchlə bacarmır. Buna görə də məcbur olur atasını islamda belə bir qayda var ki, ölənə bir neçə müddət etmək olar ki, əmanət surətində dəfn edib, sonra imkan dairəsində onun vəsiyyəətini yerinə yetirsinlər.

Naçar qalıb ölümü əmanət qoyur. Bu oğlanın işi getbəget pis olur. Bir neçə müddətdən sonra oğlan imkan tapır ki, atasının vəsiyyəət etdiyi yerdə basdırın. Qəbri qazdırıb görür ki, atadan sümükdən başqa bir şey qalmayıb. Buna görə də fikirləşir ki, mən bu sümükləri belə aparsam, məni yolda incidər, yaxşısı budur ki, bu sümükləri dəyirman daşında dartım (üyüdüm), doldurum bir torbaya, atım dalıma, aparım basdırım. Buna görə də sümükləri un kimi üyüdüb torbaya töküüb atır dalına. Bir müddət gedəndən sonra bir küləyə, borana rast gəlirlər. Heç bir qədəm irəli getmək olmur. Belə halda məcbur olur bir müsafirxanada bir neçə gün qalsın. Hər nə qədər çörəkləri var idi, yeyilib qurtarır. Bununla bir nəfər həmsəfər

var idi ki, qatırçı idi. Aclıq qatırçıya təsir edir. Gözü düşür oğlanın kisəsinə. Belə fikir edir ki, kisədə olan un, yağ, qovutdur. Buna görə də bir gün köz-köz edib kisəni ələ gətirib, onun yarısından çoxunu tələsə-tələsə ağzına atır, yeyir. Oğul bir azdan sonra gəlib görür ki, kisənin dibində bir az sümükdən qalır. Anlayır ki, hər nə olsa qatırçının bu işdən xəbəri vardır. Buna görə də oğlan kisədə olan unun məcarasını tərif edib və anladır ki, bu kisədəki un yox, bəlkə onun atasının sümükləri imiş. Sonra qatırçıdan xahiş edir ki, bir yerə çatınca ayaqyoluna getməsin. O, ta bir məlum yerdə rəfi-hacət edib, yığsın aparsın. Beləliklə, dədəsinin vəsiyyətinə əməl eləsin.

Qatırçı kişi işi belə görüb, hər vaxt ki, oğlan ağzın açır ki, bir söz desin, onu qorxudub belə deyir:

— Çox danışma, atanı yandıraram. (Zəhməti hədəyə vermək və ya bir şeyi aradan aparmaq mənasında işlənilir).

Özü bəs deyildi, nənəsinə də öyrədib

Günlərin bir günündə bir nənə balaca oğlunu misgər dükanına aparıb ustadan xahiş etdi ki, oğlumu şagirdliyə qəbul edin. Bu oğlan bir neçə gün gedəndən sonra işə getmədi. Misgər bir müddət dözəndən sonra bir gün dedi:

— Gedim, görüm oğlana nə olmuşdur ki, işə gəlmir. Bunu deyib gedir oğlanın qapısına. Qapını döyür, oğlanın nənəsi qapıya gəldi. Usta arvaddan soruşdu:

— Nə üçün bəs oğlun işə gəlmir?

Nənə cavab verdi ki, usta, vallah oğlum deyir ki, mən misgərliyi öyrəşmişəm. Usta ki ömrünü misgərlik yolunda qoymuşdu, bu sözdən təəccüb edib nənəsindən soruşur:

— Ay balam, bu oğlan nə tez misgərliyi öyrəşdi.

Nənəsi cavabında deyər:

— Usta, oğlum deyir ki, misi qoyasan oda, olar isti, tapdalayarsan, olar yastı. Dövrəsini bir az qatlayarsan, olar məcməyi, bir az dərin olsa olar qablama...

Misgər nənənin bu boş sözündən hirsələnib belə deyər:

— Özü bəs deyildi, nənəsinə də öyrədir.

Demə ki, kəndlidir, bilmədi doşovun (doşab) dadı yox idi ha...

Bir gün bir kəndli şəhrə gedir, işini görüb qurtarandan sonra aclıq buna qalib gəlir. O yana - bu yana bir yeməli bir şey tapa bilməyib, avara-avara gəzirdi ki, gözü bir başmaqçı dükanına düşür. Başmaqçının tağarı¹⁵ doludur su ilə. Bu suyun rəngi qırmızı olduquna görə kəndli belə fikir edər ki, doşabdır. Buna görə də bir neçə qran pul verib, başmaqçıdan bir kasa tağardan ona su versin. Başmaqçı da tağarın suyundan götürüb kəndliyə verir. Kəndli bir az bu tağara çörək doğrayıb yeyəndən sonra hiss edir ki, bunun dadı yoxdur. Üzünü başmaqçıya tutub deyir: — Demə ki, kəndlidir, bilmədi, doşovun (doşab) dadı yox idi ha...

Bu yoğunluqda da şirbirinc¹⁶ olar?

Günlərin bir günündə bir zirək hoqqabaz gözlü ilə bir kor həmsəfər oldu. Burada, orada, bunlar getdilər çatdılar bir yerə. Yorqunluq, arqınlıq və aclıq bunları candan salmışdı. Gözlünün şirbirinci var idi. Kora təklif elədi, buyursun yeməyə. Kor şirbirinci bilməyirdi ki, nəyə deyilir. Buna görə soruşdu ki, ay qardaş, şirbirinc necə bir zaddır?

¹⁵ Tağar - saxsıdan düzəldilmiş gön üçün isladılmış qab

¹⁶ Şirbirinc-şirin südlü aş

Gözlü cavabında dedi:

— Şirbirinc ağ rəngli bir zaddır.

Kor əfsusla dedi:

— Məndə ki göz yoxdur rəngləri seçəm. Sən mənə onun rəngini yox, şəklini görsət, bəyan eylə, ta mən anlayım. Ya ona əl verməklə, bilim görüm nədir.

Gözlü dedi:

— Şirbirinc qaza bənzər. Dirsəyin yerə dayayıb, əlini qaz forması şəklində tutaraq, gözsüzə nişan verir. Gözsüz də ona əl çəkərək öz hissi ilə onu hiss edib dedi:

— Ay balam, bu yoğunluqda da şirbirinc olar?

Bacadan hürüb ona neyləyəcəksən?

Bir Şahsevənin¹⁷ dədəsi ölür. Soruşur ki, indi mən nə edim. Ordan-burdan yol qoyurlar ki, əgər bir molla gətirib onun qəbrinin üstündə quran oxusa, dədənin günahları bağışlanar, həm də bir xeyr iş görəsən.

Şahsevən üz qoyur bu kəndə-o kəndə, axırda bir molla tapıb gətirir. Şahsevən bir iddəyə öz qohum-tayfası ilə molla-nı qabağa salıb dədəsini torpağa basdırmağa gedirlər.

Molla başlayır quran oxumağa. Şahsevənlər ha qulaq asırlar, bunun oxuduqdan bir şey başa düşmürlər. Axırda bu dədəsi ölmüş Şahsevən üzünü mollaya tutub deyir:

— Ay molla, tutaq dədəm qoyun, ənkür-mənkür qurd, sən it olub bacadan hürsən ona neyləyəcəksən?

¹⁷ Şahsevən Azərbaycanda köçəri surətində yaşayan böyük bir elin adıdır

Nə yaxşı dedin, yoxsa mən tüklü-tüklü yeyəcəkdim

Bir yoxsul kişinin dəri-dünyada bir yaxşı xoruzu vardı. Günlərin bir günündə əli bərk dara düşdü. Öz-özünə dedi:

— Nə edim, nə etməyim, axırda belə fikrə gəldi ki, durum bu xoruzu aparım şahın hüzuruna, şayət şahın xoşu gəlsə mənə bir ənam verər və mən də bu çətinlikdən qurtararam. Yoxsa bu xoruzu evdə saxlamaqla işlərim düzəlməyəcək.

Kişi belə fikirlə durar ayağa. Xoruzu vurar qısnağına,¹⁸ gedər çatar şahın sarayına. Vəzirdən, vəkildən gəlirlər bu kişidən soruşarlar ki, nədən ötrü gəlmisən. Kişi öz ürəyinin sözünü bunlara deyər. Vəzir, vəkil bir nəfər öz adamlarından qoşarlar bu kişiye, ta aparıb şahın xoruzxanasına təhvil versin. Kişi gedər yetişər xoruzxanaya. Baxar görər ki, şahın xoruzxanasında elə xoruzlar var ki, bunun xoruzu onların yanında balaca bir cücədir. İş belə görüb kor-peşiman üz qoyar evlərinə sarı.

Şahın vəziri buna ürəyi yanıb istər ki, onun ürəyini alsın. Buna görə də kişini çağırır deyər:

— Ay kişi, bu xoruzu apararsan, onun qəşəng-qəşəng başını kəsərsən, başını kəsəndən sonra tüklərini yaxşı yolarсан, sonra onu sarı yağda qızardarsan, qoyarsan düyünün üstünə və öz ailə-uşaqlarınla başlayarsan onu yeməyə.

Kişi yoxsulluqun əlindən ki cana gəlmişdi, vəzirin bu sözünə bərk nifrət edir. Və təkcə ümidi olan xoruz da beləliklə görür ki, əldən gedir. Öz ürəyində belə deyər:

— Bu başsız vəzir deyir bəs ki, mən xoruzun yeməyini bacarmamaqdan onu gətirmişəm şahın sarayına. Buna görə də çox hirsələnib üzünü tutur vəzirə və deyər:

— Nə yaxşı sən dedin, yoxsa mən tüklü-tüklü yemişdim.

¹⁸ Qısnaq- qoltuq

Nə eləyim, kəsilmişlərim öyrənib

Günlərin bir günündə Qaradağ xanlarından biri gedər Təbrizə və deyər ki, gedim bu atı verim nalbəndə. Xan yavaş-yavaş gedər nalbəndin dükanına və görər ki, bərk şuluqluqdur. Oturar növbəyə. Nalbəndin gözü işləyə-işləyə xanda idi. Öz-özünə fikir edər ki, mən bu xana nə deyim, xanın təkcə atının yəhəri mənim bütün var-dövlətimi alıb-satar.

Xanın növbəsi yetişdikdə atını çəkər nalbəndin yanına. Nalbənd başlar bunun atını nallamağa. Hər nə qədər istər özünə cürət versin ki, xandan soruşsun ki, niyə bu işi görüb, eləyə bilməz. Ta bunun atını nallayar, qurtarar. Xan əlini atar cibinə, əgər o biri adamlar on түмән versəydilər, xan yüz түмән verər. Nalbənd işi belə görüb çox təəccüb edər. Deyər:

— Xan, əyər icazə versəniz sizdən bir sual edim. Xan cavabında deyər:

— Ay nalbənd qardaş, hər nə sözün var de, narahat olma. Nalbənd deyər:

— Qurban olum, xan, siz dükana girəndə mən sizi nəzərdə tutmuşam. Sizin mənə muzdumun neçə bərabəri olan pulu vermək nə deməkdir. Və o biri tərəfdən də nalın mıxlarını cibinizə doldurmaq nə deməkdir.

Xan nalbəndə baxıb belə deyər:

— Vallah, mənim bu nal mıxlarını oğurlamağımın səbəbi yoxsulluqdan deyil, nə eləyim ki, kəsilmişlərim (əllərim) öyrənib.

İki yalançının söhbəti

Bir gün bir nəfər deyir: Getdik dağa, hava çox yaxşı idi. Birdən duman oldu, boran oldu. Biz boranda getdik, çatdıq bir

yerə. Qabağa getmək də mümkün deyildi. Bir yerdə dayandıq. Hava birdən-birə açıldı, baxdıq, gördük ki, hamımız bir göbələyin altında durmuşuq. İstədik onu sındıraq. Gördük ki, heç cürə olmur. Bir nəfəri göndərdik mışar gətirdi. Bir gün çəkdi, ta hamının köməkliyi ilə onu kəsdik. İkinci adam bunun sözü qurtarandan sonra belə deyir:

— Bir gün getdik Zəncana. Gördük çoxlu səs gəlir. Baxdıq o yana, bu yana. Gördük qazan düzəldirlər. On iki usta qazanın içində işləyir. Heç biri bir-birinin səsini eşitmir.

Birinci yalançı soruşdu:

— O qazanı neylərlər?

İkinci yalançı cavab verdi:

— Siz kəsdiyiniz göbələyi onun içində bişirərlər.

Elə o qansa, mənim bu şükrüm min söyüşdən pisdır

Günlərin bir günündə bir yuxa ürəkli cavan bir yerdə durmuşdu. Görər bir dişləri tökülmüş, qəddi bükülmüş yorğun-arğın bir qoca oturub küçənin bir guşəsində quru çörəkləri basır suya, qoyur ağzına.

Quru çörəklər bunun ağzını kəsik-kəsik edir. Ağzı dolur qanla. Qoca yenə də bir zərrə daş kimi bərkimiş çörəkdən kəsib təzədən bu işini təkrar edir. Kişinin bu vəziyyətinə şahid olan insan bütün aləmə, kainata söyüş verir. Və belə bir şəraiti yaradan hökmdarları, zor-zorakılıq edən insanları öz vicdanının yanında mühakiməyə çəkir. Belə fikirli görər ki, bu qoca çörək dəsmalını əlləri titrəyə-titrəyə bağlayıb, durdu ayağa. Əllərin göyə qaldıraraq başladı Allaha dua etməyə:

— Allah, sən verdiyin nemətlərə şükür olsun.

Bu ürəyi yuxa insan ki qocanın ürəyində olan nifrətdən xəbəri yox idi, qocanın bu işindən od tutub yandı. O qədər

narahat oldu ki, özünün qarşısını ala bilməyib, üzünü qocaya tutub dedi:

— Ay ata, sənin bu ağır vəziyyətin hər bir vicdanlı insanın ürəyini ağrıdır. Quru çörəkdən kəsilmiş ağzının qanı hənuz dodaqlarından axır, bu vəziyyət nədir? Bu şükür etməyin nədir? Axı, ay dədə, hansı xoş gününə şükür edirsən?

Qoca rüzkarın fişarından, yoxsulluqdan bükülmüş qəddini düzəldib, rüzgarın eniş-yoxuşundan yorulmuş gözlərini cavanın üzünə tikib belə dedi: — Oğlum, sən düz deyirsən, elə o, (Allah) qansa, mənim bu şükrüm min söyüşdən pisdır.

Qum güllənəndə, dəvə buynuz çıxaranda gəl

Bir yalançı pinəçi var idi. Bu bütün müştərilərini incidərdi. Fırıldaqcılıq, xalqı bugünə-sabaha ümidvar etmək buna bir peşə olmuşdu. Buna görə də onu tanıyan adamlar heç vaxt ona ayaqqabı verməzdilər.

Günlərin bir günündə bir nabeləd adam ayaqqabılarını aparıb verir pinəçiyə. Soruşar nə vaxt gəlim?

Pinəçi deyər:

— Səhər sabah.

Bu kişi sabah gedər ki, başmağını alsın, pinəçi deyər ki, sabah gəl. Pinəçi bu kişini o qədər yalandan apar-gətirə salar ki, yorular.

Günlərin bir günündə o kişi ordan keçirdi, görər ki, pinəçinin yerində oğlu oturub. Öz-özünə deyər:

— Yaxşı oldu, indi hər nə cür olsa oğlanı dilə tutub, ayaqqabımı allam. Gedər oğlanın yanına və deyər ki, ayaqqabımı ver. Dədən deyib sabah gəl.

Oğlan deyər:

— Vallah, hazır deyil, dədəm bihud sənə söz veribdir. Sən get nə vaxt qum güllənəndi, dəvə buynuz çıxardı, onda gəl.

Kişi soruşar:

— Ay oğul, qum havaxt güllənər?

Oğlan deyər:

— Baharda özün görərsən.

Kişi çox əziyyət çəkmişdi, buna da razı olar. Oğlan axşam gedər evə, dədəsi soruşar:

— Oğul, bir nəfər sabah gələcəkdi ayaqqabısını alsın, bu gün gəlmədi ki?

Oğlan deyər:

— Ata, gəldi, dedim ki, get qum güllənəndə, dəvə buynuz çıxaranda gəl.

Pinəçi vurur oğlanın başına ki, bu nə sözdür sən demi-sən. Sabah heç vaxt qurtarmaz. Amma işdir, qum gülləndi, ya dəvə gəldi bir buynuz çıxardı, onda mən neyləyəcəm?

Al əlidir, nə ver əli (O, al mollasıdır, ver mollası deyil)

Bir müftəxor molla çıxmışdı gəzməyə. Bir az yol getdikdən sonra ayağı bۇdrəyib düşdü bir dərin gölə. Mollanın boğuldum-boğuldum havarına bir dəstə adam qaçdılar gölün yanına. Gördülər ki, molla boğulur. Hər kəs gəlir deyir ki:

— Ay molla, əlini ver mənə, çəkim çıxardım səni. Molla isə onların sözünü eşitmir. Camaat mollanın bu işinə mat qalıb, belə fikir edirdilər ki, olmaya molla ölüm qorxusundan huşun itirib. Bu zaman ora bir düşüncəli bir adam yetişir. Görür ki, molla axır nəfəsindədir. Və heç kəsin “əlini ver mənə” sözünə qulaq asmır. Bu kişi macəranı anlayıb, özünü yer-tirir gölün qırağına və yavaşcadan mollaya belə dedi:

— Tut əlimi, ay molla. Molla tut sözünü eşidən kimi əlini uzadıb yapışdı o kişinin əlindən. Oradakı olanlar təəccübləndi-

lər. Burada nə bir sirr var ki, biz də səhərdən elə istəyirik molla-
nın boğulmaqdan nicat verək, bəs nə üçün bizə əlini vermədi.

Düşüncəli kişi xalqın ürəyində olan sirri qanıb, belə dedi:

— Ay balam, molla tayfası həmişə onun-bunun süfrəsi-
nin başında yeməklə və onun-bunun pulu ilə böyüyüb. Heç
vaxt bir nəfərə bir köməklik etməyib, bir şey verməyib, siz nə
üçün bundan istəyirsiniz ki, əlini versin sizə. Bunlar həmişə
xalqın — al bu sədəqəni, al bu ehsanı, al bu pulu səsini eşidib-
lər. Bunlar “ver” sözünə biganədirlər. Çünki heç vaxt işi dar-
da qalan adama, köməklilyə ehtiyacı olan kəsə bir şahı kömək-
lik etməyiblər. Bunlar al əlidirlər, nə ver əli.

Adın demə, qoy belimə

Günlərin bir günündə Şah Abbas vəzirilə bir az dolanan-
dan sonra bir əqləsiqışmaz qar-küləyə rast gələrlər. O yana-bu
yana ta axırda yetişərlər bir karvansaray. Soyuq bunları bərk
karıxdırmışdı. Şah Abbas vəzirə deyər ki, vəzir, get gəz gör
bir şey var mən atam üstümə. Vəzir gedər o yana-bu yana ta
axtarar görər bir tövlənin bucaqında bir dənə köhnə palan var.
Gələr Şah Abbasın yanına, vəli qorxar ki, şaha desin belə bir
şey tapmışam. Şah buna baxıb deyər:

— Nə cür oldu bəs, bir şey tapdın, tapmadın?

Vəzirin dili tutar-tutmaz deyər:

— Qibleyi-aləm sağ olsun, bir şey tapmışam, vəli qorxu-
ram deyəm.

Şah Abbas deyər:

— Qorxma, sözünü de.

Vəzir deyər ki, bir palan vardır.

Şah Abbas deyər:

— Adın demə, qoy belimə.

Bəhlulun hazır cavablılığı

Bir gün Bəhlul Harun ər-Rəşidin yanına gedirmiş. Yolda onunla rastlaşan vəzirlərdən biri onu ələ salmaq üçün deyir:

— Ey Bəhlul, muştuluğumu ver. Əmirəl-möminin səni öküzlərə, eşşəklərə baş sərkərdə təyin eləyib.

Bəhlul halını pozmadan deyir:

— İndi ki elədi, onda mənə qulaq as, əmrimi yerinə yetir, çünki sən də mənim əskərlərimdənsən.

EL DEYİMLƏRİ

Acıdın çobana, yoruldun sarvana.
Almaçı eşşəyi kimi qaş-qabaqını sallayıb.
Ayazxan keçisidir.
Arpası artıq düşübdür.
Baş barmaqımda oynadaram.
Dırnaqsız.

Eynalı qızılıdır. Bir tümən qoyan doqquz qram götürər.
Əmir bazarından qara papaq axtarır. (Əmir bazarı qızıl satan
qiymətli parça satılan yerdir)

Kişi ağzında qızıl kimi danışır.
Kürkümə bit düşdü.
Küpəgirən qarı.
Mərənd ölüsü.
Murdar əski.
Nə qaz kimi boynunu uzadırsan.
Oğru yadına daş saldı.
Paçadan hürmək.
Paşım¹⁹ yerdə yeriyə bilmir, şuxumda şıllaq atır.
Pay verib dərdindən öləndir.
Pişik qırı verir (pişik nazı eləyir)
Qatığında qıl var.
Qurdla qiyamətə qalasan.

Süd gölündə yaşayır. (Türkdilli xalqların inamına görə
göyçəklik ilahəsi göydəki süd gölünən bir damcı süd
və ya su gətirib uşağın ağzına tökərmiş. Bu ilahənin tök-
düyü damcı uşahın ruhu və canı olarmış).

¹⁹Paşım-sürülməmiş yerə deyilir

Tiltə satan. (bitinin suyuna doğranmış çörək)
Təndirə girən qarı.
Tülkülər ürəyində quyruq-quyruqa verib.
Tərəzi gərək salam versin.
(yüngül satmaq yox, satıcı bir az da ağır versin)
Ürəyi tülkülü.
Yansın çırağın, gəlsin işığın.

XALQ TƏBABƏTİ

Dərman bitkiləri

Cənubi Azərbaycanda keçən əsrlərdən bəri dərman bitkiləri və gül-çiçəkdən düzəldilən araq bir xalq ənənəsi kimi müqəddəs sayılır. Hər ev bu bitkilərin yetişən fəsilərində güllərdən və bitkilərdən müxtəlif araq çəkirdi. Bu araqların məşhuru çar araq (şahispərən, badir şəbi, boymadərən və kərövüzdən düzəldilən araqın adı idi). Bunlardan əlavə kəhlikotu, bidmeşk araqı da məşhurdur. Bidmeşkə Azərbaycanda xalq arasında piş-pişə də deyirlər. Bidmeşk söyüd ağacının tırəsinəndir. Bundan da düzəldilən bidmeşk noğulu da İranda və habelə qonşu ölkələrdə çox məşhur noğullardandır. Təbrizdə şahispərən araqına ətir araqı da deyirlər. Bu otun bir metrədən artıq ucalığı və uzun enli yarpaqları olur. Bəzən çayı ətirli etməkdən ötrü bunun bir yarpağını çaya töküüb dəmləyirlər.

Bundan əlavə çayı dadlı etmək üçün ətirşahıdan da istifadə edirlər. Bu otu Cənubi və Şimali Azərbaycanın müxtəlif yerlərində əkirlər. Və ilin bir fəslində də balaca-balaca güllər verir. Bundan əlavə müxtəlif dərman bitkiləri arasında türkəsayaq dərman adı ilə adlanır.

Reyhan toxumu

Reyhan toxumu balaca qara bir toxumdur ki, ondan şərbətin xoştəmliyində istifadə olunur. Əlavə olaraq boğaz xəstəliyində də ondan istifadə edirlər. Bu toxumu bir az suda isladandan sonra xəstəyə verirlər.

Acı badam

Həkim və başqa dərman tapılmadıqda acı badamı döyəndən sonra mədə ağrısında və ürək sancılarında işlədirlər. Çox acı

olduğuna görə ona bir qədər şərbət qatılır. Sonra isə xəstəyə verilir. Acı badamdan bağırsağ qurdunun ölməsinə də işlədilir.

Torba bülbülü

Torba bülbülü adında xırda bülbüllər vardır ki, məmulən (təcili) onların yuvası uca ağaclarında, məxsusən qələmə ağacının yuxarı budaqlarında olur. Bu yuvanın torba şəklində olmasına görə ona torba bülbülü deyilir. Bu bülbül bu yuvanı düzəltmək üçün müxtəlif güllərin və ağacların tiftiyindən düzəldir. Bu torbanın bir şəkli balaca boranı şəklində olur. Bu yuvanı Cənubi Azərbaycanda ağacdən qırıb onu od üstündə yandırırılar. Və inanırlar ki, onun od tüstüsü güclü başağrıları zamanı işlədilir. Bundan əlavə bu yuvadan qalan külü köhnə yaraların üstünə səpir və bir neçə günlüyünə bağlayırlar. Beləliklə, köhnə yara sağalır.

Xəlifə otu

Xəlifə otu Təbrizdə və Azərbaycanın müxtəlif yerlərində təkcə və ya başqa göyərtilərlə (kəvər, reyhan) qarışıqlı yeyilir. Bu bitkinin xalq inamına görə bülbül quşunun dil açmasında və yaxşı-yaxşı oxumasında böyük rolu vardır.

Türkəsaya dərmanlarına inanan adamların nəzərinə görə bir dənə xəlifə otu qarnı boşaltmaqdan ötrü istifadə olunur. Bundan əlavə xəlifə otunun suyu qarnın qurdlarını öldürməkdə də istifadə olunur.

Sürmə

Cənubi Azərbaycanın Tikantəpə şəhərində yaşayan xalqın inamına görə gözün itdirsəyini müalicə etməkdən ötrü ağramayan gözə sürməni çəkirlər ki, ağrayan itdirsəkli gözün bağı çatlasın. O zaman o ağrıyan göz sağalır.

Dağ çayı və yaxud tüklücə

Bu bitkinin 10-15 santimetr ucalığı olur. Xırda gümüşü rəngli yarpaqları var. İlin yayında bu bitki balaca bənövşə rəngli güllər açır. Adının tüklücə olmasının da səbəbi buna görədir ki, onun şəkli tük formasındadır.

Azərbaycanda bu ot dəmləyəndən sonra boğaz ağrısına istifadə edirlər. Bu ot qaynayandan sonra göy rəngli olur.

Xətmi gülü

Dağlarda və kolluqlarda öz-özünə göyərir. Bu gülün müxtəlif rəngləri var ki, onun qırmızı rəngini məmulən evlərdə gül kimi əkirlər. Vəli, dərman üçün təkcə ağ güllü xətmə işlənir. Xətmi gülündən qarnı boşaltmaqda və qızdırmanı kəsməkdə istifadə olunur.

Xaş-xaş

Xaş-xaş gülünün qozunu quruyandan sonra döyüb un kimi edirlər. Sonra ondan yuxuya getməyən uşaqlara bir az verib, onları yatırırlar. Və ya qarnı və qulağı ağrayan uşaqlara verirlər.

Mustafa çiçəyi (Çəmən gülü)

Dərman üçün işlənən ot-ələflərdən biri də Mustafa çiçəyidir. Bu Azərbaycanın müxtəlif yerlərində məxsusən köç-qon (köçəri) edən ellərin içində başağrısına və ürək bulanmasına, qarın ağrısına işlənir.

Kasni gülü

Bu bitkinin bir metrə yaxın ucalığı olub, məmulən yollar qırağında da bitir. Xırda-xırda yarpaqları var. Bu gülün arağın çəkəndən sonra ondan dəri xəstəliyinə və sümük ağrısına və bədənin yelini çıxarmaqdan ötrü istifadə olunur.

Boymədən

Bu bitkidən araq çəkirlər. Onu xəstəxanalarda və ya evlərdə şüşə qablarda saxlayırlar. Bu dərmandan qarın ağrısına mədə-turşamasına, ürək bulanmasına, soyuqluq etməyə və ya ağızdan qara su açılmada və bağırsaq yarasına istifadə olunur.

Şüvərən

Şüvərən xırda-xırda olan toxumdur. Bu bitkinin ucalığı bəzən bir və iki metrə qədər olur. Şüvərən toxumunu yuyandan sonra bir miqdar şəkər və su ilə qatıb şərbət edirlər. Məmulən yayın istisində (cızlamasında) atəşliyi (susuzluğu) söndürməkdən ötrü və ya qızdırmanı aşağı salmaq üçün işlədilir.

Gözəban

Gözəban bitki dərmanlarının şahıdır. Gözəbanı çaya töküüb dəmlədikdən sonra ona bir miqdar şəkər artırırırlar. Bu bitkinin bulanlıq rəngində olmasına görə ona lumu qatırlar. Lumunun ya suyunu və ya da özünü salırlar. Ta onun rəngi durulsun. Soyuqdəymədə, öskürəkdə və ya qəm-qüssədən gələn ürək ağrısına ondan istifadə edirlər.

Mərzə

Mərzə küftəyə və ya başqa yeməklərə qatılır. Və yaxud süfrəyə yemək yanında da qoyulur. Bu bitkinin adına Tiflisdə yaşayan azərbaycanlılar kündar deyirlər. Və müxtəlif qəzalarda işlədirlər. Mərzə soyuqluq edən xəstələrə verilir.

Kac toxumu

Kac toxumunu dəmləyib boğaz ağrısında ondan istifadə edirlər. Boğaz ağrısını yaxşılatmaq üçün bu kacın meyvəsinə Azərbaycanda qaytaran deyilir.

Məkə və ya qarğıdalı

Bu qarğıdalının tellərini əttar mağazalarında və ya evlərdə qurudub saxlayırlar. Ondan səfranın kəsilməsində istifadə edirlər.

İtburnu

İtburnunun həm özündən və həm də onun qozasından soyuqdəymədə, böyrək ağrılarında və s. istifadə olunur.

Babanək

Babanəkə bəzən babunə də deyirlər. Bunun dadı tünd acı olduğuna görə nabat və ya qənd qatırlar. Bundan revmatizm xəstəliyində və ya tutulan damarların açılmasında istifadə olunur.

Yarpız

Bu bitki ümumən bulaq başında və ya su arxlarının qırağında bitir. Bundan aş düzəlir və ya yermalmasına (kartof) onun tozunu qatıb yeyirlər, ya da çay kimi dəmləyib içirlər. Bu bitkidən də soyuqdəymədə və ya boğaz ağrısında, iştəhasızlıqda istifadə edirlər.

Gilanar çöpü və ya saplağı

Cənubi Azərbaycanın əttarları gilanarın saplağını qurudub və maqazalarda bir dərman kimi satırlar. Bu saplağı dəmləyəndən sonra iştəhası kəsən adamlara verirlər.

Əvəlik toxumu

Əvəlik toxumundan bir cür aş bişirilir. Və onun toxumundan dəmləyəndən sonra qarın ağrısında və ya ürək bulanmasında istifadə olunur.

UŞAQ FOLKLORU

SİCİLLƏMƏ

Ayaza, ayaza Nərgizə
Cehizin gətir, gəl bizə.
Bizdən gedək Təbrizə,
Təbriz xarab olub gəl,
Dəmir daraq olub gəl.
Dəmirçinin qızları
Yolda qaldı gözləri.
Günəş gözün açanda,
Sübh şəfəqın saçanda,
İgidlər yel altında,
Sevdanın qanadında,
Dəmirçinin bağında,
Qızların otağında,
Ayaza, ayaza Nərgizə
Apardılar Təbrizə.

* * *

O vəlli, vəlli, vəlli,
Naxır gəlir dörd əlli,
Nənəm sağır gətirər,
Pişik başın batırar.
Pişik kimi pişiyi
Xan evinin pişiyi,
Xan evinin nəyi var,
Çala-çuxur çayı var.
Dağa çıxan atı var,
Göy muncuqlu iti var,

Qoyunlarda südü var.
Altı batman əti var.
Xan qızı kilim toxur,
İçində bülbül oxur.
Ondan böyük qardaşı,
Allah kəlamın oxur.
Axund məni oxutdu,
Qara saçımı toxutdu,
Qara saçımın şivəsi
Qızıldandır düyməsi.
Qızılları itirdim,
Var-yoxumu itirdim.
Gecələr sübhə kimi ağlamışam,
Atımı arpa verin kişnəməsin.
Qatıra yonca gərək əsnəməsin.
İtimə sümük gərək dişləməsin.
Altına keçə gərək gün düşməsin.
Dövrəsinə çəpər gərək yel dəyməsin,
Çul oldu palan örtü,
Döşəməmiz burda bitdi.

DÜZGÜLƏR

Ha deşdi, deşdi, deşdi,
Vurdum Gilanı keçdi.
İki xoruz əlləşdi,
Biri qana bulaşdı,
Qan getdi çaya düşdü,
Çaydan göyərçin uçdu,
Göyərçinin fil-fili,
Gəl oxu bizim dili.
Bizim dil Urmu dili,
Urmudan gələn atlar
Heyvan axcayın çatlar,
Heyvanı götürənlər,
Şahıma yetirənlər,
Şahım şahlar içində,
Qılıncı qan içində.

* * *

Tappır, tuppur atlı gəlir,
Həzrə yolundan
Yazılmamış kağız gəlir.
Qardaş dilincə
Qardaş mənə nə göndərdi,
On qızıl alma.
Mən qardaşa nə göndərdim?
Çərkəzi çalma,
Ucları burma,
İçində xurma.
Qız bağa girmə,
Düymən üzərlər,

Çarxa düzərlər.
Çarxın bəndi
Sinəmə dəydi.
Haqverdi kəndi
Bəylər bəyəndi.

LAYLALAR

Balam gəlir yatmağa,
Böyüyüb boy atmağa.
Sabah yuxusu şirin,
Qıymaram oyatmağa.

Laylay, beşiyim, laylay,
Evim, eşiym, laylay.
Sən get şirin yuxuya,
Çəkim keşiyin, laylay.

A laylay, quzum, laylay,
Ayım, ulduzum, laylay.
Sən hasilə çatınca,
Hər dərdə dözüm, laylay.

Laylay dedim boyunca,
Baş yasdığa qoyunca.
Bardaxlan, qızılgülüm,
Bir iləyim doyunca.

A laylay, yenə laylay
San deyim sənə laylay
Sənə gələn dərd, bəla,
Qoy gəlsin mənə, laylay.

Oxşasın dilim səni,
Böyütsün elim səni.
Meydanda at oynadan,
Bir igid bilim səni.

Qızılgül bacın olsun,
Bağlar oylağın olsun.
Tanrıdan azum budur,
At minən çağın olsun.

Əziziyəm, gül əşrəf,
Bülbül əşrəf, gül əşrəf.
Mən burdan laylay çalım,
Sən yürükdə gül əşrəf.

YANILTMACLAR

Getdim gördüm bir bərbər bir bərbəri bərbər bəirdədir.
Dedim “a bərbər, bu bərbəri niyə bərbər bəirdirsən? Dedi: “bu
bərbərin dədəsi mən bərbərin dədəsini bər-bər bəirtdiyi üçün
mən də bu bərbəri bər-bər bəirdirəm.

Göy yonca, gömgöy yonca, gömgöy yonca.

Küp qulpu, xub küp qulpu.

Dəyirmana girdi köpək, dəyirmançı vurdu kötək.
Bilməyirəm kötək yedi, köpdü köpək.

Ay dəyirmilənməyə nə qalıb?

Yorğan yoğrul yorğun.

UŞAQ NAĞILLARI

Toplan

Bir xoruzla it dostluq edirdi. Bir gün xoruz dünyanı görmək üçün hündür bir yerə çıxdı. Boynunu uzatdı, amma qabağındakı dağ ona imkan vermədi ki, o, ətrafa baxıb bir şey görsün. O, yuxarıdan itə baxıb dedi:

– Toplan qardaş, bəlkə sən biləsən, o dağın dalında nə var?

Toplan dedi:

– Mən də bilmirəm.

Xoruz dedi:

– Bəs nə vaxta kimi dağın o tərəfindən xəbərsiz qalaca-ğın. Bilirsən nə var, gəl birlikdə ora gedək. Görək orada nə var?

Onlar sözü bir yerə qoyub evdən qaçdılar. Xeyli yol getdikdən sonra axşamçağı bir meşəyə çatdılar. Toplan bir kolun altında uzandı, xoruz isə yaxınlıqdakı ağaclardan birinin başına çıxıb yatdı.

Sübh olan kimi xoruz banladı. Yaxınlıqdan keçən tülkü onun səsini eşitdi.

– Pah, bu haradan gəlib, yaxşıca qəlyanaltı olar mənə.

Tülkü bunu deyib ağaca yaxınlaşdı, dedi:

– Sabahın xeyir, xoruz qardaş. Bu tərəflərə xoş gəlmisən. Buralarda nə edirsən?

Xoruz dedi:

– Dünyanı gəzirik.

Tülkü dedi:

– Ay nə yaxşı oldu, mən də dünyanı gəzmək üçün çoxdandı ki, yol yoldaşı axtarırdım. Çox yaxşı oldu sizə rast gəldim. Düş aşağı gedək, yoxsa gecikərik.

Xoruz tülkünün cavabında dedi:

– Mən razıyam. Get yoldaşıma da de. Hərgah razıdırsa düşüm gedək.

Tülkü xəbər aldı:

– Yoldaşın hardadır?

Xoruz dedi:

– Bax, o kolun altındadır.

Tülkü öz-özünə dedi: “Görünür, bunun yoldaşı da xoruzdur, o da mənim günorta yeməyim olar. Tülkü bunu deyib yavaş-yavaş kola tərəf gəldi. Toplan kolun altından çıxıb tülkünün üstünə gəldi. Tülkü qaçmağa üz tutdu. Xoruz işi belə görüb ağacın başından tülküyə dedi:

– Hara belə, tülkü qardaş, qaçma, hara qaçırsan, gözdə biz də gəlirik. Axı belə də yoldaşlıq olar!

Pıs-pıslı Püstəxanım, dabanı üstə xanım

Günlərin bir günündə pıs-pıslı Püstəxanım bəzənər, düzənər, püstə qabığından başmaq geyib, fındıx qabığından arakçın qoyub, soğan yarpağından çadra örtər, gedər ər axtarmağa. Gedər, gedər, yolda bir çobana rast gələr. Çoban diyər:

– Pıs-pıslı Püstəxanım, dabanı üstə xanım, hara gedirsən?

Pıs-pıslı Püstəxanım diyər:

– Gedirəm ər axtaram.

Çoban soruşar:

– Mənə gələrsən?

Diyər:

– Niyə gəlmərəm? Hirslənəndə məni nə mənə ilə döyər-sən?

Çoban diyər:

– Bax bu döyənəynən vurram, əzilərsən.

Pıs-pıslı Püstəxanım diyər:

– Get, get, mən sənə gəlmənəm.

Pıs-pıslı Püstəxanım çobandan ayrılıb bir müddət gə-
dəndən sora bir baltaçıya rast gələr. Baltaçı diyər:

– Pıs-pıslı Püstəxanım, dabanı üstə xanım, hara gedirsən?

Cavab verər:

– Gedirəm ər axtaram.

Baltaçı soruşar:

– Mənə gələrsən?

Pıs-pıslı Püstəxanım soruşar:

– Hislənəndə məni nəməne ilə döyərsən?

Diyər:

– Heş zadınnan, baltıynan vurram, iki bölünərsən.

Pıs-pıslı Püstəxanım diyər:

– Get, get mən sənə gəlmərəm.

Sizə kimnən diyim, siçan bəydən. Pıs-pıslı Püstəxanım
gəlirdi, yolda bir siçana rast gələr. Siçan soruşar:

Pıs-pıslı Püstəxanım,

Dabanı üstə xanım

Hara gedirsən?

Pıs-pıslı Püstəxanım cavab verər:

– Gedirəm, ər axtaram.

Siçan onnan soruşar:

– Mənə gələsən?

Diyər:

– Hislənəndə məni nəməne ilə döyərsən?

Siçan diyər:

– Heç zadınan. Quyuğumu batırram xan qızının sürmə-
danına, çəkərəm gözlərinə.

Pıs-pıslı Püstəxanım bunu eşidənnən sora qəbul edib diyər:

– Gələrəm

Olar yeddi gün-yeddi gecə toy tutallar. Bir gün pıs-pıslı
Püstəxanım siçan bəyin paltarrarını aparar yusun, suva çəkən-

də əyağı büdrər, tüşər dəvə rəddi dərin gölə. Az qalar boğulsun. Qulax yatırda, görər uzaxdan at səsi gəlir. Pısl-pıslı Püstəxanım dəvə rəddi dərin gölün içinnən diyər:

Atdı-butdi qərdəşlər,
Xan evinə gedərsiz
Pənir-çörəy yiyərsiz,
Siçan bəyə diyərsiz:
- Pısl-pıslı Püstəxanım,
Dabanı üstə xanım,
Düşüb dəvə rəddi dərin gölə, boğulur.

Atdılar səsi eşidib bir az səsi axtarıb səsi tapbazdar. Yola düşüb gedəllər Xan evinə. Xan evində yiyəllər, içəllər. Bəy diyər:

– Yediğiz, işdiğiz, sizin gördüğüz, eşitdiğüzdan bizə də diyin. Atdılar diyər biz heç nə görməduğ. Amma bir səs eşitdiğ ki diyirdi:

Atdı-butdi qərdəşlər,
Xan evinə gedərsiz
Pənir-çörəy yiyərsiz,
Siçan bəyə diyərsiz:
Pısl-pıslı Püstəxanım

Dabanı üstə xanım
Düşüb dəvə rəddi dərin gölə, boğulur.

Siçan bəy xan evində buların sözün eşidib özün yetirər dəvə rəddi dərin gölün başına. Görər Pısl-pıslı Püstəxanım az qalır boğulsun. Diyər:

– Əlin ver mənə çıxari.
Pısl-pıslı Püstəxanım diyər:
– Get-get, mən sənnən küsari.
Ginə də Siçan bəy diyər:
– Əlin ver çıxari.

Pı-s-pıslı Püstəxanım cavab verər:

– Get, get, mən sənnən küsari.

Siçan dördüncü dəfə hislənər. Bir yumuri palçıx götürüb şappıltıynən vırar dəvə rəddi dərin gölün üstünə. Diyər:

– Qal, köpəyin qızı, sənın yerin elə oradı.

Keçi nağılı

Keçinin dörd dənə balası vardır. Şəngilim, Məngilim, Küleyi, Təndiri. Keçi bir gün balalarına deyər:

– Balalarım, oturun, gedim sizə buynuzumda ot, əmcək-lərimdə süd, ağzımda su gətirim. Əgər qurd gəlsə qapını açmayın ha. Təndiri deyər:

– Əgər desə mən sizin ananızam, onda nə edək? Keçinin bir əli qırmızı idi. Buna görə balalarına deyər:

– Siz hər kəs gəlsə, ondan istəyin ki, öz əlini sizə göstərsin. Əgər əli qırmızı olmasa, bilin ki, o, sizin ananız deyil. Keçi sözün qurtarıb çıxar gedər otlamağa. Qurd bir azdan sonra gəlib qapını döyər. Təndiri deyər:

– Kimdir qapını döyür?

Qurd deyər:

– Mən sizin ananızam. Açın.

Təndiri deyər:

– Əgər sən bizim anamızsansa, əlini göstər.

Qurd işi anlayıb deyər:

– İndicə gəlib əlimi sizə göstərərəm. Qurd tez gedər əlini basar boyaqxana küpünə. Qırmızı rəngdə boyayıb qayıdar keçinin evinə. Qapının dalısından deyər:

– Açın qapını. Təndiri deyər:

– Əgər sən anamızsansa, əlini göstər. Qurd qırmızı rəngə boyanmış əlini qapının aşağısından onlara göstərər. Balalar

baxar görərlər, əl qırmızıdır. Qapını aldanıb açarlar. Qurd qapı açılan kimi cumar bunların üstünə. Şəngilimi, Məngilimi, Küleyini bir dəfədən udar. Amma Təndirini nə qədər çalışar ələ gətirə bilməz. Çünki, o qurdu görən kimi qaçar girər təndirin kül yerində gizlənər. Qurd işi belə görüb ordan çıxıb gedər. Bir az keçəndən sonra keçi daldan gələr. Nə qədər qapını döyər və uşaqlarını səsləyər, onlardan bir xəbər çıxmaz. Buna görə içəri girər. Bu yana, o yana birdən görər ki, bir yerdən bir səs gəlir. Görər Təndiri bunun səsinə eşidib təndirdən çıxmaq istəyir. Anası təndirini görüb, bundan soruşar:

– Bəs o birisi qardaşların hardadır? Təndiri başlarına gələn qəza-qədəri anasına söyləyər. Keçi dözə bilməyib gedər qurdun evində çıxar dama. Görər ki, qurd oturub şam yeyir. Qurd ha istər ki, şamı qurtarıb, xəşərlənsin, keçi dırnağı ilə damı deşib torpağı tökər onun şamının içinə. Qurd görər ki, damdan torpaq tökülür, belə deyər:

– O kimdir, damım üstə.
Damım, divarım üstə.
Hərdən torpaq tökülür,
Aşım, pilovum üstə.

Keçi deyər:

– Mənəm, mənəm mələkcə,
Buynuzlarım kələfcə.
Gözlərim pıyalə camı.

Qurd çıxar eşiyə deyər:

– Gəl görüm nə deyirsən? Keçi qurdu xamsıdıb, buy-nuzu ilə vurur qurdun qarnını cırar. Şəngilim, Məngilim, Küleyi atırlar eşiyə. Keçi balalarını atıb dalısına qaçırdar evinə. Yenə də balalarını yığıb öz başına şənliklə həyat sürər.

UŞAQ OYUNLARI

ƏNZƏLİ OYUNU (Pişdək keçdi)

İki dəstə cavan uşaqlar bir yerə yığılıb bu oyunu belə başlayırlar:

Bölünəndən sonra bir ədəd pulu göyə atıb “orel ya reş-ka” (şersən xətt) edib hər kəs ki düz desə, o birisi tərəf əyilib onlar onların üstündən atılırlar. Bəzi yerlərdə oyunu başlamaqdan ötrü bir corabın içində üzük qoyurlar. Hər kəs tapsa o birisi dəstənin üstündən atılırlar. O biri tərəfindən adamları da əllərini dizinə qoyub, başlarını gizlədirlər. Oyunun mollası oyunu başlayır. Və o deyən sözləri də onun dəstəsində olan adamlar da təkrar edir:

Bu bir oyundur, xan dəyməz,
İkidə heç dəyməz.
Üçdə bir yan vuranlar,
Dördə bambızın əzərlər,
Beşdə aya baxarlar,
Altıda qıçı vurarlar.
Ovhələ ay, ovhələ,
Keçi girdi bostana,
Vurdular qıçı sındı
Apardılar həkimə.

Atılan elə atılmalıdır ki, əlindən savay heç bir yeri o pişdək duran adamın bədəninə dəyməyə. Məgər o dəfələr ki, oyunun özündə bu dəyməyə icazə verilə. Məsələn, üçüncü və dördüncü qismətə baxmaqla görürük ki, burada hər kəs yanı ilə pişdəkeşi vurmasa və ya onun bambızın əzməsə o dəstə ududur. Və sonra o birisi dəstə oyunu başlayır.

QƏLƏNDƏR OYUNU

Azərbaycanda uşaq oyunlarından biri də qələndər oyunudur. Bu oyun belə başlanır:

Bir iddə uşaq oyuna hazırlaşır. Öz aralarında bir başçı seçirlər. Sonra bu başçı uşaqları bir sıraya düzür. Sıranın başında duran uşağın əlinə bir fitədən, ya ayrı bir paradan tırna eşirlər. Bu başçı özü bir səkidə, ya bir uca yerdə ki hamı uşaqları görməyə qadir ola dayanır. Və özü istədiyi bir quşun, ya bir heyvanın hərəkətlərini nümayiş edir. Qurtarandan sonra belə deyir: başı mənim, ayağı tapanın. Tırna əlində olanlar cavab verirlər. Əgər tapa bilməsə tırnanı öz yanındakına verir. Hər kəs ki düzgün cavab tapdı, başlayır uşaqları qovlamağa. Və orda belə oxumağa başlayırlar:

Bir quşum var bu xərtənə,
Qələndər, ay qələndər.
Dimdiyi var bu xartana,
Qələndər, ay qələndər.
Su içər bu xartana,
Qələndər, ay qələndər.
Gözləri var bu xartana
Qələndər, ay qələndər.
Qanadları bu xartana
Qələndər, ay qələndər.

Oyunun başçısı düzgün cavab tapılan zaman deyir: “palan”. Palan sözünü eşidən uşaq uşaqları qovlamağa başlayır. Molla bir azdan sonra uşaqların qovlamağına son qoymaqdan ötrü deyir: “yalan”. Bu zaman uşaqlar çalışırlar ki, düzgün cavab verən uşağın əlindən tırnanı alıb və onu tutsunlar. O da çalışır ki, ələ düşmədən əvvəl özünü oyun başçısının yanına yetirsin. Hərgah o, mollanın yanına yetişsə tazadan oyun başlanır.

Bu dəfə oyun başçısı bir ayrı quşun və ya ayrı bir heyvanın hərəkətlərini nümayiş etdirir. Demək olar ki, bizim düşüncəli atalarımız belə-belə oyunları yaratmaqla bir tərəfdən çalışıblar ki, uşaqlar zirək, cəmərd olsunlar, bir tərəfdən uşaqlar cəmi oyunlarda iştirak etməklə bir yaşamağa adət eləsinlər. Və bir tərəfdən də öz ölkələrində olan quşların və ya başqa-başqa heyvanların bütün hərəkətlərini, ənənələrini başa düşsünlər.

QUŞ UÇDU

Ziyalı ata-analarımız körpə uşaqlarının əllərini, ovucclarını hərəkətə gətirmək üçün və onların əllərindəki qan damarlarını hərəkətə gətirməkdən ötrü bu uşaq oyunundan istifadə edirmişlər. Hal-hazırdakı tibb də bu üsulu davam etdirir. Uşağın ovcunun arasında bir dairə çəkirlər. Sonra burdan bir quş uçdu deyə barmaqlarını — kiçik barmaqdan başlamış ta böyük barmağa qədər hərəkət edirlər və bu sözləri oxuyurlar:

Burdan-bura darı xərməni
Burdan bir quş uçdu uçdu,
Bu vurdu, bu tutdu,
Bu bişirdi, bu yedi
Bu dedi ki, hanı mənim payım?

Buna belə cavab verirlər:
— Dıqılı pişik apardı
Tumanı düşük apardı.

Bir başqa forması:

Bura bir darı xərməni,
Bura bur quş qondu.

Bu tutdu, (baş barmaqdan başlanır)
Bu ütdü, bu bişirdi,
Bu yedi, cürü²⁰-cürüyə qalmadı.

Digər formada:

Bu dedi: gedək oğurluğa (cüri barmaq).
Bu dedi: hardadır nərdivan?
Bu dedi: məndən uca nərdivan,
Bu dedi: Allah var, peyğəmbər var.
Bu dedi: yalandır sözünə baxmayın.

Sonra bu sözləri oxuyan əli ilə baş barmağa vuraraq belə deyir:

Külə qalasan, böyüməyəsən

və yaxud:

Külə qalasan, bu boyda.

Beləliklə, bu uşaq oyunu sona çatır.

²⁰ Cürü barmaq— çəçələ barmaqdır

ETNOQRAFİK CİZGİLƏR

QAŞQAYI ELİ

Azərbaycandan uzaq düşən qardaşlarımızdan, ellərimizdən biri də Qaşqayı elidir. Bu el, beş tayfadan təşkil tapmışdır: Kəşkülli, Dərəşorlu, Şişbölüklü, Farsimədan (farsbilməz) və Əmələ.

Bu beş tayfanın cəmiyyəti 200 mindən artıqdır. Fars şovinistləri həmişə çalışmışlar ki, 20 milyondan artıq olan türkdilli xalqların həmişə sayını az elan etsinlər. Bu azərbaycanlı böyük el, qaşqay eli İranın cənub hissəsində fars, Xozustan, İsfahan və s. yerlərdə yaşayırlar.

1. Kəşkülli tayfası. Bu tayfa iki qismətdən təşkil olub. Böyük Kəşkülli və Kiçik Kəşkülli. Demək olar ki, Kəşkülli tayfası Qaşqayı elinin xırda tayfalarındandır. Bu tayfa Şirazın ətrafından tutmuş ta Kazronun Ərcən düzünə qədər yayılır. Bu tayfanın bir hissəsi Firuzabad şəhərində yaşayırlar. Kəşkülli tayfasının dili azəri dilidir. Lakin müxtəlif səbəblərə görə Kiçik Kəşküllünün dili fars və lor kəndləri ilə qarışmışdır.

2. Dərəşorlu tayfası. Bu tayfa deyildiyinə görə 42 və ya 72 qoldan təşkil tapmışdır. Tayfa ümumiyyətlə, İsfahan, Seminor, Bürucen və Şəhrza şəhərinin ortalarında yaşayır. Dərəşorlu tayfasının bir qolu Təyyibi adlanır ki zaman keçdikcə Əmələ tayfasına qarışmışdır. Yaylaq fəslini sona gətirən tayfa qışlaq günlərini Kazrondan tutmuş Keçisaran məntəqəsinə gələn kəndlərdə, qəsəbələrdə keçirir. Bir sözlə, demək olar ki, bu tayfa Kazron, Tənkçovqan, Qarşapur, Nurabad şəhərlərinin özündə və ya ətrafında yaşayır.

Məlum olduğu üçün bu böyük tayfanın hər tirəsi bir şəhərin, qəsəbənin yerində yerləşir. Aydındır ki, bu elin və

habelə onun tayfalarının sayını qeyd etmək asan bir iş deyildir. Buna görə ki müxtəlif amillər, o cümlədən iqtisadi-ictimai və siyasi səbəblərə görə həmişə köçəri xalqının sayı az və çox olubdur. Xüsusilə İranda 1961-ci ildə olan torpaq islahatı zamanı çoxlu dəyişikliklər əmələ gəldi. Və o ildən başlayaraq Qaşqay elinin çox tayfaları və qolları öz yaşayışlarını keçirməkdən ötrü İranın böyük şəhərlərində karxanalarda fəhlə kimi işləməyə başlayıblar.

3. Şişbölüklü tayfası. Qaşqayı elinin bir gözəgəlim və güclü tayfalarından biridir. Bu tayfa da o biri tayfalar kimi qoyunçuluqla məşquldur. Bunlara məxsus olan qışlaq yerləri İqlid, Abadə, Çardangə şəhərləridir. Coğrafi baxışından bu tayfanın yaylaq yurdu Şirazın yaxınlıqlarına qədər uzanır. Bu tayfa yaylaqdan qayıdandan sonra Fərraşbəndi və habelə Şirazın ətrafında qış fəslini keçirir.

4. Farsi-mədan tayfası. Belə ki, məlumdur bu türkdilli tayfa öz ana torpaqından və ona beşik olan ana yurdundan ayrı düşən zaman başqa xalqların tərəfindən farsbilməz və ya aydın desək, türkdilli adlanıbdır. Və bu adı indiyəcən qoruyub saxlayıb. Bu tayfanın yaylaq-qışlağı Simiron şəhərinin ətrafında və Kazronun İsfahan dövrəsində olur.

5. Əmələ tayfası. Əmələ tayfası neçə-neçə qoldan təşkil tapmışdır. Beləliklə, nəzərə gəlir ki, bu tayfaya “əmələ” adı buna görə qoyulubdur ki, müxtəlif səbəblərə görə yeni yaylaq yerinin azlığı səbəbinə və ya hökmdarların zorakılıq səbəbinə gəlinin bir qismətini fəhləlik yolu ilə ələ gətirib. Beləliklə, bizim şanlı və iftixarlı ata-babalarımız kimi yaman günə qarşı mübarizə aparıb və həyat ərəşəsində başı uca olub yaşayır və ya təbiət hadisələrinin qabağında bir dağ kimi dayanıbdır. Bu tayfanın yaylaq-qışlağı Firuzabad, Qir, Kazron, Lar, Evəz şəhərlərində olur.

Qaşqaylı elinin məzhəbi islam-şiə qoludur. Belə nəzərə gəlir ki, bu türkdilli xalqımız Azərbaycanda şiə və sünni davaları nəticəsində və ya hökmdarla mübarizə əsnasında sürgün olunubdur.

Aşağıda qeyd olunan el mahnısı çox aydın qaşqayı elinin Təbrizdən və ya Azərbaycandan köçdüyünü isbat edir.

Bu yol gedər Təbrizə
Qənari rizə-rizə.
Xudam, bir yol ver bizə
Gedək öz ölkəmizə.

Qaşqay elinin şifahi xalq ədəbiyyatı və onun müxtəlif növləri demək olar ki, Azərbaycanın folkloruna və şifahi xalq ədəbiyyatına çox yaxındır. “Koroğlu”, “Əsli və Kərəm”, “Məlikşah” və başqa-başqa nağıllar da bu xalqın arasında dildəndilə gəzir.

Qaşqay elinin bəzi qollarında “Koroğlu” dastanı “Mahmud və Nigar” dastanı adı ilə adlanır. Və orada da Koroğlu yenə xalq qəhrəmanı kimi yoxsulların, zəhmətkeşlərin hüququnu müdafiə edir. Koroğlunu Qaşqayı elində də hamı sevir və ona böyük ehtiram bəsləyirdi. Böyük şənliklərdə, toylarda Koroğlunu oxuyub, demək olar ki, bir isti qan kimi xalqın ruhiyyəsini və qəhrəmanlıqlarını yenidən yada salır və xalqlarda yenidən yaradırlar.

“Mahmud və Nigar” adlanan Koroğluda belə deyilir:

Mürəssə yaylığın məndədir,
Bunu şaha bildirərlər.
Can əzizdir öldürərlər,
Necə eləyim Nigarcan.

Sonra Nigar Mahmuda belə deyir:

Denə, hamam yolunda burmuşam (tapmışam)
Bunu şaha bildirməzlər.

Can əzizdir, qorxma

Öldürməzlər Mahmudcan, öldürməzlər.

Qaşqay elinin uzaq düşməsinə baxmayaraq odlar yurdunda olan bütün ənənələr və mərasimlər orda da müqəddəs sayılır. Orada odun ehtiramı (ataşın) çox-çox bizlərdən də artıqdır. O, müqəddəsdir. Od-ocaq və təndir xalq inamına görə tapınmalıdır. Qaşqay eli də bütün türkdilli xalqlar kimi oda inanır, oda xor baxanları özündən qovur. Yeri gələndə oda (çırağa) and içib və öz ürəyinin sözünü və arzusunu ona deyir. Oda o qədər ehtiram qoyurlar ki, heç tapınmaqla fərqlənmir.

OD DÜYÜNDƏ

Qaşqay elinin bütün tayfalarında və qollarında belə bir ənənə var ki, yeni həyat quran cavan oğlan-qız toy gecəsindən əvvəl kürəkən özünə bir taza ocaq qazmalıdır. Gəlin o gün ki istəyir oğlan evinə və ya çadırına köçsün, lazımdır ki, öz evlərində olan təndirin dövrəsində dolansın. Gəlin təndiri dolanandan sonra təndirin üstünə bir keçə salınır. Gəlin o keçəni öpməklə özünün ürək etiramını oda və ocaqa bildirir. Gəlin yeni evə o vaxt köçür ki, taza ocaq kürəkən əli ilə qazılmış olsun. Kürəkən ocağı qazıyandan sonra orda olan mehtərlərin (aşıqlar) əli ilə toy-düyün başlanır. Bu toyda iştirak edən adamlar saz və naqara səsi göylərə ucalan zaman şadlıq etməyə məşqul olurlar.

Qaşqay elində olan bir inama görə kürəkən ocaq qazımadan qabaq gərdək otağına qızla birlikdə qədəm qoya bilməz. Deməli, bu vaxt od yeni ailə qurmasında bir başlanğıc sayılır. Qaşqay eli də bütün türkdilli xalqlarda olduğu kimi törəməni, artımı və ailənin birliyini ocaqla əlaqədar sayır. Misal üçün “Uşağı olmayan adamın ocağı kordur” deyirlər.

Və ya bir adamın ki bir neçə ildən sonra uşağı dünyaya gəlir, onun haqqında belə deyirlər: “Kor ocağından bir uşaq çıxdı”. Belə aydın olur ki, bu xalqın inamına görə uşağın dünyaya gəlməsinə odun və ocaqın böyük nəqşi olmuş və ya bir sözlə od körpəni ataya-anaya verir. Burda ocaq həyatla, törəmə ilə bir mənada nəzərdə tutulur.

Qaşqaylar toy mərasimində at qaçırdırlar. Və ata böyük ehtiram bəsləyirlər. Toylarda da atla müsabiqə etmək böyük bir mərasimdir.

Toy mərasimində at qovmadan qabaq mehtərlər atların qulaqına kerana ilə (musiqi aləti) döyüş havalarını çalırlar. Ta atlar bu döyüş havasının təsiri ilə həyəcana gəlib öz sahiblərini böyük müvəffəqiyyətə nail etsinlər.

Toylarda ən məşhur olan oyunlardan biri də dəsmaş oyudur. O, Bəxtiyarı adlanır.

Qaşqay şairlərinin ən məşhuru və sevimlisi Məhzun adlanır. Demək olar ki, onun el-obaya, dağa-təbiətə və igidliyə həsr olunmuş şeirləri xalq arasında sinəbəsinə gəzir və dolanır:

Heç cür ixtiyarla ayrılmaz öz gülüzarından,
Mən gedirəm, ahu-zarilə qal dövrənim, qal.

Məhzun fikri-xəyal eylər,
Can söz üçün neylər.
Yarla içdiyim meylər,
Keçirdiyim dövrənlər,
Qal dövrənim, qal.

Qaşqay elinin musiqi alətlərinin ən məşhuru kerana, ya nağaradır (iki təbisdən ibarət olan bir musiqi alətidir). Və keranadan əlavə skripka və setar da onların musiqi alətlərindən sayılır.

Maraqlıdır ki, görkəmli aşıqlar “Koroğlu” dastanını skripka ilə çalırlar. Qaşqay aşıqlarının ən ehtiramlısı aşiq İsmayıldır. Onun oxumaları, qoşmaları, mahnıları xalq arasında ağızdan-ağıza gəzir. Və hər yerdə tərənnüm olunur.

Getdim gördüm su doldurur,
Su yerinə gül doldurur,
Yari mehribanım gəl ey, gəl
Bir şirin zəbanım, gəl ey, gəl.

Getdim gördüm bulaqdadır,
Əl-üzünü yumaqdadır,
Yari mehribanım gəl ey, gəl,
Bir şirin zəbanım gəl ey, gəl.

Getdim gördüm yağış çölə
Əl doladım incə belə.
Yari mehribanım, gəl ey, gəl,
Bir şirin zəbanım gəl ey, gəl.

Kəsmə, nar ağacıyam,
Şirin bar ağacıyam.
Kəsmə, narım tökülər.
Şirin barım tökülər.

“Əsli və Kərəm” dastanı da Qaşqay elində çox məşhurdur. “Əsli və Kərəm” dastanı bu elin içində məhəbbət, vəfa və yar yolunda başdan-candan keçənin simvoludur. Demək olar ki, xalq aşıqları Əsli və Kərəmdən oxuyanda elin içində cavan oğlan və qızlara həyatın eniş-yoxuşunda birlik arzu edib və beləliklə də istəyirlər ki, onlar da “Əsli və Kərəm” kimi pak eşqin nümunələri olsunlar.

Kərəm deyir:

Başı para-para
Boz dumanlı qarlı dağlar,
Damaniya (ətəyinə) qonnan ellər necə oldu?
Əslim köç eylədi
Mən də dalınca,
Əslim gedən uzaq yollar necə oldu?

Əsli deyir:

Açaram yol üstündə başımı,
Saçımı, xərmən-xərmən eylərəm.
Kərəm gəlir yaralı,
Özüm ollam təbib, dərman eylərəm.

Qaradağ, bir yol ver çıxım başıyən,
Mən qurbanam sənə torbağına, daşiyə.
Laçın olam uçam, qonam döşüvə
Baxım görəm yar elləri hardadır?

QAŞQAY ELİNİN TƏŞKİLATİ QURULUŞU

Burada elin binası evlad sayılır. Evlad demək olar ki, elin başlanğıcı olur. Və sonra bu evladdan ailə və xanəvanə vücutə gəlir. Bir el neçə tayfadan təşkil tapır. Bir tayfa neçə qol olur. Və bir qolda neçə dənə evlad olur. Demək olar ki, bu evladlar el içində cavan igidliyə cavanmərdliyə adlanan adamlardır. Evladlarda xan kimi və ya bəy kimi ünvanlar və ləqəblər yoxdur. Vəli, evlad xalqın ehtiramını və ağsaqqalı kimi hesaba alınır. Və onun sözü xalq içində sözü keçərdir.

ŞAH ALMALIQ KÖHÜLÜ

Dərəşorlu tayfasının kövşənində (vərdəş məntəqəsində) bir uca dağda Şah almalıq adlanan bir köhül var. Bu köhüldən bir çeşmə axır ki, yay fəslinin lap isti günlərində buzlu olur. Bu bulaqın ətrafında çoxlu alma ağacı bitir. Xalq bu ağacları müqəddəs sayır. Və inanır ki, hər kəs bu şah almalığın almasını ağacların yanında yesə, şirin olar. Lakin əgər bu almaları dərib dağdan aşağı endirsə, turş olacaq.

Demək olar ki, qaşqay ellərinin köçqon yerlərində uca dağların hər birisinin bir piri var ki, onlar müqəddəs sayılır və xalq köçqon eləyən zaman onlara nəzir edir.

MAL-QARANI XƏSTƏLİKLƏRDƏN QORUMAQ

Qaşqay elində olan bir qədim ənənələr və inama görə od mal-qaranı qışın şaxtasından və şaxtadan gələn xəstəliklərdən qoruyub saxlar. Buna görə də kiçik və böyük çillədən dörd gün qalanda eldə böyük od tonqalı qalanır. Və sürünü onun yanından keçirdirlər. Beləliklə, inanırlar ki, o ilin şaxtası, boranı, qışı daha o heyvanlara ziyan yetirməyəcək.

Qaşqay elində olan bir inama görə qorxan adamın canından qorxunu və ya bədnəzərin gözündən gələn xəstəlikləri candan çıxarmaqdan ötrü bir su qabına bahalı bir şey – qızıl üzük və qızıl bilərzik salınar və sonra ona bir neçə tikə qənd atılır. Sonra bu suyu o xəstələrə verirlər. Və inanırlar ki, bu su onlara şəfa verəcəkdir.

AŞIQ RƏVAYƏTLƏRİ

DOLLU MUSTAFA İLƏ ŞAİR SALMAN

Deyirlər Mustafa bir gün Bukanın Qovsabad kəndində öz mürsidinin yanında idi. Orada Salman adında bir şairin eşidir. Soruşur, bu Salman kimdir? Cavab deyirlər Dizəli bir şairdir. Mustafa çox təəccüb eləyir, çün özü Dizəli idi. Bir daha soruşur, necə ki Salman Dizəlidir? Mən özüm Dizədə olaram, bəs necə olub ki, indiyə qədər Salmanı tanımamışam? Cavab veriblər: Ustad! Salman Sulduz Dizəsində olar, sən Dol Dizəsində yaşayırsan.

Bu söz-söhbətdən sonra Mustafa Salman ilə görüşmək istəyir və Qovsabaddan çıxaraq yola düşür və birbaşa Sulduz mahalına gəlir, gecəni Məmiyənd adlı bir kəndin qəhvəxanasında qalır.

Sən demə, qəhvəxananın şagirdinin xanımı şair imiş. Həmin xanım özü də qəhvəxanada işləyirmiş. Mustafanın gözü ona sataşır, görür çox gözəl bir gəlidir. Onun kim olduğunu soruşur, deyirlər qəhvəxananın şagirdinin xanımıdır. Mustafa bir xanıma baxır, bir şagirdə baxır. Əlin üzünə qoyur, bir ah çəkir və öz içərisində deyir: bəs necə olubdur ki, belə bir cavan gəlin o qocalıqda kişiylə ərə gedibdir?

Mustafa bu fikirlərə qərq olmuşdu. Bu halda həmin xanım ona çay gətirir. Burada idi ki, Mustafa dayanmayıb üzün Xumar xanıma tutub belə deyir:

Könlüm quşu çıxıb seyran eylədi,
Dönə-dönə bu mahala yetişdi.
Əgləndi zimistan, gəldi nobahar,
Bütün bu dağlarda lala yetişdi.

Xanım çayı verəndən sonra deyir: Aşıq! Söz tək olmaz, birin sən dedin, birin də mən deyirəm. Al cavabın:

Əzəlindən bu dünyada gülmədim,
Könül səhəri min xəyala yetişdi.
Çarx altında bir gün görmədim,
Yandı qara bağrım, xala yetişdi.

Mustafa:

Bağları bürüyüb ətirli güllər,
Şövrə gəlib oxur şeyda bülbüllər.
Hicran xəstəsində qaldı niskillər,
Zənbur həsrət çəkər bala yetişdi.

Xumar:

Fələk qoymadı heç bir an yarayan,
Gözüm açdım, gördüm bircə qarıyam.
Mən qəm karvanının cilovdarıyam,
Əlif qəddim nur tək dala yetişdi.

Mustafa:

Kamandı qaşların, ahu gözlərin,
Payız almasına bənzər üzlərin.
Rəsulun yetimi dedi sözlərin,
Gözlərindən sənə bəla yetişdi.

Xumar:

Xumar deyər göz yaşımı silmədim,
Ömrüm keçdi cəfa ilə bilmədim.
Çox ağladım, bir şad olub gülmədim,
Yazıldı qismətim çala yetişdi.

Beləliklə, söz qurtarır, Mustafa Xumar xanımın hazır-cavab və şair olduğuna təəccüb eləyir və ona afərin deyir.

Mustafa o gecəni orada qalır. Sabahısı günü Sulduz Düzəsinə gedir, orada Salman ilə görüşür. Salman Mustafanı görməkdən sevinir. Amma söz meydanı bunlara baxmaz, iki şair məclis qururlar. Və onların arasında deyişmə keçir. Birinci meydan Salmanın payına düşür. Salman soruşur:

Bir sözüm var sənə ey kamil ustad,
O kimdir, kim ilə üzbəüz oldu?
Çəkdi qılıncını, ənalhaqq dedi,
O kim idi, gördü bağı köz oldu?

Mustafa:

Ustad, məhzarına bir cavab söyləyim,
Əli Kəffar ilə üzbəüz oldu.
Çəkdi zülfüqarı, durdu meydanda
Şeytan gördü, baxdı bağı köz oldu.

Salman:

Bir xəbər ver, nədir dinin sütunu
Kim qoyubdu yer üzünə bu dini?
Nədir, nədən görər işin çətini,
O kim idi yaraları yüz oldu?

Mustafa:

Oruc, namaz olar dinin sütunu
Babayi-Əmir özü qoyub bu dini
Əl-əldən ötgündü işin çətini
Əyyub idi, yarələri yüz oldu.

Salman:

Şair Salman haqqa oldu iltica,
Qismət olsun, köçək Məkkəyə-hacca.

Kim kimə demişdi gəlsin meraca
Nə danışdı, neçə kəlmə söz oldu?

Mustafa:

Rəsulun yetimi xumsun ver aca,
Könül sındırmayan bir gedər hacca
Haqq buyurdu Məhəmməd var meraca
Bu söhbətdə üç min kəlmə söz oldu.

Aşıqların arasında olan rəsmə görə bu dəfə meydan
Mustafanın olur. Mustafa üzün Salmana tutub belə soruşur:

Səndən xəbər alım, ey Salman əmi!
O kimdir ərşdə nişanəsi var?
Kim idi, Misirdə sultanlıq etdi?
Kim idi, neçə min divanəsi var?

Salman:

Al sözün cavabın, Dollu Mustafa,
Peyğəmbərdir, ərşdə nişanəsi var
Yusif idi, Misirdə sultanlıq etdi.
Neçə Züleyxatək divanəsi var.

Mustafa:

O kimlərdir, bu dünyadan köçdülər,
Yaxşı-yaman bir-birindən seçdilər.
Nə körpüdür, hamı ordan keçdilər,
O kim idi, əldə peymanəsi var.

Salman:

Yarananlar bu dünyadan köçdülər,
Yaxşını-yamanı bir-birindən seçdilər.
Sırat körpüsünün üstən keçdilər,
Əlinin kövsərdə peymanəsi var.

Mustafa:

Rəsulun yetimi hesabı qatdı,
Hansı peyğəmbərdir, murada çatdı?
O kimdi, meracın yolunda yatdı,
Qırxların içində meyxanəsi var.

Salman:

Salman bu dünyanı görəndə atdı,
Yaqub səbr eylədi murada çatdı.
Cənab mövla idi, meracda yatdı,
Dərvişlər içində meyxanəsi var.

Bu deyişmələrdən sonra Mustafa Salmanın qabil bir şair olduğuna inanır. O gecəni Salmana qonaq olur və sabahısı gün Salmandan vidalaşib yola düşür. Urmu gölünün sahilləri ilə gələrkən Heydərabad ilə Dol Dizəsi arasında xan qızı Pəri xanımı görür. Pəri xanım bir neçə başqa qız ilə gəzməyə çıxmışdı. Mustafa görür qızın hər bir hərəkəti gözəldir. Amma onun gözlərində ayrı bir aləm var. Şairlər, aşıqlar maral və ceyranların gözlərinə söz qoşublar. Amma onların gözləri Pərinin gözləri yanında heçdir. Həmin yerdə aldı görək Mustafa nə dedi:

Baxsan görünər hər yandan, Pərim, gözlərin sənin,
Ziyadə əbru kamandan, Pərim, gözlərin sənin.
Xudam yaradıb behiştə içində qılman gəzər,
Çıxıb cənnəti-xizvandan, Pərim, gözlərin sənin.

İstərəm vəsfən söyləyim, adın düşə dastana,
Dəmirqapı Dərbənddən ta gedə Dağıstana.
Fars, ərəb, Bəlx, Buxara, yetişə Hindistana,
Xaracın alır İrandan, Pərim, gözlərin sənin.

Gecə-gündüz dəli könlüm gör nə onhaondadır,
Ahu gözlüm, camalın şöləsi gör nə gündədir.
İns, cin, mələikələr, dev onun hökmündədir,
Xəbər verir Süleymandan, Pərim, gözlərin sənin.

Dişin inci, dilin şəkər, ləblərin qənd eylədi,
Siyah zülfün dal gərdəndə göz necə bən eylədi?
Sənan kimi Mustafaya bir neçə fənd eylədi,
Elədi dindən-imandan, Pərim, gözlərin sənin.

Mustafa bu sözləri deyəndən sonra Pəri xanım özünə
güvənir, amma yanındakı qızlar Mustafadan incikli düşürlər.
Mustafa onların da ürəklərin ələ gətirmək üçün görək onlara
nə deyir:

Barmaqlarım pərdələri gəzəndə,
Pərdə gülə, mizrab gülə, əl gülə.
Məclisdə dolanar gülgəz badələr,
Saqi gülə, şərbət gülə, dil gülə.

Mən sevəram bayram ola, toy ola,
Bu rəsm elimizdə daimən qala.
Rəqibin baxçası, həm bağı sola,
Qohum gülə, qardaş gülə, el gülə.

Dolun gözəlləri bənzər ceyrana,
Cadu qəmzələri ox vurur cana.
Darayıb zülflərin verəndə yana,
Ayna gülə, şənə gülə, tel gülə.

Ey Mustafa, dur sazın al əlinə,
Düz danışar, yalan gəlməz dilinə.
Arzum budur, bayram gələ elinə,
Bülbül gülə, bağban gülə, gül gülə.

Mustafa bu macəradan sonra bir daha yola düşər. Urmu gölünün sahilləri ilə gedərkən Kərgən kəndinə çatır, baxır görür bir yan dağdır, bir yan sudur. Suya gün düşüb və keçməli bir yer degil, sazını bağrına basır və Kərgəni gözəlləyir:

Bahar fəsli, yaz ayları gələndə,
Arabir dağlarda qarı Kərgənin.
Oxuyar bülbüllər, baş verər güllər,
Gözəl olar hər diyarı Kərgənin.

Kərgən gözəlləri qəsrdən baxar,
Gedən aşıqları yandırar, yaxar.
Cümədən cüməyə seyrana çıxar,
Qız-gəlini, qadınları Kərgənin.

Kərgən dediyəcəgin bir bala dağdı,
Al yanı dəryadı, üst yanı dağdı.
Kərgən gözəlləri kağızdan ağdı.
Xəstəyə dərmandı narı Kərgənin.

Yay mövsümü Mustafanın yatağı,
Dəryanın sübh yeli, mənbən sazağı.
İnəgin kərəsi, camışın yağı,
Hesabsızdı mal-davarı Kərgənin.

Qadir Allah yazıları yazanda,
Hər nəyə bir biçim qələm çalındı.
Hər kəsin qisməti oldu müəyyən,
Bir bez geyindi, bir şal indi.

Yaratdı hər nəyi həyyi-kər digər,
Onun təqdirindən olunmaz fərar.

Taman nəzərində birdi, hər nə var,
Biri yetgin oldi, biri kal indi.

Fələk ilən əkdim mən də bir bostan,
Sağda culpər düşüb, solda balstan.
Çox dolandım, yerim oldu qəbrstan,
Barandurda mənə bir yer salındı.

Dollu Mustafayam, sözlərim bitməz,
Nə versən Allahın yolunda, itməz.
Dövrən dönər, keçən günə gün yetməz,
Aç gözüvü, gör başın üstə sal indi.

SABİTLƏ MƏHCUŞ XANIM

Sərabda Mehdixan oğlu Sabit öz atası öləndən sonra dövlət-malın əlindən vermişdi. Bir gün anası boynundakı qızıl boyunbağını açıb Sabitə verib “oğul, elatın yaylağa çıxan vaxtıdır, bunu sat, parça al, çıx yaylağa satmağa!” dedi:

Sabit anasının bu işinə dözənməyib dedi:

Həzin-həzin layla çaldın,
Körpə vaxtı sən balana.
Mən böyüdüm, sən qocaldın,
Ömrün getdi hədə, ana!

Pünhan dərdin yoxdu duyan!
Bir yan çiskin, bir yan duman!
Əllərin də dərdə dərman,
Əl qoynuna, söylə cana!

Sevinməsin zülmü verən,
Sabit haqqı dalda görən,
Nəzər eylə gözlərindən!
Qəmin sazın bax çalana!

Sözləri qurtarıb Sabit bazardan tirmə şal alıb çıxdı
“Bozquş” yaylağına. Söz burada qalsın eşidək Əsəd xandan.

Çəlbiyanlı Əsəd xana Allah təala bir gözəl qız vermiş,
adı da Məhcuşdur. Məhcuş elat qızları içrə taysız gözəlliyi
olduğuna ad çıxartmışdır. Sabit yaylağa çatıb, qız-gəlinə hay
çatdı “yaylağa çərçi gəlib”. Məhcuş da qoşulub qızlara gəldi
çərçidən şey-şüy ala, elat qızları Sabiti çevrələyib hərəsi bir
şey istəyir. Sabit başını qaldırdı qızların birisinə parça göstər-
sin, gözü sataşdı Məhcuşa, elə bil dünya başına dar oldu,
sevgi oduna alovlanıb, bir könüldən min könülə Məhcuş qıza
vuruldu, Məhcuş da Sabitin gözəlliyinə vurulub hər iki gənc
sevda oduna yanıb yaxıldılar. Məhcuş xəyalında öz-özünə de-
yirdi “ay Allah, bu oğlana getsəydim yaxşı olardı”. Birdən
Məhcuşun müəllimi Məhəmməd Mirzə onu səsləyib qaytardı
evə. Mirzə özün Əsəd xana yetirib dedi:

– Qızın özbaşına getmişdi tirmə-şal almağa, qoymadım,
o bir cavan oğlan qıza da bir söz-möz deyər, el içində rüsvay
ollaq.

Məhcuşun atası öz qardaşına söz vermişdi ki, Məhcuşu
onun oğlu Qala bəyə versin. Əsəd xan yönəlib Sabitə sarı
dedi:

– Bala, düz dolan, el içində ad qazan! El-obada sən al-
ver eyləyirsən.

Sabit sözləri eşidən kimi duydu ki, Əsəd xan bu sözləri
buna deyir. Üz tutub xana dedi:

Getdim gördüm yar yanında məddi!
Dedi: Sabit bu səhmanə gəlməsin!

Nə rəvadı, gülüstanı zağ gəzə,
Deyə bülbül gülüstana gəlməsin!

Eşq atəşi canda çəkər rəbanə,
Hicrin mehnətindən gəlmişəm cana!
Deyirlər şəm yanar, sonra pərvana!
Pərvanələr şəmistana gəlməsin!

Xoryad ola bilməz, bülbüllü çimən,
Hər kəz gülüstanı etməsin məskən!
Sabitəm söylərəm bu sözləri mən,
Yoldan keçən, bu yollara gəlməsin!

Sözlər qurtulan Əsəd xan dedi:

– Bala, kimlərdənsən, ata, baban kimdir?

Sabit dedi:

– Xan, deyim də!

Əsəd xan, sözümə dürüst qulaq ver!
Dünyası tarumar olan mənəm, mən!
Mey içib aləmdə sərxoş olanlar,
Zəhrdən mey içib soldan mənəm, mən!

Gün oldu halımı xoş eylədilər,
Könlümün evində nuş eylədilər,
Yuvası dağılmış quş eylədilər,
Gözləri qan yaşla dolan mənəm, mən!

Anadan olandan gözəl çağlıyam,
Sinəm üstü düyünlüyəm, dağlıyam!
Adım Sabit, Mehdixan oğluyam,
Fələyin əlindən nalan mənəm, mən!

Sözlər qurtaran Əsəd xan “sən Mehdixanın oğlusan!” deyə Sabitin üzündən öpüb apardı öz alaçığına. “Bala, o kişinin mənim boynumda çox haqqı var” dedi. Namaz vaxtı oldu, hamı durdu namaza. Sabitin gözü Məhcusa düşdükdə qibləni itirib tərsə durdu. Əsəd xan dedi:

– Bala, qiblə bu yandı!

Sabit üz tutub Əsəd xana dedi:

Əsəd xan, nəzər sal, bir diqqət etylə!

Soruşma qibləni, qiblə belədi!

Xəncər alıb namərd bağrını teylə!

Soruşma qibləni, qiblə belədi!

Əsəd xan özü də şəkk eyləyib qızına dedi:

– Bala, bu yanda otur!

Özü də çöndü Sabit duran yerə. Sabit yenə dönüb durdu Məhcusa sarı. Əsəd xan dedi:

– Bala, bə dedin qiblə bu yandı axı, bə niyə yerini dəyişdin?

Sabit dedi:

Mənim könlüm yatmayıbdır, oyaqdı,

Həqiqət, mərifət hər ikisi haqdı,

Qibləni soruşsan, qiblə qabaqdı,

Soruşma qibləni, qiblə belədi!

Sabitəm, çox sual eyləmə məndən!

Şikayət eylərəm Allaha səndən,

Məhcus, camalın ayırma təndən!

Soruşma qibləni, qiblə belədi!

Sözləri eşidən Əsəd xan hirsənib səsləndi:

– Dur mal-matahın götür burdan çıx! Yaylağda qalsan verrəm səni öldürərlər.

Sabit durub alaçıqdan çıxanda yavaşca baxdı Məhcuşa,
gördü səssiz, için-için ağlayır. Dözməyib dedi:

Yar, ala gözlərin qurbanı, canım,
Xalların eyləyib divanə məni!
Lalə yanaqlısan, qəmər üzlüsən,
Zülflərin salıbdı zindanə məni!

Bülbül olan ayrı düşməz gülündən,
Kimsə ayrılmasın, doğma elindən,
Məcnunam, dönmərəm Leyli çölündən,
Yar eşqin döndərib Sənanə məni!

Sabit, indi söylə sözün düzünü!
Qənim yoxdur, görüm yarın üzünü,
Qadir Allah beylə yazıb sözünü,
İstə qulluğuna mərdanə məni!

Sabit gəldi satışa gətirdiklərin yığib bir yerdə oturdu.
Əsəd xan Sabitin yanına gəlib dedi:

– Dur burdan get!

– Xan sənə qurban, gəl məni yardan ayırma.

Xan bu sözü eşidən nökrə çağırıb dedi:

– Apar bunun əl-qolun bağla, sal çadırın birinə, gələndən sonra deyərəm buna!

Nökrə Sabiti sürüyə-sürüyə gətirib saldı alaçığa, əl-qolun da bağladı. Sabit əl-qolu bağlı üz tutdu göyə:

Bu can məgər necə olub,
Bir belə dərdi-qəm çəksin!
İllərcə o zalım fələk,
Sitəm üstəm, sitəm çəksin!

Yar niqabın atsa yana,
Şoqu düşər bu cahana,

Tapşıram xurşid xaqana,
Bu aradan qədəm çəksin!

Fələk verdi mənə cəza!
Taleimi yazdı taza!
Sabit deyir küncü qəza,
Mən yazığa qələm çəksin!

Sabitin umudu hər yandan kəsilib mövlası Əlini imdada istədi. Əsəd xan da Məhcuşunan Mirzəni götürüb çıxdı dağa. Güllü-çiçəkli bir yer tapıb oturdu. Məhcuş atasından ayrılıb qəmli-qəmli üz qoydu çəmənlikdə gəzməyə. Bu yandan da Məhcuşun anası Sabitin əl-qolun açıb buraxdı. Sabit yola düşüb Əsəd xanın kəndinin yolunu soruşa-soruşa gəlib bir çobana çatdı:

Başına dolanım, ay çoban qardaş!
Alagözlü, nazlı yardan xəbər ver!
Məni saldı Məcnun kimi çöllərə,
Ala gözlü, nazlı yardan xəbər ver!

– Bala, yarın kimdi?

Səhər-səhər çıxan dan ulduzudu,
Aşıqların söhbətidi, sözüdü,
Adı Məhcuş, Əsəd xanın qızıdı,
Ala gözlü, nazlı yardan xəbər ver!

– Bala, sən kimsən, Məhcuşu axtarırsan?

Mən Sabitəm, başa qara bağlaram!
Sinəm üstün düyünlərəm, dağlaram!
Dəli çaylar kimi dayim çağlaram!
Ala gözlü nazlı yardan xəbər ver!

Çoban dağı görsəlib: “Bax! Əsəd xan qızınan dağdadır” dedi. Sabit çobandan ayrılıb üz qoydu dağa, dağın ətəyində

gördü Məhcuş bir göl qırağında soyunur, daşın dalında gizləndi, Məhcuş girdi suya. Daşın dibindən çıxdı:

Ay suyun sonası, ver bir icazə!

Əyləşibən qulluğunda qalım mən!

Hurusan, pərisən, ya ki qılman,

İzin versən qol boynuna salım mən!

Səsə Məhcuş dönüb gördü Sabitdi. “Buradan get! Atam görsə, ikimizi də öldürər” dedi. Sabit saymayıb sözünün ardın dedi:

Yar deyibən xidmətində qalaram,

Kərəm ölüb atəşinə yanaram

Gecə-gündüz hicrin sazın çalaram!

Öl desən, vallah yolunda ölüm mən!

Sabit eşq əlindən daha neyləsin?

Xəncər alıb qara bağrın peyləsin!

Dili tutmur, beş kəlməni söyləsin!

Qıyma, güllü bağda, gültək solum mən!

Bu anda Mirzə Əsəd xanı yatılı qoyub gəzməyə çıxmışdı ki, gözü sataşdı Sabitinən Məhcuşa. Gəlib yanlarına istədi dillənsin, Sabit yapışdı qolundan: “Ya bizim siğəmizi oxu! Ya səni öldürəcəm”. Mirzə qorxusundan başladı Sabitlə Məhcuşun siğəsin oxusun. O yandan Əsəd xan yuxuda gördü bir üzü işıqlı atlı deyir:

– Əsəd xan, Məhcuş Sabitindi, qoy evlənsinlər!

Əsəd xan yuxudan dik atılıb gördü Mirzə gəlir dahlısca da Sabitinən Məhcuş əl-ələ verib gəlirlər, Mirzəni çağırır dedi:

– Mirzə, bu ikisinin siğəsin oxu! Bir-birlərinə halal olsunlar.

Sabit dedi:

Eşit ərzi-halımı, sənə söyləyim!
İncitmə Mirzəni, sən də Əsəd xan!
Dil cavabı burda əyan eyləyim,
İncitmə Mirzəni, sən də Əsəd xan!

Şeyda bülbül yad bağda susubdur,
Bu yaylaqda badi-sərsər əsibdir,
Mirzə su içində kəbin kəsibdir,
İncitmə Mirzəni, sən də Əsəd xan!

Doğru desən, doğrulardan doğruyam,
Tərən olsa, bu dağlarda ovlayam,
Sabit deyir, Mehdixanın oğluyam,
İncitmə Mirzəni, sən də Əsəd xan!

Əsəd xan gördü siğə oxunub, daha bir söz deməyib, qızın, kürəkənin də götürüb çıxdı yaylağa, qardaşı oğluna da bacısı qızını alıb, hər yandan qonaqların çağırub bəylərin ikisinə qırx gün, qırx gecə toy tutdu.

AŞIQ SƏMƏDLƏ GÜLNİGAR XANIM

Təbriz aşıqlarından birisi Fərzəli oğlu Səməd çarixçı olub. Səməd toya getməyən vaxtları öz tükanında çarixçılığa baxarmış. Ona görə adı Səməd çarixçı olmuşdur. Bir gün İrəvandan xristiyan dinli Azərbaycan şairəsi Gülnigar xanım Təbrizə qonaq gəlmişdi. Gülnigar xanım aşiq sənətinə maraqlı, özü də saz-söz bilən idi. Şəhərə çatan kimi qaravaşdarından birin çağırub dedi:

– Çıx şəhərə axtar, gör, aşıqların yığıncağı haradadır?

Qaravaş çıxdı şəhərə, hər yanı axtarıb arayandan sonra Sahibil-əmr meydanında aşıqların qəhvəxanasın tapıb Gülnigar xanıma verdi. Gülnigar xanım qəhvəxanaya gəlib qəhvəxanaçıdan soruşdu:

– Qardaş, bu Təbriz şəhərində güclü saz-söz sənətkarı kimdi?

– Çarıqçı Aşıq Səməd.

– Ağzında deyirsən çarıqçı, çarıq tikən aşılıqdan nə bilər?

Bu söz qəhvəçiyə toxundu, ona görə şayirdin çağırub yolladı Aşıq Səmədin dalısına. Şayird Səmədin tükanına baş vurub Səmədi tapamayıb qayıtdı qəhvəxanaya. Gülnigar xanım dedi:

– Olsun, ona bir namə yazıb gedirəm, verərsiz ona!

Gülnigar xanım qələm-kağız istəyib yazmağa başladı:

Şairdən, aşırısan, bilmərəm nəsen?

İstəyirəm meydanıma gələsən,

Yana qaçıb məni salma əzaba!

İstəyirəm meydanıma gələsən.

Səndən böyüklərin salmışam bəndə,

Məhəbbət atəşi vardı sinəmdə.

Sənə aşılığın öyrədim mən də,

İstəyirəm meydanıma gələsən.

Şair axtarmaqda vardım intizar,

İstəyirəm aşılıq olsun bərqərar,

İrəvan şəhərim, adım Gülnigar

İstəyirəm meydanıma gələsən.

Naməni büküb verdi qəhvəçiyə, “sabah yenə gələcəm” – deyə oradan çıxdı. Yolda qızlardan biri dedi:

– Xanım, bəlkə o aşıq səndən güclü oldu, onda neyləyəsən?

Gülnigar dedi:

– Hələ mənim kimi bir şair anadan doğulmayıb.

Gülnigar qızlarla tutduqları evə getdi. Bu yandan da Aşiq Səməd, qəhvəxanaya gəldi ki, nahar yesin, qəhvəçi naməni verdi: “bunu bir erməni qızı verdi ki, verim sənə, sabah da gələcək cavabına” dedi. Səməd naməni açıb gördü Gülnigar adlı bir qız bunu meydanına istəyib. Naməni büküb, naharın yeyib çıxdı tükənina sarı. Yolda öz-özünə deyirdi: “Görəsən, Allah, cavandı, yoxsa qoca? Cavan olsa, alaram, qoca olsa, necə?” Özün tükənə yetirib əl qovzadı Allah dərgahına:

Üzümü tutmuşam Haqq dərgahına,

Özün imdad eylə, yaradan, mənə!

Sən yetirsən məzlumların ahına,

Özün imdad eylə, yaradan, mənə!

Aləmə sahibsən, ey pərvərdigar!

Sənin əlindədir küllü-ixtiyar.

Namərd meydanında məni etmə xar!

Özün imdad eylə, yaradan, mənə!

İnsan olan edər insana hörmət,

Təkcə sənsən deyim sahibi-qüdrət,

Yalvarır sənə indi Aşiq Səməd,

Özün imdad eylə, yaradan, mənə!

Tükənı bağlayıb gəldi evinə. Anası Fatma gördü Səməd yaman tutulub, dedi:

– Bala, sənə nə olub belə tutulubsan?

Səməd dedi:

Canım ana, düzün sənə söyləyim,
Bir qız məni meydanına çağırıb.
Gizli sözü sənə əyan eyləyim,
Bir qız məni meydanına çağırıb.

– Bala, o dediyin qız haralıdı, kimdi?
Çoxdandı gözü yolda çəkir intizar,
Mənə kömək etsin tək pərvərdigar.
Özü irəvanlı, adı Gülnigar,
Bir qız məni meydanına istəyib.

Səmədəm, əlimdə sazı çalaram,
Səs-sədamı məclislərə salaram,
Allahdan düz gələ onu alaram,
Bir qız məni meydanına çağırıb.

Ana oğlu özünə yar tapdığından sevinib, şamı gətirdi.
Yedilər-içdilər, yatdılar.

Səhər tezdən Səməd yuxudan durub dəstəmazın alıb,
namazın qılıb Allaha dua etdi:

– “Ey böyük Allah, məni erməni qızının yanında sərməndə eləmə!” Anasından xeyir-dua alıb, saz əlində evdən çıxdı. Qəhvəxanaya çatıb gördü deyişməni eşidən düzülüb qəhvəxananın qabağına. Keçib oturdu. O yandan Gülnigar xanım özünə ziynət verib faytonla gəldi qəhvəxanaya, faytondan düşüb qaz kimi süzə-süzə yönəldi içəri. Qəhvəxana sahibi Səməd ilən Gülnigarı görən kimi bir könüldən min könülə aşiq oldu. Gülnigar Səməd ilə salam-əleykdən sonra qızlardan sazını istədi, qızlar sazı verib bir-birinə dedilər:

– Kaş bu oğlan xanımı bağlayıb ala! Xanım bundan gözəl oğlan daha haradan tapacaq.

Hər iki aşiq əldə saz durdular bir-birinin qabağında.
Gülnigar xanım üz tutdu Səmədə:

– Aşıq, düş qabağa başla!
– Yox xanım, bizlərdə qaydadı, qabaxca qonağa mey-
dan verərlər, sən düş qabağa sözünü soruş!

Gülnigar xanım sazı basıb bağına dedi:

Mənə cavab söylə görüm!
Qorxmadın, meydana gəldin?!
Əlindən alaram sazın,
Qorxmadın, meydana gəldin?

Aşıq Səməd:

Min aşiq da sənintək,
Qorxmaram, meydana gəlləm.
Şairlikdə sən naşısan,
Qorxmaram, meydana gəlləm.

Gülnigar:

Çoxu özün şair bildi,
Vəli el əl çaldı, güldü.
Başında nə qalmaqaldı?
Qorxmadın, meydana gəldin?

Aşıq Səməd:

Aşıqlıqda hədəf gərək,
Qəvvaslarda sədəf gərək,
Mərd oğulda şərəf gərək,
Qorxmaram, meydana gəlləm.

Gülnigar:

Gülnigarı sayma naşı!
Mənəm ustadların başı,
Yaman artırmışam işi,
Qorxmadın, meydana gəldin?

Aşıq Səməd:

Səmədəm, allam sazını,
Day çəkən olmaz nazını.
Gəl uzatma çox sözünü!
Qorxmaram, meydana gəlləm.

Döv (növbə) çatdı ki, Səməd soruşsun. Səməd dedi:

– Xanım, deyişənin hansı bağlasa, saz alarlar. Bax, mənim ayrı şərtim var.

– Aşıq Səməd, şərtini de! Görək nədir?

– Mənim şərtim budu, əgər sən məni bağlasan, öldürməyə haqqın var, yox mən bağlasam, gərək kəlmə şəhadət deyib müsəlman olasan!

Gülnigar qəbul eləyib ağsaqqalların əlilə şərtlər yazıldı.
Səməd üz tutdu Gülnigar xanıma:

Canlar qurban olsun sənə!
Gözlərin qurbanı gözəl.
Könlümü viran etmisən,
Gözlərin qurbanı gözəl.

Gülnigar:

Çox baş atma, cavan aşiq!
Gəlgilən həryan söyləmə!
Səni salaram dolaşıq,
Gəlgilən həryan söyləmə!

Səməd:

Arzum var, yüz il qalasan,
Bülbültək gülə dalasan.
İstərəm mənim olasan,
Gözlərin qurbanı gözəl.

Gülnigar:

Çoxları səntək deyibdir,
Meydanda özün öyübdür,
Hərzə danışma, ayıbdır!
Gəlgilən həryan söyləmə!

Aşıq Səməd:

Eşqində sazı çalaram,
Düzüb dastana salaram,
Qismətim olsan, alaram,
Gözlərin qurbanı gözəl.

Gülnigar:

Hər bağbana bar olmaram,
Alma, heyva, nar olmaram,
Ölləm, sənə yar olmaram,
Gəlgilən həryan söyləmə!

Bu dönə meydanı verdilər Gülnigara. Gülnigar gördü
Səməd əl çəkən deyil, öz-özünə dedi:

– Gəl bundan qıfilbənd soruş, cavab verənməsin.

Bir o baş-bu baş eləyib dedi:

Səndən xəbər alım, Səməd!
Əlif kimdi? Əyan eylə!
Tək nə deməkdir dünyada?
Sözlərində bəyan eylə!

Aşıq Səməd:

Gülnigar, cavab verim,
Əlif Allah söyləyirəm.
Tək Allahdır, yaradanım,
Dilimdə car söyləyirəm.

Gülnigar:

O kimdir, deryada qaldı?
O kimdir, tufana qaldı?
Kim özün çöllərə saldı?
Adın söylə, əyan eylə!

Səməd:

Yunusdu, deryada qaldı,
O Nuhdur, tufana qaldı,
Məcnun özün çölə saldı,
Sənə cavablar deyirəm.

Gülnigar:

Gülnigarı salma oda!
Kimdi, darda çatar dada?
Kim qaldı Turi-Sinada?
Sözlərində izhar eylə!

Səməd:

Aşıq Səməd yanmaz oda,
Xızır darda çatar dada,
Ol Musa Turi-Sinada,
Haqdan mətləb diləyirəm.

Yenə dönə çatdı Aşıq Səmədə, Aşıq Səməd sazını köksü
üstə dəbərdib dedi:

Gəl sənə söyləyim ay gələn şair!
Yirmi yeddi nədi, dur ondan danış!
Yirmi səkkiz verər onlara cavab,
Əlində zülfıqar, mərdandan danış!

Səksən doqquz nədir, doqquza dayaq,
De kimdir, həmişə oyaqdı, oyaq?

İslamda qırx dövrdür, gərəkdir duyaq,
Mehdi sahibi-zaman divandan danış!

Səməd, bəllidir yaradan adı,
Onun əlindədir küllü hər zadı,
Kimlərin dünyada ağzı bal dadır?
Bütün ayəni göz, Qurandan danış!

Sözlər qurtardı, Gülnigar ha çalışdı, bir söz tapıb deyən-mədi. Öz bağlanmağını qəbul edlənib sazını verdi Səmədə. Səməd sazı alıb Gülnigardan istədi söz verdiyi kimi kəlmeyi-şəhadətin deyib müsəlman olsun. Gülnigar da kəlmeyi-şəhadətin deyib müsəlman oldu. Səməd Gülnigar xanım ilə evlənib Allah da onlara bir oğlan, bir qız verdi. Xoş günlər sürüb Təbrizdə yaşadılar.

AŞIQ VƏLİ İLƏ SƏNƏM XANIM

Tovuz mahalından Vəli adlı biri aşığığa başlayır. Az bir zamanda ad-sanı hər yana yayılıb Qarabağda Sənəm xanımın qulağına çatır. Bir gün Sənəm qaravaşların birin çağırır “get ağıllı-başlı bir çapar tap gətir!” deyir. Qaravaş bir çapar tapıb gətirir. Çapar xanımın yanına gəlir deyir:

– Xanım, mənim işim namə aparmaqdı, ayrı işin olsa, məndən vaz keç!

– Elə mən də sənə namə verəcəm, de görüm savadın var?

– Bəli xanım.

– Otur, mən deyim, sən də yaz!

Çapar əldə qələm gözləyir görə Sənəm xanım nə deyəcək.

Sənəm xanım başladı:

Aşıq Vəli, al naməni!
Cürətin var, meydana gəl!
Ya şairlik adın götür,
Yadakı mərdi-mərdana gəl!

Mənzilim çox olub uzaq,
Bədəninə dəysin sazaq,
Öz məkanım, bil Qarabağ,
Orda adil divana gəl!

Gecələrin ulduzuyam,
Aşıq söhbəti sazıyam,
Sənəm Məhəmməd qızıyam
Durmağınan dövrəyə gəl!

Sözlər qurtarıb, Sənəm xanım çapara dedi:

– Bu naməni apar, Tovuzda ver Aşıq Vəliyə!

Çapar naməni götürüb yola düşdü, neçə gündən sonra
Tovuza çatıb naməni verdi Vəliyə. Aşıq Vəli naməni oxuyub
cavabını yazdı:

Namən yetişdi əlimdə,
Dövr edib meydana gəldim.
Həm aşığam, həm də şair,
Mən mərdi-mərdana gəldim.

Məni tanıyır əhali,
Məndən çox etmə suvalı!
Mahalım Tovuz mahalı,
Sığındım sübhəyə gəldim.

Köməyimdir mövla Əli,
Darda qalsam, dada gəli,

Öz adımdır Aşıq Vəli,
Səntək dövr əfşana gəldim.

Çapar namənin cavabın alıb Qarabağa sarı yola düşdü,
Sənəm xanımın evinə çatıb naməni verdi. Sənəm xanım yol
gözləməkdə, Aşıq Vəli də anasından icazə alıb Qarabağa sarı
yola düşdü. Neçə gündən sonra Qarabağa çatıb Sənəm xanımın
evin soruşub tapdı. Qapını çaldı, qaravaşların biri qapını açdı.

– Kimsiz? Kiminən işiz var?

– Mən Aşıq Vəliyəm, Sənəm xanımnan işim var.

– Dayanın, xanımdan icazə alım!

Qaravaş qayıdıb evə Sənəm xanıma Aşıq Vəlinin gəl-
məsin dedi.

– Yol ver, gəlsin içəriyə!

Qaravaş Aşıq Vəlini keçirdib içəri apardı xanımın yanı-
na. Xoş-beşdən sonra Aşıq Vəli dedi:

– Xanım, dur deyişməni başlayaq!

Sənəm xanım adam yolladı, şəhərdə car düşdü, hamı yı-
ğıldı meydana. Sənəmnən Aşıq Vəli girdilər meydana. Qa-
baqca Sənəm xanım başladı:

Ağıldan kəm, dildən çaşqın bipəmər,
Nə fikir edib bu meydana gəlmisən?
Bağlaram qolunu, allam sazını,
Bu sevdada çox rəbana gəlmisən.

Aşıq Vəli:

Tovuzdan eşidib Sənəm sədasın,
Can demə ki, can almağa gəlmişəm.
Səndə yoxdur aşıqlığın siması,
Aşıqlardan san almağa gəlmişəm.

Sənəm:

Sındıraram qanadın, sındıraram belin,
Elə sual verərəm, lal olar dilin,
Mən sərrafam, vardı ləlin, gövhərin?
Ya ki burda sən zindana gəlmişən?

Aşıq Vəli:

Aşıqlıq elmindən nədir pərkərin?
Gətir, tök bazara ləlin, gövhərin!
Əbcəd hesabından vardır xəbərin?
Şahaniyam, şən almağa gəlmişəm.

Sənəm:

Mən Sənəmin tayı yoxdu dünyada,
Tamam mahallara salmışam sada.
Aşıq Vəli, salma məni irada!
Döndərərəm bağrını qana, gəlmişən.

Aşıq Vəli:

Tovuz mahalında mən də Vəliyəm,
Aşıqlıq elmindən yaxşı halıyam,
Anlayanın nökrüyəm, quluyam,
Anlamazdan can almağa gəlmişəm.

Sözlər başa çatıb ikinci meydanda qıfılənd soruşmağa
başladı:

Gəl sənə söyləyim, ay Aşıq Vəli,
Nə gündə dünyanın tərhı töküldü?
Kim qoydu binasın, kim səpdi dənin?
Kim suvardı suyun, mərzı çəkildi?

Aşıq Vəli:

Al cavabın deyim, ay Sənəm xanım!
Şənbədə dünyanın tərhı təküldü.
Adəm Səfiyulla Cəbrayıl Əmin,
Suyunu suvardı, mərzı çəkildi.

Sənəm:

Kimdi, atasına danışdı yalan?
Kim idi, quyuda daş üstə qalan?
Kim idi, Cəmşidi təxt üstən salan?
Kimdi, haqq söylədi, dara çəkildi?

Aşıq Vəli:

Yaqub övladları danışdı yalan,
Yusifdi, quyuda daş üstə qalan,
Əlidi Cəmşidi təxt üstən salan,
Mənsurdur haq üstə dara çəkildi.

Sənəm:

Sənəm deyir, nədir dövrəm alıbdır?
Kim idi eşq odun sana salıbdır?
Kimdir, əsasın Nilə çalıbdır?
Onda dərya varə-varə çəkildi.

Aşıq Vəli:

Vəli deyir, düşməni dövrəm alıbdır,
Züleyxa eşq odun cana salıbdır,
Musa əsasın Nilə çalıbdır,
Onda dərya varə-varə çəkildi.

Hamı Aşıq Vəliyə “var ol” deyib dönə çatdı Vəliyə.
Aşıq Vəli meydanı o baş-bu baş eyləyib üzün tutdu Sənəm
xanıma:

Təcnis hərfin xiridara yetirən,
Dərk eylər sinədə saqalı tez-tez.
Tərən sığar, cəyənəq çalar, qan eylər,
Sər da şikarını sağılı tez-tez.

Dodaqdəyməz deyəndə Sənəmin dili lal oldu. Aşıq Vəli
sözünün ardın tutdu:

“Hey” reynin dadıdı, reyn də nə dadı?
Nahaq ləzzət dahanlarda nə dadı?
Nəkəslərin qəhr içində nə adı?
Çağır sidqi dildə sağ qalı tez-tez!

Aşıq Vəli nar sinədə nə qala,
Atəş “sin”də, şəcər canda nə qala,
Eşq içində aşıq sirri nə qala,
Şiri-yəzdan gəlsə sağılı tez-tez.

Sənəm xanım sözlərin cavabın verənməyib bağlandı.
Aşıq Vəli sazın çiyinə salıb yola düşdü ki, getsin, Sənəm
ağladı. Aşıq Vəli Sənəmdən niyə ağladığını soruşanda, dedi:

Day təsnə çəkməyin zamanı gəldi,
İşvə ara, qəmzə ara, naz ara!
Gözəllərdə daimi qəmzə görünür,
Gülşəndə gəz, bağçada ol, yaz ara!

Aşıq Vəli:

Eşq dəryasına dalan ay aşıq!
Narın çalxan göldə quba qaz ara!
Güllü-bağçalarda xublar içində,
Nəcib axtar, nazik tanı, naz ara!

Sənəm:

İgidlər şahısan ay gözü xumar!
Yandırıb yaxırsan məni aşıkar!
Qəmə qərq olmağda de görüm nə var?
İşvə ara, qəməzə ara, saz ara!

Aşıq Vəli:

Çoxları müştəqda ağ üzdə xala,
Yar gərəkdi yardan bir ilqar ala,
İnanmı rambu gözəllik day sola,
Dərdim çoxdur, dinmirəm az ara!

Sənəm:

Gövhər xiridarı bir qəvvas ola,
Könül qəm çəkməkdə sərəfraz ola,
İstəsən dünyada dərdin az ola,
Gəl, al bu Sənəmi dərdi az ola!

Aşıq Vəli:

Dərdli Vəli kimi ah çəkmə dildən!
Rəngin artıq olub lalədən, güldən,
Bir cavab gözlürdüm ağızdan, dildən,
Şirin kama yetişsə xoş muraz ara!

Belə olanda Aşıq Vəli Sənəm xanım ilə evlənib Tovuzda
yeddi gün, yeddi gecə toy eləyib şən yaşadılar.

DOLLU MUSTAFA İLƏ ŞAİR AĞACAN

Urmu yaxınlığında olan Dol mahalında yaşayan Aşıq Mustafa bir gün oğlu Məhəmmədlə sazın götürüb Türkiyəyə sarı yola düşdü. İstanbul şəhərində aşıqların yığıncağına girib oturdu dincəlməyə. Aşıqlara qulaq asmağa gələn bəylərdən biri aşıqdan soruşdu:

- Aşıq, hardan gəlirsən?
- Urmudan gəlirəm.
- Qorxmursan səni bağlayıb sazını əlindən alallar?
- Burda bir aşıq görmürəm ki, mənim sazımı ala bilə.

Orda olan bəylər gördülər pis oldu, bir nəfər tapıb yol-ladılar şair Ağacanın dahlısıca: “Urmudan bir aşıq meydan açıb, gəlib onu bağlasan, yaxşı ənamın var”. Şair Ağacanı ta-pıb gətirdilər. Aşıq Mustafanı nişan verib dedilər:

- Onu bağlasan, nə istəsən verərik.

Şair Ağacan dedi:

- Yaxşı, car çəkin sabah dəyişək.

Car çəkildi ki, “sabah İstanbul meydanında şair Ağacanla urmulu Aşıq Mustafanın dəyişməsi var”.

Gecə oldu, hərə öz mənzilinə getdi. Səhər tezdən hamı yığıldı meydana. Aşıq Mustafa bir yandan, şair Ağacan o biri yandan girdilər meydana. Şair qabağa düşüb soruşdu:

Şair Ağacan:

Saz götürüb meydan açan, ay aşıq!
Mənim meydanıma nə olan gələr.
Alaram sazını, qalarsan üryan,
Tamam sözlərinə zər olan gələr.

Aşıq Mustafa:

Mən Azərbaycandan yola düşmüşəm,
Xırıdarsan, xalis zərəm, gəlmişəm.

Seçmişəm gövhəri, gər başın çıxsə,
Şahinlərə balupərəm, gəlmişəm.

Şair Ağacan:

Səni sallam “divan”, “təcnis” cənginə,
Çatanmazsan mən şairin dəginə.
Sən neylərsən dəryalar nəhənginə?
Mənim məslisimə sər olan gələr.

Aşıq Mustafa:

Saymaram olsan şairlər başı,
Məni görənlərin xəyalı çaşı,
Gəl qaç bu meydandan, naşısan, naşı,
Meydanıva bil ki sərəm, gəlmişəm.

Şair Ağacan:

Ağacan da səni salar dərinə,
Oyunlar açacaq sənin sərinə,
Sözlə qılinc vuraram balupərinə,
Namusla qəyrəti, ar olan gələr.

Aşıq Mustafa:

Mustafa salandı xalığı yada,
Gedərsən əlimdən hara imdada?
Eylərəm dərdini həddən ziyada,
Varımdır namusum, arım gəlmişəm.

Birinci meydan başa çatdı, dedilər:

– Bu dönə Mustafa qabağa düşsün!

Mustafa sazın bağrına basıb soruşdu:

Bir gün səfər etdim Azər elinə,
Necə gəzdim mən də mahalı bir-bir!

Eylədibən çox çəkdim əzab!
Ellər məni çağırırlar qulluğa,
Çün məni tanıdı əhali bir-bir.
Mən oldum kəbab,
Bağladım kitab.

Ağacan gördü Mustafa zəncirləmə soruşur, o da zəncirləmə ilə cavab verdi:

Mən də səfər etdim Azəristana,
Ellərini gördüm həyalı bir-bir.
Verərəm cavab, alaram sərhəşab,
Elləri dolannam mərdi-mərdana,
Eyləmərəm əslən xəyalı bir-bir.
Gəzərəm üqab,
Misli bir səhab.

Aşıq Mustafa:

Kitab bağlayıban dastan eylədim,
Gözəllər seyrində məstan eylədim,
Qura qalan yeri bostan eylədim,
Sildim ürəklərdən məlalı bir-bir.
Altımda üqab,
Misli bir şəhab.

Şair Ağacan:

Misli bir səhabam, yandırır yaxan,
Namərdin canına şimçəktək çaxan,
Mərdin qabağında su olub axan,
Namərdə vermərəm macalı bir-bir.
Eylərəm səvab,
Çəkmərəm əzab.

Aşıq Mustafa:

Şəhab olub bir gözələ yıxıldım,
Əldə qızıl kimi ələ taxıldım,
Dollu Mustafayam seyrana çıxdım,
Sözlərim ellərdə bahalı, bir-bir,
Eylədim sıvab,
Tez verdim cavab.

Şair Ağacan:

Şair Ağacanı gəl sayma naşı!
Mənəm şairlərin bil şair başı!
Aləm üzük olsa, mənəm ləl qaşı,
Elləri dolannam həyalı bir-bir.
Üzümdə niqab,
Verərəm cavab.

İkinci meydan da qurtardı, sözü verdilər şair Ağacana.

Şair Ağacan:

Bir pəhləvan qalasını yeridir,
Nədən tikilibdir bir qalası onun?
Gəzə-gəzə bir bağçaya tuş oldum,
Heç solmaz çiçəyi, lalası onun.

Aşıq Mustafa:

Tosbağadır, qalasını yeridir,
Sümükdən tikilib qalası onun.
O bağça-bağ deyim, behişt bağıdır,
Heç solmaz çiçəyi, lalası onun.

Şair Ağacan:

Hansı qala bir zərbədə dağıldı?
O, kim idi, həqiqətə bağlıdı?

O nədir ki, anasından doğuldu?
Niyə doğmaz, olmaz balası onun.

Aşıq Mustafa:

O, Xeybərdi, bir zərbədə dağıldı,
O, Əlidir, həqiqətə bağlıdı,
O, qatırdı, anasından doğuldu,
O doğmaz, olmaz balası onun.

Şair Ağacan:

Ağacan oxusun sənə beyit
Harada göründü doxsan min meyt,
Doxsan min biyaban, doxsan min seyid,
Nə səbəbdən yoxdu mövlası onun?

Aşıq Mustafa:

Mustafa oxusun sənə bir beyit,
Çəməngahda gördüm doxsan min meyt,
Hər doxsan mini olubdur şəhid,
O səbəbdən yoxdur mövlası onun.

Dördüncü meydan verildi Aşıq Mustafaya.

Aşıq Mustafa:

O, kim idi, getdi cənnət bağına,
Kimlər ona söylə, dastan dedilər?
Di kim idi, kimə səcdə qılmadı?
Düşdü yerə, ona üsyan dedilər?

Şair Ağacan:

Həzrəti Adəm getdi cənnət bağına,
Hurilər, pərilər dastan dedilər.
Mələk Tavus ona səcdə qılmadı,
Düşdü yerə ona üsyan dedilər.

Aşıq Mustafa:

O, kim idi, tutub atdılar nara?
Kim qolundan tutub atdı kənara?
Kim idi, ölümə eylədi çara?
Ölənlər dirilməz, mehman dedilər.

Şair Ağacan:

İbrahim Xəlili atdılar nara,
Əlidir, tutuban atdı kənara.
Loğmandır, ölümə eylədi çara,
Ölən day dirilməz, mehman dedilər.

Aşıq Mustafa:

Mustafa da bu hesaba yetişdi,
Di kimdir, yeddi il zindana düşdü?
Gözəllik şərbətin harada içdi?
Kimə səda gəldi, sultan dedilər?

Şair Ağacan:

Ağacan da bu hesaba yetişdi,
Yusifdi, yeddi il zindana düşdü.
Züleyxa əlindən o şərbət içdi,
Axırda Misridə sultan dedilər.

Beşinci meydanı verdilər Ağacana, bəylərin biri Ağacanı çağırır dedi:

– Bu dönə bir söz soruş ki, cavabı olmasın!

Şair bir fikrə gedib dedi:

Bir səhrada on beş qazı oturmuş,
Onların təxt üstə bir qərarı var.
Hərəsində doxsan iki əl gördüm,
Cəsəd bir gərdən uç, bir də səri var.

Doxsan min şəxsidi, doxsan min seyid,
Doxsan min biyaban, doxsan min meyt,
Doxsan min də gördüm orada şəhid,
Doxsan min şəhidin bir məzarı ver.

Ağacan oxusun sənə bin ayə,
Məhəmməd nə gündə gəldi dünaya?
Əli əli harada düşüb sövdaya?
Di onlar kimdir ki, simuzəri var?

Bu sözlər, cavab tapa biləməyən Aşıq Mustafa bağlanıb
sazını verdi şair Ağacana.

AŞIQ BƏHMƏNLƏ HUMAY XANIM

Günlərin birində Aşıq Bəhmən Göyçə mahalının Gəncə şəhərində bir toy eləyir. Onun gözəl çalıb oxuması Gəncədə hamının xoşuna gəlir. Bu toydan sonra Aşıq Bəhmənin öyü (tərif) hər yana yayılıb, Şirvanda Humay xanımın qulağına çatır. Humay xanım özü bilgili bir şair olduğu üçün ad açmışdı, ona görə də bütün aşıqlarla düşmən olub, onlarla dəyişib bağladığı aşığı öldürdü.

Bir gün Humay xanım bir çapar tapıb dedi:

– Gündə neçə alarsan, səni yollayam Göyçə mahalına?

Çapar bir tümənə işləsəydi Humay xanım iki tümən pul, bir yaxşı at verib dedi:

– Dayan namə yazım, apar yetir Gəncə şəhərində Aşıq Bəhmənə!

Humay xanım qələm, kağız götürüb Aşıq Bəhmənə belə bir namə yazdı:

Məndən salam olsun Aşıq Bəhmənə,
Əgər hünərin var, bizim elə gəl!
Naməni görəndə qaçma bir yana,
Əlbət sən bir gün keçərsən ələ, gəl!

Çapar dedi:

- Xanım, yaxşı yazmadın.
- Sənin də şeirdən başın çıxar?
- Hələ bəlli deyil, naməni alanda qaçacaq ya yox? Sən indidən deyirsən “Qaçsan keçəcəksən ələ, sən”.

– Sənin başın çıxmaz, qulaq as ikincinə!

Namə çatsa, əgər mərd oğlu mərdə,
Alanda naməni qalmaz o yerdə.
Neçəsin salmışam bilinməz dərdə,
Əgər gəlsən, sən bu başdan belə gəl!

Çapar dedi:

- Hə, bu yaxşı iş oldu, belə yazsan, gələr.

Humay xanım dedi:

- Qulaq as, son bəndinə:

Yalandan mahala salmaginan hay!
Şairlikdə daha gəlməz mənə tay.
Bizim Şirvan eli, öz adım Humay,
Əgər bülbül olsan bizim gülə gəl!

Çapar gülümsədi. Humay xanım dedi:

- Nəyə güldün?
- Son bəndi yaxşı dedin “Bülbül olsan bizim gülə gəl!”

Humay xanım naməni möhürləyib dedi:

- Aşıq Bəhməni tap, naməni ver, cavabın da al gətir!

Çapar atlanıb neçə gün yol gedəndən sonra çatdı Gəncə şəhərinə. Öz-özünə dedi:

- Aşıqlar qəhvəxanalarda olarlar. Yaxşıdı gedim qəhvəxanalardan soruşum.

Bir neçə qəhvəxanadan soruşub birində dedilər: “Aşıq Bəhmən burda olar, bir az gözləsən gələr”. Çapar oturub bir çay içib dincəldi. Bir az sonra dedilər: “O guya əlində saz gələn Aşıq Bəhməndi”. Çapar yönəlib Aşıq Bəhmənə sarı dedi:

– Qardaş, Aşıq Bəhmənsən sən?

– Hə mənəm.

– Göyçə mahalından?

– Hə.

Naməni verdi aşığa. Aşıq naməni oxuyub pozuldu, sonra güldü.

Çapar dedi:

– Niyə pozuldun? Niyə güldün?

– Buna görə pozuldum, bir arvad mənə namə yazıb. Sevinməyim də ondandır. Gedib bağlasam, onu alacağam.

Çapar dedi:

– Namənin cavabın yaz, mən gedim, sonra toy fikrin elərsən!

Aşıq Bəhmən sazı köynəyindən çıxardıb zilini zil, bəmini isə bəm köhləyib dedi:

– Çapar, mən deyim, sən də yaz!

Aldım salamını namə göndərəm,

Allah qoysa, sizin elə gəlirəm.

Sədanı eşidib düşdüm yola,

Mən bülbüləm, səntək gülə gəlirəm.

Çapar dedi:

– Bəh-bəh, onun cavabın elə bu yaza bilərdi.

Aşıq dedi:

– Qulaq as!

Göyçədən gəlirəm mən sizin yerə,

Maya gərdən çəksə, nə eylər nəre?

Dolaram mahalları bir-birə,
Düşdüm yola indi, hələ gəlirəm.

Heç kimə vermərəm meydanda aman,
Sərrafam, seçərəm mən yaxşı-yaman,
Özüm göyçəliyəm, adımdır Bəhmən,
Yük bağlayıb düşüb yola gəlirəm.

Namənin başın bağlayıb verdi çapara, dedi:

– Sən get! Mən də gəlirəm, əlimdə toyum var!

Çapar naməni alıb dağları, yolları aşıb neçə gündən sonra Humay xanımgilə çatıb naməni verdi Humay xanıma. Humay xanım yol gözləməkdə, Bəhmən toylarda xoş keçirir. Günlər gəlib ötdü, orucluq ayı yaxınlaşdı. Bir gün Bəhmən oturub namələrin tökdü qabağına görsün kimin toyun eləyib, kiminki qalır? Namələrin içində gözü sataşdı Humay xanımın yazısına. Namənin üstündən bir ay keçir. Durub sazı salıb çiyinə, atlanıb ata, Şirvana sarı yollandı. Dağlardan, dərələrdən aşıb yolları keçdi. Doğma yurdundan uzaqlaşan Aşıq dönüb geridə qalan Göyçə dağlarına baxarkən kövrəldi: “Görəsən, bir də bu yerləri görə biləcəm, ya yox?” Gündüzlər yol gedib, gecələr dincəldi, neçə gündən sonra Şirvan şəhərinə çatdı. Humay xanımın evin soruşub yollandı onlara sarı. Bir nəfər bunun qabağın kəsib dedi:

– Qardaş, aşıqsan?

– Bəli.

– Niyə gəlibsən?

– Gəlmişəm Humay xanımnan deyişəm.

– Oğul, qayıt get.

– Əmi niyə?

– O, bağladığı kəsi öldürddürür, sən cavansan, səni də bağlayıb öldürddürər.

– Olsun. İnsan ilqarının üstündə ölsə də yaxşıdı.

Bəhmən kişidən ayrılıb yönəldi Humay xanımın evinə. Qapını çaldı, kəniz qapını açıb gördü əlində saz bir aşıqdır.

Soruşdu:

– Aşıq kimsiz?

– Mən Göyçəli Aşıq Bəhmənəm, Humay xanım istəyib, gəlmişəm.

– Yaxşı, dayanın gəlim – deyə kəniz qayıtdı evə. Xanım namə yazdığımız aşıqdı.

– De gəlsin içəriyə!

Kəniz qayıtdı qapıya sarı “Aşıq, buyur evə”.

Aşıq Bəhmən keçib içəri gördü böyük gül-çiçəkli bir həyətdi. Humay xanım gözəl bir hovuzun qırağında oturub, bir yanda samavar qaynayır, bir yanda qaravaşlar şənlikdədirlər. Humay xanım görən kimi ayağa qalxıb “Xoş gəldiz, Aşıq” dedi. Bəhmən yönəlib Humay xanımın yaxınlığında oturub dedi:

– Ay qız, deynən şəhərdə car çəksinlər, meydanı da hazırlasınlar, sabah deyişmə başlanacaq.

Şəhərdə car çəkildi. Deyişməni hamı bildi. Gecə ötüb səhər oldu. Meydan sulandı. Deyişməni yazmaq üçün mirzələr düzüldü. Şəhərdə yaşayanlar gəlib meydanı çevrələdi. Aşıq Bəhmən keçib meydanın baş ucunda tək oturdu, özü də necə kədərlidir. O yandan Humay xanım qızlarla birlikdə gəldi Bəhmənin yanına. Bəhmən yerindən qalxıb “Xoş gördük” dedi. Humay xanım cavab verib üzün tutdu meydandakılara :

– Ay bura yığışanlar, mən namə yazıb Aşıq Bəhməni deyişməyə çağırıbmışdım. İndi görürsüz, budur, gəlib! Biz deyişəcəyik, qəzavatı siz edəcəksiz.

İki aşıq girib meydana, mirzələr əldə qələm gözləyirlər söz başlasın. Öncə Humay xanım dedi:

– Aşıq Bəhmən, eşit!

Özünə güvəndin, yoxsa qanmadın?
Vardır bir əlamət səndə, gəlibsən.
Soruşdun, de sənə nə dedi ellər?
Bu yolları neçə gündə gəlibsən?

Aşıq Bəhmən:

Allahı bir bilib buraya gəldim,
Vardır çox hünərim, mən də gəlmişəm
Adını soruşub yükünü bildim,
Bar bağlayıb mən on gündə gəlmişəm.

Humay xanım:

Özündən çox demə, mən də şairəm,
Hər bir yana sözlərimi yayıram,
Necəsən ki, çəkəm çənən ayıram?
Şahmartək çalaram, nəyə gəlibsən?!

Aşıq Bəhmən dedi:

– Xanım, dava eləmirik ki, mənim əngimi çıxardasan?
Bu söz meydanıdı, sözü deyirsən, cavabını eşit!
Çox şairəm demə, səni ataram!
Matah edib, karvanlara qataram,
Səmalarda gəzən, uçan qartalam,
Əlimdə tur, kəmənd ilə gəlmişəm.

Humay xanım bir o başa gedib, bir bu başa gəlib dedi:

Əhəstədən danış, çıxma göylərə!
Yüz min tülkü neylər, söylə sən, şirə?
Söz ilə meydanda vuraram yerə,
Humay salıb səni fəndə, gəlibsən.

Aşıq Bəhmən:

Bir mürdə görürəm mən səni yerdə,
Sən ki bir cücəsən, nə işin şeirdə?
Mən səni salaram bilinməz dərdə,
Bəhməni sal görüm fəndə, gəlmişəm!

Birinci məclis qurtardı. Qız dedi:

– Dincələk, səhər yenə deyışərik.

Aşıq Bəhmən dedi:

– Yox, xanım, dincəlmək vaxtı deyil. Sən çağırıbsan, mən də gəlmişəm. Sözünü qurtar.

Qız öz-özünə dedi: “Gəl bundan müəmma soruş, cavab verməsin”. Başladı:

Məndən salam olsun Aşıq Bəhmənə
Necə quşdur, dövr eyləyir havada?
Pərvazlanar gah havada, zəmində,
Gahdan abdal olar, gəzər yuvada.

Hamı öz-özünə dedi: Bunun suvalına heç kim cavab verənməyib. Bu aşıq da girəkəcək”. Bəhmən sazını köksü üstünə alıb dedi:

Al cavabın deyim, ay Humay xanım,
Könül quşu dövr eyləyər havada.
Pərvazlanar gah havada, zəmində,
Könül bir qəfəsdi qalıb yuvada.

Mirzələr dedi:

– Düzdür.

Humay xanım dedi:

– Bunun da cavabın ver!

Alışıb pünhandə gözəgörünməz,
Qəst eyləsə bu dünyanı ərinməz
Gah xəstədi, gahı sağdı, sürünməz,
Haqqa doğru rəbanı var duada.

Aşıq Bəhmən:

Dil əyləşib pünhan gözə görünməz,
Arasa cahanı heç də ərinməz
Şad olasan, qəm çəkəsən, o gülməz
Mömün bir kəs hər bir zaman duada.

Humay xanım:

Gah yaxşı oluram, gahdan da yaman,
Gahdan lüt füvərdir, gahı peşiman,
Cəsədim alışırsın oda, hər zaman,
Humaya ağ olan qalar piyada.

Aşıq Bəhmən:

Gahı zaman şadam, gahı məlulam,
Qərib, qüribət eldə necə zəliləm.
Şahı Mərdan, yetiş dada, əliləm,
Bəhmən də, inşallah, qalmaz piyada!

Sözlər qurtardı, qız gördü meydan Bəhmənindi, dedi:

– Bu gün bəsdir, qalsın sabaha!

Bəhmən dedi:

– Yox, xanım, indi desək yaxşıdı!

Növbət Bəhmənin idi. Bəhmən sazını köhləyib dedi:

Nə ilən bilərdin söz hesabını?
O, nədir ki, aləm tutmaz cahana?
O, nədir ki, mən görmüşəm ha bunu,
Həm istidi, həm sərindi dahana?

Humay cavab verənmədi. Aşıq Bəhmən sazı basıb bağ-
rına dedi:

Haradan su içər əlimdəki sazım?
Nə ilə ucalır mənim avazım?
Bəhmənəm, varımdı nəzir-niyazım,
Ayrılmayırsəndən sözüm mahana.

Qız yenə cavab verənmədi. Hamı meydandakılar Bəhmənə “sağ ol!” dedilər. Aşıq Bəhmən Humay xanımı dəyişməkdə bağlayıb qabaqcadan dediyinə görə Humay xanımdan elçilik etdi. Humay xanım da “hə” deyib iki aşıq evləndilər.

Toylarını tutub ikisi birgə qayıddılar Göyçə mahalına. Onlar şən yaşadılar, sizlər də şən yaşayın.

AŞIQ ƏLƏSGƏRLƏ ZƏRİŞ XANIM

Günlərin birində Aşıq Ələsgər yoldaşı Həsənlə çıxmışdı gəzməyə. Həsən dedi:

– Ələsgər, bura kimi gəlmişik, gəl gedək Qılışlı kəndinə, mənim orda bir siğə qardaşım var, onu da görək!

Ələsgər qəbul eləyib, bunlar döndülər Qılışlı kəndinə. Kəndin üstündə bulaq başında kənd qızlarından yığılmışdılar su doldursunlar. Ələsgərin gözü qızların arasında göyçək bir qıza sataşdıqda bir könüldən min könülə onu sevdi. Axı Ələsgər Səhnəbanu xanımdan sonra təkcə sevdiyi qız elə bu bulaq başındakı idi. Qızlardan birisi Ələsgərə dedi:

– Ay aşıq qardaş, bizə bir tərif deyəsən!

Ələsgər dedi:

– Gözüm üstə.

Sazı köynəyindən çıxardıb başladı:

Axşam-sabah, çeşmə, sənin başına!

Bilirsənmi neçə canlar dolanır?

Bülbül buxaq, lalə yanaq, ay qabaq,

Şahmar zülflü, pərişanlar dolanır.

Afərin xudanın haqq sayına,

Camalları bənzər bayram ayına,

Belə gözəllərin xaki-pakına
Mənim kimi çox qurbanlar dolanır.

Gördüm gözəlliyin bizə bildirir,
Qaş oynadar, xəstə könlüm güldürür,
İşvə ilə, nazınan adam öldürür!
Qəməsində, nəhaq qanlar dolanır.

Məni qoca gördü, ürpəndi açdı,
Ala gözlərinə gözüm sataşdı,
Huş başımdan getdi, xəyalım çaşdı,
Murguruhum asımanlar dolanır.

Adım Ələsgərdir, Göyçə mahalım,
Dolanım başına, mən dərdin alım,
Hüsnün şöləsinə xəstə xəyalım,
Pərvanələr, şəmistanlar dolanır.

Ələsgər sözün qurtarıb Həsənə dedi:

– Bu qızlardan soruş, gör o guzə dolduran qız kimin qızıdı?

Həsən gördü Ələsgər öz siğa qardaşı İbrahimin qızı Zərişi deyir, Ələsgərə dedi:

– Mən onu tanıyıram, indi gedərik evlərinə, atasınnan tanış olarsan!

Həsən Ələsgərlə gəldi İbrahim kişinin qapısını çaldı. İbrahim kişi çıxıb gördü qardaşlığı Həsən, bir də bir aşıqdır. “Xoş gəldiz, gəlin içəriyə!” deyə yol verdi. Bunlar oturmuşdu, Həsən İbrahim kişiye Ələsgərin onun qızı Zərişi sevdiyini dedi. İbrahim kişi də razı olub dedi:

– Təzə il qabaxdadır, gələrsiz qohum olluq!

Bu anda Zəriş xanım qapıdan içəri girib “xoş gəldiz” deyə oturdu. İbrahim kişi dedi:

– Aşıq, hələ bir ağız bir üçün oxu, eynimiz açılsın!
Ələsgər sazın köhləyib oxumağa başladı:

Bir gözəl gördüm bu gün Yusifi-Kənandan betər,
Gül yanaqdı, ayna qabaq, huri-qılmandan betər,
Gözlər görüb gül camalın, bağrım olub qandan betər!
Dərdlilərə dərman edər həkimi-loqmandan betər.

Ay gözəlim mürüvvət eylə, oduna alışıdı Kərəm!
Səhralarda Məcnun kimi “Leyli” deyib ah çəkərim!
Şirinin Fərhadı kimi sahibi-səngi daşərəm,
Həsrətindən ölmüşəm mən o Şeyxi-Sənandan betər!

Görmədim mən birin belə, gözəllər şahı, müxtəsər,
Bircə görüb ayrı düşən çox çəkər ahı, müxtəsər,
Gül camalı xəcil eylər, şəms ilə mahı, müxtəsər,
Ay qabağın nur şöləsi, mehri-dirəxşandan betər.

Aşıq Ələsgərə “sağ ol” dedilər. Ələsgərin gözləri Zərişin yanağındakı cüt xalına düşdükdə dözənməyib birində oxudu:

Gözəl, sənə məlum olsun,
Alışmışam, yanıram mən!
Ala gözlər süzüləndə,
Canımdan usanıra mən!

Hansı dağın maralısan?
Hayıf bizdən aralısan!
Sən də yardan yaralısan!
Duruşundan qanıram mən.

Mənim adım Ələsgərdir,
Dərdim dillərdə əzbərdi,
Xalları dürrü gövhərdir
Sərrafıyam tanıram mən.

Ələsgərin oxumağı kənd əhlinin qulağına çatıb, hamı
yığıldı İbrahim kişinin evinə. Ələsgərdən istədilər onlara bir
həqiqətnamə oxusun. Ələsgər saza mizrab endirib oxudu:

Könül, sən ki düşdün eşqin bəhrinə,
Narın çalxan, narın silkin, narın üz!
Dost səni bağına mehman eyləsə,
Almasın dər, gülün iylə, narın üz!

Tikdiribsən saray, eyvan, oda sən,
Bu nökrənin, o sevdinin, o da sən,
Qıya baxdın, məni saldı oda sən!
İnsaf eylə, gəl könlümün narın üz!

Aşıq olan sözün deməz tərsinə,
Tək gəzən dünyada gedər tərsinə,
Tər sinəyə qismət olsun tər sinə,
Narın üzə qoy söykənsin, narın üz!

Rüxsət ver, sözüm deyim Qayım ağa!
Yuyar qəssal, bükər qəddim, Qayım ağa,
Ləzzət verər, bal qatanda qaymağa,
Qaymaqdan da şirin olar narın üz!

Tərlansan, ovlatma sarı, dur gedək!
Bu sarı könlümü sarı, dur gedək!
Ələsgərəm, bizə sarı dur gedək!
Bir dərdimi eyləyibsən narın üz!

Ələsgər oxumağın qurtarıb qonaqlardan biri dedi:
– Ay aşiq Ələsgər, bu dünyanı bəzəyən gözəllərdən də
birin oxu!

Ələsgər gözəl sözün eşitçək, sazın bağına basıb oxudu:

Çərşənbə günündə çeşmə başında,
Gözüm bir ala göz xanıma düşdü
Atdı müjgan oxun, keçdi sinəmdən,
Cadu qəməzləri qanıma düşdü.

İşarət eylədim, dərdimi bildi,
Gördüm həm gözəldi, əhli-dildi,
Başını buladı, gözündən güldü.
Güləndə qadası canıma düşdü.

Hər yetən gözələ gözəl deməyəm.
Gözəldə gərəkdi işvə-naz ola.
Buxağından ətiri-bənövşə gələ,
Qoynu gülşən ola, bahar, yaz ola.

Hər gündə həsrət ilə sarısa,
Deyə, gülə, şirin-şirin danışa,
Əl dəyəndə tez-tez küsə, barışa,
Ortalıqda söhbət ola, saz ola.

Nə uzun, nə gödək, münasib gərək,
Ağzı, burnu nazik, dodaq kip gərək,
Əndam bülül, bədən göldən saf gərək,
Baxtın vura, bu nişanda qız ola.

Sözlər qurtarıb yedilər-içdilər, məclis dağıldı. Hamı ya-
tışıb kənd yuxuya daldı. Səhər tezdən Aşiq Ələsgər Həsənlə
kənddən çıxıb Göyçəyə sarı yola düşdü. Aylar ötdü, Zərişin

gözü yolda qaldı. Ələsgərin Qılışlı kəndindən çıxdığı il yarım oldu. Ələsgər gəlib çıxmadı. Zərişin elçiləri biri getdi, o birisi gəldi. İbrahim kişi gördü Ələsgər gəlib çıxmadı, Zərişi kənd oğlanlarının birinə adaxladı. Demə Ələsgərin başı el-obada toya qarışır, yadından çıxır ki, gözü yolda qalanı var. Bir gün sevdiyi gözəl yadına düşdü, yoldaşı Həsəni götürüb kəndinə yollandı. Kəndə çatıb gördü Zəriş qızlarla bulaq başında, əlləri də xınalıdır. Duydu gec gəlib, qız nişanlanıb. Qorxa-qorxa üz tutub Zərişə: “Qız olmaya adaxlanıbsan?!” dedi. Zəriş dedi: “Hə, gözlədim, gəlmədin, məni adaxladılar. Ələsgərin ürəyi kövrəlib yanib yaxıldı. Sazı bağrına basıb güclən mizrabı endirdi saza, ürək sözlərin düzdü sazın tellərinə:

Çərşənbə günündə çeşmə başında,
Gözüm bir ala göz xanıma düşdü.
Atdı müjgan oxun, keçdi sinəmdən,
Güləndə qadası canıma düşdü.

Ələsgərəm, hər elmidən halıyam,
Dedim sən dərdlisən, mən yaralıyam!
Dedi: nişanlıyam, özgə malıyam!
Sındı qol-qanadım, yanıma düşdü!

Ələsgərin sözü qurtarıb Zəriş dedi:
– Mən necə edim, səni çox gözlədim, gəlmədin, atam da məni verdi ayrısına.

Ələsgər dedi:

– Ay zalım qızı, bir qulaq as!

A bimürüvvət, nain, safin balası!
Mən səni seçmişdim sağ ürəyimdə.
Həsrət çəkdin, ortalığa qan atdın!
Qara nöqtə qoydun ağ ürəyimdə!

Mərifət şərbətini içə bilmirəm!
Şəriət dəryadı, keçə bilmirəm!
Sirr-sözümü yada açə bilmirəm!
Qaldı qiyamətə dağ ürəyimdə!

Ələsgər çıxmaz heç qəm libasından!
Gözü doymur gözünün təmənnasından!
Cəhənnəm xofundan, eşq havasından,
Əridi, qalmadı bağ ürəyimdə!

Həsən gördü Ələsgərin halı yaman pozulub, dedi:
– Gəl gedək İbrahim kişinin yanına, görək bu nə oyundu?
Ələsgər qəbul eləməyib yapışdı Həsən kişinin əlindən,
qayıtdılar Göyçə mahalına. Sonralar Ələsgər Anaxanımı alıb
şən ömür sürüb yaşadı.

AĞ AŞIQLA SÜSƏNVƏR XANIM

Göyçə mahalında Şeyx Əhməd adlı bir kişi yaşayırdı. Allah Şeyx Əhmədə bir oğlan, bir qız pay vermişdi. Oğlanın adı Allahverdi, qızın isə adı Ummulbənin qoymuşdular. Gözəl səsə yiyə olan Allahverдини Göyçədə toy olsaydı qalxızardılar, oxuyardı.

Günlərin birində Göyçədə bir toy məclisi qurulmuşdu, Sarı Aşıq da toyun aşığı idi. Toyun ortasında qonaqların biri aşığa dedi:

– Aşıq, icazə ver Şeyx Əhməd oğlu Allahverdi də bir ağız oxusun!

Sarı Aşıq Allahverдини yanına çağırıb dedi:

– Oğul, deyillər yaxşı oxuyursan, bir ağız da bizə oxu!
Görək necə oxuyursan?

Allahverdi istədiyi havanı çaldırıb oxudu:

Bir yanda sultandı, bir yanda xanlar,
Biçara rəiyyəti dara çəkirlər!
Qazı darğa tək soyur milləti,
Ölməmiş insana qara çəkirlər!

Sığındım Göyçə adlı mahala mən,
Fitnə, şərdən düşdüm min zavalə mən,
Necə dönüm üzə qara dala mən?!
Ürəyi atəşə-nara çəkirlər!

Allahverdi dərd əlindən dəlidir!
Kədxuda qan sorur, misli zəlidir!
Gözüm yaşı dağı-daşı ərindir!
Sinəmə dağ, düyün yara çəkirlər!

Allahverdi oxumağın qurtarıb hamı “sağ ol” dedi. Sarı Aşıq Allahverdinin oxumağın bəyənib “oğul, yaxşı oxuyurdun, gəl mənim yanımda qal, sənə saz-söz öyrədim, aşıq ol!” dedi. Allahverdinin atası qəbul elədi, Allahverdi yeddi il Sarı Aşığın yanında qalıb saz-söz öyrəndi.

Bir gün yenə də Sarı Aşığı Göyçədə toya çağırmışdılar, Sarı Aşıq Allahverdinə də özü ilə toya gətirdi. Sarı Aşıq toyu başlayanda uzun tutub toydakılara dedi:

– Yeddi il bundan qabaq mənə şeyird verdiniz Allahverdi day ustad olub, bundan sonra toylarınıza gətirə bilərsiz! Ağ olduğuna adın da Ağ Aşıq qoymuşam.

O gündən Göyçədə Ağ Aşıq ad-san tapıb səsi hər yana yayıldı.

DASTANLAR

SARA VƏ XAN ÇOBAN

Nəsihətnamə

Aşıq olub, tərki-Vətən olanın,
Əvvəl, başda pürkamalı gərəkdi.
Oturub-durmaqda ədəbin bilə,
Mərifət elmində dolu gərəkdi.

Xalqa həqiqətdən mətləb qandıra,
Şeytanı öldürsə nəfsin yandıra,
El içində pak otura, pak dura,
Dalısınca xoş sədalı gərəkdi.

Danışdığı sözün qiymətin bilə,
Kəlməsindən ləl və gövhər süzülə,
Məcəzi danışa, məcəzi gülə,
Tamam sözü müəmmalı gərəkdir.

Arif ola, eyhamınan söz qana,
Naməhrəmdən şərm eyləyə, utana,
Saat kimi meyli haqqa dolana,
Doğru qəlbi, doğru yolu gərəkdir.

Ələsgər haqq sözün isbatın verə,
Əməlin mələklər yazı dəftərə,
Hər yanı istəsə baxanda görə,
Təriqətdə bu sevdalı gərəkdir.

Həqiqətnamə

Aşıq olan dərdə düşər, dərd çəkər,
Mənim kimi dərdi yüz olmaz-olmaz.
Hər ağacdən səndəl, hər yarpaqdan gül,
Hər torpağın tamı duz olmaz-olmaz.

Sözün yeri gəldi, qoy deyim barı,
Eşidənlər məni deməsin karı,
Aşığın nisyəsi, kürdün ilqarı,
Desələr, inanma, düz olmaz-olmaz.

Görməmişəm öküz yeriyə yorğa,
Gədədən bəg olmaz, dəlidən darğa,
Suda çimmək ilə saxsağan, qarğa,
Göldə silkələnib qaz olmaz-olmaz.

Ələsgər, sərrafsan gövhəri tanı,
Dosta qurban olsun düşmənin canı,
Cömərdin kisəsi, mərdlərin nanı,
İnşallah, öluncə az olmaz-olmaz.

Ustadnamə

İnsan payız ölə, yazda dirilə,
Zimistanda boran, qarı çəkməyə.
Günü gündən işi düşər müşgülə,
Hərgəz namus, qeyrət, arı çəkməyə.

İncik olma, qoca aşiq yaşından,
Vaqif ol könlümün eşq ataşından,
Bülbül gül yolunda keçər başından,
Əyər gül göysünə xarı çəkməyə.

Eşq ucundan tapdı xatalar məni,
Qul deyə, Həbəşdə satılar məni,
Qoyub top ağzına atalar məni,
Bəlkə canım bu azarı çəkməyə.

Xəstə gönül gəzir bu təmənnada,
Mərdlərin mövlası, sən yetiş dada!
Mərd igidə ölüm haqdı dünyada,
Yoxsul olub, ahu-zarı çəkməyə.

Ələsgər, dəstini üzmə damandan,
İstə mətləbini sahibi-zamandan!
Məhəmməd Hümməti çıxmaz zindandan,
Taki ağam zülfıqarı çəkməyə!

Məğan ölkəsində Soltan adlı bir qeyrətli, arlı, namuslu kişi var idi. Bu Soltanın Gülnar adlı gözəl-göyçək əyalı var idi. Bunların günləri xoş keçib şad yaşayırdılar. Bir gün Allahın kərəm dünyası cuşa gəlib Soltana və Gülnara Allah-Taala gözəl-göyçək bir qız əta etdi. Məğan düzündə hamı qohumlar şad olub cəm oldular bu qızın adın qoysunlar. Anası bunun adını qoydu Sara. Məğan gözəli bala-bala Sara böyük göyçək qız olub. Tamam qız-gəlinlər Saranı candan çox sevərdilər. Gülnar zahı olanda vaxtdan məriz olub daha ölüm vaxtı yetişirdi. Gördü ki, ölür, Soltanı çağırdı. Dedi:

– Gəl, vəsiyyətimi edim.

Burda görək Gülnar ürək sözün necə bəyan etdi:

Bu dərd məni salar candan,
Saranı tapşırdım sənə.
Didar qaldı qiyamətə
Saranı tapşırdım sənə.

Bu sözü deyəndə Soltan başladı ağlamağa. Daha görək Gülnar nə dedi:

Gülzar eylə hər bir yana,
Eləsin əl haqqı qanaraya.
Saraya olsun bir ana,
Saranı tapşırdım sənə.

Gülzar dedi:

– Soltan, məndən sonra arvad alsan, eləsin al ki, Saraya yaxşı ana olsun.

Soltan ağladı. Aldı Gülzar belə dedi:

Gülzar eylər vəsiyyətin,
Saxlar Saranın hörmətin.
Artıq olsa da zəhmətin,
Saranı tapşırdım sənə.

Eylə bu sözü diyən işıqlı dünyadan gözü yumdu. Saranın anasının ölmağı Soltanı yaman incidib narahat edirdi. Bir gün gördü Sara ağlayır. Burda görək anasız qaldığı qızına nə söylədi Soltan:

İnsan gərək qəmə dözə,
Ağlama, Sara, ağlama.
Dərdi çatsa əgər yüzə,
Ağlama, Sara, ağlama.

Öluncə qaydına qalam,
Sənə gələn dərdi alam.
Atan olam, anan olam,
Ağlama, Sara, ağlama.

Bəlkə belə olub fərman,
Qada qəmin bilən zaman.
Dərdi-qəmə dalan Soltan,
Ağlama, Sara, ağlama.

Əzizlərim, Soltan bu sözlə Saranın könlün aldı, onu aram eylədi, qal verdi həmişə onun fikrinə qalsın.

Günlər keçdikcə Sara böyük qız olub gözəlliyinin hay-harayı Məğan ölkəsin tutdu. Və bir gün Sara Arazdan kuzəsin doldurub gələndə Xan Çoban qabağın kəsdi. Görək indi Saraya nə söylədi:

Məğan ölkəsində şan-şöhrətin,
Bilirsən, yayılıb ellərə, Sara.
Odur ki, ürəgim bağlanıb sənə,
Dönsə də göz yaşım sellərə, Sara.

Bu sözü Xan Çoban deyəndə Sara qara tellərindən bir saz düzəldib barmağı mizrab eyləyib görək Xan Çobana nə deyir:

Sədaqətlə yaşamışam dünyada,
Uymamışam fitnə, felə, Xan Çoban,
Həqiqət tanıyan, şəriət bilən,
Tora düşməz hələ-hələ, Xan Çoban.

Aldı Xan Çoban:

Bir gözəlsən, çoxdur səndə ləyaqət,
Hər gözəldə olmaz belə mətanət.
Səndə olan pak məhəbbət, sədaqət,
Axır məni salar çöllərə, Sara.

Alıb görək Sara cavabın necə verdi:

Gözəldə gərəkdir ismət və iffət,
İgiddə gərəkdir namusı qeyrət,
Hər kəsdə olmasa belə əlamət,
Töhmət olar bütün, elə Xan Çoban.

Xan Çoban sözün belə tamam elədi:

Xan Çobanın meyli qalıb dalınca,
Sübhü məsa, nəharüleyli dalınca.
Məcnuntək gəzirəm Leyli dalınca,
Dastan olub düşəm dillərə Sara.

Alıb Sara belə dedi:

Tutulmaram hər ovçuya, səyyada,
Saxlaram sirrimi, vermərəm yada,
Əhdi-peyman sabit olsa dünyada
Sara dözər hər müşkülə, Xan Çoban.

Sözlər tamam bunlar əhdi-peyman bağladılar. Sara dedi:

– Xan Çoban, elçi yolla, atamdan məni istə.

Elə burdan ayrıldılar. Xan Çoban gəlib elçi yolladı. Sultan bu elçilərin sözün qəbul etdi. Bunların bir-birinə eşqi günü-gündən çoxalırdı. Xan Çoban tütək çalanda Xan Çobana Sara çay-çörək aparardı.

Bir gün gördü ki, havalar yaman istidi, sürü az qalır qırılsın. İstəyir köç edər yaylağa. Burada görək Saraya yaylağa getmək üçün nə deyir:

İstəmirəm açam hicran söhbətin,
Ürək qoymur, dil dodağa yetirəm.
Məğanın istisi sıxır qoyunu,
Gərəkdir sürünü dağa yetirəm.

Yaylağın havası xoşdur, sərin, di,
Bulağların suyu xeyli dərin, di.
Hazıram yolunda qoyam sən indi,
Səni də özümlə dağa yetirəm.

Yaylaq gəzməlidir, yay ilə yaz ara,
Orda yaşayan düşməz azara.
Xan Çoban ətliyi çəkir bazara,
Əlimi bostana, tağa yetirəm.

Bu sözlər tamam oldu. Sabahdan amadə oldular. Xan Çoban yaylağa tərəf hərəkət etdi. Bunlar burda qalsın, gəlin eşidək Saradan.

Sara bir gün əlində su kuzəsi Arazdan su doldurub gələndə bir dəstə atlı Saranın qabağına çıxdı. Bunlar kim olsun. Hakim Saranı görən kimi bir könlüdən min könlülə Saraya aşiq oldu. Və görək Saraya burda Hakim öz ürək sözünü necə deyib:

Hansı eldən, obadansan?
Elinə qurban mən olum.
Ağ üzünə sayə salan,
Telinə qurban mən olum.

Canım qurban səntək yara,
Sənsiz günüm olar qara,
İstəyirsən çəkdir dara,
Felinə qurban mən olum.

Hakim getməz bu diyardan,
Əgər çıxar dövlət, vardan,
Qurtar məni intizardan
Elinə qurban mən olum.

Bu sözləri Hakim deyəndə görək Sara burda nə dedi
Hakimə:

Kamaluvu vermə əldən,
Uyma şeytana, danışma,
Şeytan səni düşməən edər,
Dinə, imana danışma.

Zənbur dolanar şanına,
Yağını qoymaz yanına.
İgid qəsd etməz canına,
Demə əfşanı danışma.

Sara meyli doğru yanda,
Xan Çobanım intizarda.

Xain olmaz bu diyarda,
Əhdi-peymanə danşıma.
Bu sözlər tamam Hakim dedi:
– Sən gərək mənə gələsən.
Burda Hakim görək Saraya dübarə nə dedi:
Görən kimi mail oldum mən sənə,
Gərək mən aparam buradan səni.
Piyalə gözlərin məni məst edir,
Gərək mən aparam buradan səni.

Aldı Sara:
Belə işlər bizim ellərdə olmaz,
El qaydasın mən tərək edə bilmərəm.
Kiprigim neştərdə bəd baxan gözə,
Nə hürkü, nə qorxu, hədə bilmərəm.

Aldı Hakim:
Dəhanın qaymaqdı, ləblərin şəkər,
Səni tərək qılmaq olarmı məgər?
Bir namə yazaram, yarın əl çəkər,
Gərək mən aparam buradan səni.

Aldı Sara:
Çoxda ki ləblərim qəndidir şəkər,
Bülbül güldən ötrü əşgi nəm tökər,
Hansı vəfalı yar yardan əl çəkər?
Ölərəm, buradan gedə bilmərəm.

Aldı Hakim:
Eşq əlindən alışıram narə mən,
Baxmaram talana, dövlət, varə mən.
Hakim deyər, sənə eylərəm çarə mən,
Gərək mən aparam buradan səni.

Aldı Sara:

Allanmaram nə dövlətə, varə mən,
Xan Çobanı etmərəm baxtı qarə mən.
Sara deyər, çəkilsəm də darə mən,
Əhdimə xəyanət edə bilmərəm.

Söz tamam. Hakim gördü ki, Saranı yola gətirənmədi,
atlılarına dedi:

– Gedin bunun atasın gətirin bura.

Gəldilər Soltanı gətirdilər, cəryan Soltan bildi, qəbul
eləmədi. Görək Hakim Soltana nə söylədi:

Hakim:

Deyirəm, bilənə nəsihət olsun,
Qızılgül yetişə xarə, hayıfıdı.
Tər lan gərək öz tayınan dolana,
Qismət olsa əgər xarə, hayıfıdı.

Soltan:

Hər kimi ayırsan öz istədigindən,
Dönər günü ahı-zarə, hayıfıdı.
Sədaqətli, məhəbbətli bir insan,
Qismət olsa nabekarə, hayıfıdı.

Hakim:

Çıxart ürəgindən kin-küdurəti,
Fotə vermə ələ gələn fürsəti.
Varda yaşamağın çoxdur ləzzəti,
Kafir olsan dövlət varə, hayıfıdı.

Soltan:

Adam gərək haqq payınan şad ola,
Zor demiyə, istər qohum-yad ola,

El içində adı yaxşı əda ola,
Arxa dura sitəmkarə, hayıfdı.

Hakim:

Hakim deyər, açıq deyim, qanasan,
Arif olsan mətləbimi anasan.
Rəva degil fəqr odun yanasan,
Eşqi çəksə məni dara, hayıfdı.

Soltan:

Mən Soltanam, şəriətdən çıxmaram,
Yıxmamışam, sınıq könül yıxmaram,
Bu dünyada yoxsulluqdan qorxmaram,
Xain olsam düz ilqara, hayıfdı.

Bu sözlər tamam olub Hakim gördü ki, Soltan yola gələn degil. Dedi qəlbində:

– Qəlbində gəl bir söz də de bəlkə qəbul elədi. Aldı görək Soltana nə söylədi:

Mən diləyimi qəbul eyləsən,
Yoxdan əlin mülkə, mala yetişər.
Xan-bəgnən oturarsan, durarsan,
Acı ağzın şirin bala yetişər.

Xoşunan olmasa, zor deyim gərək,
Məhəbbət yerinə çor deyim gərək,
Edərlər gözüvü kor deyim gərək,
Əlif qəddin dönüb dala yetişər.

Hakimin adından çoxları əsir,
Saranın baxışı səbrimi kəsir,
Bağlaram qoluvu, eylərəm əsir,
Ahı-nalən hər mahala yetişər.

Soltan dedi:

– Hakim, onda qulaq as, mən də sənə sözlərimi deyim.

Burda görək Soltan Hakimə nə deyir:

Əzəldən belədir məndə etiqat,
Ürək sözün mən qanana deyərəm.
Bəndədən özümə kömək istəmərəm,
Xaliqimə məhrəmanə deyərəm.

Xaliq özü gərək çata imdada,
Darda qalsam, o yetişər fəryada.
Düz yol gedən yalqız qalmaz dünyada,
Üz tutaram asımana deyərəm.

Soltan qorxmaz nə zalımdan, nə xandan,
Nə qızıl qanından, nə baş-canından.
Sara ayrı düşər o mehribanından,
Nə üz ilə Xan Çobana deyərəm.

Sözlər tamam. Hakim gördü ki, olmuyacaq, dəstur verdi. Soltanın qolların bağladılar, Saranı mindirdilər ata, apardılar. Soltan qolubağlı düşdü bunların dalınca. Hakim gördü ki, Soltan bunların dalınca gəlib dedi:

– Niyə gəldin?

Aldı görək Soltan Hakimə nə dedi:

Zalım, açın qollarımı,
Mənim Sarama sözüm var.
Bir belə qəm görən kəsdə,
Nə qədər dərdə dözüüm var?

Qəza çərxi dolandırır,
Özün hamıya andırır.
Ahım sizləri yandırır,
Ürəkdə yanan közüüm var.

Sara gedər yana-yana,
Soltan bağı dönər qana.
Nə deyərəm Xan Çobana
Fələk, nə qara yazım var.

Sözlər tamam idi. Sözlər Hakimə əsər eyləmədi, dəstur verdi, Soltanın qolların aşdılar. Sara da atdan düşdü və ata-bala qol-boyun oldular. Görək Soltan burada Saraya nə vəsiyyətlər söylədi:

Fəza vurdu, xəzan əsdi bağıma,
Yandırır saralan gül-budağ məni.
Gülşənim pozuldu, itdi zəhmətim,
İncidir talanan güllü bağ məni.

Çoxuna geydirər ağı ağ üstən,
Çox yerdə boşaldır yağı yağ üstən.
Çəkibdi sinəmə dağı dağ üstən,
Öldürür sinədə qoşa dağ məni.

Aranı dolanıb dağ-dağ görənməsən,
Bağça görənməsən, bağ görənməsən.
Dəxi Soltan sən sağ görənməsən,
Gəl bir iş gör eylə uzağ məni.

Yenə də söz tamama çatdı. Soltan qandırdı ki, özünü at Araz aparsın Xan Çobana iftixar yarad!

İndi görək Sara öz dərdin atasına necə dedi:

Doğru əhdi-peyman ilə,
Yad eləsin ellər məni.
Namərdə qismət olunca,
Qoy aparsın sellər məni.

Yetişmədim yara mən də,
Oldum bəxti qara mən də.

İndi budur çara məndə,
Dastan etsin dillər məni.

Sara oldu düz insandan,
İlqarı düz bir cavandan.
Utanmaram Xan Çobandan,
Qoy aparsın sellər məni.

Hakimin başı qarışdı şərab içməyə. Soltan ilə Sara gəlib
çatdılar Arazın daşqın yerinə. Sara Soltana dedi:

– Xan Çobana deginən: “Sənə xəyanət etmədi Sara,
özün Araza atdı”.

Elə bu vaxt özün atdı Araza. Soltan çıxırdı, Hakim gəldi
gördü ki, Saranı Araz apardı. Bu Hakim getdi, Soltan ağlaya-
ağlaya görək nə söylədi. Bu sözləri durnalarnan yolladı Xan
Çobana:

Gedin deyin Xan Çobana,
Gəlməsin bu il Məğana.
Məğan batıb nahaq qana
Apardı sellər Saranı
Bir ucaboylu balanı.

Zülm burda həddən aşdı,
Sara bizdən uzaklaşdı.
Düzü mənle halallaşdı
Apardı sellər Saranı
Bir ucaboylu balanı.

Soltan qıydı şirin cana,
Kimlər onun dərdin qana.
Düşmən qalsın yana-yana,
Apardı sellər Saranı,
Bir ucaboylu balanı.

Əzizlərim, sözlər tamam. Hakim getdi, Soltan gəlib naxoş olub rəxtixaba düşdü. Qan yerdə qalmaz. Xan Çoban yaylağdan qayıtdı, gəldi Soltanın yanına: “Saraya nə olub?” Burada Soltan belə dedi:

Qafildə bir bəla tuş oldu mənə,
Ömrümün səmərin atdım Araza.
Dədə-bala bir məşvərət elədik,
Ar namusa onu satdım Araza.

Xan Çoban ağladı, aldı Soltan:

Qəza çox endirdi yağı yağı üstən,
Çoxuna geydirdi ağı ağ üstən.
Mənim də sinəmə dağı dağı üstən,
Çəkib göz yaşımı qatdım Araza.

Soltanam, zalımı yandırır yaxdım,
Nə zərə allanıb, nə zəvara baxdım.
Elə bil xəncəri gözüne taxdım,
Ondakı Saranı satdım Araza.

Söz tamam. Cərəyan ayaq-baş Xan Çoban bildi.

Anadan-atadan ayrılıb yola rəvan olub gəlib çatdı Hakimin diyarına. Orda ögrənib Hakimin yerin. Bir gün gecə yarısı Hakimi tutub qolların bağlayıb həmin yerdəki Sara özün Araza atmışdır, Hakimi atdı Araza.

Oradan qayıdıb el qızlarından Soltan birin aldı Xan Çobana. Soltan naxoş olub ölüm yatağına düşdü və Xan Çoban elə gəlib bunun baş üstə durdu. Soltan canın yaradana təslim eylədi. O gündən Xan Çoban dağlarda qaldı, Saranın oduna yandı.

Buradaca dastanımız sona yetdi.

QUL MAHMUD

“Qul Mahmud” dastanı İran Azərbaycanının aşiq dastanlarından biridir ki, özlüyündə çox şirin və eşitməli bir dastandır. Qul Mahmudun haralı olduğu barədə iki rəvayət var. Birincisi odur ki, Qul Mahmud Təbrizin yaxınlığında olan Xoşkinab dehistanının “Vərəzqan” kəndindəndir, ikincisi də Qul Mahmud əslən təbrizlidir, deməli ki, Qul Mahmudun atası Xoca Əhməd öz zamanının adlı tacirlərindən imiş. Ancaq burda Qul Mahmudun təbrizli olmasının ehtimalı çoxdur. Çünki Təbriz şəhəri keçmiş zamanlardan bəri ticari şəhər və hətta bir zaman dünyanın birinci ticari şəhəri olmuşdur. Və Qul Mahmudun atasının şüglu onların Təbrizdən olmalarına dəlalət etməsə də Təbrizdə sakin olmaqlarını icab eləyir.

İndisə keçək əsl dastana.

Ustadlar həmişə dastanı ustadnamə ilə başlarlar, biz də ustadnamə ilə başlayaq.

Ər odur ki, el başını saxlayıb
Əlbəttəz. öz başın saxlar hər kişi.
Düşmən barışdıra, qanlar bağlaya,
Odur el içində mötəbər kişi.

Namərd cəhdi əlini namərdə yetirməz,
Qonaq gəlsə para çörək gətirməz,
Ot kök üstə bitərz. əslin itirməz,
İnanmırsanz. eyləgilən təftişi.

Namərdin çörəgi qarın doyurmaz,
İki qatlı bir-birindən ayırmaz,
Yüz namərd yığışaz. bir iş qayırmaz,
Əlbəttə ki, iş düzəldər nər kişi.

Xəstə Qasım, düşməninə atgilən,
Mətəni xiridara satgilən,
Şahi-mərdan damənindən tutgilən,
Allahı sən çağır, etmə təşvişi.

Ustad belə nəql edir ki, qədim zamanlarda Təbrizdə Xoca Əhməd adlı bir tacir var idi, Xoca Əhmədin vəzi saz, yaşayışı xoş olsa da ancaq ürəyində övladsızlıq dərdi daşıyırdı. Dünyada övlada həsrət qalan Xoca Əhməd hey fikir aləminə cumub öz-özünə deyərdi: “Ya ilahi, mən öləndən sonra kim mənim yurdunda qalacaq və mənim ocağımı yandıracaq?” Xoca Əhmədin arvadı Xocanı bu fikirlərdən xilas etmək üçün ona təskinlik verib deyərdi:

– Bu qədər qəm yemə, Allahdan nə qismət olsa odur.

Ancaq varlığı yoxdan xəlvəyənlər Allahdan ümid əlin üz-məmək gərək və həmişə onun kəramətinə ümüdvar olmaq. Xoca da bu yolda əlindən gələni əsirgəməyib başardıqca əhsan verirdi, ta ki, Allahın kərəmi cəza gəlib bu ər-arvadın daha bundan sonra ürəkləri sınımasın deyə bunlara bir oğlan uşağı əta etdi.

Xoca Əhməd oğlunun adın Qul Mahmud, yəni Allahın bəndəsi qoydu və əzizlərim, dastanın dili yüyrek olar, illər bir-birinin dalınca ötüb Qul Mahmud yekəlib ağıllı, huşlu-başlı bir cavan oğlan oldu.

Xoca Əhməd əldən düşüb qocalırdı, ixtiyar düşdüyü üçün eləyən-mirdi şəhərlərə səfər edlənib ticarətə baxsın. Odur ki, bütün qəflə qatırını və nə ki malı, mənalı var idi, hamısını cavan oğlu Qul Mahmuda tapşırıb ömrünün son çağlarını istirahətə başladı.

Qul Mahmud digər tacirlərlə bərabər bu şəhərdən o şəhərə, bu mahaldan o mahala səfər edlənib və ticarət eləyirdi. Öz işində o qədər düz tərpnənirdi və diqqət xərcə verirdi ki, onun əminliyi və düzlüyü hamıya bəlli idi.

Bir gün səfərlərinin birində tacir yoldaşları ilə İstanbul şəhərində satdıqların satıb, aldıqların alıb, yığ payların eyləyib, yüklərin qəflə qatıra çatıb, Təbriz deyib yola düşürlər. Gəlhagəl, dağlar aşıb, yoxuşlar çıxıb, dərələrə enib bir səfəli çəməngəhə yetişdilər. Burada istirahət etmək üçün yükləri qatırlardan açıb heyvanları otlamağa buraxdılar, yolun yorğunluğu hərəni bir tərəfdə böyrü üstə yıxdı. Uzun yollar gələn Qul Mahmud da bir tərəfdə uzanıb yuxuya getdi. Təzə huşlanmışdır ki, gördü başı üstə bir nurani seyid əlində büllurdan camı onu səsləyir:

– Qul Mahmud, oğlum, bu badəni əlimdən al iç!

– Axı, ay oğlan, bizim şəriətdə badə içmək haramdır.

Nurani seyid dedi:

– Oğul, bu sən deyən badələrdən deyil, bu halal badədir və hər adama qismət olmaz.

Qul Mahmud mövlasının əlindən badəni alıb içdi, sonradan o nurani seyid mübarək barmaqların yarı saq eyləyib dedi:

– Oğul, bax gör haranı görürsən?

Qul Mahmud dedi:

– Bir abad şəhər görürəm.

Sonra da seyid dedi:

– O şəhər ki, görürsən, ora Misir şəhəridir. Daha nə görürsən?

Qul Mahmud dedi:

– Orada bir qəsir görürəm ki, eyvanında bir qız dayanıb.

Seyid dedi:

– O qəsir Misrin şahı Məhəmməd Şahın qəsridir və o qız Nigar xanım Məhəmməd Şahın qızıdır. Bari taala sizin ki bəxt ulduzunuzu bir yazıbdı, o qız səninkidir. Get onu almağa, onu sənə göstərdigim kimi, səni də ona göstərmişəm. Qorxma, harada müşkülə düşsən, məni çağır, onda harayına yetərəm.

Qul Mahmud yuxudan durdu, gördü gördüklərinin hamısı yuxuda olub. Yenə də yuxu tutdu yatdı. Ustadlar deyiblər ki, hər kəs o bədədən içsə, üç gün yuxudan ayılmaz.

O biri tacirlər bir az dincəlib durdular xörək yeməgə, Qul Mahmudu ha oyatdılar, oyanmadı. Biri üz tutdu:

– Ay bala, o qədər gündən qalmadı, durgilən. Belə getsək, heç on ilə Təbrizə çatmarıq. Qul Mahmuddan bir haray çıxmadı. Dedi:

– Ölüb kimi.

Dedi:

– Yox, nəfəsi gəlir.

– Xülasə, tacirlər bunu oyatmaqdan naümüd olub bu qərara gəldilər ki, Qul Mahmudu bir dəvəyə çatıb Təbrizə gətirib atasına təhvil versinlər, yoxsa onun anasını heç üzrlə qane edə bilməzlər.

Üç gün yol gəldilər tez-tez Qul Mahmuda baxırlar, görürlər huşa hələ gəlməyibdir. Üçüncü gün Qul Mahmud yavaş-yavaş huşa gəlib gözlərin açdı, gördü bunu bir dəvəyə çatıblar. Amma nitqi yoxdur danışsın. Tacirlər bunun huşa gəlməsindən sevindilər. Amma Qul Mahmudu nə dindirdilər, dinmədi, gördülər halı yaxşı deyil. Odur ki, yolda bir neçə şəhərə dönəcək idilər, dönməyib gecəni gündüzə qatıb yollarına davam etdilər tainki, Qul Mahmudu diri ata-anasına çatdırsınlar. Karvan gəlhagəl Təbrizə çatdı.

Xoca Əhməd və arvadı karvanın gəlməsindən xəbərdar olub Qul Mahmudu qarşılamağa çıxdılar. Karvan yetişib Xoca Əhməd və arvadı onu dəvəyə sarıqlı görəndə sanki başlarına dünya uçdu: “bəs ay bala, sənə nə gəldi, niyə bu günə düşübsən?” Ata-anasını görən Qul Mahmudun nitqi açıldı, istədi danışa, qəhr boğdu, ağladı. Tacirlər dedilər:

– Va... Xoca Qul Mahmud gedən gündən bu günə kimi biznən bahəmdi. Ancaq gələndə filan çəməngahda dincimizi almağa düşmüşdük, elə oradan halı dəyişibdir. Buracan da nə qədər dindirmişik, bir kəlmə də danışmayıbdır.

Qul Mahmudu götürüb gətirdilər evlərinə. Atası dedi:

– Oğul, axı bir de görüm, sənə nə gəlibdir?

Qul Mahmud dedi:

– Ata, dərdimi beləsinə deyənmərəm, mənə bir saz tap, başıma gəldiyini sizə söyləyim.

Tez bir saz tapdılar. Qul Mahmud aldı görək nə dedi:

Başına döndüyüm gül üzlü ata,
Könlümün dövləti, varı göründü.
Əlində tutmuşdur büllurda buta,
Güllü bağçaların barı göründü.

Yarın qırx kənizi vardı başımda,
İrad yoxdur kiprigində, qaşında,
Çətin dar on üç, on dörd yaşımda,
Mən yazığın vəfadarı göründü.

Düşəcəyəm ondan ötrü daş daşa,
Sürmə çəkib ala gözüənən qaşa,
Öz adi Nigardı, atası paşa,
Qul Mahmudun nazlı yarı göründü.

Söz tamama yetmişdi.

– Oğul, dediklərini başa düşmədim, olmaya ağılnı uduzubsan?

Qul Mahmud dedi:

– Ay ata, onda qulaq as!

Aldı görək daha nə dedi:

Üzündən güntəki nur dirənirdi,
Mənə badə verən mövla necə oldu?

Bütün aşıqlərə murşuddu, pirdi,
Mənə badə verən mövla necə oldu?

Əlində badədən ehsan eylədi,
Açdı könlüm şəhrin gülşən eylədi.
Misri görsədibən nişan eylədi,
Mənə badə verən mövla necə oldu?

O mövlaya canım olsun sadağa,
Qul Mahmudu saldı dərdə, fərağa.
Yarımdan indi düşmüşəm uzağa,
Mənə badə verən mövla necə oldu?

Söz tamama yetdi. Qul Mahmud şeirini oxuyandan sonra kimi dedi yazığın başına hava gəlibdi, kimi dedi biçarə atasının tək övladıdır, gör nə günə qaldı? Orda bir arif adam var idi, dedi:

– Nə tək Qul Mahmud dəli olmayıb, Allah tərəfindən ona vergi verilibdir, oyandı, haqq aşığıdır.

Atası üz tutdu:

– Ay bala, indi istəyirsən nə edəsən?

Qul Mahmud dedi:

– Ay ata, mən Misir şəhərinə getməliyəm.

Atası dedi:

– Ay oğul, hara gedirsən, Misir şəhəri dünyanın o başında, ora gedincə səni yol kəsən öldürər, yolda yırtıcı heyvanlar parçalar.

Anası dedi:

– Oğul, sən var-yox bizim tək balamızsan, bizi bu qoca vaxtımızda tək buraxıb getmə. Bəs bu qədər var-dövləti kimə tapşırırsan? Sən getsən, çox çəkməz, biz də dığlayıb ölərik.

Qul Mahmud aldı görək nə dedi:

Ata, ana, məni halal eyləyin,
Od almışam, yana-yana gedirəm.
Mövlamın əlindən badə içmişəm,
Mənim dərdim gəlməz sana, gedirəm.

Bülbül istər gedə yetişə gülünə,
Vurulmuşam nazlı yarın telinə.
Burdan baş alıban Misrin elinə,
Sığınmışam yaradana, gedirəm.

Açılmamış sübhün dan ulduzu,
Aşıqlərin söhbətidir, sözüdü,
Adı Nigar, Məmməd Şahın qızıdı,
Qul Mahmudam, o ostana gedirəm.

Xoca Əhməd dedi:

– Oğul, getmə, hansı qızı desən küllü malımı eləməli də
olsam, alaram.

Anası dedi:

– Oğul, sənin toyunu eləmək mənim böyük arzumdur,
mənim arzumu gözümdə qoyma!

Qul Mahmud dedi:

– Ay ata, ana, özümlə deyil, məni bu yola vadar eyləyən
var, mənə hər yerdə əlinin üstündə olmayan kişi dayaqdır.
İnşallah, gedib Nigar xanımı alıb gələrəm.

Qul Mahmudun ata-anası çox deyib, az eşitdilər. Odur
ki, labüd qalıb Qul Mahmudu yas ilə yola saldılar.

Qul Mahmud gəlməkdə olsun, sizə haradan xəbər verim,
Misir şəhərində Məhəmməd şahın qızı Nigar xanımın başında
qırx kənizi olardı. Kənizlərin hamısını çağırıb yığdı başına.
Dedi:

– Ay qızlar, bu gecə mən yuxumda bir cavan aşiq görmüşəm ki, bizim şəhərə gəlir. Onun nam nişanı budur. Hər kəs onu görüb mənə xəbər versə, ona böyük ənam verəcəyəm.

Qızlar Qul Mahmudu gözləməkdə olsunlar.

Qul Mahmud bir qədər yol gəlib dönüb bir arxasına baxdı, gördü Təbrizdən çox uzaqlaşmış, Təbrizin dağları yavaş-yavaş gözdən itir. Ürəyi qəminən doldu, görək sazın basıb sinəsinə nə oxudu:

Atamdan, anamdan uzaq düşürəm,
Yoxumdur bu yolda yoldaşım mənim,
Baxdıqca baxıram, görünmür Vətən,
Yolumu gözləyir sirdaşım mənim.

Mərd olan kimsələr qeyrəti atmaz,
Naqabil adamlar mətləbə çatmaz,
Aşıqlər od tutar, eşqidə yatmaz,
Qəlbimi yandırır atəşim mənim.

Hərənin qəlbində bir arzu vardı,
Qul Mahmudun yara çox sözü vardı,
Misirdə Nigar tək dilsuzu vardı,
Ümmana dönübdür göz yaşım mənim.

Sözlər tamam oldu. Qul Mahmud yola düşüb neçə mahallardan keçib soruş-soruşa gəlib yetişdi Misir şəhərinə. Şəhərdə axtararaq bir yeməcxana tapdı. Getdi yeməcxanada yeyib, içib, dincin aldı. Yeməcxananın yiyəsi Qul Mahmudun sazın görüb bildi ki, bu aşiqdir. Dedi:

– Aşiq, dur bizim üçün bir az çal, oxu.

Qul Mahmud durub sazının zilini zil, bəmini bəm eyləyib oxumağa başladı. Qul Mahmud elə gözəl çalıb oxuyurdu ki, eşidən yeməcxanaya soxulurdu. Qul Mahmud bir az çalıb

oxuyandan sonra getmək istədi. Yeməxananın yiyəsi gördü bunun bu gün oxumağı onun müştərilərini birə on çoxaltdı. Odur ki, Qul Mahmuda üz tutub “burada yatacaq verim yat, yeməğini də müftə verərəm” sözün qəbul edlənib orada qaldı. Qul Mahmud burada oxumaqda olsun, görək dərbadə Nigar xanım ha gözlədi, Qul Mahmuddan bir xəbər olmadı. Odur aldı dövrəsində olan qızlara görək nə dedi:

Canım qızlar, gəlin sizə söyləyim,
Qaş qaraldı, nazlı yarım gəlmədi.
Ayrılığa yoxdu tab və tabanım,
Harda qaldı, vəfadarım gəlmədi!

İgidlər içində adı bəllidir,
Ağır obalıdır, ağır ellidir,
Dodağı qaymaqlı, şirin dillidir,
Harda qaldı, gülüzarım gəlmədi?

Nigar öz dərini sizə söyləsin,
Xəncər alıb düşməni bağrın peyləsin,
Haqqı, həqiqəti əyan eyləsin,
Niyə mənim dövlət, varım gəlmədi?

Söz tamama yetişdi. Nigar xanım haldan gedib xəstələndi. Məhəmməd Şah harda həziq həkim, loğman var idi, qızının üstünə gətirdi, amma əlac olmadı. Məhəmməd şahın bir xeyirxah vəziri var idi, dedi:

– Şah sağ olsun, sənin qızının xəstəliyi bir ruhi xəstəlikdir, ona həkimin əlindən bir şey gəlməz, bir aşiq tapdır, gəlib Nigar xanıma çalib, oxusun, bəlkə, onun ruhiyyəsi dirilsin.

Məhəmməd Şah fəvri düstur verdi:

– Gedin şəhərə!

Aşıq yeri soruşdular, Qul Mahmud olan qəhvəxanayı göstərdilər, dedilər:

– Ora bir təzə aşıq gəlib, şöhrəti hər yanı bürüyüb.

Şahın nöqərləri gəlib Qul Mahmudu tapdılar, dedilər:

– Aşıq, Məhəmməd Şahın qızı Nigar xanım xəstədir, bilənlər deyiblər ki, onun yanında aşıq gerek çalıb, oxusun ta sağalsın.

Qul Mahmud Nigar xanımın adın eşitcək sevindi, dedi:

– Olsun, gedək.

Bunlar gəlib dərbara çatdılar. Qul Mahmud şaha baş əyib yerində durdu, dedi:

– Qurban, mənim üçün əmrin olsun.

Şah dedi:

– Oğul, aşıqsan?

Dedi:

– Bəli.

Şah dedi:

– Haqq aşığsan, yoxsa batil aşığsı?

Qul Mahmud dedi:

– Düşünənə həqiqət aşığıyam, düşünməzə batil aşığsı hesab olaram.

Qul Mahmudun hazırcavablığı şaha toxundu, amma şah üzünə almadı, dedi:

– Aşıq, mənim qızım xəstədir, indiyəcən otuz doqquz həkim gətirmişəm, çarə edənməyib. Sən qızıma əlac etdin, bu həkimləri buraxıb sənə böyük ənam verəcəgəm, amma bir çarə qılanmasan qırıxızın da boynun birdən vurduracağam.

Qul Mahmud dedi:

– Şəfa vermək Allahdandır, mən vəsilə ola bilərəm.

Qul Mahmud Nigar xanımı görcək elə bil şimşək vurdu, rəngi özünə gəldi, şəfa tapdı. Qız dedi:

– Bəs sən bura necə gəldin?

Qul Mahmud dedi:

– Məni bura gətirib çıxardan var.

Qul Mahmud bir neçə gün burada qalıb Nigar xanıma çalıb oxumaqda olsun, sizə kimdən xəbər verim? Hurinisədən. Hurinisə kimdir? Hurinisə Nigar xanımın otağının süpürgəçisidir, çuğul mərdəm azarların lap yekəbaşısıdır, ataların bir sözü var, deyər: “çuğul çuğulluq eləməsə bağı çatlayar”. İş belə görün Hurinisə baş alıb getdi şahın yanına dedi:

– Şah sağ olsun, bu nə işdi?

Şah dedi:

– Nə olub?

Dedi:

– O aşiq ki gəlib Nigar xanımın yanına, naməhrəmdir, bir cavan oğlanın bir cavan qızın yanında olması, iştibah bir işdir.

İndi bu sözü o eşidəndə şah gözləri kəlləsinə çıxdı, düstur verdi Qul Mahmudu qolu bağlı gətirdilər. Cəlladı çağırırdı ki, boynun vurdursun. Şahın bir xain vəziri var idi. Bu sözü eşitcək ürəgində sevindi, dedi: “yaxşı oldu, iş tutdu”. Demə xain vəzir ürəyində tutmuşdur ki, Nigar xanıma öz oğluna alsın. Xeyirxah vəzir özün atdı araya dedi:

– Şah sağ olsun, bu oğlan sənin qızına şəfa verib, ondan əlavə qırx adamın canın ölümdən qurtarıb. İndi onu öldürmək kişilikdən deyil.

Şah dedi:

– Bəs neyləyək?

Xeyirxah vəzir dedi:

– Burax qoysun çıxsın getsin.

Xain vəzir qalxıb dedi:

– Olmaz, bunu belə buradan ötürmək bizə kəsri şənidir.

Şah dedi:

– Bu yaxşı sözdür.

Qul Mahmudu götürdülər, aparıb atalar dəryaya.

Nigar xanım da kənizləriynən bahəm göz yaşın neysan yağışıtək ələyə-ələy? Qul Mahmudun dalınca yola düşdü. Xeyirxah vəzir dedi:

– Şah sağ olsun, bunu ki atırsız dəryaya, ölümü hətmidir, həddi-əqəll bunu bir sandığa qoyub atdırın dəryaya, barı gözümüzün qabağında boğulub ölməsin, su aparsın o yanlarda qərq eyləsin.

Şah dedi:

– Sözüünü yerə salmaram.

Qul Mahmudu sandığa qoyub atdılar dəryaya. Bu mən-zərəni görən Nigar xanımın dünya gözünün qabağında tirə və tar oldu, az qaldı ruhu bədəndən ayrılısın. Aldı görək başındakı kənizlərə nə deyir:

Zülm ilə Mahmud düşdü dəryaya,
Qürbətdə anasız qalan qara bəxt.
Şikayətə getdi hansı diyarə,
Ayrılıq sazını çalan qara bəxt.

Zalım atam uydu vəzir sözünə,
Mil bataydı cığərinə, gözünə,
Haqqı divanda necə baxım üzünə,
Canını atəşə salan qara bəxt.

Nigaram-sirdaşsız qalıb ağlaram,
Həsətilə qəm dalıb ağlaram.
Ayrılıq sazını çalıb ağlaram,
Oldun qürbət eldə nalan, qara bəxt.

Söz tamam oldu. Şah dəstəsi ilə bahəm dərbara qayıtdılar, xeyirxah vəzir dedi:

– Şah sağ olsun, o oğlanı ki biz suya atdıq, haqq aşığıdır, ona zaval yoxdur, yenə qayıdıb gələcək.

Şah dedi:

– Ağlım kəsmir.

Xain vəzir bu sözü eşidcək şaqqa çəkib güldü, dedi:

– Onun min canı da olsa, biri də dirilməz. Əgər o, qayıdıb gəlsə, mən boynumu vurdutduraram.

Şah dedi:

– Əgər o, qayıdıb gəlsə, qızımı ona verərəm və toyun da özüm elərəm.

Bunları burada qoyaq, gələk dəryaya, Qul Mahmudun yanına. Qul Mahmudu su apardıqca apardı. Qul Mahmud əllərin açıb haqq dərgahına dedi:

– Ey Nuhu tufundan, İbrahimi oddan, İsmayılı kəsilməkdən, Yunisi balığın qarnından, Musanı qərq olmaqdan, İsanı dardan, Məhəmmədi ölümdən qurtaran Allah! Məni də bu məhləkədən qurtar!

Bu sözləri Mahmud deyib görək şeirənən nə dedi:

Üz tutmuşam dərgahına, ilahi,

Qadir Allah, səndən imdad istərəm.

Gözü yolda qalan ata, anam var,

Qadir Allah, səndən imdad istərəm.

Məcnun oldum, əzəl düşdüm səhraya,

Mövlam, güzarını sal bu məvaya.

Yunis kimi qərq oluram dəryaya,

Qadir Allah, səndən imdad istərəm.

Söz tamam oldu. Qul Mahmud gördü dərya dalğalandı, göy parçalandı, göyün parçalanan yerindən dəryanın üzünə bir yaşıl nur düşdü. Qul Mahmudun gözləri qamaşdı, gördü yuxuda gördüyü mövlası əlin uzadıb ona sarı:

- Qul Mahmud, əlini ver mənə!
- Axı ay mövlam, əlim çatmaz– dedi.
- Mövlası dedi:
- Əlini uzatsan çatar.

Qul Mahmud əlin uzadıb bir də gördü ki, quruluqdadır. Baxdı gördü o qabağın Misir şəhərin dağlar kəsib. Aldı görək nə deyir:

Uca dağlar, nə düşmüşən araya,
Görsənmir gözümə oralar indi.
Götürsələr seyraqibi aradan,
Gör nə şirin düşər oralar indi.

Baxıram burada seyraqib yoxdur,
Yarımın həsrəti bu canda çoxdu,
Qaşları kamandı, kiprigi oxdu,
Atsa, ürəgimi yaralar indi.

Dillərdədir Qul Mahmudun dastanı,
Yar üçün dolandı külli-dünyanı.
Dilbərin yolunda çürütdü canı,
Sən eylə dərdinə çaralar indi.

Söz tamama yetişib. Qul Mahmud Misir şəhərinə yola düşdü. Dünən tacir olan Qul Mahmud bu gün yoxsula dönüb-dür. Qul Mahmud gəldi dostunun yeməxanasına, dostu bunu görcək huyuxdu, dedi:

– Mənim sazım şahın dərbarında Nigar xanımın otağında qalıbdı. Get onu al, gətir. Əvvəlki kimi işimizə başlayaq.

Yeməxanası olan dostu bu sözü eşidən kimi sevinib şahın dərbarına sarı yola düşdü. Gəldi şahın dərbarına, varid olanda xeyirxah vəzir bunu gördü, dedi:

- Nəyə gəlibsən?

Dedi:

– Gəlmişəm Qul Mahmudun sazın alıb aparam.

Xeyirxah vəzir eşidəndə sevindi, dedi:

– Gəl gedək Qul Mahmudun özün də götürək gələk bura.

Bunlar yeməxanaya gəldilər, xeyirxah vəzir Qul Mahmudu görəndə yerində novdan buzutək dondu. Qul Mahmudın qol-boyun olub öpüşdü, dedi:

– Bəs sən necə nicat tapdın?

Qul Mahmud cərəyanı dedi.

Xeyirxah vəzir dedi:

– Oğul, sən hansı vilayətdənsən, kimin oğlusan?

Qul Mahmud görək xeyirxah vəzirə nə deyir:

Gəl sənə söyləyim, baba,

Seyraqıbdən yaralıyam.

Əslim mənim Təbrizdəndi,

Ata-baba oralıyam.

Bağda qalıb gülüm mənim,

Yaman gəlib ilim mənim,

Lal olubdur dilim mənim,

El-obadan aralıyam.

Mahmudam, yar soraqlıyam,

Ürəkdən haqqa bağliyam,

Əhməd tacirin oğluyam,

Ürəgimdən yaralıyam.

Xeyirxah vəzir Qul Mahmudu götürüb gəldi Məhəmməd Şahın dərbarına. Şah Qul Mahmudu görəndə mat qaldı. Xeyirxah vəzir dedi:

– Şah sağ olsun, demədim ki, bu haqq aşığıdır, buna zaval yoxdur.

Şah dedi:

– Oğul, de görüm indi, sən nə istəyirsən?

Qul Mahmud dedi:

– Ədalət divan olsa, deyərəm.

Məhəmməd Şah dedi:

– Keçən dəfəkinə baxma, ədalət divan olacaq, sözünü de.

Qul Mahmud aldı görək nə dedi:

Ey adil şah, divan eylə,
Gəl sözümü salma yerə,
Haqq nahaqqı mizan eylə,
Qul Mahmudınan vəzirə.

Seyraqib aranı qatdı,
Qəlbində murada catdı,
Zülm ilə dəryaya atdı,
Şikayətə getdim pirə.

Qul Mahmud da sözün deyər,
Əyrisin yox, düzün deyər,
Həqiqətin özün deyər,
Girə salan düşər görə.

Söz tamam oldu. Şah dedi:

– Yaxşı, oğul, indi sən nə istəyirsən?

Dedi:

– Şah sağ olsun, Nigar xanım özü gəlsin bura, mən istəyimi deyim.

Bu sözü burada saxlayaq, gələk Nigar xanımın yanına. Toyu yasa çevrilən Nigar xanım başına qara bağlayıb kənzilərinə şivən eyləyir. Nigar xanım alıb görək kənzilərinə ağlaya-ağlaya nə deyir:

Əcəm diyarından bir oğlan gəldi,
Düşdü dilə, dastan oldu Misirdə,

Həqiqət söylədi, bilən olmadı,
Heyvatək saraldı, soldu Misirdə.

Pozuldu gülşənlər, pozuldu bağlar,
Sinəmə çəkildi dəhşətli dağlar,
Bax onun dərdinə bulutlar ağlar,
Dəryaya qərq oldu, qaldı Misirdə.

Boğuldu könlümün o nişanlısı,
Aşıqlar içində adlı sanlısı,
Nigarınan Qul Mahmudun qanlısı,
Qəlbləri matəmə saldı Misirdə.

Söz tamam oldu. Elə bu anda müjdəçi qapını açdı ki, Nigar xanım, müjdəmi ver, Qul Mahmud gəlibdir, atanın yanında.

Nigar xanım bu sözü eşidəcək qaça-qaça gəldi atasının dərbarına. Qul Mahmudu görcək elə bil dünyaya təzədən gəldi, sevindiyindən bilmədi neyləsin. Xeyirxah vəzir qabağa yeriylə dedi:

– Şah sağ olsun, indi vaxtıdır ki, sözlərinə əməl edəsiniz. Birincisi budur ki, o xain vəzirin boynunu vurdurasız, çün özü bu şərt eləyibdir.

Xain vəzir işləri belə görəndə rəng aldı, rəng verdi, düşdü bunların ayağına dedi:

– Anlamamışam, mən əfv edin. Mən Hurinisəni örgətdim ki, gəlib sizə şeytanlıq eyləsin. Mən qələt eləmişəm.

Şah dedi:

– Mən bilmərəm, Qul Mahmud bağışlasa, bağışlasın, bağışlamasa, boynun vurduracağam.

Xain vəzir düşdü Qul Mahmudun ayaqlarına. Qul Mahmud dedi:

– Şah sağ olsun, bağışlamaqda bir ləzzət var ki, qıyasda yoxdur. Odur ki, mən bunu bağışlayıram, Allah da bağışlasın.

Xeyirxah vəzir dedi:

Şah sağ olsun, siz nə qol vermisiniz?

Şah dedi:

– Qolumun üstündə varam.

Sonradan bir molla gəlib Qul Mahmudnan Nigar xanımın kəbinin kəsdi. Şah onlara qırx gecə-gündüz toy elədi.

Toy qurtarandan sonra Qul Mahmud Məhəmməd Şaha dedi ki, şah sağ olsun, mənim ata-anamın gözləri yoldadır, rüxsət ver, Nigar xanımı götürüb öz vilayətimə gedim.

Şah əvvəl narazı idi, sonradan Qul Mahmudun ısrarını görüb bunların getməsinə icazə verdi. Onlara bir dəstə qoşun qatıb düstur verdi ki, qoşun Təbrizəcən onları aparsın.

Qoşun onları Təbrizin yaxınlığına gətirdi, sonra onları yola salıb qayıtdı. Qul Mahmudnan Nigar xanım, bir də yanlarında nöqərləri, kənizləri, malı və mənəli gəlib Xoca Əhmədgilə yetişdilər. Qul Mahmud gördü qapılarında qoca bir arvad oturub, gözün uzaqlara tikib, ağlayır. Qul Mahmud yaxına gəldi, gördü anasıdır. Neçə vaxt bir-birindən aralı olan ana-bala sarmaşıq tək bir-birinə dolaşdı. Sonra Xoca Əhməd də gəlib oğlun görəndə gözləri yaşınan doldu. Ata-bala qol-boyun oldular. Bunların gəlməsindən şəhər əhli xəbərdar oldular. Tökülüb gəldilər, neçə dəvə, öküz qurban kəsdilər, burada da qırx gecə toy elədilər.

ƏLİ VƏ LEYLİ DASTANI

Ustadlar dastanı ustadnamə ilə başlayarlar, biz də ustadnamə ilə başlayıb dastana keçək:

Yazıq könlüm, gəl incimə gərdişi-zəmanədən,
Bu dünyada əql istə məhər dəli, divanədən.
Namərdlərə sirrin demə, axır bir gün faş edər,
Düşmənlə olsa zərər gəlməz mərd oğlu mərdanədən.

Bu dünyada çox insanlar məğrur olub özünə,
Kimi Məcnun olub düşüb səhraların düzünə,
Hərcayılar söz qanmazlar, baxmaz alim sözünə,
Hər kimsədən alim olsa danışar əfsanədən.

Ey Çarıqçı Aşıq Səməd, şeirin əldə oxunar,
Şair qəlbi bir şişədir, toxunmamış tez sınar.
Başardıqca ağır dolan, yüngül olma, el qınar,
Hər yan demə, azca danış, çox söylə dürdanədən.

Sizə kimdən deyim, Qaradağın Kəlibrlər qəsəbəsində
Aşıq Əlidən. Əli öz zamanının adlı-sanlı aşıqlarından olub,
adı-sanı hər bir yana yayılmışdır.

İndi eşidək Həmədan şəhərində Bala Sultanın qızı Leyli xanımdan. Leyli xanım elan eləmişdir ki, hər kəs məni bağlasa ona gedəcəgəm, amma mən hər kəsi bağlasam zindana saldıracağam. Həmədanın dövrəsində nə ki aşiq var idi, Leyli xanıma məğlub olub, zindana düşmüşdür.

Bir gün Qaradağ mahalından bir dərviş Həmədana getmişdi, Leyli xanıma rast gəldi. Leyli xanım dedi:

– Baba dərviş, aşiq sözü də bilirsen?

Dərviş dedi:

– Leyli xanım, mən yox, vəli Kəlibri Aşıq Əli bilir.
Onun kimi aşiq nə dünyaya gəlib, nə də gələcək.

Leyli xanım dedi:

– Mən bir namə yazsam, onu Aşıq Əliyə çatdırı bilərsən?

Dərviş dedi:

– Çatdıraram, amma mən dərvişəm, müstəqim naməni aparmaram, dolana-dolana, gəzə-gəzə, iki ilə, üç ilə apara bilərəm.

Leyli xanım dedi:

– Sən iki ildə, üç ildə neçə qazanarsan?

Dərviş dedi:

– O zamanın pulu məsələn, yüz tümən.

Leyli xanım dedi:

– Gəl bu min tümən, mən yazdığım naməni müstəqim aparıb verəcəksən Kəlibri Aşıq Əliyə.

Dərviş min tüməni alıb dedi:

– Buradan dabanqırma özümü Kəlibrə yetirəcəgəm.

Amma qız burda bara qoydu, soruşmadı Aşıq Əli qocadı, yoxsa cavan. Aşıq Əlinin də onda altımişə yaxın yaşı oldu. Qız özü də əhd eləmişdi ki, kim onu bağlasa, ona getsin.

Aldı Leyli xanım görək namədə mirzəyə nə yazdırıb Aşıq Əliyə göndərir:

Muradın nəvəsi, ay Aşıq Əli,
İstərəm gələsən cəngimə mənim.
Səni sallam olmaz-olmaz bəlaya,
Əgər ki, keçəsən cəngimə mənim.

Dərviş dedi:

– Xanım, belə kəskin yazma, Aşıq Əli girməli kol deyil.

Leyli xanım dedi:

– Mirzə, yaz, sizin işiz olmasın.

Aldı Leyli xanım:

Çoxları gəlibdi əlimdən zara,
On səkkiz aşığı salmışam tora,

Qaradağdan gəlsə şair şüara,
Heç biri yetənməz dəngimə mənim.

Leyli xanım dedi:

– Dərviş, qoy yerimi də deyim, Aşıq Əli bəhanə edib
yerim bəlli olmadığı üçün meydanımdan can qaçırdar.

Aldı Leyli xanım:

Deyim məkanımı nişanbənişan,
Bir yanımdəryadır, yerim Həmədan,
Bala Sultan qızı, adım Leyli xan,
Cənginən dayan sən səngimə mənim.

Söz tamam oldu. Leyli xanım naməni verdi dərvişə. Dərviş naməni götürüb gəldi çıxdı Qaradağ mahalına, yolda Kazım xanın obasına döndü ki, dərvişlik eyləyib bir az pul alsın. Obaya gələndə gördü toy məclisi var, Kazım xanın oğlunun toyudur, aşığı da Aşıq Əlidir. Dərviş keçib məclisdə oturdu. Aşıq Əli qabağından keçəndə Leyli xanımın naməsini ona verdi. Aşıq Əli naməni açdı oxudu. Gördü Leyli xanım onu meydanına çağırıb, rəngi qaçdı. Kazım xan dedi:

– Aşıq Əli, namədə nə yazıb? Sənin halın niyə dəyişdi?

Aşıq Əli dedi:

– Bir zad deyil?

Kazım xan dedi:

– Namədə nə yazıb, gərək bizə də deyəsən.

Aldı Aşıq Əli görək namədən bunları nə halı eyləyir:

Yenə dərdim təzələndi,
Bir gözəl peymanə yazıb.
Eşq əlindən dərdə düşüb,
Duyub şirin cana yazıb.
Giribdi eşqin gölünə,
Səda salıbdı elinə.

Düşməyib ustad əlinə,
Bir az yekəxana yazıb.

Kazım xan dedi:

– Aşıq Əli, sən ki aşılıqda üstünə bir kimsə yoxdur,
bəs sən rəngin niyə qaçır?

Aşıq Əli dedi:

– Qulaq as!

Qoynunda nar bəsləyibdi,
Aşıqları səsləyibdi.
Mən Əlini istəyibdi,
Odur Həmədana yazıb.

Söz tamam oldu. Aşıq Əli toydan toya düşüb vaxt tapmadı namənin cavabın göndərsin.

Leyli xanım altı ay Aşıq Əlini gözlədi, bir xəbər olmadı.
Dedi:

– Əlbəttə, dərviş naməni Aşıq Əliyə verməyib.

Bir qasid tapıb dedi:

– Səndən Qaradağ mahalının Kəlibr qəsəbəsində olan
Aşıq Əliyə bir namə göndərirəm, ya Aşıq Əlinin özün, ya da
namənin cavabın gətirməlisən.

Qasid qəbul etdi. Leyli xanım görək Aşıq Əliyə nə yazdı:

Məndən salam olsun Aşıq Əliyə,
Uzaqdan bilmişəm bünyadın sən.
Düşməyibsən kamil ustad əlinə,
Odur, Qaradağda var adın sən.

Aşılıqda sədam çıxıb hər yana,
Salmışam on səkkiz aşiq zindana.
İstəyəm girəsən mənə meydana.
Çıxardam aşkara iradın sən.

Qasid dedi:

– Xanım, elə namə yaz gəlsin, sən ki belə yazdın, onun gəlmək nəzəri olsa da sənin bu naməndən qorxub gəlməyəcək.

Leyli xanım dedi ki:

– Mənim meydanıma qorxusundan aşıq gələnmez.

Aldı sonuncu bəndin:

Qaradağdan durub dovasan,
Umud olma qadaları sovasan,
Şıkarımda bənzəyirsən ova sən,
Leyliyəm olaram səyyadın sənin.

Söz tamam oldu. Qasid naməni götürüb yola düşüb gətirib naməni Kəlibrdə Aşiq Əliyə verdi. Aşiq Əli dedi:

– Qasid, dayan namənin cavabın yazım, apar.

Görək Aşiq Əli nə yazdı:

Bala Sultan qızı, ay Leyli xanım,
Xəbərdar ol, o mahala gəlirəm.
Yazdığın namələr gəldi yetişdi,
Düşməninən kəc xəyala, gəlirəm.

Yazıbsan naməni dəngəsər kimi,
Meydanında dayanaram ər kimi,
Açılıbsan tazə qönçə tər kimi,
Üz tutuban o diyara gəlirəm.

Aşiq Əli aldı sözünün tapşırmasını:

İnsan dara düşər qəza tutanda,
Təbib çara bilməz əcəl çatanda,
Bağlayıb qoynunda girib yatanda.
Əliyəm, Leyli tək yara gəlirəm.

Söz tamam oldu. Qasid naməni götürüb yol elədi Həmədana. Aşiq Əli bir fikir elədi dedi:

– Buradan Həmədana getmək ağır səfərdi, qoy özümlə də bir yoldaş götürüm. Əhməd adında bir balabançısı var idi. Onu da götürüb, bir az da evinə xərc verib, yola düşdülər, gəlib bir yaylaqda bir dəstə qıza rast gəldilər. Qızların biri dedi:

– Aşıq, bizə bir tərif oxu!

Aşıq Əli dedi:

– Adın nədir?

Qız dedi:

– Gülnişan.

Aldı Aşıq Əli:

Başına dönüm, Gülnişan xanım,
Günəşdən baş verən dan sənə qurban.
Sədrin ağdır dağ başında qar kimi,
Siyah zülfün quyrılıbdı mar kimi,
Baş verib sinəndə qoşa nar kimi,
Artıbdır şövkətlə şan sənə qurban.

Tovuztək bəzənib dövrən çağında,
Huritək kənizlər solu sağında,
Aşıq Əli deyir Qaradağında,
Bütün dövlət, bir də xan sənə qurban.

Söz tamam oldu. Aşıq Əligil yola davam elədilər, gəlib çatdılar Miyanə şəhərinə. Meydanda bir nəfər var idi, şair Heydər adında. Əlinə nə aşıq keçsə tutub bağlayıb sazın alardı. Aşıq Əli bir kişiylə dedi:

– Qardaş, biz bir mənzil axtarıq, gecəni qalıb, səhər gedək.

O kişi xanın adamı idi. Dedi:

– Gəlin, mən sizə mehmanxana görsədim.

Bunları düz gətirib Heydər qapısını göstərdi, özü getdi. Balabançı Əhməd qapını döydü, şair Heydər çıxdı, gördü iki nəfər gəlib, biri aşıqdır. Aşıq Əli dedi:

– Qardaş, bizə bir mənzil verərsən?

Şair Heydər dedi:

– Bura mehmanxana deyil ki, sizə mənzil verəm, amma sizinən işim var, ya gərək mənimlə deyişəsiniz, ya da sazı verib gedəsiniz.

Aşıq Əli çox ısrar elədi, şair Heydər bunlardan əl çək-sin. Şair Heydər qəbul eləmədi. Axırda Aşıq Əli dedi:

– Nə soruşursan, soruş qurtar.

Aldı şair Heydər:

Neçə aşiq cahan seyrini edərdiz,
Kimdən əmr olundu, haraya gəldiz?
Kimi vəli bildiz, kimi rahnuma,
Kimi zikr eyləyib buraya gəldiz?

Aşıq Əli dedi:

– Qulaq as!

İki aşiq cahan seyrini edirdik,
Allahdan əmr oldu, dünyaya gəldik,
Əli Vəli, Məhəmməddi rahnuma,
Allahı bir bilib buraya gəldik.

Aldı şair Heydər:

Kəlam üçün oxumuşam çox ayə,
Şəcər nə üstündə salıbdı sayə,
Əzəl gəldiz, söylə hansı dəryayə
Oradan necə şey siz ələ aldız.

Cavabında aldı Aşıq Alı:

Kəlam üçün oxumuşam bəri ayə,
Şəcər daş üstündə salıbdı sayə,
Atanın yeşindən gəldik dünyayə.
Oradan bəndə əla biz ələ saldıq.

Şair Heydər aldı sözünün sonunu:

Heydər sözün deyər öz mənzilində,
Vacibatız nədir haqq tənzimində

.....

Kim yondu, bəs söylə siz ələ aldız.

Aşıq Əli dedi:

– Qulaq as, onu da deyim:

Əli ruzi üçün tutub bir sənət,
Vacib oruc, namaz, xums ilə zəkat,
Musiqidən qalıb bizə bu nemət.
Əflatun düzəltdi, biz ələ aldıq.

Söz tamam oldu. Aşıq Əli dedi:

– İndi növbə mənimdir ki, səndən soruşam.

Aldı Aşıq Əli:

Alim möhtərəm, arif kamil..
Əzəl kimə dedi haqq kəlamını?
Neçə il qərq oldu, kim etdi çarə,
Xətərdən eylədi xilas canını.

Şair Heydər gördü yüz il qala, bu sözə cavab tapmaz.

Dedi:

– Aşıq Əli, hamısın de, bir yol cavab verim.

Aldı Aşıq Əli:

O, kimdir dünyanı tutacaq səsi.
Canlını canından eylər nərəsi.
Söylə, haqqın nədir ondan bəhrəsi,
Kimdir əzəl bildi haqq ilhamın.

Aşıq Əli aldı sözün sonunu:

Əli deyir, kimdir yoxdur vəfası,
Harada qaldı qət nəfsin binası.

Bu dünyanın nə üstədir davası.

Bir-birindən kədər edib hamını.

Söz tamam oldu. Şair Heydər bir cavab tapmadı. Aşıq Əli dedi:

– Səndən işim yoxdur, ancaq bundan belə hər gücün çatana zor demə.

Aşıq Əli Əhmədlə yola düşüb gəlib çatdılar Qızıl üzən çayının qırağına. Aşıq Əli dedi:

– Əhməd, sən bir az otur, mən bir az yatım, sonra durub gedək.

Aşıq Əlini yuxu tutdu, Əhməd Balabançı öz-özünə dedi: “bu səfər xəterlidir, gedərik Həmədana, Leyli xanım bunu bağlayar, məni də tutub zindana salarlar, gəl bu durunca aradan çıx”. Əhməd balabançı durub yavaşca bir diki istəyirdi ki, aşsın Aşıq Əli yuxuda gördü bir qolu qırılıb düşdü, yuxudan dik ayıldı, gördü Əhməd Balabançı az qalır bir diki aşsın. Səslədi, dedi:

– Əhməd, hara gedirsən?

Əhməd dedi:

– Bir az odun yığıram, od yandıraq.

Aşıq Əli arif adam idi, cərəyan başa düşdü. Dedi:

– Əhməd, gəl bura bir kəlmə də sənin üçün oxuyum gedək.

Aldı görək Əhməd nə oxudu:

Qızıl üzən çayı, nə gur axırsan,

Sənin ustdən neçə canlar keçibdi.

Adı bəlli Azərbaycan səddisən,

Neçə-neçə qəhrəmanlar keçibdi.

Dünya gərdiş etdi, döndü bir dövrən,

Bəs necoldu qaradağlı Kazım xan?

Kəlid Azərbaycan vəziri-İran
Cahcəlallı ali qanlar keçibdi.

Bu dünya qalmayıb pirə, cabvana,
Gədayə, kimsəyə, sultana, xana,
Yoldaşı baş qoyur Azərbaycana,
Əli kimi bağı qanlar keçibdi.

Söz tamam oldu. Əhməd gördü Aşıq Əli işi bilib, üstün
vurmadı.

Bəli, bunlar durub yola düşüb gəlib çatdılar Həmədana.
Həmədanda Pərican adlı bir qız var idi, hər nə aşiq Leyli
xanımla deyişməyə gəlsə idi, gərək əvvəl Pəricanla deyişəydi.
Əgər Pəricanı bağlasa Leyli xanım onunla deyişərdi. Yoxsa,
Leyli xanım hər yüngül aşıqla deyişməzdi. Pərican xanım
kənizləri ilə gəzməyə çıxmışdı, gördü iki nəfər gəlir, birisinin
əlində saz. Bunları çağırırdı. Aşıq Əliyə dedi:

– Aşıq, hara gedirsən?

Aşıq Əli dedi:

– Gedirəm Leyli xanımla deyişəm.

Pərican dedi:

– Onda gərək əvvəl mənimlə deyişməlisən, bağlasan ge-
dib Leyli xanımla deyişərsən, yoxsa əvvəldə o, sənle deyişməz.

Aşıq Əli dedi:

– Nə xəbər alırsan al.

Aldı Pərican:

Səndən xəbər alım, ay gələn aşiq,
Söylə görüm nə məkana gəlibsən,
Dumana qər qərq olan cümlə qar kimi,
Hədəf olub tir kamana gəlibsən?

Aşıq Əli sazın kökləyib aldı gərək cavabında nə dedi:

Gəl sənə söyləyim, Pərican xanım,
Bu meydanda gövhər kana gəlmişəm.
Leyli xanım namə yazıb, istəyib,
Deyişməyə bu meydana gəlmişəm.

Aldı Pərican:

Gəzməlisən İsfəhanı, Kaşanı,
Tanımaram nə sultanı, paşanı.
Aşıqlığın səndə yoxdur nişanı,
Duz satansan bu dövrana gəlibsən.

Cavabında aldı Aşıq Əli:

Duz satan deyiləm, qiymətli zərəm,
Sərrafın əlində lələm, gövhərəm.
Meydana girəndə əsrəmiş nərəm,
Mətləbim var, şirin cana gəlmişəm.

Aldı Pərican:

Pəricanam, yaşın həddən aşıbdı,
Ağlın azalıbdı, huşun çaşıbdı,
Karvan adamısan, yolun düşübdü,
Yoxsa sən qana düşübsən gəlibsən.

Aşıq Əli aldı cavabında:

Saymaram mən sultanımı, xanımı,
Qorxun yoxdur gər tökələr qanımı,
Əli deyir, mən də Leyli xanımı
Bağlamağa Həmədana gəlmişəm.

Söz tamam oldu. Pərican gedib Aşıq Əlinin gəlməgini
Leyli xanıma xəbər verdi. Leyli xanımı düstur verdi, meydan
sulandı. Leyli xanım da, Aşıq Əli də meydana varid oldular.
Leyli xanım gördü bara qoyubdur. Aşıq Əlinin altmış yaşı

olar, bunun yaşı heç iyirmiyə çatmayıb. Dedi: “daha iş işdən keçib”, setarın kökləyib aldı görək Aşıq Əlidən nə xəbər aldı:

Hədyan deyib laf eyləmə,
Gəl meydana, göstər hünər,
Bağlaram qollarını,
Qollarından vuram təbər.

Aşıq Əli dedi:

– Çox yekə danışırısan, cavabına qulaq as!
Ala gözlü Leyli xanım,
Gəl məndən eyləmə kədər.
Mən bir alıcı tərlanam,
Sən sonasan, sinəsi tər.

Aldı Leyli xanım:

Aşıq olan xər eyləməz,
İgit olan ar eyləməz,
Yüz min qoşun kar eyləməz
Mənəm bir qəleyi-xeybər.

Cavabında aldı Aşıq Əli:

Oxuram sureyi-Yasın,
Çağıraram Qənbər ağasın,
Yıxaram Xeybər qalasın,
Mənəm bir polad şeşpər.

Leyli xanım dedi:

– O biri aşıqlara rəhm eyləmişəm, zindana saldırmışam,
səni verəcəyim boynunu vursunlar. Aldı sözünün sonunu:

Leyliyəm, yanılaşam nara,
Qəniməm mən aşıqlara,
Səni də çəkdirərəm dara,
Vay xəbərin elə gedər.

Aşıq Əli dedi:

– Al cavabın:

Mən Əli ar eylərəm,
Açan gülün xar eylərəm
Səni alıb yar eylərəm,
Səni tutub qəza qədər.

Söz tamam oldu. Yenə də Leyli xanım qabağa düşdü,
aldı görək nə xəbər aldı:

Səndən xəbər alım, ay Aşıq Əli,
Nədən xəlq olundu, Adəm və Həvvə,
Laf eyləmə, sualıma cavab ver,
Yaranıb hardadır cəmə məva.

Aşıq Əli dedi:

– Xanım, qulaq as, onları mən bilməsəm bu qədər yolu
Qaradağdan Həmədana gəlməzdim.

Ab və atəş, xək və baddan yarandı,
Qüdrət ilhamıdan Adəm və Həvvə.
Peyğəmbər merac gedəndə gördü,
Yeddi gözdən üstə cənnət məva.

Dövrədə duranlar hamı əl çaldı. Aldı Leyli xanım:

On beş qara quvar saray içində,
Dörd fərraş dolanar hər ay içində,
İki qul dolanar hər ay içində,
Əgər bilsən, sənə səd bərəkəllah.

Cavabında aldı Aşıq Əli:

On beş gecə gedər saray içində,
Dörd həftə dolanar hər ay içində,
Qədir xəmlə qurban bir ay içində,
İslama bayramdır böyükdür valla.

Leyli xanım aldı sözünün sonunu:

Kimdir harada gəzdi busatı?
O, kimdir, fəth eylədi zulmatı?
O, kimdir, içdi ab-həyatı,
Leyli deyər, harada yetişir həya.

Aşıq Əli dedi:

– Qulaq assan, onu da deyəcəyəm.
Süleyman havaya mindi busatı,
İskəndər dolandı, gəzdi zulmatı,
Əliyəm, Xızır içdi abı-həyatı,
Diridir, çox yerdə yetişər həya.

Söz tamam oldu. Dövrədən əhsən səsi göyə ucaldı. Leyli xanım dedi:

– Buyün bəs eylər, deyişməmizin qalanı qalsın sabaha.

Camaat dağıldı. Leyli xanım gəlib qızları yığdı başına, dedi:

– Sabah növbə Aşıq Əlinindir ki, qabağa düşüb soruşsun, vəzə baxıram, o, mənə fəvri bağlayar. Gecə yarısı onlar yatanda kəcavəni hazırlayın, mən şəhərdən çıxım.

Qızlar dedilər:

– Xanım, sən bu şəhərdən getmə!

Leyli xanım dedi:

– Aşıq Əli mənə bağlarsa, şərt kəsmişəm, mənə alacaq, o, altıмыш yaşında bir qoca, mən iyirmi yaşında bir cavan.

Kəcavəni hazırladılar, Leyli xanım istədi şəhərdən xaric ola, Aşıq Əli yuxuda gördü ki, bir ağacın başında bir dəstə quş var idi, hamısı uçdu. Tez yuxudan ayılıb çıxdı eşigə, gördü Leyli xanım minib kəcavəyə, istəyir gedə. Gəlib kəcavənin qabağın kəsdi. Leyli xanım and verdi, dedi:

– Əli, səni and vermişəm bir Allaha, məndən əl çək!

Aşıq Əli dedi:

– Xanım, onda icazə ver birin oxuyum, ondan sonra.

Ovçusundan ürküb qaçan ceyranım,
Çəkmə sinəm üstə çarpaz dağ yeri
Saxla kəcavəni, ay Leyli xanım,
Olginən dərdimə bir ortağ yeri.

İgit olan yar ilqarını,
Bülbül olan çəkər ahı-zarını,
Könlüm istər ağ sinənin narını,
Aşginən görsənsin gözəl bağ yeri.

Aşıq Əli dedi:

– Xanım, məni sən uzun namə yazıb çağırıbsan, indi bəs niyə qaçırsan?

Aldı sözünün sonunu:

Mən Əliyəm, nələr keçibdi məndən,
Yük tutmuşam dürrü gövhər Yəməndən,
Qara quştək qaynaq vuraram sinəndən,
Qanı qaçan mudam qalar ağ yeri.

Söz tamam oldu. Leyli xanım düşdü yalvarmağa. Aşıq Əli gördü insaf dinin yarısıdır. Qocayla cavanınkı tutmaz. Leyli xanımı verdi əmioğlu Məhəmməd bəyə, özü də toyun eyləyib qayıtdı Qaradağa.

FƏĞFUR ŞAH İLƏ PƏRİ XANIMIN DASTANI

Ustadlar dastanı ustadnamə ilə başlayarlar, biz də bir ustadnamə ilə başlayıb, dastana keçək:

Yazdığım sözləri oxuyub inan,
Bu dünyada hər yoldaşa inanma.
Nanəcibin yemə duzun, çörəyin
Zaman gəlsə, vurar başa, inanma.

Tikə dostu yaman gündə dayanmaz,
Qafil olan oyanmaz ki oyanmaz,
Dost dostu görəndə qəlbi bulanmaz.
Ərbab ilə qızıl başa, inanma.

Qəşəm bu işlərin hamısını görüb,
Dostu seçib ona düz ilqar verib,
Çox insanlar mənim üzümə durub,
Hər qohuma, hər yoldaşa inanma.

Gələk mətləb üstünə. Keçmiş zamanda İsfəhanda Şah Abbasa Qul Zirək adında bir qasid Dağıstandan xəbər gətirdi ki, Dağıstanın hakimi Hüseyn şah ölüb və o mahal hakimsiz qalıb. Şah Abbas Qul Zirəkdən soruşdu ki, Hüseyn şahın oğlu varmı? Qul Zirək dedi:

– Bəli, qurban. Fəğfur adında, on dörd yaşında bir oğlu var.
Şah Abbas Fəğfurun Dağıstana hakimlik sənədin yazıb, möhürləyib, Qul Zirəgə verdi, dedi:

– Bu saatda Fəğfuru Dağıstanın hakimi seçdim.

Qul Zirək Şah Abbasın hökmün gətirib Dağıstana və Fəğfura verdi. O gündən Fəğfur şah Dağıstanın hakimi oldu.

Bir gecə Fəğfur şahın yuxusuna mərdlərin mövlası Əli gəlib buna buta verib, Əhməd xanın qızı Pəri xanımı ona göstərüb dedi:

– Oğul, səni də ona göstərmişəm, zəhmət çəkib məşuquna çatarsan.

Fəğfur şah yuxudan ayılıb gördü hava işıqlanıb, anası Fəğfurun yanına gəlib gördü Fəğfurun halı özündə deyil. Soruşdu vay balasına nə olub, niyə pərişansan? Fəğfur şah dedi:

– Ana, mən səfərə getməliyəm.

Anası dedi:

– Ay bala, axı haraya gedirsən?

Fəğfur şah dedi:

– Ana, bir qulaq as.

Başına dolanım, gül üzlü ana,
Məcnun olub biyabana gedirəm.
Alışıb oduna büryan olmuşam,
Od alıban yana-yana gedirəm.

Anası dedi:

– Ay bala, əgər aşiq olubsan, kimi deyirsən, onu alım.

Fəğfur şah dedi:

– Ana, bir qulaq as.

Yandırır cismimi eşqinin odu,
Çox olub qohumu, çox olub yadı,
Əhməd xan qızıdır, Pəridir adı,
Adı yoxdur, biməkana gedirəm.

Bağban ölsə, bağda solar təzə gülü,
Fəğfuram, qürbətə salıram yolu,
Üstümdədir yaradanın bir əli,
Qəsd eyləyib şirin cana gedirəm.

Söz tamam oldu, anası çox ısrar elədi, gördü Fəğfur şah dayanan deyil, odur ki, Fəğfur şaha ruxsət verib yola saldı. Fəğfur şah yola düşən aldı görək Qul Zirəgə nə dedi:

Bülbül uçdu, bağları qaldı,
Baxça-barı yaxşı saxla.
Ana-bacım ağlar qaldı,
İntizarı yaxşı saxla.

Qara gəlib mənim baxtım,
Tez salındı mənim rəxtim,
Sizin olsun tacı-təxtim,
Dövlət-varı yaxşı saxla.

Fəğfuram, çəkdim zülümü,
Xoryad dərməsin gülümü,
İki il gözlə yolumu,
Çəmənzarı yaxşı saxla.

Söz tamam oldu. Fəğfur şah Qul Zirəgə dedi:

– İki il gözlə, gəlməsəm dalımca gəl!

Fəğfur şah yola düşüb üç ay at belində mahalları gəzib
Marağa şəhərində bir bulağın başında yatıb yuxuya getdi. Sən
demə, Pəri xanım kənizlərin götürüb, gəlib o bulağın kənarında
çadır qurmuşdur və Pəri xanımın kənizi Ağcaqız gəlib bulağ-
dan su aparanda Fəğfur şaha gözü düşdü, aldı görək nə dedi:

Xabi-qəmdə yatan oğlan,
Söylə, görüm haralısan?
Düz sözünü eylə bəyan.
Hansı dağın maralısan?

Fəğfur şah oyanıb aldı görək cavabında nə dedi:

Qulaq ver, söyləyim sənə,

Məcnunam, düşmüşəm çölə,
Leylinin fərağındayam.

Ağcaqız bildi ki, bu Pəri xanımın sevgisidir, çün Pəri
xanım qabaqdan kənizlərinə demişdir ki, Hüseyn şahın oğlu

Fəğfur şah mənim dalımca gələcək. Görək Fəğfur şahdan nə soruşdu:

Elə bil sinə dağlısan,
Hicrandan qolu bağlısan,
De görüm kimin oğlusan,
Ovsunçu tək mar alısan.

Cavabında aldı görək Fəğfur şah nə dedi:
Əzəldən qolu bağlıyam,
Lələtək sinə dağlıyam,
Mən Hüseyn şahın oğluyam.
İndi qəm ayağındayam.

Ağcaqız aldı sözünün son bəndin:
Ağca sözün edib tamam,
Köməginə gəlsin imam,
Acıbsan gəl meyl et təam,
Burda dərdi çaralısan.

Cavabında aldı Fəğfur şah:
Mən Fəğfuram, sənə qurban,
Bəlkə gəldi haqdan fərman,
Kömək olsun sahib zaman,
Həqiqət budağındayam.

Söz tamam oldu. Ağcaqız bulağdan su götürüb, gəldi
Pəri xanımın yanına. Pəri xanım dedi:

– Niyə yubandın?

Ağcaqız dedi:

– Xanım, səni muştuluqlamalıyam.

Pəri xanım dedi:

– Nə olub?

Ağcaqız dedi:

– Qulaq as:

Başına dolanım, Pəri,
Yarın gördüm bulaq üstə.
Sənsən gözəlləri səri,
Yarın gördüm bulaq üstə.

Günəşdən bir nur almışdı,
Həqiqətdən zor almışdı,
Yola baxıb qaralmışdı,
Yarın gördüm bulaq üstə.

Yola baxan nazlı yardı,
O, çəkdiyi ahı-zardı,
Bulaq üstə intizardı,
Yarın gördüm bulaq üstə.

Söz tamam oldu. Pəri xanım qızları götürüb bulağa sarı gəldi, Fəğfur şah gördü axtardığı qız başında bir dəstə qızınan bulağa sarı gəlir. Aldı görək nə dedi:

Sallana-sallana gələn Salatın,
Siz deyın, həmişə nazınan gəlsin.
Dövrəsində gəzsın hurizadələr,
Gələndə hey güllər özünən gəlsin.

Yaşılbaşlar bulaq üstə düzülə,
Alagözlər xumarlana, süzülə,
Kəhlik kimi səf-səf olub sezilə,
Dərə ilə getməsin, düzünən gəlsin.

Yolu budur, bulaq təki çağlayam,
Sinəm üstü düyünlüyəm, dağlıyam,
Adım Fəğfur, Hüseyn şahın oğluyam,
Sevgilim başında qızınan gəlsin.

Söz tamam oldu. Qızlar gül dərməgə başladılar. Pəri xanım la Fəğfur söhbətə məşğul oldular. Pəri xanım dedi:

– Mənim atamın böyük sürüsü var, ona gedim deyim ki, bir yaxşı çoban tapmışam, səni nişan verim, gəlib səni çoban aparsın.

Fəğfur şah qəbul etdi. Pəri xanım qızlarla birgə gəlib Əhməd xanın yanına dedi:

– Ata, filan bulağın başında bir oğlan yatıb, deyir ki, gəlmişəm çoban olam.

Əhməd xan gəlib Fəğfur şahı tapır, görür ki, bu oğlan çox göyçək bir oğlandır. Öz-özünə deyir, insaf deyil bu, qoyun otarsın, bunu çobanlara başçı seçib xan çoban edəcəgəm.

Bəli, Fəğfur şah o gündən xan çoban paltarın geyib Xan Çoban olur, gedir yaylaqda Əhməd xanın sürülərinə baş çək-məgə, bir il burda qalır.

Bir gün Pəri xanım qızları da götürüb gəlir yaylağa. Gülnigar adında bir kənz qabaqdan qaçıb Fəğfur şahla Pəri xanımın gəlməsini görək necə xəbər verir:

Sənə deyim, gözəl oğlan.
Muştuluq ver, yarın gəlir.
Sır sözümü edim elan,
Muştuluq ver, yarın gəlir.

Ördəktək işvə nazınan,
Əlində cürə sazınan,
O qırx incə bel qızınan,
Muştuluq ver, yarın gəlir.

Açılan bir qızılgüldü,
Ötüşən şeyda bülböldü,
Gülnigar xanıma quldu,
Muştuluq ver, yarın gəlir.

Söz tamam oldu. Xan Çoban sazın götürüb görək Pəri xanımı necə qarşılayır:

Əzəl bahar yaz ayları gələndə,
Uca dağda bir qonağım olaydın.
Açılında əlvən-əlvən lalələr,
Gülə bənzər gül yanağım olaydın.

Bir çiçəydim nazlı yarın ləzzətin,
Bir görəydim gül camalın işrətin,
Kaş dadaydım eyşi-işrətin şərbətin,
Göy çəmənli bağça-bağım olaydın.

Söz tamam oldu. Pəri xanımgil bir neçə gün burda qonaq qalandan sonra qayıtdılar. Yolda Qul Zirək bunların qabağına gəldi. Qul Zirək dedi:

– Xanım, mən ağamı itirmişəm, axtara-axtara gəlib buranı tapmışam. Siz görməyibsiz?

Pəri xanım dedi:

– Ağan kimdir?

Aldı Qul Zirək:

Başına dolanım, ay gələn qızlar,
Siz Allah ağamdan xəbər söyləyin.
Sümüyüm içində iligim sızlar,
Siz Allah ağamdan xəbər söyləyin.

Cavabında aldı Pəri xanım:

Ey biçarə, nə gəzirsən avara.
Mən sənin ağandan xəbər söyləyim.
Söylə görüm gedib hansı diyara,
Mən sənin ağandan xəbər söyləyim.

Aldı Qul Zirək:

Uçub könlüm, dağdan-dağa quş olub,
Mey içib, o, qürbətdə sərxoş olub,

Elə bil ki, ağam sizə tuş olub,
Siz Allah ağamdan xəbər söyləyin.

Aldı Pəri xanım:

Tanımırıq qohumunu, yadını,
Biz çəkirik ləzzətini, dadını,
Bizə məlum eylə ağan adını,
Mən sənin ağandan xəbər söyləyim.

Aldı Qul Zirək:

Qul Zirək qaldı bil yana-yana,
Sorağında gəzir dəli-divana,
Şahzadə Fəğfur da deyirlər ona,
Siz Allah ağamdan xəbər söyləyin.

Aldı Pəri xanım:

Əhməd xan qızıyam, adımdır Pəri,
Bu qürbət elləri gəzmə sərsəri.
Tanıram, görmüşən o sərvəri,
Mən sənin ağandan xəbər söyləyim.

Söz tamam oldu. Qul Zirək gəlib Fəğfur şahı tapdı.

İndi eşidək Çuğul Aqa xandan. Pəri xanımı istəyirdi, Pəri xanım onu sevmirdi. Elə ki gördü Xan Çoban istəyir Pəri xanımı ala, yol elədi İsfəhana, gəl, Şah Abbasa xəbər verdi ki, Marağadan Əhməd xanın qızı Pəri xanımı sənin hərəmxanana gətirirdim ki, yolda Xan Çoban adında bir çoban zorunan Pəri xanımı geri qaytardı. Şah Abbas Çuğul Aqa xana bir xeyli qoşun qoşub dedi:

– Gedib Pəri xanımı gətirəsən.

Çuğul Aqa xan qoşunuyla gəlib Pərini kəcavəyə mindirib İsfəhana apardı. Xəbər gedib Xan Çobana çatanda görək nə dedi:

Bir igid ki dərddə düşə,
Dərd əlindən yata bilməz.
Qabağında min ov gəzə,
Heç birinə ata bilməz.

Haqq, dərgahın ayırmış,
Camalın gün bəyazırmış,
Fələk nə hiyləbazırmış,
Mərdanələr xəta bilməz.

Xan Çobanam, Arazbardan,
Bağçalarım doldu bardan,
İgid qalsa, gər qatardan
Tay-tuşuna çata bilməz.

Söz tamam oldu. Çobanların qırxı da sürünü boşlayıb, ağçaların götürüb, Qul Zirəklə birgə Xan Çobana qoşulub, Pəri xanımın dalınca getdilər. Çobanlar Xan Çobana deyirlər:

– Sən qabaqda get, xəlvətdə Pərinə tapıb soruş, gör sənə rayı var, ya Şah Abbasa?

Xan Çoban qabaqda gedib gördü qoşun çadır vurub, istirahətə məşğuldur. Pəri xanımın çadırın tapıb varid oldu. Aldı görək Pəri xanıma nə dedi:

Alagözlü nazlı ceyran,
Kim ayırdı səni məndən?
Mənəm camalına heyran.
Kim ayırdı səni məndən?

Fələk məni çaldı daşa,
Arzularım çıxdı boşa,
Məndən ayrı yeddi gün yaşa
Kim ayırdı səni məndən?

Xan Çobanam, bağı daşlı,
Yarım sənsən qələm qaşlı,
Məni qoyma gözü yaşlı,
Kim ayırdı səni məndən?

Söz tamam oldu, bu səsə Çuğul Aqa xan gəlib Xan Çobanı tutdu, o qədər döydü ki, tilit qan oldu, sonra atıb aralığa qoşuna düstür verdi ki, yola düşsünlər. Çobanlar ha gözlədi, Xan Çobandan xəbər olmadı, durub gəlib Xan Çobanı yaralı gördülər, yaralarına məlhəm qoydular. Aldı görək Xan Çoban bunlara nə dedi:

Bir tülək tərmanın səsi gələndə,
Ürküşüb sonalar ay inci sinə.
Bir gün qıya baxdı, aldı canımı,
Gül camalı bənzər ay incisinə.

Gecəni sübhətək yar-yar deyəsən,
Dəlib qara bağı, yar-yar deyəsən,
Sən də mənimtək yar-yar deyəsən,
Düşəsən fələkin ay incisinə.

Xan Çobanam, mən olmuşam yaralı,
Ovsunçular əllərinə mar alı,
Bir şahbazım gedib sinə yaralı,
Qurbanam gözlərin ay incisinə.

Söz tamam oldu. Xan Çoban çobanları yaylağa qaytarıb Qul Zirəgi götürüb İsfəhana sarı yola düşdü. Çuğul Aqa xan Pəri xanımı gətirib Şah Abbasa təhvil verdi. Şah Abbas Pəri xanıma dedi:

– Xanım, məni sevirsən?

Pəri xanım ağladı. Şah Abbas dedi:

– Xanım, nə üçün ağlayırsan?

Cavabında aldı Pəri xanım:

Başına dolanım, ədalət şahım,
Şahım, söylə, nə təqsirim var mənim?
Sərtacım, sərvərim, ay qibləgahım,
Şahım, söylə, nə təqsirim var mənim?

Mən atamın dövlətiyəm, varıyam,
Yeniyetmə bağçaların bariyam,
Dağıstanlı Fəğfur şahın yarıyam,
Şahım, söylə, nə təqsirim var mənim?

Şah Abbas dağıstanlı Fəğfur şah adını eşidəndə fikrə
getdi. Aldı Pəri xanım:

Pəriyəm, qalmışam mən yana-yana,
Dil əhli gərkdir sözümü qana,
Adil şahım, gəl ədalət divana,
Şahım, söylə, nə təqsirim var mənim?

Söz tamam oldu. Elə bu vaxt şaha dedilər:

– Qurban, iki nəfər istəyir sizi görə.

Dedi:

– Yol verin gəlsinlər.

Bunlar darbara varid olanda Şah Abbas Qul Zirəgi tanı-
dı, amma Fəğfur şahı tanımadı. Şah Abbas Qul Zirəgə dedi:

– Qul Zirək, nə xəbər, yanındakı kimdir?

Qul Zirək dedi:

– Qurban, bu Dağıstanın hakimi Hüseyn şahın oğlu Fəğ-
fur şahdır. Bunun sevgisi Pəri xanımı sizin qoşun hərəmxə-
naya gətirib, sizin üstüzə şikayətə gəlib.

Şah Abbas Fəğfur şahın üzündən öpüb, düstur verib, on-
ları Dağıstana sarı yola saldı. Fəğfur şah Dağıstana gəlib anası
ilə görüşüb qol-boyun oldu, sonra qırx gün, qırx gecə toy mə-
rasimi tutdular.

BƏHRAM VƏ GÜLİXƏNDAN DASTANI

Ustadlar dastanı ustadnamə ilə başlayarlar, biz də ustadnamə ilə başlayıb dastana keçək.

Əziz ata, bilməz igit oğullar,
Şallaq nədir, zindan nədir, dar nədir?
Aslan kimi qocaların yanında,
Tülkü, sifət düşməən nədir, sar nədir?

Yaman günün ömrü gərək az ola,
Bahar gələ, ilin kefi saz ola,
Bir ilin ki doqquz ayı yaz ola,
Bulud nədir, duman nədir, qar nədir?

Cavanlığın səadətli çağında,
Gözüm qaldı hürriyyəyin bağında,
Gülə vurğun bülbülün qabağında,
Tikan nədir, xəzan nədir, xar nədir?²¹

Ustad belə rəvayət eyləyir ki, keçmiş zamanlarda Şiraz şəhərində Bəhmən şah adında bir padşah hökumət eyləyirdi. Bəhmən şahın iki oğlu var idi. Böyük oğlunun adı Bəhram şah idi, kiçik oğlunun adı Heydər idi.

Bəhram şahınan Heydər kiçik yaşlarından pəhlivanlıq məşqi görmüşdülər, hər biri öz yerində hərifi olmayan bir pəhlivan idi.

Bir gün Bəhram şah bir neçə dərbar adamlarıyla şikara çıxmışdılar, çox dolanandan sonra bir şikar tapmayıb argın-yorğun hərə bir tərəfdə yığılıb yatdı. Gecənin bir yarısı Bəhram şahın yuxusuna yerin, göyün ləngəri, mərdlərin mövləsi Mürtəza Əli gəldi.

²¹ Şeir Məhəmməd bəy Riyadandır.

Mövla əlində büllur camı tutub Bəhram şaha dedi:

– Oğul, bu badəni iç!

Bəhram şah alıb badəni içdi.

Mövla dedi:

– Oğul, bax uzaqlara! Gör nə görürsən?

Bəhram şah baxıb dedi:

– Ya mövla, bir gözəl qəsır görürəm, içində bir gözəl qız əyləşib.

Mövla dedi:

– Oğul, o qız Hindustanın şahı Şirin şahın qızı Gülixəndandır. O, sənin sevgindir, zəhmət çəkib mətləbinə yetərsən.

Mövla bunu deyib gözdən qeyb oldu. Bəhram şah yuxudan ayıldı, görək dövrəsində olan adamlara nə dedi:

Yatmış idim xabi-qəflət içində,
Yetişdi guşuma sədası tək-tək,
Bir gözəl sevmişəm yad ellərdə mən,
Görsəndi gözümə cadası tək-tək.

Sidq ilə çağıraram kərəmkanını,
Kitablar əfzəli Quranını,
Verdi, aldım içdim eşqin camını,
Mənə də yetişdi badası tək-tək.

Vəzir dedi:

– Qurban, eşqdən danışırısan, kimə aşiq olubsan?

Cavabında aldı Bəhram şah:
Bu kəlmə Bəhramın axır sözüdür,
Sinəmdə alışan eşqin közüdür,
Gülixəndan Şirin şahın qızıdır,
Züleyx kimi var əzası tək-tək.

Söz tamam oldu. Yavaş-yavaş hava işıqlandı. Bunlar ayağa qalxıb yenə də şikara çıxdılar. Bir də gördülər ki, qa-

baqlarına bir şir çıxdı. Bəhram şah yeridi qabağa ki, şiri öldürsün. Vəzir dedi:

– Qurban, qayıt bu şir tutub səni parçalar.

Bəhram şah bu sözü eşidəndə aldı cavabında vəzirin:

Sənə deyim, ağa vəzir,
Bəhmən şah tacdarımdır,
Mənə kömək olan kimsə,
Şah düldül suvarımdı.

Şah əlində badə içən,
Dürrü gövhərindən seçən.
Tiri şəhab kimi biçən,
Şəmşiri abdarımdır.

Mən Bəhramam, pəhlivanam,
Eşqin oduna yanaram,
Qulam, şir yəzdanam,
Aslan mənim şikarımdır.

Söz tamam oldu. Bəhram şah şiri tutub iki parça elədi. Sonra bir qədər dolanıb neçə ov avlayıb qayıtdılar Şiraza sarı. Yolda bir ziyarət karvanına rast gəldilər. Bəhram şah aldı görək ziyarətə gələnlərə nə dedi:

Başıza dolanım, gedən zəvvarlar,
Bu naməni şahənşaha yetirin.
Siz gəlincə yollar üstə duraram,
Namənin cavabın alır gətirin.

Duman olub bu dağlarda görünənəm,
Üzüm üstə o məqama sürünənəm.
Qızıl tac qoyaram, cübbə bürünənəm,
Qızıl eyvan bargaha yetirin.

Doğru desən doğrulardan doğruyam,
Misri qılinc gılafımda sovluyam
Adım Bəhram Bəhmən şahın oğluyam,
Mən Bəhramı doğru raha yetirin.

Söz tamam oldu. Bəhram şah vəzirə dedi:

– Mən burada sizdən ayrılmalıyam, atamdan, anamdan
mənə halallıq alarsan.

Bəhram şah qoşulub ziyarət karvanına gəlib çatdı Xorasan diyarına. İmam Rza ziyarətgahına, oradan imamın qəbrin ziyarət edlənib ayrılarda aldı görək İmam Rzadan necə-necə xudahafizlik aldı:

Baş götürüb astanına gəlmişəm,
Ziyarət edlədim, ağa, xudahafiz.
Mərifət mədəni səni bilmişəm,
Ziyarət edlədim, ağa, xudahafiz.

Sizin imamətiniz gündən aşkar,
Sizi lütf edləyib bir pərvərdigar,
Yolu nişan verib o Döldül suvar,
Ziyarət edlədim, ağa, xudahafiz.

Qızıl eyvanı var, qızıl bargah,
Bəhramın dərdindən sən oldun agah,
Xorasan şəhərində olan padşah,
Ziyarət edlədim, ağa, xudahafiz.

Söz tamam oldu, Bəhram şah Hindustana sarı yola düşdü və qabağına bir neçə nəfər çıxdı ki, gedirdilər İmam Rzanın ziyarətinə. Bəhram şahdan soruşdular:

– Hardan gəlirsən?

Bəhram şah dedi:

– İmam Rzanın ziyarətindən.

Biri soruşdu:

– İmam Rzanın ziyarətgahı nə təhərdi?

Bəhram şah dedi:

– İndiyəcən imamın ziyarətgahın görməmisiniz məgər?

Dedilər:

– Yox, görməmişik, birinci dəfədir ki, ziyarətə gedirik.

Belə olanda aldı görək Bəhram şah nə dedi:

Ay ağalar, sizə bəyan eyləyim,
Əcəb calalı var İmam Rzanın.
Arzum budur ziyarətin eyləyək,
Əcəb calalı var İmam Rzanın.

Qızıl eyvanı var, mərmər otağı,
Hər yana baxırsan, yanır çırağı,
Hər cümə axşamı on bir imam qonağı.
Əcəb calalı var İmam Rzanın.

Çıxdım rövzəyə, sınımadı şişə,
Orada mələklər gəzir həmişə,
Bəhram deyir siz də gedin görüşə,
Əcəb calalı var İmam Rzanın.

Söz tamam oldu, Bəhram şah yola düşüb gəlməkdə olsun, Hindustan şəhərlərinin birinin hakimi olan Hüseyn şahın qızı Mahiənvardan eşidək. Mahiənvər qəsrin pəncərəsindən baxırdı ki, gördü bir oğlan şəhərə varid oldu. Oğlanı görcək ona aşiq oldu. Tez dayəsin yollayıb oğlanı qəsrə dəvət elədi. Bəhram şah gördü bir qadın ona yaxınlaşdı, o qadın dedi:

– Səni Mahiənvər xanım qəsrə dəvət eləyir.

Bəhram dayə ilə bahəm gəldi Mahiənvərin otağına. Bəhram şah Mahiənvəri görəndə onun qəsdindən xəbərdar olub görək nə dedi:

Ey xanım, düşmüşəm qərbət yollara,
Bir nişan ver mənə, yol sənə qurban,

Dərdimə eyləsin haqq üzü çara,
Bir nişan ver mənə, yol sənə qurban.

Aldı cavabında Mahiənvər:

Cavan oğlan, nə diyardan gəlirsən?
Getməz bu məkandan yol sənə qurban.
Baxışınan mənim canım alırsan,
Getməz bu məkandan yol sənə qurban.

Dübarə Bəhram şah:

Bülbül kimi ayrılmışam gülümdən,
Ayrılmışam ulusumdan, elimdən,
Yolu göstər, xəbər alım yolumdan,
Bir nişan ver mənə, yol sənə qurban.

Aldı cavabında Mahiənvər:

Nə gəzirsən, cavan, belə dünyanı,
Xoş keçirən yoxdu mən tək dövrəni,
Əlimdədir şah babamın fərmanı,
Getməz bu məkandan, yol sənə qurban.

Aldı cavabında Bəhram şah:

Ürəkdən çəkərəm gecə-gündüz ah,
Yaradandı bütün dərdlərdən agah,
Öz adım Bəhramdır, atam Bəhmən şah,
Bir nişan ver mənə, yol sənə qurban.

Aldı cavabında Mahiənvər:

Səhərin sübhünün dan ulduzuyam,
Kolgədə bəslənmiş əmlik quzuyam,
Mahiənvər Hüseyn şahın qızıyam,
Getməz bu məkandan, yol sənə qurban.

Söz tamam oldu. Mahiənvər dayəsində dedi ki, “Bəhram şahı apar atamın qonaq otaqlarının birində bu gecəni qalsın, səhər görək nə olur?”. Bəhram şah gecəni Hüseyn şahın qəs-rində qonaq qaldı. Gecənin bir yarısı Mahiənvər yuxuda gör-dü ki, ona deyirlər: “Bəhram şahı boşla getsin, onun özünün sevgisi var, sənin sevgin Bəhram şahın qardaşı Heydərdir ki, tezliklə dalınca gələcək”.

Sübh oldu, Bəhram şah Mahiənvərdən rüxsət alıb yola düşdü. Bir qədər yol gəlib gördü yolun qırağında bir yoxsul qoca kişi oturub, yaman narahatdır. Bəhram şah soruşdu:

– Ay əmi, sənə nə olub, belə narahatsan?

Qoca dedi:

– Oğul, yoxsulluq məni bu günə salıb.

Bəhram şah dedi:

– Axı yoxsulluğun bu qədər narahatçılığı yoxdur ki.

Qoca dedi:

– Niyə, var. Qulaq as:

Yoxsul igit hər məclisə xar olar,
Açılmaz yoxsulun dəhanı dinə.
Firdovsi olsa da, danışa bilməz,
Dəryatək mövc vurub pər ovla sinə.

Yoxsulluğu görən görübdür damı,
Yoxsula gülərlər dünyada hamı,
Oxuya şərait gər ola cami,
Yazanda yazar əlifi sinə.

Yoxsulluq əlindən gedib kamalım,
Dağılıb yasımdan cahı-cəlalım,
Yusifəm, yetişə mənim əcəlim,
Qoymaz ki, çəkiləm kölgədən günə.

Söz tamam oldu. Bəhram şah Yusif qocaya bir qədər pul verib onu sevindirdi. Yenə yola rəvan olub gəlib çatdı Gülixəndanın qəsrinə. Gördü qəsrin kənarında bir neçə çadır qurublar. Soruşdu ki, bu çadırları nə üçün burada qurublar? Bir nəfər dedi ki, “bu çadırları quran şahzadələrdir ki, Gülixəndana aşiq olublar. Qərardır ki, Gülixəndan sabah qəsrdən eşigə çıxa, hansı çadırın üstünə gül atsa, o çadırdakı olan şahzadə onunla toy eyləyə. Bəhram şah bu sözü eşidəndə gedib bir köhnə çadır da özü alıb gətirib o biri çadırların yanında qurdu. Şirin şaha xəbər apardılar ki, bir nəfər rəiyyət sənin qızına aşiq olub, şahzadələrin çadırının yanında çadır qurub. Şirin şah qəzəbə gəlib həbəşi qulun çağırır dedi:

– Get, o köhnə çadıra od vur, yansın.

Həbəşi qulu gəlib Bəhram şahın çadırına od vuranda Bəhram şah həbəşi qulu tutub ona bir qədər pul verib, dedi:

– Mənim çadırımı yandırma, mən Gülixəndanın doğru sevgisiyəm, gəl bir məktub yazım, onu apar ver Gülixəndana.

Bunları burada qoyaq, Gülixəndandan eşidək.

Gülixəndanın anası dedi:

– Qızım, gəl bu şahzadələrin birinə get, aradan qalmaqal yığışsın.

Çün Gülixəndan da Bəhram şahı yuxuda görmüşdür, odur ki, onun intizarın çəkirdi. Aldı görək anasına nə dedi:

Gecə-gündüz həsrətini çəkərəm,

Könlüm bir cavanın intizarıdır.

Nə qəlbim açılır, nə üzüm gülür,

Yoxsa mənim qəlbim qəm anbarıdır.

Uzaqdadır, əlim yetməz əlinə,

Bülbül olub qonanmadım gülünə,

Aşiq oldum söhbətinə, dilinə,

Yazıq canım onun cəfakarıdır.

Gülixəndan qara gəldi bu aylar,
Qalxanda sonalar bulandı göllər,
Sinəm üstə bəslədigim tellər,
Şahzadə Bəhramın yadigarıdır.

Söz tamam oldu. Həbəşi qapıdan girdi, Bəhram şahın məktubun Gülixəndana verdi. Gülixəndan oxudu, gördü Bəhram şah ona belə yazıb:

Yorğun-yorğun səhraları gəzəyəm,
Bir gözəl çəkdirib min əzab mənə.
Dərdlə, qəmlə bağrım başın əzəyəm,
Çərxi-fələk verib bir hesab mənə.

Gedibdir əlimdəm külli-ixtiyar,
Sübh və şam çəkirəm mən də ahı-zar,
Sənə qurban olum, Gülixəndan yar,
Gündüz qərar yoxdur, gecə xab mənə.

Sən mənim sultanım, sən mənim xanım,
Bəhramam, oduna alışır canım,
Ağlama, sızlama, Gülixəndanım,
Bu tezlikdə göndər bir cavab mənə.

Söz tamam oldu, Gülixəndan dedi ki, sabah gələcəyəm, hansı çadıra gül atsam, onda olan şahzadəyə gedəcəyəm.

Sabah olub Gülixəndan gəlib Bəhram şahın çadırına gül atdı. Şahzadələr işi belə görəndə yığıldılar bir yerə ki, Bəhram şahı öldürələr. Gülixəndan öz qəsrinə qayıdandan sonra şahzadələr gecə Bəhram şahın üstünə töküldülər. Bəhram şah qılıncın çəkib şahzadələrin hamısını öldürdü, sonra gəldi Gülixəndanın yanına. Gülixəndan gördü ki, Bəhram şahın üstü-başı qanlıdır, soruşdu:

– Nə olub?

Cavabında aldı Bəhram şah:

Yatmaram qəflətdə, uymaram xaba,
Səhər bu işlərin bir sədası var.
Aralıqda öldü şah oğlanları,
Bilmirəm başımın nə sövdası var.

Səhər olar, qoşun çıxar qaladan,
Ərşə bülənd olar ahı-nalan,
Haqq özü saxlasın bizi bələdan,
Hər kəsin könlündə haqq nidası var.

Qoşunum yox, səfdə dura, sultanım,
Sənə qurban olsun bu şirin canım,
Ağlama, sızlama Gülixəndanım,
Bəhramın Əli Mürtəzası var.

Söz tamam oldu, qoşun şahzadələrin ölməsindən xəbərdar olub töküldü Bəhram şahın üstünə. Bəhram şah iki gün bunlarla cəng etdi. Axırda Bəhram şah gücləri çatmayıb qoşun dala qayıtdı. Bir əyyar var idi, adına Asəf deyirdilər. Dedi ki, mən Bəhram şahı tutaram.

Şirin şah dedi:

– Əgər onu tutsan, sənə böyük ənam verərik.

Asəf bir hiylə ilə Bəhram şahı bihuşdarı verib, huşdan gedəndən sonra qolların bağlayıb gətirdi şahın yanına. Sonra da gedib Gülixəndanı tutub gətirib Şirin şahı təhvil verdi. Şirin şah düstur verdi, bunların ikisin də zindana salsınlar. Bunlar zindanda qalsın, eşidək Bəhram şahın qardaşı Heydərdən.

Heydəre xəbər getdi ki, qardaşı Hindustanda zindana düşüb. Durub Hindustana sarı yola düşüb gəlib Mahiənarın qəsrinin yanından keçəndə Mahiənar gördü ki, bir nəfər gəlib, elə bildi ki, Bəhram şahın özüdür. Heydər gördü ki, qəsrin pəncərəsindən Mahiənar baxır, dedi:

– Xanım, bu yoldan neçə müddət qabaq Bəhram şah
adında bir cavan gəlib keçməyib?

Cavabında aldı Mahiənvər görək nə dedi:

Oturmuşdum, bu qəsrdən baxırdım,
Sən deyən o cavan tuş oldu.
Nişan verdim Gülixəndanın şəhərini,
Çox ağladı, ala gözlər yaş oldu.

Bilənmədim o cavanın halını.
Allah lal eyləsin rəqib dilini,
Xəbər aldı şəhri-Xotan yolunu,
Soyundu, geyindi xirqə baş oldu.

Mahiənvər, dərdinə et əlacı,
Eşqindən gəzərəm dağı, yamacı,
O, mənə qardaşdır, mən ona bacı,
Səni gördüm bircə dərdim beş oldu.

Söz tamam oldu, Heydər Mahiənvərə aşiq olub, Ma-
hiənvəri da alıb hər ikisi yola düşdülər, gəldilər Şirin şahın
dərbarına. Heydər meydanına hərif istədi, nə qədər pəhlivan
var idi, hamısını yıxdı. Axırda Şirin şah gördü daha bir pəh-
livan qalmadı ki, Heydər yıxmasın, düstur verdi ki, gedin zin-
dandan Bəhram şahı bunun meydanına gətirin.

Bəhram şahı meydana gətirdilər. Heydər Bəhram şahı
görəndə qanı qaynadı, aldı görək nə dedi:

Uzaq mənzilləri yaxın eyləyib,
Baş götürüb bu meydana gəlmişəm.
Qardaşım Bəhramı salıb yadıma,
Baş götürüb bu meydana gəlmişəm.

Cavabında aldı Bəhram şah:

Gəl sənə söyləyim dilavər cavan.
Əbəs yerə bu meydana gəlibsən.

Bəhram atasının adını söylə,
Əbəs yerə bu meydana gəlibsən.

Aldı Heydər:

Bəhmən şahdır o Bəhramın atası,
Gülçöhrədir o cavanın anası,
Yaba deyil, budur sözün mənası,
Baş götürüb bu meydana gəlmişəm.

Cavabında aldı Bəhram şah:

Bu söz ilə cigərimi yandırdın,
Könlüm evin çırağın söndürdün,
Əcəb yerdə mən fağırı dindirdin,
Əbəs yerə bu meydana gəlibsən.

Aldı Heydər:

Gərək qıram əllisini, yüzünü,
Ağlar qoyam düşmənlərin gözünü,
Heydər deyir görəm Bəhram üzünü,
Baş götürüb bu meydana gəlmişəm.

Cavabında aldı Bəhram şah:

Yəqin bil ki, sözlərimdə doğruyam,
Misri qılinc qılafımda sovluyam,
Mən Bəhramam, şahın oğluyam,
Əbəs yerə bu meydana gəlibsən.

Söz tamam oldu, iki qardaş bir-birin tanıyıb qol-boyun oldular. Qoşun bunların üstünə həmlə elədi, iki qardaş qayıdıb qoşunun hamısını qırdılar. Sonra Gülixəndanla Mahiənvəri da götürüb gəldilər öz şəhərləri Şiraza. Bəhmən şah onlara qırx gün, qırx gecə toy tutdu.

SEYDİ VƏ TELLİ PƏRİNİN DASTANI

Ustadlar dastanı ustadnamə ilə başlayarlar, biz də bir ustadnamə ilə başlayıb sonra dastana keçək:

Yatırd fağır naləsini,
Qorx sən haray dad əlindən.
Axtaran ov balasını,
Al boşla səyyad əlindən,
Al onu cəllad əlindən.

Addım var ki, adı fağır,
Gözlərindən güllə yağır,
Yıxılanda adın çağır,
Yardım et, tut yad əlindən,
Ha çəksin fəryad əlindən.

Yaxşılığın söhbət edən,
Tikə verib minnət edən,
Hər bir evdə qıybət edən,
Vay satqın avad əlindən,
Vay belə bərbad əlindən.

İbadı çox vurma üstün,
Müxtəsərəm söylə rastın,
Baş aşağı salan dostun,
Kimlər olar şad əlindən,
Vay belə səyyad əlindən.

Gələk mətləb üstünə. Ustadın dedicinə görə keçmiş zaman Təbriz şəhərində Xoca Nəsir adlı bir tacir yaşayırdı. Xoca Nəsin Seydi adda bir oğlu var idi. Atası Seydini məktəbə qoyub, məktəbi qurtarandan sonra pəhlivan yanına göndərmişdi.

Seydinin iyirmi yaşı var idi ki, atası dünyadan köçdü. Seydinin dostları hər yandan tökülüb gəldilər, Seydiyə dedilər:

– Heç qəm eləmə, atan dünyadan köçsə də biz arxanda varıq.

Beləliklə, bir-iki ildə Seydinin atadan qalma nə var-dövləti var idi, yeyib dağıtdılar. Elə ki Seydinin əli boşa çıxdı, yoldaşları bir-bir başından çəkildi. Daha onu hesaba qoymadılar. Seydi dərd əlindən bilmədi nə eyləsin, halı yaman pərişan oldu.

Bir gün anası dedi:

– Oğul, niyə belə pərişansan?

Seydi dedi:

– Ana, qulaq as!

Çox da mənəm deyib laf etmə, könül,

Hökumət sahibi xanlar qocalı,

Abi atəş, xaki baddan yarandım,

Vallah, billah şirin canlar qocalı.

Anası dedi:

– Oğul, çox da narahat olma! Dünya malı əl çirkidir, yumazsan qalar, yuyarsan gedər.

Seydi dedi:

– Ana, bir qulaq as:

Bu dünyada tamah salma hər zada,

Ürək sirrin vermə hər yetən yada,

Bir igid ki, yoxsul ola dünyada,

Onu gəlib gedən danlar qocalı.

Seydi aldı sözünün sonunu:

Yetim Seydi deyər heç üzüm gəlməz,

Kimsə ürəgimin pasını silməz,

Adam var ki, yaxşı-yamanı bilməz,

Adam var, hər zadı anlar qocalı.

Söz tamam oldu Seydi evdən çıxıb baş aldı dağa sarı, dağda o qədər ağladı ki, huşdan getdi. Yıxılıb başı daşa dayayıb yatdı, bu vaxt Seydinin başının üstə mərdlərin mövlası Həzrət Əli gəlib ağzının liabından vurub Seydinin başının yarasın sağaltdı. Sonra Seydiyə buta verib, barmağın nimsaq eyləyib buyurdu:

– Oğul, haranı görürsən?

Seydi dedi:

– Bir qala görürəm, qalanın içində bir qız əyləşib.

Mövlası dedi:

– Ora qəhrəman qalasıdır. O qız da Rəzm şahın qızı Telli Pəridir. Onu sənə nişan verdim təkin səni də ona nişan vermişəm. Bu yolda çox çətinliklərə düşəcəksən, ancaq axırda mətləbinə yetərsən.

Seydi huşa gəlib evlərinə gəldi. Anasına dedi:

– Ana, mənim qabaqda səfərim var, getməliyəm.

Anası dedi:

– Oğul, hara gedirsən? Niyə gedirsən?

Aldı görək Seydi anasına nə cavab verdi:

Ağalar ağası, ağalar xası,

Ana, mövlam mənə buta verdi.

Dürdül sahibi, Qənbər ağası,

Ana, mövlam mənə buta verdi.

Anası dedi:

– Oğul, olmaya aşiq olubsan?

Seydi dedi:

– Ana, bir qulaq as:

Səhərin sübhünün dan ulduzudur,

Aşıqlərin söhbətidir, sözüdür,

Telli Pəri Rəzm şahın qızıdır,

Ana, mövlam mənə buta verdi.

Anası dedi:

– Oğul, Telli Pəri hayanda olar?

Seydi dedi:

– Ana, qullaq assan bilərsən:

Mənim mövlam aşıqlərin piridir,
Qəhrəman qalası yarım yeridir,
O qalaya sahib Telli Pəridir,
Ana, mövlam mənə buta verdi.

Söz tamam oldu. Seydi anasından ayrılıb gəldi bir sazbənd Fətulla var idi, onun tukanına. Ondan bir yaxşı saz alıb yol elədi. Sahibil-əmr məscidinin yanında bir qəhvəxana var idi. Gəldi ora, qəhvəxanada gördü bir ustad aşiq çalib, oxuyur. Seydi dedi:

– Ustad, mənim qabaqda səfərim var. Təzə saz almışam, birin çalib oxuyum, baxım görün mən o səfərə bu sazla gedə bilərəm? Yoxsa, saz götürməgə çıxarım yoxdur?

Ustad aşiq dedi:

– Çal, oxu, görüm necə çalib oxuyursan?

Seydi sazın basıb sinəsinə aldı görək nə dedi:

Başına döndüğüm gülüzlü usta,
Qəni mövlam mənə nəzər edibdir.
Öz əlin çəkib mənim üzümə,
Qəni mövlam mənə nəzər edibdir.

Elə bu vaxt Təbriz hakiminin qızı Maral xanım dayəsi ilə qəhvəxananın qabağından keçirdi. Seydiyə gözü düşdü dayandı. Seydi belə baxanda gördü qəhvəxananın qabağında bir gözəl qız dayanıb ona tamaşa eyləyir. Burada Seydi aldı görək nə dedi:

O qızı görürsən, mənə yağıdır,
Bir baxışla bir qalanı dağıdır,
İndi müşkülümün yaman çağıdır,
Qəni mövlam mənə nəzər edibdir.

Belə olanda ustad dayəyə dilləndi:

– Dayə, dayanmayın, qızı da götür, gedin.

Dayə qızı götürüb gedəndə Maral xanım dayəyə dedi:

– Dayə, mən gedirəm imarətə, sən burada dayan. O cavan aşiq qəhvədən çıxanda götürüb imarətə gətirərsən.

Dayə Seydini gözləməkdə olsun, Seydi aldı sözünün sonunu:

Yetim Seydi dərd əlindən ağladı,
Sinəsini çarlı-çarpaz bağladı,
Ağam gəlib yaralarım bağladı
Qəni mövlam mənə nəzər edibdir.

Söz tamam oldu. Ustad aşiq dedi:

– Oğul, Seydi, yaxşı oxuyursan, bu sözlərinən hər yana gedə bilərsən.

Seydi sazın götürüb qəhvəxanadan çıxanda dayə tutub apardı imarətə, Maral xanımın yanına.

Maral xanım Seydiyə aşiq olmuşdur, odur ki, aldı görək nə dedi:

Başına döndüyüm gül üzlü oğlan,
Yarım olub yerin burda salasan,
Qoymaram olasan gözümdən kənar,
Qəbul edib gərək mənə alasan.

Seydi dedi:

– Xanım, mənim özümün sevgim var, ola bilməz.

Qız israr edib dedi:

Qulaq as:

Sən mənə eylədin dərdə giriftar,
Gözdən kənar olsan, ollam intizar,
Yetişsin dərdinə o şahı əbrar,
Eşqin dəryasına gərək dalasan.

Seydi dedi:

– Xanım, mən ki sənə dedim: “olan bir şey deyil”.

Belə olanda aldı Maral xanım:

İnanma ki, səndən qeyrin tutam mən,
Sən olmasan gərək ömrü satam mən,
İstəyirəm muradıma çatam mən,
Maral deyir, gərək yarım olasan.

Söz tamam oldu. Maral xanım nə qədər israr elədi Seydi qəbul eləmədi. Seydiyə dedi:

– İndi ki, sən məni almırsan, gərək məndən ərməğan qəbul eyləyəsən. İndi nə istəyrsən, düstur verim gətirsinlər.

Seydi Maral xanımın israrını görəndə dedi:

– Maral xanım, mənim qabaqda səfərim var, əgər olsa, mənə qılinc, qalxan, zireh, bir də at verəsən.

Maral xanım düstur verdi, Seydiyə istədiklərini verdilər. Seydi Maral xanımdan ayrılıb yola düşdü, gəlib, çatdı qırx həramilərin yatağına, gördü burada tikili dam-daş var, ancaq içində bir kəs yoxdur. Çün yorğun idi, yıxılıb yatdı. Sən demə burada üç qız var imiş. Bu qızlar qırx həramilərin yeməgin bişirərdilər. Bu qızlar gəldilər, gördülər bir pəhlivan yatıb, bir-birinə dedilər.

– Gəlin bu pəhlivanın qol-qıçın bağlayaq, həramibaşı gələndə ona təhvil verək, ənam alağ.

Bunlar Seydiyə yaxınlaşanda Seydinin yuxusuna mövlası gəlib dedi: “qalx, aya, tutdular səni!” Seydi yuxudan ayrılıb qılincin götürdü, gördü üstünə üç qız gəlir. Dedi:

– Məndən nə istəyirsiniz?

Qızlar dedilər:

– Bizim səninlə işimiz yoxdur.

Seydi dedi:

– Mən hər zadı bilirəm. Siz istəyirdiz məni tutasız.

Qızlar dedilər:

– Əgər sən hər zadı bilirsən, bizim niyyətimizdən, keçmişimizdən xəbər ver!

Seydi sazın basıb sinəsinə aldı görək nə dedi:

Canım qızlar, bir ərzim var eyləyim,
Sizin işlərizdə hiylə var, hiylə,
Xəncər alıb qara bağrım teyləyim,
Sizin işlərizdə hiylə var, hiylə.

Aradakı qız dedi:

– Aşıq, mənim keçmişimdən xəbər ver!

Seydi dedi:

– Qulaq as:

Arada Həlimə qovğa salmazdı,
Xəstə düşüb qəm-qüssəyə dalmazdı,
Yazım həmsayada bir zad qalmazdı
Sizin işlərizdə hiylə var, hiylə!

Qız gördü aşıq bunun adın da bilir, çün Həlimə çox hiyləgər idi, bir işi elə görərdi ki, dava düşməzdi, özü də oğru olduğuna görə Seydi bu sözləri dedi:

Üçüncü qız dedi:

– Aşıq, bir-iki qızın da adın de, görək bilirsən?

Aldı Seydi:

Pərizada Seydinin sözü var,
Ürəyində min atəşli közü var,
Gülbadamın əyrisi var, düzü var,
Sizin işlərizdə hiylə var, hiylə.

Söz tamam oldu. Pərizad soruşdu:

– Aşıq, hara gedirsən?

Seydi dedi:

– Mən Qəhrəman qalasında Rəzm şahın qızı Telli Pərinə axtarıram.

Qızlar Telli Pərinin adın eşidəndə qorxularından dizləri titrədi. Pərizad dedi:

– Aşıq, biz onun qalasına gedən yolu göstərərək. Amma yaxına gedənmərik.

Seydi dedi:

– Siz qalanı mənə göstərin, mən özüm gedərəm.

Seydiyə qalanı göstərib qızlar qayıtdılar. Seydi qalaya varid oldu. Gördü çarhovuzun qırağında Telli Pəri yatıbdı. Aldı görək onu necə yad edir:

Oyan dahı xabi-qəmdən,
Gələn sənin aşıqindir,
Niyə ayrılımsan cəmdən,
Gələn sənin aşıqindir.

Çün qız o qalada tək qalırdı, odur ki, Seydi bu sözü dedi. Seydi aldı dübarə:

Gümüş tək parlayır üzü,
Şirin şəkər, şirin sözü,
Pəri Rəzm şahın qızı,
Gələn sənin aşıqindir.

Seydi deyir: “yarı gördüm”,
Nazlı vəfadarı gördüm,
Həm dövləti-varı gördüm,
Gələn sənin aşıqindir.

Söz tamam oldu. Telli Pəri yuxudan ayıldı. Gördü başının üstə Seydi dayanıb. Dedi:

– Seydi, səni mənə yuxuda göstəriblər. Amma, sən istəsən məni alasan, arada mənim şərtim var. O da budur ki, hər kəs istəsə məni ala, gərək güləşib məni yıxa. Əgər mən yıxsam, başın kəsərəm. Vəli sənə ərzəş qail olaram, əgər səni yıxsam, gəldigin yoldan qayıdıb gedərsən. Seydi ilə Telli Pəri

bir-birilə güləşib, nəhayət, Seydi Telli Pərini yıxır. Telli Pəri Seydiyə deyir:

– Seydi, mənim bir səmənd atım var. Əgər onu tutub minə bilsən, onda bilərəm ki, doğrudan taysız pəhlivansan.

Ustad deyir, Telli Pərinin səmənd atı bir atdır ki, yanına gedənin ağız atıb kəlləsinin qapağın götürərdi.

Seydi gəlib atın yanına, at istədi ağzın Seydinin başına ata, Seydi əl atıb atın boğazına, atıldı atın belinə. Telli Pəri dedi:

– Qalada bir zad yoxdur, get şikar eylə, gətir yeyək.

Seydi səmənd atı sürüb dağa getdi, bir şikar görüb oxu kamana qoyub istədi ata, Telli Pəri gözünün önünə gəldi. Seydi oxu atanmadı, o gün bu iş neçə kərə təkrar oldu. Nəhayət, axşam oldu. Seydi narahat evə qayıtdı. Telli Pərini görüb aldı görək nə dedi:

Axşam üstü çöl, səhradan gələndə,
Çıxdı qabağıma yar şirin-şirin,
Xəstə olub qalasında qalaydım,
Verəydi sinədən bar şirin-şirin.

O görünən xəbərimin olaydı,
Yara qurban şirin canım olaydı,
Yar sinəsi zəhmətim olaydı
Yağaydı üstümə qar şirin-şirin.

Seydi aldı sözünün sonun:

Qızıl həmayili asıb boynuna,
Dünya qəm-qüssəsi gəlməz eyninə,
Seydiyəm, girərəm yarın qoynuna,
Verəydi qoynundan nar şirin-şirin.

Söz tamam oldu. Telli Pəri dedi:

– Seydi, sən bu sözlərdən əvvəl gərək gedib kəbinimizi kəsdirəsən, ondan sonra qalaya gələsən.

Seydi qızdan alim yeri soruşub. Qız Şamı göstərdi. Seydi gecə ilə yola düşüb səhər gəlib çatdı Şama. Alimlərin yerin soruşdu, bir məscidi göstərdilər. Seydi at ilə məscidə varid olanda məscidin həyatında üç alim oturmuşdu, Seydinin at ilə məscidə girməsinə dilləndilər. Seydi aldı görək nə dedi:

Alim olan məlum eylər gözümdən,
Şərti-peyğəmbəri sizdən istəmə.
Elmin ayəsindən kəlam özündən,
Şərti-peyğəmbəri sizdən istəmə.

Qapıza gəlmişəm bir niyaz ilə,
Bağışlayın məni çoxu az ilə,
Siz Quran üzü ilə, mən saz ilə,
Şərti-peyğəmbəri sizdən istəmə.

Qərib mənəm, qəriblikdə qalmışam,
Oxuyuban hər dilləri bilmişəm
Seydi mənəm, sizi deyib gəlmişəm,
Şərti-peyğəmbəri sizdən istəmə.

Alimlər Seydiyə Telli Pərinin kəbinini kəsdilər. Seydi qayıtdı qalaya. Telli Pəri dedi:

– Get dağlardan şikar eylə gətir.

Seydi dedi:

– Xanım, şikar edənmərəm, istəyirəm ki, ovu vuram, sən gəlib gözümün qabağında durarsan.

Telli Pəri qayçı ilə saçının ucundan kəsib verdi Seydiyə, dedi:

– Bunu qoy cibinə, daha şikar edəndə mən gözünün qabağına gəlmərəm, amma bu tükəndən çox hazır ol, amandı itirmə.

Seydi tükü alıb cibinə qoydu, getdi dağlara. Sarı dağda bir ov görüb düşdü dalına, ov qaçıb üzün saldı çaya. Seydi atınan çaydan keçəndə atın ayağı gedib Seydi atdan yığıldı çaya, cibindən Telli Pərinin tükü düşüb çaya su apardı. Amma Seydinin xəbəri olmadı. Seydi çaydan çıxıb baxdı gördü Telli Pərinin tükü cibində yoxdur. Narahat gəldi qalaya. Telli Pəri gördü Seydi narahatdır, dedi:

– Seydi, nə olub?

Seydi cərəyanı Telli Pəriyə aldı görək necə dedi:

Başına döndüyüm gül üzlü xanım,
Verdigin tel qərq olubdur ümmana,
Sənə qurban olsun bu şirin canım,
Verdigin tel qərq olubdur ümmana.

Bu necə qəzadır, bu necə işdi,
Od tutuban cismim və canım alışdı,
Gedər olsa indi Şama yetişdi,
Verdigin tel qərq olubdur ümmana.

Söz tamam oldu. Seydi gördü Telli Pəri başlayıb həzin-həzin ağlayır, dedi:

– Xanım, bir tükün nə qədər ərzeşi var ki, sən bu qədər narahat olub ağlayırsan?

Telli Pəri gördü Seydi işi başa düşməyib dedi:

– Seydi, o tel ki düşüb o çaya, o çay Şamın hakimi Həsən paşanın imarətindən keçir, o tel gedib imarətdən keçəndə tutub Həsən paşaya verəcəklər. Həsən paşa elə biləcəkdir ki, mən o tükü ona elçi göndərmişəm, odur ki, bura qoşun göndərəcəkdir.

Seydi dedi:

– Xanım, narahat olma, mən gedib o teli taparam.

Seydi qayıdıb gəldigi yolu axtardı, tükü tapanmayıb bir daşın üstə oturub aldı görək ağası ilə öz dərdin necə bölüşdü:

Ay ağalar, bir nurani kəs gördüm,
Gəzər qeyb evində Mürtəza Əli,
Müşküldə qalanın yetər dadına,
Gəzər qeyb evində Mürtəza Əli.

Nuruna dedigim nuri-şərəfdi,
Mədinə dedigim həməni tərəfdi,
Seydi deyir: mənim ağam ərəbdı,
Gəzər qeyb evində Mürtəza Əli.

Söz tamam oldu. Eşidək Həsən paşadan. Telli Pərinin tükün çaydan tapıb gətirib Həsən paşaya verdilər. Həsən paşa vəzirin böyük oğluna bir qoşun qoşub Telli Pərinin qalasına göndərir. Seydi qayıdanda gördü qalanı qoşun araya alıb. Qılıncın çəkib əvvəl vəzirin oğlun öldürdü, sonra qoşunun yarısından çoxunu öldürüb qoşunun qalanı da üz qoydu qaçmağa. Xəbər çatıb Həsən paşanın qulağına. Bu dəfə Həsən paşa vəzirin kiçik oğluna bir qoşun verib qalaya göndərdi. Seydi qalada yatmışdı, Telli Pəri gördü qoşun gəlir, Seydini qıyıb oyatmadı, özü tək-cə qoşuna hücum çəkib bütün qoşunu qırdı. Seydi yuxudan ayılıb gördü Telli Pəri bütün qoşunu qırıb. Bu xəbər gedib Həsən paşanın qulağına çatdı, vəzirdən tədbir istədi. Vəzir dedi:

– Qurban, mən elə bir iş görərəm ki, Seydilə Pərinı tutub sizə təhvil verərəm.

Vəzir gəlib bir qarı tapdı, cərəyanı qarıya söhbət elədi. Qarı dedi:

– Məni aparın o qalanın qapısında qoyun, sonra uzaqdan keşik qoy, nə vaxt qalanın damında od yansa, onda bilin ki, Seydilə Telli Pərinin tutub qolların bağlamışam.

Bəli, qarını gətirib qalanın qapısında qoydular. Seydi şikardan gələndə gördü qapıda bir qarı oturub, dedi:

– Qarı, burada nə gəzirsən?

Qarı dedi:

– Ay bala, köç gedib, mən qalmışam, məni evinə qonaq apar.

Seydi qarını evinə gətirdi, Telli Pəri qarını eşigə saldı. Seydi dedi:

– O qarı yazıqdı, onu niyə eşigə salıbsan?

Telli Pəri dedi:

– Seydi, o, xətakar bir adamdı, o, bir gün bizi bir-birimizdən ayrı salar, qoy çıxsın getsin.

Seydi Pərinin sözünə baxmayıb qarını evə gətirdi. Pəri acığından xəstələndi, qarı tez gedib yemək bişirdi, Seydiyə dedi:

– Seydi, Pəri soruşsa, bu bişmiş kim bişirib, deynən özüm bişirmişəm, yoxsa, yeməz.

– Sən demə, qarı xörəyin içinə bihuşdarı tökmüşdür. Seydi xörəyi gətirib istədi Telli Pəri ilə yesin. Pəri soruşdu:

– Bunu kim bişirib?

Seydi dedi:

– Özüm.

Seydilə Pəri xanım xörəyi yeyib ikisi də huşdan getdi. Qarı tez bunların qol-qıçın bağlayıb Telli Pərinin dodaqlarına o qədər vurdu ki, yara oldu, sonra dama çıxıb od yandırdı. Keşiklər odu görüb vəzirə xəbər apardılar. Vəzir qoşun götürüb gəldi qalaya. Seydi ayıldı, gördü qol-qıçı bağlıdır. Vəzir düstur verdi. Seydini o qədər vurdular, axır öldü bilib bir quyu var idi, ora atdılar. Telli Pərinin də, bir də səmənd atı Həsən

paşanın hüsuruna gətirdilər. Amma Pəri xanım ayılıb aldı
görək Seydinin ölməsinə nə dedi:

Dağlar ağ geyinsin, dəryalar qara,
Mən ağlayım, bu cavana vay deyim.
Ağlaya-ağlaya deyin biçərə,
Mən ağlayım, bu cavana vay deyim.

Bizə zülm eylədi o biiman qarı,
Artdı ürəgimin ahı-qubarı,
Öldürdüz, bəs gəlin edin barı,
Mən ağlayım, bu cavana vay deyim.

Mən Pəriyəm, yel əsdi elimə,
Seydi getdi bu diyarda ölümə,
O qanlı köynəyin verin əlimə,
Mən ağlayım, bu cavana vay deyim.

Söz tamam oldu. Səmənd atı neçə nəfərin təvəssütü ilə
tövləyə saldılar. Qorxudan yeməyin, suyun tövlənin bacasın-
dan verirdilər. Həsən paşa hər yana elan elədi, hər kəs səmənd
atı tutub ram eyləsə ona ənam veriləcək.

Deməliyəm ki, vəzirin oğlanlarının ölümünə görə Telli
Pəri ilə Həsən paşanın toyun qırx gün geriye atdılar.

İndi eşidək Seydidən. Seydi ölməmişdi, hələ canı var
idi. Quyunun təkində huşa gəlib gördü hər yer qaranlıqdır.
Aldı görək mövlasın necə dadına çağırırdı.

Əzəl çağırram mövlanı,
Dilim mövla-mövla deyər,
İkinci rəsulullahı,
Dilim mövla-mövla deyər.

Sən idin aslan donunda,
Görsəndin merac yolunda

Zülfıqar durmaz qınında,
Dilim mövla-mövla deyər.

Oxuram sureyi-Yasın,
Alansan Xeybər qalasın,
Çağır Seydinin ağasın,
Dilim mövla-mövla deyər.

Söz tamam oldu. Quyunun təkinə bir işıq düşdü. Seydinin mövlası gəlib Seydinin yaraların sağaldıb quyudan nicat verdi. Seydi durub yol elədi Şama. Şamda Həsən paşanın elanın eşidib gəldi Həsən paşanın hüzuruna. Dedi:

– Mən o səmənd atı ram eylərəm.

Seydini gətirib tövləyə saldılar, səmənd at istədi Seydinin başının qapağın götürə, səsindən tanıdı, dayandı. Seydi səmənd atı töylədən çıxardı. Həsən paşa belə görəndə sevindi. Seydi dedi:

– Həsən paşa, bu ata yəhər verəsiz, mənə də qılinc qalxan, qalxıb göydə durna tutub gətirərəm.

Həsən paşa inanıb düstur verdi Seydi istəyənləri versinlər. Seydi qılinc qalxanı alıb, yəhəri atın belinə qoyub, səmənd atı mindi. Bu vaxt vəzir Seydini tanıdı. Həsən paşaya dedi:

– Qurban, bu Seydidir.

Seydi aldı görək burada nə dedi:

Allahı çağırıb girdim meydana,
Zülümkarın boynu üzülsün gərək
Haqqı danıb haqqa pərdə çəkənin,
Evi binövrədən qazılsın gərək.

Vəzir üzbəüz yarasını bağlasın,
İgit gərək dəli çaytək çağlasın,
Qarı özü öz işinə ağlasın,
Həqiqət elanı yazılsın gərək.

Bütün şahın, vəzirin, qarının bədənləri titrətməyə düşdü.
Seydi aldı sözünün sonunu:

Seydini salma olmaz azara,
Seyraqıblər nakam getsin məzara,
Şahın xəznəsin çəkin bazara,
Yurdu, həm yuvası pozulsun gərək.

Söz tamam oldu. Seydi şahı, vəziri, qarını, bütün nə qoşun var idi hamısını qırıb gedib zindandan Telli Pərini də azad edib gəldilər Qəhrəman qalasına, hər nə ehtiyac idi götürüb gəldilər Təbriz şəhərinə, ömürlərinin sonunacan o şəhərdə qaldılar.

QURBANİ VƏ PƏRİ XANIM

Ustadlar dastanı ustadnamə ilə başlarlar, biz də ustadnamə ilə başlayırıq:

Hərcayı gözəlin toruna düşdüm,
Alıb ixtiyarım imana, heyif,
Dedim canın qıyma özgə canana,
Bir gün qəsd eyləyər o cana, heyif.

Dərin-dərin dəryalara dalmısan,
Heyva təki saralıban solmusan,
Hər həsin yanında vəfa olmasın,
Onla keçirdigin dövrana, heyif.

Xəstə Qasım, sözün söylə arifə,
Xırs ilən cövlana gəlmək nə sərfə,
Hər nəmək nişansa gəl açma süfrə,
Zay edər nəməgi o nana, heyif.

Ustadlar ustadnaməni bir yox, iki deyiblər, biz də deyək iki olsun.

Namərd ilə çilov kabab yeməkdən,
Mərd ilə yeyəsən ağı yaxşıdır.
Nadanla əyləşib ləzzət çəkməkdən,
Ariflə gəzəsən dağı yaxşıdır.

Kənar gəz nutfəsi kəc qarışıqdan,
İnsan hörmət tapar düz danışıqdan,
Təzvivkar alimdən, yalançı şeyxdən,
Meyxanədə gəzən sağı yaxşıdır.

Əzizəm, dostuma mən olmadım yad,
İllər can çürütdüm, olmadım ustad,

Kişinin yerində binamus övlad,
Olduğundan olmamağı yaxşıdır.

Ustadlar ustadnaməni iki yox, üç deyiblər, biz də deyək
üç olsun, düşmənin ömrü puç olsun:

Sürüdən ayrılıb azan qoyunu,
Qurt tutub parçalar, qurd yeyər, oğlum.
Baxtımın quşunu əldən uçurdan,
Döyər təpəsinə, dərd yeyər, oğlum.

Oğruluq mal dağda olsa, talanar,
Pak insan pır olar, duztək yalanar,
Namərd pislər, bəslər arsız dolanar,
Dərdin xınavasın mərd yeyər, oğlum.

Əlişiqtek alış sönəndə min yol,
Bilmədigin işə qoymaginən qol,
Sən öz kölgəndən də ehtiyatlı ol,
Ağacı içindən qurd yeyər, oğul.

İndi sizə haradan xəbər verim, Azərbaycanın Qaradağ
mahalında “İri” kəndindən, kimdən Fəramərz bəydən. Fəra-
mərz bəyin iki oğlu var idi. Birinin adı Fərzəli bəy ki iki qızı
var idi, o birinin adı Mirzəli kişi idi. Mirzəli kişinin Şah İsmə-
yılın dərbarında böyük məqamı var idi. Bir gün Mirzəli kişi
şahdan icazə alıb əhli-iyalın görmək üçün Ayrı kəndinə gəldi.
Bir neçə gündən sonra ki istədi getsin, xanımın çağırır dedi:

– Mən şah tərəfindən Hindustana getməliyəm. Müm-
kündür uzun illər sizi görməyim, odur ki, səndən istəyirəm
boyundakı uşaq olandan sonra qız olsa heç, oğlan olsa qoluna
bu bazubəndi bağlarsan.

Mirzəli kişi bazubəndi xanımına verib, qohumlar ilə vi-
dalaşib yola düşdü.

Çox zaman keçmədi, Mirzəli kişinin xanımı qurban bayramı günü boyundakı uşağı – bir oğlan uşağıdır – işıqlı dünyaya gətirdi. Qurban bayramı günü olduğuna görə oğlanın adın Qurban qoydular. Dastanın dili yüyrək olar, əzizlərim...

Qurbani böyüyüb yeddi yaşına çatdı, onu məktəbə qoydular. İllər bir-birinin dalınca yel kimi keçib, Qurbani gəlib çatdı on yeddi yaşına.

Bir gün cümə axşamı ki səhəri cümə günü tətil idi, Qurbani məktəb yoldaşların yığıb başına kəndlərinin yaxınlığında olan “Ərənlər yatağı” adlanan ocağa getdilər. Gecəni burada qaldılar. Sübhə yaxın bunlar dəstəmaz alıb, namaz qılıb, yenə yatdılar. Qurbani təzə huşlanmışdır ki, gördü mövlası həzrət Əli başının üstündə durub əlində büllur camda badə. “Oğul, Qurbani, al bu badəni əlimdən iç”. Qurbani badəni alıb içdi, mövlası dedi:

– Bir bu yana bax, gör nə görürsən?

Qurbani baxdı gördü bir güllü-çiçəkli bağ görünür, bağda çarhovuzun qırağında bir ay parçası kimi qız əyləşib. Mövlası dedi:

– Oğul, bu Gəncə hakiminin bacısı Nigar xanımdır, Nigar xanım onun gizlin adıdır. Hamı ona Pəri xanım deyir, atasının adı Ziyadxan və qardaşı ki Gəncənin hakimidir, adı Abdulla xandır. Onu sənə göstərdim təki səni də ona göstərmişəm. Burada aşığı da sənə Allah tərəfindən vergi verdim, aşiq libasında gedib onu alarsan. Qurbani bir də baxdı gördü mövlası yoxdur, yuxudan oyanıb başladı ağlamağa, yoldaşları yuxudan oyandılar, gördülər Qurbani ağlayır. Dedilər:

– Sənə nə gəldi, bəs niyə ağlayırsan?

Qurbani sadə söz ilə yox, bəlkə şeirinən aldı görək başına gələnə dostlarına necə deyir:

Yatmışdım, üstümə gəldi ərənlər,
Səfil, nə yatıbsan, oyan dedilər.

Doldu lon sahibi qənbər ağası,
Bu gələnə şahı-mərdan dedilər.

Yoldaşları dedilər:

– Deyəsən, Qurbani şeir deyir, elə bil bunun başına hava
gəlib, bəs bu belə eləyir.

Qurbani aldı sözün dalısını:

Oyandım qəflətdən, açdım gözüümü,
Ərənlər payına sürtdüm üzümü,
Didirdilər haqq söylədim sözümü,
Doxsan min kəlməni bəyan dedilər.

Biri dedi:

– Qurbani yəqin dəli olub, yoxsa o, ağıllı-başlı bir adam
idi, özü də neçə ildir ki, bizinə məktəb yoldaşdır. Görəsən
buna nə oldu?

Qurbani aldı sözün sonunu:

Qurbani, batıbsan qəm dəryasına,
Ovçunun məskəni dağ arxasına,
Bir sığal ver sən də könül pasına,
Aşıqi məşuqə qurban dedilər.

Söz tamama çatdı. Qurbaninin yoldaşları dedi:

– Bura bax, yazıq Mirzəlinin var-yox bir oğlu var idi,
onun da başına hava gəldi.

Biri dedi:

– Qurbani, bir aydın de görək sənə başına nə gəldi?

Qurbani alıb yoldaşlarına görək nə dedi:

Laməkan şəhrində gəldim cana mən,
Canlar əhli bir canana yetişdim.
Əldən-ələ, qabdan qaba süzüldüm,
Qətrəydim, bin ümməyə yetişdim.

Bir gözəlin ələyindən ələndim,
Bəli dedim, bəlasına bələndim,

Yeri, göyü yaradandan diləndim
Ədəb götdüm, ərkanə yetişdim.

İxlas kəmərin vurdum belimə,
Həqiqətən su bağlandı gölümə,
Mərifətdən bir yol düşdü əlimə,
Gövhər axtarırdım kana yetişdim.

Qurbanıyəm, söz müxtəsəri,
Ağam əldə tutub abi-kövsəri,
Ənbiyalar, övliyalar sərvəri,
Pirim olan Şahi-Mərdana yetişdim.

Söz tamam oldu. Hava da tamam işıqlandı, bunlar durub əl-üzlərinə bir sıva verib, sonra da uşaqlar Qurbaninin əlindən yapışib evlərinə gətirdilər. Qurbaninin anası Qurbanini o halda gördükdə rəgi qaçdı. Dedi:

– Ay bala, sənə nə olub?

Dedilər:

– Gecə “Ərənlər yatağı”nda yatmışdıq, Fərzəli bəy gəldi gördü Qurbani öz-özünə şeir deyir. Bir nəfər yolladı ki,: “get bizim evdən sazımı gətir”. Saz gəlincə bir ayrı nəfəri məktəbin mirzəsin dalınca yolladı. Saz gəldi, mirzə də gəldi, o yandan, bu yandan da yığışdılar buraya. Fərzəli bəy dedi:

– Oğul, Qurbani, dur ürəyindən keçəni sazınan bizə degilən.

Qurbani qalxıb ayağa, sazın zilini zil, bəmini bəm eyləyib, sinəsində müstəhkəm eləyib görək bu gələnlərə nə oxuyur:

Cümə günü vardım könül şəhrinə,
Gördüm o şəhərdə şahlar şahı var.
Üç yüz altmış küçəsin seyr etdim,
Qırx səkkiz məhəllə bəndərgahı var.

Bir seyidləri var, başı bələkli,
Qiyamətdə o da bizə köklü.
Bir məscidləri var, min bir dirəkli,
Hər yana qılasan qibləgahı var.

Bir şəhər görmüşəm, daim oyaqdı,
İki şəhər bir-birinə dayaqdı,
Həqiqət, mərifət – hər iksi haqdı,
Əzəl mərifətin mənzilgahı var.

Verəydim məscidə tuş oldum şaha,
Ərənlər sərvəri o qibləgaha,
Qurbani, qəm çəkmə külli günaha,
Qəzası mümkündür, bir Allahı var.

Söz tamam oldu. Mirzə gördü Qurbani haqq aşığı olub.
Fərzəli bəy dedi:

– Ay mirzə, Qurbaniyə bu şeirləri sən öyrədibsən?

Mirzə dedi:

– Belə şeirləri oxusa mən öyrətməmişəm.

Fərzəli bəy dedi:

– Bəs, biz Qurbanini sənin məktəbinə qoymuşduq, elm
öyrədəsən, ya aşıqlıq?

Mirzə dedi:

– Fərzəli bəy, Qurbaniyə vergi verilib, indi o, haqq aşı-
ğıdır, onun elmi həтта mənim özümdən də çoxdur.

Fərzəli bəy özü əvvəldən bilirdi ki, Qurbani haqq aşığı
olub, amma istəyir ki, bu macəranı millətə bildirsin, sonra
deməsinlər ki, Qurbaninin başına hava gəlib. Fərzəli bəy Qur-
baniyə dedi:

– Oğul, sözün varsa, yenə de gəlsin.

Qurbani aldı dübarə:

Yatmışdım, üstümə gəldi ərənlər,
Yazılı şəninə ya minəl-əta.
İmam ola damadı Əhmədi-mürsəl,
Doldurub camını eylədi əta.

Tərəhhüm eylədi əbi-kövsərdən,
Onun üçün keçmişəm can ilə sərdən,
İstədim mətləbim şahı-qənbərdən,
Kəramət eylədi mənə bir buta.

Eşq əlindən namus-arım qalmadı,
Nə bir səbrim, nə qərarım qalmadı,
Qurbanıyım, ixtiyarım qalmadı,
Dönmüşəm kamana qəddimdir dota.

Söz tamam oldu. Dövrələrdən dedilər:

– Qurbani nə gözəl sözlər oxuyur. Ay Qurbani, qurtar-
ma, varsa birin də oxu.

Qurbani bu dəfə də aldı görək nə dedi:

Yer ilə göy yox ikən bin nəzər qıldı,
Əritdi gövhəri, dövr eylədi şah,
Yox yerdən aləmi bərqərar etdi,
Bütün yer üzünü nur eylədi şah.

Gətirdi kəlamı cümlə cahana,
Qırıqları göstərdi əhi-irfana,
Peyğəmbər kitabın gətirdi dəhana,
Həbibin söhbətin şur eylədi şah.

İrili Qurbani götürdün indi,
Boynumdadır məhəbbətin kəməndi,
Dərya üstə oynadırdı səməndi,
Özün Cəbrailə pər eylədi şah.

Söz tamam oldu. Fərzəli bəy deyir:

– Qurbani, oxuduqların büyüün üçün bəsdir, gəl otur, yorğunsan, dincəlgilən.

Məclis başa çatdı, hər kəs öz evinə getdi, qaldı Qurbaninin anası. Qurbani burada alıb görək anasına nə deyir, anası nə cavab verir:

Könül qalxdı, mərdə sarı yeridi,
Orda bir şəhər var, adı Gəncə hey,
Gözəlləri, məhbubları, xubları,
Xub batıblar mala, mülkə, Gəncə hey.

Aldı anası:

Başına döndüyüm gül üzlü oğul,
Dərd çəkmə, heç kəs olmaz mənə hey,
Gözəl sevib, abdal olub çaşmısan,
Tayın yoxdur sultanca hey, xanca hey.

Aldı Qurbani:

Qarınclar yuvasını qayırdı,
Gözəl kəhlik balasını doyurdu,
Fələk vurdu, gözü yaşlı ayırdı,
Aram düşüb nazlı yardan, Gəncə hey.

Aldı anası:

Mən Banuyam, əldən getdi varımız,
Kimlər çəkər namus ilə arımız?
Çünkü olduq xeyrə, şərə yarı biz,
Gəlsən bölək bu borcunu sənə hey.

Söz tamam oldu, yatdılar. Səhər açıldı. Fərzəli bəy gəldi Qurbanigilə, görür Qurbaninin anası narahatdır. Soruşur:

– Niyə narahatsan?

Qurbaninin anası ağlaya-ağlaya dedi:

– Qurbani istəyir məni burada tək qoyub, Gəncə şəhərinə gedə.

Fərzəli bəy dedi:

– Bəs, Gəncəyə nəyə, Gəncədə nə işi var?

Burada Qurbani alıb görək əmisinin sorğusuna nə cavab deyir:

Dost bizi buyurdu xidməti-şərifə,
Dedik ki, baş üstə, gaf və ləm və kaf.
Fitnə qaşlı, cadu gözlü sevdigim,
Çoxların eyləyib hə və lam və kaf.

Sidqi dürüst ulan yetişər hacca,
Kimsə də kimsəyə etməz iltica.
Peyğəmbər ki qədəm basdı meraca
Pişvazına gəldi mim və lam və kaf.

Mehdi görər qoşununun sanını,
İnsan üçün qurar haqq mizanını,
Bir gün alar Qurbaninin canını,
Bir gözləri cəllad kaf və lam və kaf.

Söz tamam oldu. Fərzəli bəy dedi:

– Oğul, bəs sən bir qız almaqdan ötrü Gəncəyə gedirsən, elə bir qız alaram ki, üstünə qız olmaz.

Qurbani dedi:

– Olan bir iş deyil, mən getməliyəm, gərək gedəm. Dübarə də sazı basıb sinəsinə, aldı görək nə dedi:

Gündüzün mehridir, gecənin mahı,
Qüdrət üçünzülfün.
Ucun tutan gedər həşri-behiştə,
Möminlərin peşti-pənahı zülfün.

Şəmsi mat eylədi camalın şövqi
Zülmətdə qalmadı qəmlərin zövqi,
Katibinin ərzəsi, cənnətin fəvqi,
Nurdan sənə çəkmiş küləhi zülfün.

Qurbani der, gözüm, yuxudan oyan,
On bir adı gəl etgilən bəyan,
Sərasər yazılıb ayeyi-Quran,
Katiblər şərh edər ənahi zülfün.

Söz tam oldu. Fərzəli bəy gördü Qurbani dedigindən
dönən deyil, odur ki, Qurbaninin anasına dedi:

– Qurbanini saxlamaq olmaz, o haqq aşığıdır, inşallah
ona zaval yoxdur, icazə ver, qoy getsin. Orada Saleh sövdəgar
adlı bir tacir var idi, Gəncəyə şal aparıb, şal gətirərdi. Qurbanini
anası aparıb o tacirə bərk-bərk tapşırıb, gecə yarısı yola
saldı. Amma burada Qurbani anasından ayrılan zaman ağlaya-
ağlaya aldı görək nə dedi:

Başına dönüm, gülüzlü ana,
Gəncə deyib yana-yana gedirəm.
Südünü əmmişəm mən qana-qana,
Gəncə deyib yana-yana gedirəm.

Hacca gedər hacıların hacısı,
Yaman olar şirin dilin acısı,
Adi Pəri Abdulla xan bacısı,
Gəncə deyib yana-yana gedirəm.

Səhərin sübhünün dan ulduzudu,
Aşıqların söhbətidir, sazıdır,
Adı Pəri Ziyad xanın qızıdır,
Gəncə deyib yana-yana gedirəm.

Anası bir dəfə də Qurbaniyə üz tutub dedi:

– Ay oğul, gəl bu yoldan qayıt, sən o qızı görməyibsən ki, bəlkə sən deyən kimi deyil.

Qurbani dedi:

– Ay ana, mən onu görmüşəm və dedigim kimidir.

Anası dedi:

– Ay bala, axı sən onu harada görübsən?

Cavabında aldı Qurbani:

Ay anacan, gedib qalıbdı qəfəs,
Bu nişanda belə yarı görmüşəm.
Bunca bir gözəli tapmadı könül,
Ah çəkibən intizarı görmüşəm.

Gözəllikdə kimsə yoxdur təhrində,
Onun üçün çəkirəm yarın qəhrində,
Nə İran, nə Turan, Gəncə şəhrində,
Canlar alan o nigarı görmüşəm.

Ay ana, sən məni etmə günahkar,
Bəsdı, bunca nə edirsən ahı-zar,
Qurbani der, əldən gedib ixtiyar,
Xublar şahı o sərdarı görmüşəm.

Qurbaninin anası gördü yox, oğlu dayanan deyil, odur ki, aldı görək oğlun tacirə necə tapşırır:

Başına döndüyüm, gül üzlü tacir,
Əmanətdir can oğlumun, can sənin.
Alışıb oduna büryan olmuşam,
Əmanətdir can oğlumun, can sənin.

Mənim dərdim günü-gündən ziyada,
Çağıraram mövlanı, yetişər dada,
Mirzəlinin bir oğlu var dünyada,
Əmanətdir can oğlumun, can sənin.

Banu deyir, gecə-gündüz ağlaram,
Sinəm üstün çarlı-çarpaz dağlaram,
İllər boyu mən də qara bağlaram,
Əmanətdir can oğlumun, can sənin.

Söz tamam oldu. Karvan yola düşdü. Gethaget, bunlar gedib bir çəmənzarlığa yetişdilər, Qurbani tacirə dedi:

– İcazə versən, atımla bu dərədə bir gəzim, gəlim.

Qurbani bir miqdar dolandı, gəldi, bir yerə çatdı ki, orada yol üç yerə bölünürdü, qayıdıb gəldi tacirin yanına, dedi:

– Ay tacir, biz bu getdigimiz yol üç yola bölünür, bu yolların hər birisi hara gedir?

Tacir dedi:

– Oğul, sağ yoldan Gəncəyə üç günlük yoldur, amma haramilər adamı orada tutub öldürərlər, sol yoldan Gəncəyə beş günlük yoldur, amma orada adamı tutub mal matahın alarlar, vəli öldürməzlər, diri yola salarlar, amma orta yoldan Gəncəyə qırx günlük yoldur, oradan gedək, sağ-salamat gedib məqsədə çataq.

Qurbani dedi:

– Ay tacir, mən üç günlük yoldan gedəcəgəm.

Tacir dedi:

– Ay oğul, səni anan mənə tapşırıb, gedərsən səni öldürərlər.

Qurbani çox israr elədi, axırda taciri hirsləndirib cana gətirdi. Tacir dedi:

– Dur atını da sür, haraynan gedirsən get!

Qurbani atın minib yola düşdü. Qurbani gəlib sağ yolnan getdi. Gəlhagəl, gəlib çatdı bir dağın təpəsinə, gördü qabaqda bir dağın başında bir qalaça var, yolun üstündə iki nəfər dayanıb. Sən demə bunlar haramilər imiş. Haramilər gördülər bir atlı oğlan gəlir, amma yola nabeləddir, dedilər:

– Ay sultan, ay xan, gəl yaxına, burada bizə qonaq ol.
Yeməgimiz var, yeyək.

Qurbani tacirin sözün xatırladı, aldı görək burda öz
halına münasib nə oxuyur:

Dəli könül, sənə sultan dedilər,
Öz-özünə sultan olmaq yəni nə?
Əzəl danışanda bir az fikir elə,
Sonrasında peşman olmaq yəni nə?

Bir adam dağda bir gülü əkməyə,
Əkib onun cəfasını çəkməyə,
Tanış loğman xəstəyə baş çəkməyə,
Özgələrə loğman olmaq yəni nə?

Qurbaniyəm, çağıraram imdada,
Şah şahı özü yetsin fəryada,
Anam yoxdur, tək qalmışam dünyada,
Birdən-birə suzan olmaq yəni nə?

Söz tamam oldu. Qurbani atını çapıb qaçdı, haramilər
bunun dalına düşdülər. Qurbani Arazın qırağına, gördü qabaq
Arazdır, haramilər gördülər, bu oğlan özün vurdu Araza, bun-
lar da özlərin Araza vursalar öləcəklər. Odur ki, qayıtdılar.
Qurbani gördü qərq olur. Üzün tutdu göyə, aldı görək möv-
lasın harayına necə çağırır:

Canım övliyanın gör hikmətin,
Darda qalsam özün yetirən Əli.
Üzündə niqabı bir ərəb gəldi,
Özü öz meyitin götürən Əli.

Bir gilə idi gəldi ərşdən zəminə,
Onu nuş etdilər qırıqlar cəminə,

İşarə eylədi göydəki günə,
Günü günortadan qaytaran Əli.

Kim əlini sevməz əlbətt yağdır,
Əlini sevənin üzü ağdır,
Qurbaniyəm, müşküllərin çağdır,
Cəmi müşkülləri bitirən Əli.

Söz tamam oldu. Qurbani gördü bir atlı ərəb Arazın o
tayından əlin uzadıb dedi:

– Oğul, əlini ver əlimə.

Qurbani əlin verib mövlasının əlinə, sudan nicat tapdı,
düşdü mövlasının ayaqlarına. Dedi:

– Ya mövla, bura haradır?

Mövlası dedi:

– Oğul, bu yolu düz getsən, Gəncə şəhərinə çatarsan.

Qurbani gözün yoldan çəkib, mövlasına baxanda gördü
gözdən qeyb olub. Qurbani düşdü yola, bir az gəlmişdi, gördü
yolun qırağında camaat tamaşaya yığılıb. Camaatı bura yığan
dərviş İbrahim idi. Dərviş İbrahim ömrünü kələkbazlıqla
keçirmişdi. Yoldaşı Heydəmə dedi:

– Çiynində saz bir aşiq bura gəlir, qəbul eləsə, bunu da
özümüzlə dolandırardıq, oxuyardı, yaxşı pul yığardı. Bir-iki
qıran özünə verib qalanın özümüz götürərdik.

Qurbani gəlib bu gəncə yaxınlaşanda dərviş İbrahim
dedi:

– Ay aşiq, istəsən gəl bizimlə yoldaş ol, sənə yaxşı pul
çıxar.

Qurbani gördü bu kişi düz adama bənzəmir, odur ki,
dedi:

– Baba dərviş, Allahınan öz aramızda düz ilqar eyləyək
ki, bir-birimizə xəyanət eyləməyək, mən qəribəm.

Belə deyəndə dərvişin rəngi atdı, kələkbaz adamın rəngi
ya qızarar, ya da saralar. İşi belə görəndə Qurbani dedi:

– İcazə versən, bir oxumaq oxuyum.

Dərviş dedi:

– Oxu?

Aldı Qurbani:

Tel eyləmə felli dərviş,
Belə kar eyləm olmaz.
Yıxıbsan könlüm şəhrini
Murgüzar eyləmək olmaz.

Söylə dərdin bilənlərə,
Dərd başına gələnlərə.
Hər üzünə gülənlərə,
Etibar eyləmək olmaz.

Qurbaniyəm, sözüüm məzə,
Köhnə dərdim oldu təzə,
Dərdi biləni də bilməzə,
Giriftar eyləmək olmaz.

Söz tamam oldu. Dərviş İbrahim dedi:

– Bala, haralısan?

Dedi:

– Baba dərviş, Qaradağdanam.

Dərviş dedi:

– Qaradağın harasından?

Dedi:

– Soruşmasan yaxşıdır, sən əyri, mən düz, ayrılığa döz.

Mən xudahafız, Allah sizə yaxşı yol versin.

Qurbani bunlardan ayrılıb, yoluna davam etdi. Gəldi
gördü bir bulağın ətrafında bir dəstə qız-gəlin gül dərib əldən-

ələ verirlər, gülmək səsi göyə qalxıb. Qurbani oturub bir daşın üstündə, görək öz dərđini necə söylədi:

Ay arıflər, bu dünyanın üzündə,
Təzəcə açılan güllər sevinsin.
Başı ağ ləçəkli, gülgəz yanaqlı,
Telləri dağıdan yellər sevinsin.

Gəlsin bahar fəsli, açılsın yazlar,
Göllərə tökülsün ağ quşlar, qazlar,
Binişan oğlanlar, şahzadə qızlar,
Onlarla danışan dillər sevinsin.

Qurbani der, mən yemərəm narıncı,
Yar-yara baxarmı belə zarıncı,
Almanı, heyvanı, narı, turuncu,
Onları oynadan əllər sevinsin.

Söz tamam oldu. Qızlar Qurbaninin səsin eşidib araya aldılar, dedilər:

– Aşıq, bir az bizim üçün çal.

Qurbani bir az çalıb oxuyandan sonra dedi:

– Buradan Gəncəyə nə qədər yoldur?

Dedilər:

– Bir saat.

Qurbani bunlardan xudahafizlik eyləyib yola düşdü.

İndi sizə Nazir Məmmədəlidən xəbər verim. Nazir Məmmədəli Pəri xanımın qardaşı Abdulla xanın vəziri idi. Özü də Pəri xanımın elçiligin eləmişdi. Bir gün Nazir Məmmədəli gəldi. Abdulla xana dedi:

– Qurban, icazə ver toyu başlayaq.

Abdulla xan dedi:

– Pərinin özündən soruşum, görüm nə deyir?

Abdulla xan Pərini çağırır deddi:

– Nazir Məmmədəli deyir ki, toyu başlayaq, nə deyirsən?

Pəri xanım dedi:

– Bir qızı bir ərə verərlər, iki ərə verməzlər ki?

Abdulla xan tapmadı, dedi:

– Məgər nə olub?

Pəri xanım dedi:

– Qaradağlı Aşıq Qurbanini yuxumda görüb onunla əhd və peyman bağlamışam ki, ona ərə gedəm.

Abdulla xan dedi:

– Yuxu düz olmaz.

Pəri xanım dedi:

– O, aşiq libasında bura tezlikdə gələcək.

Abdulla xan Nazir Məmmədəlini çağırır Pəri xanımın dedigini ona dedi.

Nazir Məmmədli qayıdıb öz-özünə fikir elədi, dedi:

– Gəl, bu şəhərdə Qurbani və Pəri adı deyilməyi qadağan elə, Qurbani adında aşiq gəlib bilməyib adın deyəndə tutdur.

Bəli, şəhərdə car çəkildi ki, indən belə heç kəsin haqqı yoxdur, Qurbani və ya Pəri kəlməsin ağzına gətirsin, hər kəs bu adları çəksə dara çəkiləcək.

İndi eşidək Qurbanidən. Qurbani gəlib Gəncə şəhərinə çatdı. Çün sazı yaxşı saz deyildir, odur ki, axtarır bir sazbənd tükən tapdı. Daxıl olub bir saz istədi, sazbənd usta Qurbaniyə bir saz verdi. Qurbani yenə aldı sazı, bir mizrab vurdu dedi:

– Usta, tükəndə nə saz var?

Usta Qurbaniyə nə qədər saz verdi, Qurbani sevmədi. Usta dedi:

– Aşıq, bir də bir sədəfli sazım var, ancaq onu Abdulla xanın bacısı Pəri xanım düzəltdirib ki, aşığım gələcək ona töhfə verəcəgəm.

Qurbani dedi:

– Usta, onu da gətir baxım.

Usta sədəfli sazı gətirdi. Qurbani bir mizrab vuranda, sazın səsi tükəni bürüdü, elə bu vaxt ustanın Nərgiz adında bir qızı tükəna nahar gətirdi. Usta dedi:

– Cavan, birini də oxu görüm, necə oxuyursan.

Aldı Qurbani:

Usta, bir qız sevdim sizin ellərdə,
Cəmi gözəllərin səbəbkarıdır.
Günəş nişanəli, qəmər misallı,
O, cahan xubunun cəlvədarıdır.

Usta öz nəzərində belə tutdu ki, yəqin Qurbani qızı Nərgizə aşıq olub, odur ki, dedi:

– Sağ ol, aşıq, o sazı elə sənə verəcəgəm, Pəri xanıma ayrısın düzəldərəm. Yaxşı oxursan, dalısını oxu!

Aldı Qurbani:

Canan bilsə gəldicəgim can eylər,
Canın dost yolunda ərməğan eylər,
Qaş cəllad, qəmzələri qan eylər,
Mələklər şahının sitəmkarıdır.

Əcayib gözəldi, nə xoş dilbərdi,
Camalın cümlə cahan əfsərdi,
Ağzında dişləri ləl və gövhərdir.
Sinəsi dağın təzə qarıdır.

Usta dedi:

– Aşıq, çox yaxşı oxuyursan, sazı sənə müftə verəcəgəm.

Aldı Qurbani:

Mənim dərsim əlifdədir, beydədir,
Bir gözəl sevmişəm, cana faydadır,
Desələr Qurbani bu sövdadır,
Söylə, bir Pərinin yadigarıdır.

Qurbani və Pəri adı gələndə usta Qurbaninin üstünə qışqırdı, dedi:

– Nə danışırısan? Tez dur sazı götür, buradan çıx, məmurlar eşidər, mənim tükənimi dağıdalar.

Qurbani istədi sazın pulunu versin, usta yavaşca dedi:

– Pəri xanım bu sazı səndən ötrü düzətdirib, pulunu da verib. Şəhərdə Qurbani və Pəri adını çəkmək qadağandır. Bir də bu adları dilinə gətirmə, yoxsa tutub öldürərlər.

Qurbani ustadən xudahafizlik eyləyib tükəndən çıxdı. Qurbani gəlirdi, gördü bir memar bir minarə tikir. Aşağıdan yuxarı baxırdı ki, memar onu görüb dedi:

– Ay aşiq, mənim bu bürcümə bir tərif oxu. Qurbani aldı görək nə oxudu:

Haqqım əmr eylədi, gəldim dünyaya,
Gözüm açdım, mail oldum o bürcə.
Alim olub haqq kəlamın oxudum,
Düz yazıdır, qail oldum o bürcə.

İsmin xəbər aldım, dedi, Vəlidir,
Göydə gəzən Cəbraildir, pəridir,
Qapıçısı şahi-mərdan Əlidir.
Yalvarıban sail oldum o bürcə.

Qurbaniyəm, axtardığımı tapmışam,
Kəbə yapmamışam, könül yapmışam,
Qırıqlar məclisindən bir pay qapmışam,
Həqiqətdir, hail oldum o bürcə.

Söz tamam oldu. Memar Qurbanidən təşəkkür elədi, Qurbani yola düşdü. Gəldi gördü bir yığıncaq var. Bu yığıncaq Aşıq Əhmədin və on səkkiz şagirdin oxumaqlarına yığılmışdılar. Bu cəmdə qaradağlı da çoxdur, yaxşı da aşıqlara pul verirdilər. Gördülər saz çiyində bir cavan oğlan dayanıb, üzündə tük təzə-təzə tərleyir. Dedilər:

– Qoy Aşıq Əhməddən icazə alaq, bu cavan aşiq da bir az oxusun.

Məhəmməd adda bir oğlan gəldi Qurbaninin yanına, dedi:

– Aşıq, icazə alsaq, bizə oxuyarsan?

Dedi:

– Oxuyaram.

Dedi:

– Haralısan?

Qurbani dedi:

– Qaradağlıyam.

Məhəmməd dedi:

– Biz də qaradağlıyıq. Aşıq Əhməd icazə verməyə bilməz.

Məhəmməd sonra gedib Aşıq Məhəmməddən icazə aldı. Qurbani girdi meydana, sazın basıb sinəsinə aldı görək nə oxudu:

İbtida bismillah girdim meydana,
Aşıqlar ustası görün handadı?
Pünhanı dərdlərim çoxdur canımda,
Dürrü gövhərlərim hələ kandaı.

Nazlı yarə əlindən sinəsi dağam,
Sürəyyatək yatmamışam, oyağam,
Şahindən ayığam, qazdan sayağam,
İki gözüm gözlər sübhi dandadı.

Cavan aşığın oxuması hamının xoşuna gəldi, “əhsən” səsi göyə qalxdı, belə olanda Aşiq Əhməd qəzəbləndi amma hələ dinmədi. Aldı Qurbani sözünün sonunu:

Mənə badə verib həzrət Əli,
O, nə buyurub, demişəm bəli,
Qurbaninin fikri-zikri, xəyalı,
Axır ki, mətləbi Pəri xandadı.

Söz tamam oldu. Hamı “afərin” dedi. Aşiq Əhməd qa-bağa yeridi, dedi:

– Gərək sənə dəyişək.

Qurbani dedi:

– Aşiq Əhməd, sən on səkkiz aşığın ustadısan, mənimlə dəyişmək bir iftixar deyil.

Aşiq Əhməd əl çəkmədi. Hamı dedi:

– Olsun, deyişin. Görək nə olur?

Qurbani dedi:

– Olsun. Aşiq Əhməd, nə xəbər alırsan al.

Aldı Aşiq Əhməd:

Səndən xəbər alım, ey cavan aşiq,
O nədir ki, göydən haça gəlibdi?
Kim idi gəşt etdi merac evini?
Minib Burağını, necə gəlibdi?

Dövrədən dedilər:

– Cavan aşiq cavab verənməyəcək, bu çətin sualdır.

Amma aldı Qurbani:

Sənə cavab verim, ay Aşiq Əhməd,
Zülfiqardır, göydən haça gəlibdi.
Peyğəmbər dolandı, gəzdi meracı,
Minib Burağını, gecə gəlibdi.

“Afərin” səsi göyə qalxdı, Aşiq Əhməd hirsələndi, aldı dübarə:

O nədir ki, tapılmadı çarası,
O nədir ki, düzəlmədi yarası,
İsmayla gələn qoyun balası,
Nə gündə, nə ayda, qoça gəlibdi.

Dövrədən hamı nigaran baxırdı, görəsən buna cavab
verə biləcək? Aldı Qurbani:

Ölümdü, tapılmadı çarası,
Tənə sözdür, düzəlmədi yarası,
İsmayla gələn qoyun balası,
Şəvvalın onunda qoça gəlibdi.

Yenə də “afərin” səsi göyə qalxdı. Aldı Aşıq Əhməd:

Əhməd deyər, kimdir getdi meraca?
Kimdir təam verdi fəqirə, aca?
Yalan sözlər gəlməz hesaba, vəcə
Kimdir meracdən gecə gəlibdir?

Cavabında aldı Qurbani:

Qurbaniyəm, Məhəmməd getdi meraca
Əli təam verdi fəqirə, aca,
Yalan sözlər gəlməz hesaba, vəcə,
Məhəmməd meracdən gecə qayıtdı.

Söz tamam oldu. Camaat Qurbaninin başından pul yağ-
dırdılar, dedilər:

– Aşıq Əhməd, indi Aşıq Qurbani soruşacaq, sən cavab
verəcəksən.

Aldı Qurbani:

On altı gözəlin seyrinə vardım,
Gözüm düşdü gözəllərin dördünə.
Altısı bədxasiyyət, dindirmək olmaz,
İkisi mehriban, de bəs dördü nə?

Aşıq Əhməddən cavab olmadı. Dedi:

– Oxu, hamısına bir dəfə cavab verəcəgəm.

Qurbani gülüb aldı dübarə:

Ay ağalar, dərdim yaman artıbdı,
Çərxi fələk eldən daşım atıbdı,
Səkkiz şeydən bu dünyanı tutubdu,
Ab və atəş, xak və baddır, dördü nə?

Sən demə, Abdulla xan kiçik vəzir Hüseyn bəylə şikar-
dan qayıdırmışlar ki, bu yığıncağı görüb, gəlib bu iki aşığın
deyişməsinə qulaq asırmışlar. Abdulla xan öz qəlbində bu
cavan aşığa məhəbbət bəslədi. Aldı Qurbani:

Qurbani sözlərin eylədi tamam,
Ovladı rəsulə hezaran salam.
Səkkiz şey gəlibdir insana ənam,
Ağıl, mərifət, huş, kamal dördü nə?

Söz tamam oldu. Aşıq Əhməd cavab verə bilmədi. Aşıq
Qurbani qabağa yeriyib dedi:

– Aşıq Əhməd, qaydadır, aşıq aşığı bağlayanda sazın
alar. Amma mən sənin sazın almıram, çün bu saz neçə oğul-
ları və qızları bir-birinə yetirəcək. Amma indən belə heç kəsə
dolaşma.

Abdulla xan Qurbani adını eşidəndə öz qəlbində dedi ki,
bu, bacım Pəri xanım deyən aşıqdır. Odur ki, Hüseyn bəyə
dedi:

– Mən getdim, sən ucadan aşığı mənim dərbarıma gə-
tirərsən.

Elə ki deyişmə qurtardı, Hüseyn bəy qabağa gəlib Qur-
baniyə dedi:

– Mənim dərbarıma getməliyik.

Camaat əfsus eylədi ki, çün bu aşıq Qurbani adını dilinə
gətirdi, odur ki, aparırlar dərbara. Qurbani qəbul eyləyib Hü-
seyin bəylə yola düşdülər. Gəlib dərbarın bağına varid olanda
Hüseyn bəy dedi:

– Aşıq, sənə bir sözüm var, o da budur ki, bağdan çıxınca dövrə bərə baxmayacaqsan.

Qurbani arif idi, dedi:

– Əlbəttə, bura Pəri xanımın bağıdır.

Odur ki, dedi:

Əziziyəm, yar anlar,
Yar sözünü yar anlar,
Sözü işarə ilə de,
Arif olsa, yar anlar.

Qurbani dedi:

– Hüseyn bəy, sən şərtini dedin, qoy mən də deyim.

Dedi:

– Şərtin nədir?

Qurbani dedi:

– Mənim uşaqlıqdan bir qarın ağrım var, bağdan keçəndə tutar, o sancı əgər tutsa, mən bir addım da ata bilmərəm.

Vəzir dedi:

– İnşallah ki, burada sənə heç zad olmaz.

Elə bir az gəlmişdilər ki, Qurbani gördü Pəri xanım külafirəngidə əyləşib, barmaqlarına xına qoyur. Odur ki, oturdu yerə. Hüseyn bəy dedi:

– Niyə oturdun?

Qurbani dedi:

– Sancım tutdu.

Pəri xanım bu səsi eşidəndə dərinə qulaq verdi. Hüseyn bəy dedi:

– Ay sənə son aşılığın olsun. İndi Abdulla xan sənə oturmağın bilsə, səni də, məni də öldürər.

Pəri xanım dedi:

– Hüseyn bəy, kimlə danışırısan?

Hüseyn bəy dedi:

– Bir cavan aşiq var, onunla.

Pəri xanım diqqətlə baxanda gördü sevgilisi Qurbanidir.

Özünü sındırmayıb dedi:

– Aşiq, sənin sancının dərmanı nədi?

Qurbani dedi:

– Bir-iki kəlmə oxusam, düzələrəm.

Pəri xanım dedi:

– Onda bəs oxu!

Aldı Qurbani:

Pəncərədən hayıl-mayıl baxan yar,

Baxan dilbər məni candan eylədi.

Nuru dəydi, canım odlar yaxdı,

Yaxan dilbər məni candan eylədi.

İnnabı ləbləri yaqut və yəmən,

Məst olar, səst olar onlardan əmən

Açıldı düymələr görsəndi...

Yaxan dilbər məni candan eylədi.

Qorxum yoxdur sultandan, xandan,

At oxların gəlib keçsin canımdan,

Ağ əllərə Qurbaninin qaynından,

Yaxan dilbər məni candan eylədi.

Söz tamam oldu. Pəri xanım dedi:

– Hüseyin bəy, aşığı hara aparırsan?

Hüseyin bəy dedi:

– Xanım, bu Abdulla xanın xoşuna gəlib. Odur ki, istəyir özünə aşiq eyləsin.

Bunlar durub gəldilər Abdulla xanın yanına. Daldan Pəri xanım da kənizlərilə bahəm bu məclisə gəldilər. Nazir Məmmədəli dedi:

Xan, bu kimdir?

Abdulla xan dedi:

– Bu qaradağılıdır, özü də haqq aşığıdır.

Nazir Məmmədəli dedi:

– Bu yaxşı aşiq olanmaz.

Abdulla xan dedi:

– Oxumağın görmüşəm, yaxşı aşıqdır.

Nazir Məmmədəli dedi:

– Onda imtahan edək.

Abdulla xan dedi:

– Qurbani, razısan?

Qurbani dedi:

– Bəli.

Nazir Məmmədəli Qurbaninin gözlərin bağladıb, qabağında Quranı açıb barmağını qoydu bir ayənin üstünə, dedi:

– Əgər haqq aşığısan, bu ayəni şərh ver.

Pəri xanım gəldi, qapının dalından qulaq asırdı. Elə bu ləhzə Qurbaninin mövlası Əli hazır oldu. Quranın Nazir Məmmədəli ona göstərən ayəsindəki, həmə merac ayəsidir, xəbər verdi. Dedi:

– Oğul, qorxma, səni bu yola dəvət edən var, özü də həmişə darda sənə köməkdir.

Bir də Qurbaniyə qapının dalında olan qızlardan xəbər verdi. Qurbaniyə dedi:

– Gəl elə bir şeir oxu ki, həm Nazir Məmmədəliyə cavab olsun, həm də bu qızlara rəbti olsun.

Aldı Qurbani:

Cəbinin təcəlla, camalın günəş,
Külli-şeyin halik Allah deyibdir.
İki qab qövsin qar eyneyn,
Bilmirəm qanıma nə suysayıbdır?

Hamı Qurbaninin bu düz cavabından təəccübləndi. Nazir Məmmədəli Qurbaninin sözündən seçdi ki, qapının dalında qızlar yığılıb, odur ki, qapını açıb dedi:

– Xanım, gəlin yaxından qulaq asın.

Qızlar məclisə varid oldular. Pəri xanım dedi:

– Aşıq nə əcayib cavablar verir?

Bunu aşıq Qurbani eşidib aldı dübarə:

Peyğəmbər gedəndə ərşi əlayə,

Kimə nəzər saldı, kim gəldi sayə,

Ərşin mələkləri ol tamaşayə,

Söylədi nə gözəl, nə əcayibdir.

Nazir Məmmədəli gördü qızlar bura gələndən Qurbani lap cuşa gəlir, odur ki, Pəri xanıma üz tutub dedi:

– Xanım, tamaşa elədigiz bəsdir. Burada naməhrəm var. Məclisdən xaric olun, gedin yenə qapının dalından qulaq asın.

Deməliyəm ki, Qurbani gözü bağlıdır bu sözləri eşitmir, vəli övlası hər zadı onun gözüne görsədir.

Qızlar məclisdən xaric olub əvvəlki yerlərinə getdilər. Aldı Qurbani:

Peyğəmbər qayıtdı ərşi-ələdan,

Bizə xəbər verdi ol hüveydadan,

Camalın şöləsi təfsiri-ayədən

Ay şəqqeyn eyləyib gün də qaibdir.

Qurbani gördü, Pəri xanıma çox ziynət vurublar, özü də təbəssüm eləyir, odur ki, dedi:

Təbəssüm eyləyir hərdən nazənin,

Mərifət anlayın, mənasın bilin,

Ya müşki-ənbərdir siyah kakilin,

Ya şəbi-yeldadır, ya qayıbdır.

Bu ləhzə mövlası yenə Qurbaniyə dedi:

– Oğul, sən burada həqiqətdən danış, sonra Pəriyə şeir deməyə vaxt var.

Aldı Qurbani:

Elmi mədənisən, kərəmin kanı,
Sənsən bu dünyanın dərul-əmanı,
Qurbani, bəsdir sən həddini tanı,
Məlaik üzünə durma ayıbdı.

Söz tamam oldu. Abdulla xan dedi:

– Nazir Məmmədəli, Aşıq Qurbani imtəhandan çıxdı.

Hüseyn bəyə dedi:

– Aşıq Qurbanini apar, otaqların birində istirahət eləsin.

Qurbani gedib otaqda yatdı. Pəri xanım kənizi axsaq Xubanı götürdü, gizlincə gəldi Qurbaninin otağına, gördü Qurbani yatıb. Aldı görək Pəri xanım Qurbanini necə oyadır:

Şirin yuxusuna qurban olduğum,
Dur yuxudan sən mehribanım, ay oğlan.
Bu həsrət gözlərim baxsın gözüne,
Dur yuxudan din-imanım, ay oğlan.

Təzələnsin din imanım, ay oğlan,
Kənardan baxmaqla doya bilmirəm.
Xuban yanımdadır deyə bilmirəm,
Aç gözünü, çıxdı canım, ay oğlan.

Artırma könlümün dərdi-sərini,
Yaxşı var, yaman var burda görünü.
Başına dolandır məzlum Pərini,
Aç gözünü, yox tavanım, ay oğlan.

Söz tamam oldu. Qurbani yuxudan ayıldı, amma özün yuxuluğa vurdu. Pəri xanım kənizdən utanıb Qurbaninin yanında çox qalmadı. Odur ki, istədi qayıtsın, aldı Qurbani görək nə dedi:

Sallana-sallana gedən salatın,
Gəl belə sallanma, göz dəyər sənə.
Al yaşıl geyib qarşımda durma,
Yayın bəd nəzərdən, söz dəyər sənə.

Getmə-getmə, görüm kimin yarısan,
Hansı bir igidin vəfadarısan,
Kölgədə dayanmış dağlar qarısan,
Səhərin günəşi tez dəyər sənə.

Qurbani der, heç kəs yarın öyməsin,
Əl uzadıb açım yaxan düyməsin,
Dəstələ, zülflərin yerə dəyməsin,
Yollar qübarlanır, toz dəyər sənə.

Söz tamam oldu. Pəri xanım qayıtdı Qurbaninin yanına.
Qurbani dedi:

– Xanım, icazə ver, sinəmə yenə söz gəlib, deyim.

Aldı Qurbani:

Ey səlatin, aşıqların sərində,
Sənin zülfün kimi piştab olmaz.
Camalına Pəri müştəq olanlar,
Bidar olar, gözlərində xab olmaz.

Misri şəhri derlər, ona varmışam.
Yusif kənan sövdasına girmişəm,
Mən fələk ayını göydə görmüşəm,
Yerdə sənin kimi mehtab olmaz.

Qurbani der, budur səndə nəzərim,
Mən səni sevmişəm gül üzlü yarım,
Ta sən sağ ol, şirindilli nigarım,
Mən ölsəm, bu aləm heç xarab olmaz.

Söz tamam oldu. Pəri xanım Qurbaniyə dedi:

– Sabah gecə mənim qonağımsan, sabah kənizimi yollaram gələrsən.

Pəri xanım durub getdi.

Bəli, sabah Pəri xanım kənizin Qurbaninin dalınca yolladı. Özü də bağbana tapşırırdı ki, bağın qapısını bu gün açıq qoy”. Çün kəniz özü də Qurbanini sevmişdir, odur ki, Qurbanini dəvət edəndən sonra gəlib bağın qapısını örtüdü. Qurbani bir qədər gəzəndən sonra gəlib yol tapmadı, bağın bir təhər divarından aşılıb bağa varid oldu. Bir xeyli gəzdi, bir zad tapmadı, yorulub gəldi çarhovuzun qırağında yatdı. Çün bağ çox böyük idi, odur ki, dedi, hovuzdan su gətirməyə gələndə qızlar gəlib məni burada görürlər. Pəri xanım bir qədər gözlədi, gördü Qurbanidən xəbər olmadı, durub qızları da götürüb çıxdı bağa. Çarhovuzun yanına çatanda gördü Qurbani yatıb, bunların səsin eşidən Qurbani durdu. Aldı Pəri xanım görək nə dedi:

Altı yol gəlmişdim, bu da yeddidi,
Öldüm bu bağçanı gəzə-gəzə mən.
Dedim: yar sevmişəm unutdu getdi,
Öldüm bu bağçanı gəzə-gəzə mən.

Aldı Qurbani:

Şəbnişin eyləyib yola düşmüşəm,
Yar, mənim gəldigimi bilmədinmi sən?
Dərdini çəkməkdən dəli olmuşam,
Yar, mənim gəldigimi bilmədinmi sən?

Aldı Pəri xanım:

Gözüm doymaz sənin kimi canandan,
Cananı itirən tez olar candan,

İnanmırsan, soruş şahı-xubandan,
Öldüm bu bağçanı gəzə-gəzə mən.

Aldı Qurbani:

Mən qurbanam sənin kimi canana,
Olmuşam dərdindən dəli-divana,
Dağılsın otağın, ev ilə xana,
Yar, mənim gəldigimi bilmədinmi sən?

Aldı Pəri xanım:

Pəri sənə qurban, dirili Qurban,
Yolunda fədadır bu baş ilə can,
Bir əlimdə fanus, yanımda Xuban,
Öldüm bu bağçanı gəzə-gəzə mən.

Aldı Qurbani:

Qurbani der, sən bir sonasan sona,
Görməsəm, qalardım mən yana-yana,
Kənizi göndərdim əhdi-peymanı,
Yar, mənim gəldigimi bilmədinmi sən.

Söz tamam oldu. Qurbani, Pəri xanım və qızlar gəldilər Pəri xanımın otağına.

Sizə kimdən xəbər verim, Nazir Məmmədəlidən. Nazir Məmmədəli gecəni fikir elədi ki, mən gərək Aşıq Qurbanini öldürəm. Durub səhərə yaxın yavaşca gəldi Qurbaninin otağına, baxdı, gördü Qurbani yoxdur. Tez qaçdı Abdulla xanın yanına, dedi:

– Qurbani gecəni gedib Pəri xanımın yanına.

Abdulla xan düstur verdi ki, gedin Qurbaninin yerinə baxın görün yerindədir, ya yox? Baxdılar, dedilər, Qurbani yoxdur. Abdulla xan cəlladlarına düstur verdi ki, gedin Qurbanini tutub gətirin. Pəri xanım dedi:

– Qurbani, daha səhər açılır, dur yavaşca buradan get, yoxsa, bilib gəlib səni öldürərlər.

Qurbani aldı görək nə dedi:

Səhəri bülbüllər nə fəğan eylər,
Düşəndə güzəri çəməndən ayrı.
Səhər-səhər qönçəsindən ayrıban
Şəqiqlər gülməz səməndən ayrı.

Yanında dayanan yoldaşların var,
Sirrini saxlayan sirdaşların var.
Sənin ilə günün qardaşların var,
Mənim kimsənəm yox, yar, səndən ayrı.

Qurbani der, məgər axır zamandı,
Sevgi sevgisindən ayrı yamandı,
Bağrım dəlik-dəlik, sinəm peykandı
Mənim üzüm gülməz vətəndən ayrı.

Söz tamam oldu. Pəri xanım dedi:

– Qızlar, gedin bağda bir az bənövşə dərin. Qurbanini gülünən yola salım. Qızlar gedib gül dərdilər, verdilər Pəri xanıma. Pəri xanım bənövşə güllərini Qurbaniyə verəndə, aldı Qurbani:

Başına döndüyüm, ay qəşəng Pəri,
Adətdir, dərərlər yaz bənövşəni.
Ağ nazik əllərlə də, dəstə bağla,
Tər sinən üstə düz bənövşəni.

Başına döndüyüm, bağa gəl, bağa,
Üzün hörmətindən bağa nur yağa,
Dəstə-dəstə dərib taxır buxağa,
Bənövşə qız iylər, qız bənövşəni.

Səhər olcaq nə bülüllər oxuşdu,
Hökm olundu, süleymanlar yerişdi,
Sərt qış gəldi, gülün vaxtı sovuşdu,
Daha iyləmərik biz bənövşəni.

Qurbani der, bundan sayrıdır,
Nə etmişəm, yarım məndən ayırıdır,
Ayrılığımı çəkib boynu əyridir,
Heç yerdə görmədim düz bənövşəni.

Söz tamam olub. Qurbani cəlladlar gəlincə özün çatdırdı
otağına, dedilər:

– Abdulla xan səni axtarır.

Qurbani gəldi, Abdulla xanın yanına. Abdulla xan dedi:

– Harada idin?

Aldı Qurbani görək nə dedi:

Dolanırdım mən də məlul sərgərdan,
Bir pəri camal heyran elədi.
Ayaq qoydum, girdim dostun bağına,
Könül o bağçanı seyrən elədi.

Vuruldum o qızın ala gözüne,
Şirin söhbətinə, şirin sözüne,
Aləm mat qalırdı lələ üzünə,
Axır mən qəribi mehman eylədi.

Həccə gedər hacıların hacısı,
Yaman olur şirin dilin acısı,
Pəri xanım Abdulla bəy bacısı,
Məclisində yarım dövrən eylədi.

Söz tamam oldu. Abdulla xan çün Qurbanini çox se-
virdi, göz ilə Qurbaniyə işar elədi ki, Nazir Məmmədəli indi
gələr, sən bu sözləri demə. Qurbani dedi:

– Abdulla xan, icazə ver, gözüm görənə deyim:

Pərinin bağında seyran elədim,
Sanasan bağında güllər açılmış.
Çıxartdım könüldən dərdi, qubarı,
Xoş güftarlı şirin dillər açılmış.

Sifətdə Züleyxa yarı Yusifin,
Xubların subusan eylədim vəsfən,
Boyu uzun, beli incə məhbubun,
Buxaqlıda gözəl xallar açılmış.

Hasil oldu Qurbaninin diləyi,
Tanımaram nə sultanı, nə bəyi.
Mirvari qolbağı, bəyaz biləyi,
Dal gərdanda siyah tellər açılmış.

Söz tamam oldu. Nazir Məmmədəli gəldi çıxdı, gördü Qurbani ilə bacarmayacaq. Odur ki, qayıtdı evinə. Bir ay keçmişdir ki, Abdulla xanı qonaq çağırırdı dedi:

– Sən ki deyirsən Qurbani haqq aşığıdır, gərək onu bir qədər imtahan eyləyək.

Abdulla xan dedi:

– O haqq aşığıdır, nə qədər imtahan eləyirsən, elə.

Nazir Məmmədəli Qurbanini çağırıb dedi:

– Oğul, səndən yenə imtahan alacağam. Beş qız gələcək, bütünü bir növ libasda, gərək adların deyəsən.

Bəli qızlar gəldilər. Aldı Qurbani:

Nə əcəb sevdəyə düşdüm,
Siz yol verin, Pərim gəlsin.
Əcəlin şərbətin içdim,
Siz yol verin, Pərim gəlsin.

Qızların biri gəlib keçəndə dedi:

Dağların başı dumandı,
Didəmin yaşı ümmandı,
Bu gəlin Şahı-Xubandı,
Siz yol verin, Pərim gəlsin.

Sonra qızların biri gəlib keçəndə dedi:
Yolunda qoymuşam canı,
Kipriklərin tökər qanı,
Bu gələn də Şəhrəbanı
Siz yol verin, Pərim gəlsin.

Daha vəzirin qızı gəlib keçəndə dedi:
Əyninə geyib qırmızı,
Alma kimi yanır üzü,
Bu gələn vəzirin qızı,
Siz yol verin, Pərim gəlsin.

Nəhayət, Pəri xanım üzü niqablı gəlib keçəndə dedi:
Mən ağlaram zarı-zarı,
Bu zülmü götürməz tarı,
Bu gələn Qurbani yarı,
Siz yol verin, Pərim gəlsin.

Söz tamam oldu. Hamı təəccüb eylədi. Nazir Məmmədli dedi:

– İmtahanın biri qaldı.

Gedib Abdulla xanın qulağına dedi:

– Mən cəlladları ayrı otağa çağıracağam, əllərinə qılıc verəcəgəm, yalandan Qurbanini öldürməyə fərman verəcəgəm, Qurbaninin özünün də xəbəri olmayacaq. Əgər haqq aşığı olsa, gərək bu işdən xəbər verə.

Bəli Nazir Məmmədli bu işi görüb dedi:

– Qurbani, indi mən nə elədim?

Aldı Qurbani:

Deyir, könül, sevmə xublar xubunu,
Onun hər muyunda yüz min hala var.
Səni min bəlaya giriftar elər,
Bilməz onun qəbrəsindən al alar.

Qırxlar məclisində söyləyir adım,
Ərşə bülənd olub dad fəryadım,
Su yerinə qan içəcək cəlladım,
Bilmək olmaz, üryan qılinc dal olar.

Bax cəmalı Yusif ibn Yəqubdur,
Aləmə şəms olan hüsnü həbibim,
Ala gözlü, şirin dilli məhbubum,
Zinəxdanı dörd şöləli xal olar.

Günəş nə yandırır, qəmlər nə yaxar,
Qətrələr oyanıb ümmana axar,
Qurbani der, kim şahına kəc baxar,
Onun kamalına tez zaval olar.

Söz tamam oldu. Gördülər Qurbani bu imtahandan da çıxdı, o biri otaqda qızlar məclisində qızların əlində bıçaq meyvə yeyirdilər. Bir ləhzə Qurbani olan qapı açıldı. Qızların birinin gözü Qurbaniyə düşdü. Meyvə əvəzinə əlini kəsdi. İstədi ki, dönüb Qurbanini Pəri xanıma göstərsin, əli toxundu, Pəri xanımın üzünə, qan dəydi. Nazir Məmmədəlinin Əsmər adında bir kənizi var idi, bu ləhzəlib gəlib dedi:

– Qurbani, indiki haqq aşığısan, de görüm, qızlar olan otaqda nə olub?

Deməliyəm ki, Əsmər də Qurbaniyə vurulmuşdur. Deyirdi:

– Kaş Qurbani imtahandan çıxmaya, Pəri xanımı ona verməyələr, mən gedəm.

Aldı Qurbani:

Başına döndüyüm alagöz Pəri,
Eyşin qurub otağında saqinin.
Cahar zülfü bir-birinə vuruldu,
Qanlar oynar buxağında saqinin.

Elə bu ləhzə bıçaq Pəri xanımın ayağın kəsib, aldı sözünün sonunu:

Qurbani der, bu dərd mənə qalınca,
Canım çıxıb yar xətrini alınca,
Payız gecələri sabah olunca,
Gözüm yağı çırağında saqinin.

Söz tamam oldu. Hamı bu dəfə də heyran qaldı. Nazir Məmmədəli dedi:

– Mən istibah eləmişəm, Qurbani haqq aşığıdır.

Düstur verdi, şərab paylandı, çün Qurbani haqq aşığı idi, şərab içməzdi, amma Abdulla xan o qədər içdi ki, huşu başından çıxdı, öz qəlbində dedi, indi vaxtıdır.

Gəlib Abdulla xanın yanına yavaşca dedi:

– Qurban, ənamı ver.

Abdulla xan dedi:

– Nə istəyirsən?

Yenə də dedi:

– Qurban, ənamı ver.

Abdulla xan dedi:

– Nə istirsən?

Üç dəfə təkrar edəndən sonra Nazir Məmmədəli dedi:

– Qurbaninin qətlinin fərmanın.

Abdulla xan kefli-kefli götürüb Qurbaninin ölüm fərmanının yazıb imzaladı. Nazir Məmmədəli cəlladı çağırırdı ki, apar Qurbanini öldür. İş belə olanda aldı Qurbani:

Xəstə düşüb qürbət eldə yataram,
Bir kimsə yoxdur ki, oyada məni.
O siyah tellərin, şirin dillərin,
Alıbdı sevgilim, ay oda məni.

Evimin dalında çeşmədə su var,
Gözüm gördü, könlüm eylədi qubar.
Məndən qeyri bəlkə bir sevgisi var,
O səbəbdəndir salmır o, yada məni.

Sənsən Qurbaninin gül üzlü yarı,
Qalsa qürbət eldə artar azarı,
Hərdən oğrun baxar o, mənə sarı,
Yaxası yandırar ay oda məni.

Söz tamam oldu. Qurbani gördü Abdulla xandan səs
çıxmadı, cəllad istəyir bunu apara, odur ki, aldı görək Abdulla
xana nə dedi:

Ay ağalar, ay qazılar,
Yar yaman aldatdı mən.
Əl atdım xan ətəginə,
Xan kənar atdı məni.

Tor atdım çeşmim gölünə,
İlişdi sonam telinə,
Düşdüm dilbilməz əlinə,
Aldı, ucuz satdı məni.

Qurbani der, mənim adım,
Adəm atadır bünyadım,
Şeş atdım, çahar oynadım,
Axır fələk uddu məni.

Söz tamam oldu. Nazir Məmmədəli cəllada dedi:

– Apar bunu.

Cəllad götürdü. Qurbani dedi:

– Ay cəllad, sən Allah qoy Pərimi də görüm.

Pəri gəldi Qurbaninin yanına. Gözlərindən yaş neysan kimi yağırdı. Aldı Qurbani:

Gözəl Pərim, gəl Allahı sevirsən,
Daldalanma, bir də göstər yara üz.
Astana gör yarın astanasında,
Qulluq eylə, xidmət eylə yara yüz.

Sağdan vurdu, soldan çıxdı sağ əlim,
Sağ qoşundu, sol ləşkərdi, sağ elim,
Nagahmanam, mən bu dərdən sağalım,
Təbib birdi, dərd min birdi, yara yüz.

Qurbani der, bura gəldim yar üçün,
Kəs cigərim doğra, bağrım yar için,
Yar odur ki, yardan sonra yar üçün,
Zülf dağıda, yaxa yırtı yara yüz.

Söz tamam oldu. Qurbani dedi:

– Daha bu mənim Pəri xanımla son görüşümdü. Aldı görək daha nə dedi:

İstəyirsən gəlib mənə yetəsən,
Ayaq götür ta ki yara yetincə.
Ömrüm bağçasının gülün dərərlər,
Dost bağından az kənara yetincə.

Hər igidin sığınmayın başına,
Əl aparmaq olmaz haqqın işinə,
Su gəlib yığılıb novun başına
Həsrət çəkir taki pərə yetincə.

Qurbani, sözlərin yara asta söylə,
Sızıldaşır yaram, yar, asta söylə,
Bir ac qarın doyur, yar az tas eylə,
Nagah-nagah könüllərə yetincə.

Söz tamam oldu. Cəlladlar Qurbanini götürüb bir dağın
ətəginə gətirdilər. Qurbani cəlladları anda verdi ki, saxlayın,
qoyun bir oxuyum. Aldı Qurbani:

Yaralandım ürəgimin başından,
Yara deyin yaralarım bağlasın.
Oxlanmışam kiprigindən, qaşından,
Mən ölürəm, onu Allah saxlasın.

Naşı təbib dərdə dərman etmədi,
Canan gəlib öz evindən ötmədi,
Həsrat oldum, əlim yara yetmədi,
Vəzir də mənimtək hər vaxt ağlasın.

Qurbaninin dərdi həddən ziyada,
Çağırısam ağamı yetişər dada.
Desələr necə oldu o binövada
Mən al geydim, o qaralar bağlasın.

Söz tamam oldu. Cəlladlar bir- birinə baxıb dedilər:

– Bunun nəyin öldürək?

Dedilər:

– Cavan, səni boşlayacağıq, buradan çıxıb gedərsən
İsfəhana, şeyxoğlu şahın dərbarına. Ona Nazir Məmmədəlinin
əlindən şikayət edərsən.

Qurbanini boşladılar. Mövlası Qurbaniyə demişdir ki,
ona zaval yoxdur.

Bəli, Qurbani yola düşüb gəldi bir yerə çatdı ki, gördü
dağların başında qar var, bağçada gül-çiçəklər açılib. Bura hə-

mən yer idi ki, Qurbani Gəncəyə gələndə qovub Araza salmışdılar. Qəhr Qurbanini boğdu, aldı görək nə dedi:

Yeri, dağlar, sənə həmdəm olmaram,
Dağlar, əsirgədz qarı da məndən.
Seyraqibin tənə-tənə sözləri,
Vurdu cida saldı yarı da məndən.

Bu köynəgin bu yaxası, bu bağı,
Bu sinənin bu düyünü, bu dağı,
Bağban idim, mən bəcərdim bu bağı,
Bağban əsirgədi narı da məndən.

Söz tamam oldu. Durub düşdü yola. Gəlhagəl, çatdı İsfəhana. Çox əziyyətdən sonra şeyx oğlun görməyib mehtər başından soruşdu:

– Şah nə vaxt eşigə çıxar?

Dedi:

– Üç aydan bir atlara gəlib baş çəkər, onda nişan verərəm onunla danışarsan.

Qurbani mehtərxanada qaldı, üç ay keçdi, xəbər olmadı. Bir aydan sonra şəhərdə hay düşdü ki, cəşn olacaq. Sən demə Qurbaninin atası iyirmi il Hindustanda səfir olandan sonra İsfəhana gəlirmiş. Cəşn onun gəlməyi üçün imiş, hamı çıxdı pişvaza. Şeyx oğlu şah da atlı gəlib keçəndə mehtərbaşı şeyx oğlun Qurbaniyə göstərdi. Qurbani bilmirdi atası gəlir. İsfəhanın meydanına hamı yığılmışdır. Qurbani gəldi şeyx oğlunun yanına. Dedi:

– Şeyx oğlu sağ olsun! Mənə zülm olub, sənə şikayətə gəlmişəm.

Dedi:

– Oğul, dərdin nədir?

Aldı Qurbani:

Mürşidi-kamilim, şeyx oğlu şahim,
Bir ərzim var qulluğunda şah mənim,
On bir aydır burada intizar qaldım,
Olasan dərdimə bir agah mənim.

Mehtərbaşı şeyx oğluna dedi ki, qurban, bu oğlan on bir aydır sizi görmək istəyir, Gəncədən gəlib, şikayəti var. Şeyx oğlu dedi:

– Bəs Gəncədə sənin dərdinə çatan olmadı? De görüm sənə kim zülm edib?

Dərin-dərin dəryaları boyladı,
Xəncər alıb qara bağrım teylədi,
Getməz damağımdan dudu ah mənim.

Yığılıban bir araya gəldilər,
Şirin canım eşq oduna saldılar,
Döydülər, söydülər, yarım aldılar,
Axıtdılar göz yaşım billah mənim.

Talib olan dərsin alar pirindən,
Qəvvas olan dürr götürər dərindən,
Gözü yaşlı keçdim Xudafərindən,
Yüküm oldu qəm və hicran ah mənim.

Oxuyur bülbüllər, budur gəldi yaz,
Qurbaninin canı yolunda niyaz.
Sərim sadağadır, özüm payandar,
Candan qeyri yoxdur bir matah mənim.

Söz tamam oldu. Şeyx oğlu gördü Qurbani bir ağıllı başlı adamdır. Dedi:

– Oğul, baş tapmadım dərdindən, aydın de!
Aldı Qurbani:

Gəncə dağlarından, uzaq yollardan,
Əlbəttə ki, birmurada gəlmişəm.
Eşqin sitəmindən, çərxindən, əlindən,
Bir şahım var mənim, ona dada gəlmişəm.

Fərağət evimdə oturduğum yerdə,
Oxuyub elmimə çatdığım yerdə,
Bir şirin yuxuda yatdığım yerdə,
İçirdilər mənə badə, gəlmişəm.

Bülbül idim, ayrı düşdüm gülümdən,
Fələk vurdu, cida saldı elimdən,
Qurbaniyəm, mən nazirin əlindən
Şeyx oğluna mən imdada gəlmişəm.

Söz tamam oldu. Elə bu vaxt xəbər gəldi ki, qurban,
budur Mirzəli bəy gəlir. Qurbani dedi:

– Görəsən, mənim atam olmaya?

Mirzəli bəy gəlib şeyx oğlunən görüşdü. Qurbanın
gözü ona düşdü, qanı qaynadı. Gözlərinə yaş doldu. Mirzəli
bəy baxdı, gördü şahın yanında bir oğlan durub. Gözləri
yaşınan dolub. Mirzəli bəy dedi:

– Qurban, bu oğlan niyə ağlayır?

Şeyx oğlu dedi:

– Bu azərbaycanlıdır. Buna zülm olub.

Mirzəli bəy Qurbaniyə dedi:

– Azərbaycanın harasındansan?

Qurbani dedi:

– Qaradağdan.

Mirzəli bəy dedi:

– Qaradağın harasından?

Qurbani dedi:

– İri kəndindən?

Dedi:

– İridə kimin oğlusan?

Qurbani dedi:

– Mirzəli bəyin oğlu.

Dedi:

– Onda gərək bazubəndin ola.

Qurbani anası verdiği bazubəndi verdi Mirzəli bəyə. İki ata-oğul bir-birilə qucaqlaşdı.

Mirzəli narahat oldu. Şeyx oğlu dedi:

– Niyə narahatsan?

Dedi:

– Qurban, mən iyirmi bir, iyirmi iki il qürbətdə olam, sən mənim tək övladımın şikayətinə çatmayasan.

Şeyx oğlu pecanı çağırıb üç yüz atlı qoşub Qurbani ilə Gəncəyə sarı yola saldı. Bir də bir namə yazdı ki, Gəncənin valisi Abdulla xan, atan Ziyad xan öləndən sənə əlindən çox xətlər çıxıb, qızı el qaydası ilə Qurbaniyə ver, toyu İsfəhanda olacaq.

Bəli, bunlar neçə müddət yol gəlib çatdılar Gəncə şəhərinə. Bunların gəlməyi Nazir Məmmədəliyə çatdı, qaçıb Abdulla xana xəbər verdi. Nazir Məmmədəli dedi:

– Bunlar gəlib bizi hökumətdən kənar eyləyirlər, yaxşısı budur ki, yalandan bir keçi öldürüb tabuta qoyub camaatla bəhəm aparıb qəbrstanda quylayaq, deyək Pəri xanım ölübdür.

Bəli, bunlar belə elədilər. Yalandan qəbrstanda oturub ağlamağa başladılar.

Qoşun yetişdi. Gördü hamı qara geyinib. Abdulla xan çıxdı qoşunun qabağına. Qonaqpərvərlik edib naməni pecandan aldı. Naməni oxudu, Abdulla xan dedi:

– Nazir Məmmədəli, özün cavab ver.

Nazir Məmmədəli dedi:

– Pəri xanım bu gün dünyadan köçdü, dəfn elədik.

Qurbaninin halı pozuldu, amma mövlası hazır olub dedi:

– Oğul, inanma, səni bu yola çağıran var.

Aldı Qurbani:

Fələk, sənle əlləşməgə bir belə meydan ola,
Açıla haqqın qapısı, bir belə divan ola,
Getmiş idim mürşidümə dərdimə dərman qıla,
Mən nə bilim, mən gəlincə xak ilə yeksan ola.

Pərim zülfün sayəsində bir qədər yatmaq gərək,
Tabutu sərv ağacı, kəfəni yarpaq gərək,
Tez yuyun, tez götürün, mənzilə çatmaq gərək,
Barılahım, necə qıydın bir belə cavan ola.

Bir gülü ki dərənmirsən, dərib xəndan eyləmə,
Bir könülü hörənmirsən, yıxıb viran eləmə,
Haqq-Taaladan səda gəldi, Qurbani, qəm eyləmə,
Yazı yazan belə yazdı, çoxlar peşman ola.

Söz tamam oldu. Qurbani dedi:

– Yalan deyirsiz, Pəri xanım ölməyib.

Elə bu vaxtda da Nazir Məmmədəli pecanı çəkib bir çox
rüşvət boyun oldu. Pecan Qurbaninin üstünə qışqırdı ki,
bunların ölüsü ölüb, sən niyə oxuyursan?

Qurbani işi belə görəndə aldı dübarə:

Zina əhli bihəyalar şərm həyanı atdılar,
Adəm oğlu yoldan çıxıb bir-birin aldatdılar
Qazılar rüşvət alıb şərm həyanı satdılar.
Bu divan kun divan deyil ədalət divanı gözəl.

Axşam olcağın məğriqdə batdı şəms, doğdu qəmər,
Yer üzünə gəlgələ düşdü ki, ta oldu səhər,

Bir hüsnü camal gördüm mən, ağlım itdi sərasər,
Pərim girib o niqaba, yanında canan gözəl.

Gərək, biçarə Qurbani, sən bu cəbrə dözsən,
Əl uzadıb o yasəmən bağdan bir gül üzəsən,
Yaşın yetirdin əllyə, indi üz tut yüzə sən,
Əslimiz turabdır, məskənimiz kan gözəl.

Söz tamam oldu. Qurbani dedi:

– Pəri xanım indi qəsrə bizi gözləyir, inanmırsız gedək qəsrə.

Bunlar gəldilər qəsrə. Gördülər Pəri xanım diridir, amma ağlamır, soruşdular, niyə ağlamırsan? Dedi:

– Mənim sevgim Qurbanini Nazir Məmmədəli bir il olar öldürüb, ona ağlamıram.

Bu yandan Qurbani özünü Pəri xanıma göstərdi. Pəri xanım Qurbanini diri gördükdə qanadı olmadı ki, ucsun. Odur ki, sevincindən onu yenə ağlamaq tutdu. Baxdılar gördülər Abdulla xanla Nazir Məmmədəlinin rəngi saralıbdı, pecan gördü daha işin üstü açıldı. Dedi:

– Şahın əmridir, gərək Qurbani ilə Pəri xanımı İsfəhana aparam. Orada şah özü onların toyun eləsin. Bəli, mollalar gətirdilər, bunların kəbinin kəsdi. Sonra Pəri xanımı da götürüb İsfəhana sarı yola düşdülər. Gəlib İsfəhanda şeyx oğlunun hüzuruna çatdılar. Mirzəli bəy dedi:

– Şah sağ olsun, Qurbaninin anasının gözü yoldadır. İcazə versən onun toyun öz kəndimizdə eləyək.

Şah qəbul elədi. Düşdülər yola, gəlib İri kəndinə çatdılar. Mirzəli bəy və Qurbani Qurbaninin anası ilə görüşdülər. Burada qırx gün, qırx gecə toy oldu. Qurbani öz toyunda çox oxumaq oxudu ki, onlardan biri də budur:

Özün şah, aşkar adın Həqaiq,
ÖzuncəCəbrail Pərim.

Dua əfsunundu, fəriştə zülfün,
Cəmi bəlalardan təfəil Pərim.

O məhrəm sirrinə əyyarlığım yox,
İqrarına bil ki, inkarlığım yox,
Mənim də səndən qeyri bir yarım yox,
Can və baş yoluna həqail Pərim.

Qurbani girişmiş meydanın dərin,
Oxuyanlar bilir dəryanın dövrün,
Bir qıya baxanda yandırdı pərin,
Yetmiş min il qaldı Cəbrail Pərim.

Qurbani ilə Pəri xanım bir ömür şadlıqla ömür sürdülər,
sizi də həmişə şad yaşayasız.

BAŞLIQLAR

ÖN SÖZ	3
İNANCLAR	12
XALQ ADƏT VƏ ƏNƏNƏLƏRİ	14
QARGIŞLAR	18
NAĞILLAR	
Xədicə gəldi.....	19
Təndirə girən keçəl	21
Ədi, Budi nağılı	27
Keçəlin nağılı	31
Fırıldaqcı molla	37
Kişi və iki qızı	39
Tülkünün tövbəsi.....	40
Çarvadar nağılı	41
ATALAR SÖZÜ VƏ MƏSƏLLƏR	43
İZAHI OLAN ATALAR SÖZLƏRİ VƏ MƏSƏLLƏR	
Boynu elə bil əlbuxara torbasıdır	48
Birini yeyir, birini də baş altına qoyur	48
Əli kəsigin dərini əli kəsik bilər	48
Əli kəsigin əli kəsikdən xəbəri olar.....	49
Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi	50
Elə bil Günbəz ayısıdır (Kənbahan ayısıdır).....	52
Bu da eşşəyini sürür ki, mən də Mamağanlıyam.....	52
Mərənd ölüsü.....	53
Bir çimdiyi bilməyən bir anbarı da bilməz	53
Qəmiş qoyma (Birinci variant).....	54
Qəmiş qoyma (İkinci variant)	55
Şərti şuxumda kəsərlər	56
Hökmavar uzaq, kərdisi yaxın.....	56
Gön günah deyən şeyxlərdəndir	57

Sən çaldın	57
Zəminin daşlısını, arvadın saçlısını al	58
Haram var, hara gedim?	59
Dədəsi ölənə kəfənə gedib	60
Kərə-kərə, dayıya da kərə?	60
Bu şəhərə girdin gördün hamı kordur, sən də kor ol	61
TAPMACALAR	63
BAYATILAR	70
LƏTİFƏLƏR	
Nadir Şahla Nadir Qulunun fərqlini bilməyən adamın ölməyi qalmağından daha yaxşıdır	98
Əsnəmək əsnəmək gətirər, rəhmət sənə ey saman altındakı	98
O xoş dil ki səndədir, kərə də verərəm	99
Sahibin ölsün, Allah	100
Öz evimdir, xalqa nə var, qatıq yeyirəm, ya eyran içirəm	100
Sən də lap şorun çıxardın	101
Böyüklərə peyvənd eləmişəm	101
Dəvənin biri bir dəngə	102
Ay molla, ay molla, qazman düşdü	103
Bir molla yüz itdən yaxşıdır	103
Dedim ki, yer yalanı danış, nə ki göy yalanı	104
Yəhudi taciri Təbrizdə	105
Xoruz və tülkü	106
Guruslu şeytan aldadır	107
Əgər əzanın mal-heyvana zərəri yoxdur, qoy anqırsın	109
Böyüdükcə əməlini azır	109
Atanı yandırararm	110

Özü bəs deyildi, nənəsinə də öyrədib	111
Demə ki, kəndlidir, bilmədi, doşovun (doşab)	
dadı yox idi ha	112
Bu yoğunluqda da şirbirinc olar	112
Bacadan hürüb ona neyləyəcəksən?	113
Nə yaxşı dedin, yoxsa mən	
tüklü-tüklü yeyəcəkdim	114
Nə eləyim, kəsilməşlərim öyrənib	115
İki yalançının söhbəti	115
Elə o qansa, mənim bu şükrüm	
min söyləşdən pisdir	116
Qum güllənənəndə, dəvə buynuz çıxaranda gəl.	117
Al əlidir, nə ver əli	118
Adın demə, qoy belimə	119
Bəhlulun həzircavablılığı	120
EL DEYİMLƏRİ	121
XALQ TƏBABƏTİ	
Dərman bitkiləri	123
UŞAQ FOLKLORU	
Sicilləmə	128
Düzgünlər	130
Laylalar	132
Yanıltmaclar	133
UŞAQ NAĞILLARI	
Toplan	134
Pıı-pııslı Püstəxanım, dabanı üstə xanım	135
Keçi nağılı	138
UŞAQ OYUNLARI	
Ənzəli oyunu	140
Qələndər oyunu	141
Quş uçuđu	142

ETNOQRAFİK CİZGİLƏR	144
AŞIQ RƏVAYƏTLƏRİ	
Dollu Mustafa ilə şair Salman	152
Sabitlə Məhcuş xanım	159
Aşıq Səmədlə Gülnigar xanım	166
Aşıq Vəli ilə Sənəm xanım.....	174
Dollu Mustafa ilə şair Ağacan.....	181
Aşıq Bəhmənlə Humay xanım	187
Aşıq Ələsgərlə Zəriş xanım.....	195
Ağ Aşıqla Süsənvər xanım.....	201
DASTANLAR	
Sara və Xan Çoban.....	203
Qul Mahmud	217
Əli və Leyli dastanı	235
Fəğfur şah ilə Pəri xanım	250
Bəhram və Gülixəndan dastanı	261
Seydi və Telli Pərinin dastanı	273
Qurbani və Pəri xanım.....	289

**Güney Azərbaycan folklor örnəkləri,
II kitab.**

Bakı, “Elm və təhsil”, 2014.

Nəşriyyat direktoru:

Prof. Nadir Məmmədli

Nəşriyyat redaktoru:

Sönməz Abbaslı

Kompyuterdə yığdı:

Ruhəngiz Əlihüseynova

Kompyuter tərtibçisi və
texniki redaktoru:

Aygün Balayeva

Kağız formatı:

Mətbəə kağızı:

Həcmi: 340 səh.

Tirajı: 300

Kitab Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun
Kompyuter Mərkəzində yığılmış, səhifələnmiş,
“Elm və təhsil” nəşriyyatında ofset üsulu ilə
hazır depozitivlərdən çap olunmuşdur.